

భక్తి లక్ష్మణ - భక్తి లక్ష్మణ

నేషనల్ బుక్ ట్రస్టు ప్రచురణ

పోతన

నిడుదవోలు వేంకటరావు

భారతప్రభుత్వం
సమాచార, రేడియో మంత్రిత్వశాఖ
ప్రచురణ విభాగము

August 1962 Sravan (1884)

ఆగస్టు 1962 (శ్రావణం 1884)

Rs. 2 75

POTANA

(in Telugu)

© *National Book Trust, India, 1962*

**PUBLISHED BY THE DIRECTOR, PUBLICATIONS DIVISION, DELHI—6
AND PRINTED AT CITIZEN PRESS, 95, PARK LANE, SECUNDERABAD**

ము న్న డి

తెలుగు భాషలో పోతన జీవితమునుగూర్చి, యాతని భక్తి మహాత్మ్యమును గూర్చి, భాగవతమును గూర్చి యిహపట కెన్నియో వ్యాసములు, గ్రంథములు వెలువడినవి. కాని వానిలో, విషయములను సంక్రమించి నివాదములను వీడి, ఉత్తమ సాహితీ విమర్శన పథకము ననుసరించి, ఏకాకారముగానున్న గ్రంథము లంతగా కానరాకున్నవి.

“కావ్యవిమర్శనాత్మక కవి జీవిత రచనము” అను స్మాతము ననుసరించి, నేడు ‘పోతన’ గ్రంథము సమకూర్చుట జరిగినది.

ఇది యొక్క తెలుగు భాషలోనే కాక భారతీయ భాషలలో ముఖ్యములైన తొమ్మిది భాషలలోను, ఇంగ్లీషు భాషలోను కూడ ప్రకటితమగును. అందువలన నాంధ్రేతర భాషాసాహితీ వేత్తలకు నిది యంతయును పాదేయమగును. ఇట్లేతర భాంషాంతరీకరణ గౌరవమునకు ప్రోత్సహన ‘పోతన’ గ్రంథమును రచించుటకు నాకు నవకాశము నొసగిన “నేషనల్ బుక్ ట్రస్టు, ఇండియా” వారికి నాకృతజ్ఞతను తెలుపుచున్నాను.

గ్రంథకర్త.

విషయ సూచనము

	పుట
1 అవతారిక	1
2 భారతీయ భాషలలో ఆంధ్ర భాగవత విశిష్టత	7
3 పోతన యవతరణము — దేశ కాల మత పరిస్థితులు	14
4 పోతన కృతులు — వీరభద్ర విజయము	29
నారాయణ శతకము	42
భోగినీ దండకము	48
5 ఆంధ్ర భాగవతము — స్కంధ విభాగ పరిశీలనము	54
6 పోతన ఆంధ్రీకరణ విధానము	64
7 పోతన కవితాలక్షణములు	101
8 పోతన ప్రతిపాదించిన భక్తి రీతులు	121
9 శ్రీవాణ పోతనలు — పోతన భక్తి మాహాత్మ్యము	127
10 పోతన యనుసరించిన పూర్వకవులు, పోతన ననుసరించిన కవులు	134
11 ఇతర కవికృత స్కంధములు — వాని వివరణము	163
12 భాగవతాదర్శము — ఉపాఖ్యానములు	189
13 అనుబంధము	
1 పోతన భాగవత మాహాత్మ్యము	192
2 పోతనకు స్తుతించినకవులు	198
3 సంకలన గ్రంథములు, భాగవత పద్యదౌహ్యములు	214
4 భాగవతము అనువాదములు, అనువరణములు	218
5 గ్రంథ వ్యాసాను సూచిక	223
6. Bibliography (English)	230

- 58 -

५४५

భాగవతము

భావగతము

అ యి వ్

భవరోగార్తులు విరేచనత్వము

భాషా విజ్ఞానములు భాషావిజ్ఞానము

మొకవిస్తరిగవు లానందము

భాగవతులు దృఢ ఛత్రిని

ముముక్షువులు మోక్షమును పొందెదరు

బొందెతో కైవల్యముఁ జెందెదరు

¹⁶క నీపాద కమలాపేవయు

పీపాదార్శకులతోడి నెయ్యంబు వితాం

తాపీర భూకదయయును

తాననుమందార ! నాకు దయపీయగదే !”

—భాగవతము

1. అ ప తా రి క

అధ్యాత్మిక విద్యా సంపన్నమైన యాద్య భారతీయ వాఙ్మయమున, అష్టాదశ పురాణములలో నొకటియై, ఆధ్యాత్మము భగవద్భక్తి తత్త్వ ప్రతిపాదకమై, భక్తిరస సిద్ధాంతమున కాలంబమై, సామాజికమైనది శ్రీమహాభాగవతము సంస్కృతమున శ్రీ వేద వ్యాసమహర్షి ప్రణీతమై, ఆ మహర్షి తనయుడగు కుకమహర్షిచే పరితమైన యాభాగవతమును తెనుగుభాషలో¹ రచించిన మహాకవి బమ్మెర పోతన పోతన రచిత భాగవత మాంధ్ర వాఙ్మయ ప్రపంచమున నవతరించి నేటికైదు శతాబ్దాలు — అనగా నైదు వందల సంవత్సరములైనది ఆవాటినుండి నేటివరకు ప్రసిద్ధి గన్న గ్రంథములలో నాంధ్ర ప్రజానీకమున ఆబాల గోపాలమును అత్యధికముగ నాకర్షించినది పోతన భాగవతమే! పండితులు—పామరులు, బాలురు—వృద్ధులు, స్త్రీలు—పురుషులు, వారు ఏరులన నేరి ? సమస్తాంధ్ర మహాజన హృదయములను జూరగొనినది భాగవతమే! పల్లెలలో నేమి, ఎట్టణములలో నేమి, భాగవతమునందలి వద్యములు ప్రజలకు కంఠస్థములు పద్యములే కాదు, ప్రసంగచరిత్ర, గణేంద్ర మోక్షము, రుక్మిణీ కల్యాణము మొదలగు ఘట్టములన్నియు కంఠస్థములే ఈ యిరువదియవ శతాబ్దిని గూడ, తెల్లవారు జామున గణేంద్ర మోక్షమున వద్యములను నిత్యము పఠించువారున్నారు

భాగవతమున భీష్మస్తవము, ఆక్రూర దండకము, గోపికా గీతలు, భ్రమర గీతలు నేటికిని పాఠాయణము చేయువారున్నారు

ఈనాడే కాదు క్రైస్తవ శకము పదునారవ శతాబ్దిని విజయనగర సామ్రాజ్యాధిపతులైన కర్ణాట రాజులు తెలుగు భాగవత ఘట్టములను పఠించువారని వారి దినచర్యను దెలుపు 'రాయ వాచకము' అను గ్రంథమునుండి తెలియుచున్నది

“విద్యావగదమందు వీరవృసంహారయలవారు బ్రాహ్మీ ముహూర్తాన లేచి, ఆరాధ్యుల నామా నకులున్నూ, అధ్యాత్మ పరికీర్తనలున్నూ, పాండవ గీతలు, భ్రమర గీతలు, గణేంద్ర మోక్షం, భారత సాహితీ, గంగావతరణమున్నూ భారతం, భాగవతం, ముచికుంద స్తుతి, ఆక్రూర స్తుతియునూ పఠించి విని”

¹ అంధ్ర భాష — తెలుగు భాష ఒక దానికొకటి వర్ణాయ పరిమళము. 'తెలుగు' అను పదము కేవలము భాషావరణముగను, 'అంధ్రము' అను పదము, కేవలము దేశముగను వాడుకలో నున్నది

పైని యుదాహరించినవన్నియును సంస్కృతములు కావు. ఆదాధ్యం నామావళులనగా పూర్వ గణ మాలిక. ఇవి కన్నడమున తెలుగున గాని సంస్కృతమున లేదు. అధ్యాత్మ సంకీర్తనలనగా, తాళ్లపాక అష్టమయ్యగారి సంకీర్తనలు. ఇవి తెలుగుననే యున్నవి. కాబట్టి, భ్రమర గీతలు, గణేంద్ర మోక్షము మొదలగునవి, పోతన భాగవతమునుండియే యని మనకు స్పష్టమగుచున్నది.

ఇట్లు, సార్వజనీనత్వము, సార్వకాలికత్వము, సార్వదేశికత్వము, సంపూర్ణముగ మార్తీభవించిన తెలుగు కృతి పోతన భాగవతము.

౧

తెలుగు భావో భాగవతమునకింత యత్యధిక వ్యాప్తి గల్గుటకు వాలని యుపతిమొన భక్తి విశేషమును, అనితరసాధ్యకవిత్వమును కారణములు. భక్తిలోబుట్టి, భక్తిలో పెరిగి, భక్తిరస సిద్ధులైన మహనీయులు కావుననే పోతన భక్తి వివరులగు భాగవత ప్రాతఃకార్య దాదాత్యమును పొందినాడు. భక్త్యనుభూతిని హృదయముల యందు ముద్దించినాడు. ఇట్టి భక్తి రహితవాదిష్టరణమునకు స్మృతరస మాధురీ ధురీణులగు నాంధ్ర భావ పోతనకు వశ్యమైనది. శబ్దపుటకు మొదలిడిన తోడనే, శ్రవణ మనహరములై, సమవిభక్తములైన, యనుపాసన పద విన్యాసములును, కోమల శయ్యా సాభాగ్యమును, భక్తి మాధుర్య ప్రసారిత భావ సంవదయు ప్రతి పాతకుని హృదయమును పారవశ్యము జెందించును. ఒకే గ్రంథమున కథా నూత్రమున నిమిది యుండియు, ప్రతి వద్యమును నొక ముక్తము వలె, ప్రత్యేక ప్రత్యేకముగ, సతనీయముగ నుండునట్లు రచించగల యతి లోకోత్తర కవితా శక్తి పోతన కున్నట్లు మరి యే తెలుగు కవికి లేదు. ఇట్టి ప్రత్యేకత చేతనే పోతన భాగవతమున వద్యములలో నొకటియైన ప్రతి యాంధ్రుని వాలుకపై నాట్యమాడుచునే యుండును.

తెలుగున స్పష్టమగుపద్యరణ యలవడవి జానపదుడు గూడ, పోతన భాగవత వద్యములను తనకు సహజమగు వస్తుష్టాప్యారణతోనైన జదువును నానందించుచున్నచో, పోతనభాగవతమునకు నాంధ్ర ప్రజా హృదయసీమ వెట్టి తాత్వత స్థానమున్నదో ప్రాజ్ఞులు గ్రహించగలరు.

దీనికి దృష్టాంతముగా నీ క్రింది యుదంతమును వినుడు —

పల్లెల యందు భాగవతము పురాణములెప్పుడు. ఒకనాడు పొరణికుడు ప్రాంతము బొప్పెడి (బాపాణుడు) రాలేడు. అంత నొక జానపదుడు భాగవతము దిన యుష్ట ముందరమున గణేంద్రమోక్ష ఘట్ట ప్రారంభమున మున్న యీ కంఠం నెదిగ్గులు అన కంఠంబు భావిత నిల్చు చదివెను —

“మానవాదీ సరసుణుగు వారిక వాడు” ఇది—“మానవాధీశ్వర మనువు నాలవ వాడు” అను పోతన వద్యమునకు పామర భాషలో రూపాంతరము అవ్వడు అర్థము మాత్రమిది

మనువు నాలవ వాడు — వాల్మీకి మనువు అని పోతన యర్థము

మణుగు బరువుగల వారిక కలిగిన వాడు, అని పామర భాషలో సర్థము
అవ్వడచ్చటలు మరీ యొక వల్లెవారు లేచి —

“ఇనుము యిదర్చ దేశముని యీరుడు కుండిన కుండు” అని భాగవతమునందే రుక్మిణీ కల్యాణమునందలి ఎడ్యము చదివెను ఇది మొదటి దానికి ప్రత్యుత్తరము “మణుగునాలక యిదర్చ చెఱు — యీరుడైన కుండినకు దిండును” అని అర్థము కాని పోతన వద్యమిది —

“విశుము విదర్చ దేశమున వీరుడు కుండినకుండు” విదర్చ దేశములో వీరుడు—కుండిన కుండు — అనునొక రాజుండెను, అని దాని యర్థము కుండిన అనువాసికుండును అని పామరార్థము ఇట్లర్థము తెలియక పోయినను భాగవతము చదువుదురన్నచో దాని మాహాత్మ్య మెట్టిదియో గ్రహింపనగును

భాగవత రచనా ప్రారంభ కాలమునుండియే పోతన భక్తి మాహాత్మ్యములు రోకమందు వ్యాపించి నని వానిని ప్రజాసామాన్యముతో కర్ణాకర్ణిగా జెప్పకనుచుండిరి అని కొంత కాలమునకు గ్రంథస్థములైనవి బహిర్యా విముఖుడయ్యును పోతన, సంసారము చేయుచు, “సర్వం విష్ణు మయం జగత్” అను సూక్తి ననుసరించి, నిర్విఘ్నరై, పరమేశ్వర భక్తి భావనతో జీవితము గడపెడి వాడు దర్శిద్రావణ్యశాస్త్రమును ధారణీపతులను తృణీకరించి, ధనాశాపితము నామూలముగా విదారించినాడు స్థిరమును, శ్రేష్ఠమును నగు భక్తి తత్పరత చేత జీవితకాలముతో భగవత్ సాక్షాత్కారమును బొందిన పోతనను దైవముగా ప్రజలారాధించిరి అతని భాగవతము భగవద్దత్తమైన మహావసాదముగా భావించిరి

తెనుగొని భాగవతము యొక్క మహిమ యద్విలీయమైనది పాషాణ వృక్షయమునైన నంగలి వద్యములు ద్రవినపడేయును వచ్చి కపాయి వానినైన, వరము భక్తాగ్రేసరునిగా నొనరించును. బాల్యనైనను మహాపండితునిగా దిద్ది తీర్చు గలుగును ఇక భక్తాగ్రగణ్యుని కది పారాయణమై విలసిల్లుననుటతో నందేహమేమున్నది ?

పోతన భాగవత ప్రశస్తి మన యాంధ్రము దాటి మహా రాష్ట్ర దేశమున మున్నన గన్నది శ్రీ కౌశీ మహా రాజునకు గురువులైన నమర్థ రామదాన ప్సామి వారు, తమ “దాన బోధ” గ్రంథమున పోతన భక్తి ప్రవర్తిని ప్రశంసించియున్నారు

అఖిల సంగీత ప్రపంచమునకు సర్వాస్వరూపుడై, నాదబ్రహ్మయై, సారదాసరానతారముగు త్యాగరాజు పోతన భాగవతమును ప్రతి దినమును పారాయణము చేసెడివాడు. ఈ విషయము కృపియు తెలుగు భాగవత దివ్యత్వమును తేటపరచును. ¹

తమిళ నవయుగ ప్రవక్త భారతి “పిల కవియరళర్” (కొందఱు కవిరాజులు) అను వ్యాసమున పోతన మహాకవిని ప్రశంసించెను.

పారికథా పితామహుడై, సంగీత సాహిత్యనిధియై చతుర్వాషి పండితుడై, ‘అట పాట మాటల మేటి’ యైన అశ్వాదాదిభట్ట నారాయణదాసునకు నైదవ యేట భాగవతము తోడనే యుక్త రాభ్యాసమైనది. భాగవత భక్తిరసస్వాదన చేత నాతని రచనలు పారికథా రూపమున నాంధ్ర సాహితీని రంజింపజేసినవి. ఆంధ్ర భాగవతావతరణ కాలమునుండియు కవులు పోతనను స్మరించుచునే యున్నారు.

ఆధ్యాత్మిక భక్తి భావనతో గాకున్నను, ఆంధ్ర భాష సారస్వత చారిత్రక పరిణామ దృష్టితో వైన నేడు సాహితీ విమర్శకులు, చారిత్రులు, కవులు, గాయకులు, నవ్యధర్మమును, సోహకు భక్త్యంజులు నమర్చించుచుచే యున్నారు.

ఆంధ్ర సాహిత్యమును తన యమృత వాణితో రస స్నిగ్ధముగొనర్చిన భక్తిరస ప్రవక్త పోతన జీవితము విక చదువుదము.

అ

మంత్ర ద్రవ్యలగు మహర్షుల వలె మహాకవులు దేశ కాల జాత్యదులచే విభాజ్యులు కారు. అమృతములు, నఖిలలోక కల్యాణాత్మకములు నగు వారి రచనలు నట్టివే. ఆంధ్ర వాఙ్మయమున పోతన అట్టి మహా ఋషి; మహా కవి. ఆతని భాగవత పురాణమును అట్టి యజరామరకృతి.

ప్రణవము నందలి మూడు మూత్రం వలె, యందుండి యావిర్భవించిన యాంధ్ర వాఙ్మయ జగత్తునకు రామాయణ భారత భాగవతములు మూడును మూల వైంభాయ మూసములు. మన ప్రాచీన సంస్కృత సంప్రదాయము ననుసరించి, రామాయణము కావ్యము; భారతము ఇతిహాసము; భాగవతము పురాణము. కాని తెలుగున సీమూడింటికి “పురాణములు” అనియే వాడుక గలదు.

ఆంధ్రుల భక్తిమయ జీవిత రంగమున పోతన యవతరించునాటికి భారత రామాయణములు రెండును తెనుగులోనికి నమూదితములైనవి. భారతము “నల్లయ, తిక్కన, ఎక్కిన” అను

¹ త్యాగరాజస్వామి పారాయణ చేసిన భాగవతము, వేంటికివి చెక్కు చెదరకుండు, తాళపత్ర రూపమున, తిరునయ్యూరిలో త్యాగరాజ స్వామి గృహమున భద్ర పరచుడడియున్నది.

కవిత్రయము వారి చేతను, రామాయణము భాస్కరాదుల చేతను రచితములైనవి. వీనిలో నాద్య మగు భారత ముఖ్యలాంఛన వాఙ్మయ పాఠమునకుఁ బాదయై కవితా గౌరవముచేత, ప్రామాణి కత్వము చేత నకలాంధ్ర కవులకు ఘనచేష్టయై విరాజిల్లినది. భారతము రచించిన కవులలో నన్నయ శబ్దకౌసలముడు; తిక్కన కవిబ్రహ్మ; పట్టిస ప్రబంధ వరమేళురాయ. మువ్వరు ఋషి చల్లులు, తుప్పనవన్నలు. కాపుననే, తెనుగున రామాయణ రచనలో కవితా రామణీయకమున్నను భారతమే కవితాప్రపంచమున సగమైత మధిష్ఠించినది. పురాణ రచనమునకు కేవలము ప్రతిభా సంపదయే కాక, అత్మ శుద్ధి, తపస్విన్ద్రియ కూడ సత్వావశ్యకములు.

భాగవత పురాణము పైరెండింటి కన్న ప్రత్యేక విశిష్టత గలది. కొందరు భగవత్త్వార్థ ప్రతిపాదనమున, భగవద్గీతకు విమృట భాగవతమునే పరిగణింతురు. వేరొక కొందరు భగవద్భక్తి ప్రతిపాదనమున భాగవతమునే ప్రధాన గ్రంథముగా, ప్రామాణికముగ గైకొందురు.

భగవత్త్వమును భక్తి తత్త్వముతో నమ్మేరనము చేసి, వ్యాసమహర్షి ప్రణీత శుకయోగి పఠిత మహాభాగవతము లాంధ్రవాఙ్మయమునకుఁ బ్రసాదించుటకు నాంధ్రుల బహుజన్మ కృత పుణ్య పరిపాక వతమున బమ్మెర పోతన వదనైనదవ శతాబ్ది నవతరించెను.

భాగవతాంధ్రీకరణము కొఱకు పోతన, పోతన కొఱకు భాగవతాంధ్రీకరణమును, శ్రైస్తవ తికము వదనైనదవ శతాబ్దివఱకు వేచి యున్నట్లుగా భాగవతావతారిక నుండి యీ క్రింది పద్యము వలన గ్రహింప వచ్చును.

మ. ఒనదన్నపురు తిక్కవాది కపురియ్యుర్విం బురాణావళిల్
తెనుగుంటేసియు మచ్చరాకృతశుభాధిక్యంబు దానెట్టిదో
తెనుగంట జేయరు మున్న భాగవతమున్ దీని దెలిగించి నే
జననంబున్ నవలందుఁ జేసెద పునర్జన్మంబు లేకుండగన్.

(1—21)

పోతన, భారత రామాయణములను పురాణములుగనే పరిగణించినను, జన్మ రాహిత్యము, భగ వద్భక్తి తత్త్వ ప్రధానమగు భాగవతము వలననే కలుగునని పై పద్యమున స్పష్టమరచినాడు. దీనికి గారణము 'నానాసామ్యుదయోల్లాస' యైన భారతముకన్నను, రసోల్లసితమైన రామాయణము కన్నను, భక్తిరసము ప్రధానముగా నందు ప్రపంచిత మగుటయే యని పోతన యాశయము.

కర్మ జ్ఞాన భక్తి మార్గములలో భక్తి మార్గమందర కందుబాటులోనుండు రాజ మార్గము. అది సర్వ జన మంగమము. కర్మ జ్ఞానములు మనుజునకు సహజములు గావు; కొన్ని పట్టుల సాధ్య

ములును గావు కాని భక్తి మార్గ మట్టిది గాదు అది సహజము, స్వతస్సిద్ధము బ్రహ్మజ్ఞానము చేర వదునాల్గు జన్మములకై న పొందరాని కైవల్యమును పరావేక్ష లేని విశ్వం భక్తివై నొక్క జన్మ చేతనే సులభముగ పొందవచ్చును

అట్టి భక్తి ప్రతి పాదకుమగు భాగవత గ్రంథమును తెలుగు జెసినందువలన, జన్మ రాహిత్యము పోతనకేకాదు, వర్యాంధ్ర జనులకుగలిగివది ఈ వద్యమున నింకొక విశేషము గుండు పువర్ణాన్నియు లేకుండుట తనకే కాదు, తాను రచించిన భాగవతాంధ్రీకరణమునకుగూడవని యర్థము అంధీకరణమునకు బుర్రున్న యనగా వేటొకటి భాగవతానువాదమున పోతన కప్పు రసవత్తరముగా వెలయించుట పోతన కాలము నాటినుండి వేటివరకు, భాగవతమున పోతన రచించక వదలి పెట్టిన భాగవతాంధ్రీకరణములే యున్నవి కాని పోతనకృతమని చెప్పదగిన భాగములకు పోటీయై నిలిచి వేరుగానున్న భాషాంతరములు లేవు ఇక ముందు నుండవేమో? పోతన రచనతో రులతూగు రచనను చేయగల మహాకవి తెలుగున “నభూతో న భవిష్యతి”

విష్ణుభక్తి మార్గమును తొలక నాంధ్ర వాఙ్మయ ప్రపంచమును భాగవత మూలమున పోతన సుప్రతిష్ఠితము గావించెను కాని యది సామాన్య కార్యముగాదు అది లోకోత్తర కృషి భాగవత మాహాత్మ్యమును దెలుపుచు పోతనయే యిట్లు వ్రాసి యున్నాడు

అ వె భాగవతముఁ దెలిసి పలుకుట చిత్రంబు
తూలికైన తమ్మి చూలికైన
విబుధ జనులవలన విస్తంత కన్నంర
తెలియ వచ్చినంత తేట పఱతు

సాటి లేని విషయముతో “తేట పఱతునని” లేబులుకు మొలకలతో దెలియజేసియు, నా వెనుకనే, భక్తి సంస్కృతి చేత, భాగవతమొక మహాపుష్కముగా వెల్లు పరిణమింపఁ జేసినదియు నీ క్రింది విధముగా వ్యక్త పఱచియున్నాడు

ఁ లలితస్కంధముఁ, గృష్ణమూలము, శుకాధాపాధిరామంబు, మం
జులతోభితమున్, సువర్ణ సుమనస్సుజ్ఞేయమున్ నుండరో
జ్వల వృత్తంబు మహాఫలంబు విమలవ్యాపారంబు నై
వెలయున్ భాగవతాఖ్య కల్పతరు పుష్పన్ సద్వీక్ష్య క్రియమిన్

సారస్వత దృష్ట్యా నవ్వుయ పాత్రికీ, తిక్కన వ్యాసుడు, పోతన శుక యోగి ఈ ముంగు శుకయోగి యాంధ్ర భాషయందే కాక, భారతీయ భాషలన్నింటియందున్న భాగవతములకన్న మిన్నగ రచించెనో లేదో చూడెదము గాక !

2. భారత దేశీయ భాషలు - తెలుగు భాగవతము

భారత దేశమున దేశ భాషలలో సంస్కృత మహా భాగవతమును మూలాను సారముగ, వ్యాఖ్యాన రూపముగ భాగవద్భక్తి రసోద్ధీపకముగ సంపూర్ణముగ వ్రాసినదియైన యుభయ తెలుగువారిది. అంధ్ర రాష్ట్రేతర భాషా వాఙ్మయముల చరిత్రను బరిశీలించిన, భాగవతమునకు, దేశ భాషలలో బ్రత్యేక గౌరవ విశిష్టత, కావ్యసిద్ధి, సాహితీ ప్రశస్తి సంపాదించినది తెలుగు భాష యొక్కటయే. దీనికి “మూలకారణంబెవ్వడు?”¹ అని ప్రశ్నించిన మనకుగన్పట్టు మహాభక్తి బిమ్మెర పోతనయే. ఈ విషయమంద్ర వాఙ్మయ చరిత్రతో సువర్ణాక్షరములతో లిఖింపబడినది.

తొలుత దాక్షిణాత్య భాషలలో భాగవతానువాదములను గూర్చి పరిశీలించెము.

తమిళము :

ద్రావిడ భాషలలో ప్రాచీనముగ తమిళమున భాగవతానువాదము, వరునారాచ రతాబ్ధినుండి ప్రారంభమైనది. మధురకవి వరదరాజ అయ్యంగారు, విశిష్టా ద్వైత సంప్రదాయానుసారముగ దీనికి తమిళానువాదము గావించిరి. మూలమునందలి విషయములు చాలవరకు లోపించినవి. క్రీ.శ. 1700 ప్రాంతమున “అరియప్ప పులవర్” అను నాటండు భాగవతము సంప్రదించునను తమిళములో వ్రాసెను. కాని యిది సంస్కృత రచన. క్రీ.శ. 19 వ శతాబ్దిలో “కలంగుడి నరేశ శాస్త్రియ” తమిళమున వ్రాసినదియెను.

తమిళ సారస్వతమున కంబమహాకవి రచిత రామాయణమునకుగల వ్యాప్తి, అదరణ భారత భాగవతముల కెంత మాత్రమును లేవు.

కన్నడము :

కన్నడ భాషలో చాటు పితలనాథుడను కవి భాగవతమును క్రీ.శ. 1530 ప్రాంతమున భాషినిషట్టూరీ వృత్తములతో రచించెను. ఆయనవాదమున కవియే తాను భాగవతార్థమును

1 ఈ వాక్యము పోతనదే.

ఉ. ఎవ్వనిచే జనించు జగ మెవ్వని లోనల నుండు లీనవై
యెవ్వనియందు దిందు పరమేశ్వరు డెవ్వడు మూల కారణం
బెవ్వడు —

సంగ్రహించితి నని వ్రాసి యుండుటచే నిది భాగవతమునకు సంపూర్ణమనవచ్చును. కాదు. కన్నడ భాషలో, తెలుగు, కన్నడ వాక్యములు ప్రధాన స్థానములకమించినవి. భారత భాగవతములకంత ప్రచారము లేదు. వితలనాథునిది విశిష్టాద్వైత సంప్రదాయము పనునరించినది. కుమార వ్యాసుని భారతమున కుష్ణంత వ్యాస్తీయు దీనికి లేదు.

మలయాళము :

మలయాళ భాషలో “ఎజాతప్పన్” పేర భాషా భాగవతము గలదు. అందు మొదటనుండి తొమ్మిది స్కంధములొకరి రచనముగను, రక్తిని “పురయన్నూర్ సంబాధిపాదు” విచేతను, ‘నన్ను సేరినంబి’ యనువాని చేతను భాషాంతరీకరింపఁబడినవి. ఈ “ఎజాతప్పన్” ¹ భాగవత రచనను గూర్చి భేదాభిప్రాయములు గలవు. అతఁడు దానిని వృద్ధాప్యమున రచించెననియు, తిరిగి దానిని సంస్కరించుటకాతని కవకాళము కలుగ లేదనియు నందుచే నాయన శిష్యులతో నొకరు దానిని సంస్కరించి, ఆయా భాగములను “ఎజాతప్పన్” పేరనే రచించిరనియు విమర్శకాభిప్రాయము. కాని ఎజాతప్పన్ ఆధ్యాత్మరామా యాణమునకు వచ్చిన వ్యాస్తీతో కొంత యయిన నాతని భాగవతమునకు దాలేదు.

ఆంధ్ర భాగవత విమర్శకులలో బహుభాషా విశారదులును, ప్రసిద్ధ విమర్శకులు ఆగు నరస్మతీ పుత్ర పుట్టపర్తి నారాయణాచార్యులవారొక్కరు మౌళమే “ఎజాతప్పన్” దశమస్కంధ రచనను గూర్చి తెలిసిరి. పోతన రచనను, ఎజాతప్పన్ రచనను బరిశీలించి, రెండు పట్టుల, వెల్లు ఎజాతప్పను భాగవత రచనతో కొన్ని మెరుగులు జూపినదియు వివరించి యున్నారు. “ఎజాతప్పను వ్రాసిన భాగవతమునకు, వర్ణనా నైపుణ్యమునను, కథాను విధానమునను పోతనతో పోటీ లేదు” అని వారి యభిప్రాయమును తెలిపి యున్నారు. ²

మహారాష్ట్ర భాష :

మహారాష్ట్ర భాషయందు, మహా భక్తుఁడగు వికనాథుఁడు భాగవతమును క్రీ. శ. 1580 ప్రాంతమున రచించెను. ఇతనిది వద్య కృతి. ఇది మహా రాష్ట్ర దేశమున ప్రసిద్ధి నందినది. పండరి పురమున ‘విఠోబా’ మందిరమున దీనినుండి కొన్ని భాగములను సంకీర్తనలుగా పాడు

¹ *Ezuttaccan and His Age: Late Dr. C. A. Menon, B.A., Ph.D.*

A note on Bhagavatam and its Authorship, Pp 181-183 published by the University of Madras.

² ఆంధ్ర మహాభాగవతోపన్యాసములు — పోతన కవిత్రము. పుటలు 149, 154, 155

దురట ! కాని యిది సంస్కృత భాగవతమునకు పూర్వానువాదముగాదు. “ఏకనాథుడు తన భాగవతమునందు బ్రహ్మాండముగ పెంచి వ్రాసినది కృష్ణార్జునసంవాదమునే ! తక్కిన కథా భాగమునంతయుఁ జాలటూకీగా వెళ్లగొట్టివాడు” అని విమర్శకాభిప్రాయము. ² మనో రాష్ట్ర భాగవతమున భాగవత ధర్మము “ఆనంద వన భువనము” అని నిర్వచింపఁబడినది.

గుజరాతీ భాష :

ఈ భాషలో భాగవత సంపూర్ణానువాదము వెలువడలేదు. ౧౪౩౪ (1434—1514) అను నాదాయము, ప్రేమానందుడు (1636—1734) ను, సంస్కృత భాగవతమున చక్రమస్కంధము మూత్రమే గుజరాతీ భాషలోని రచనవదించిరి. వజరుడు (1500—1575) విష్ణుదాసు (1564—1632) అనువారు భాగవతమునందలి యుపాఖ్యానములను గుజరాతీ భాషలోనికనువదించిరి.

రఘేశ్వరుడు (1650—1720) అను కవి భాగవతముననువదించెను గాని యది చాల సంక్రమో రచన.

ఒరియా భాష లేక ఓడ్ర భాష :

ఒరియా భాషలో ‘జగన్నాథ దాసు’ అనునతఁడు, సంస్కృత భాషలోని భాగవతము సంక్షిప్తమునకునువదించియున్నాఁడు. ఇది యొక్క డేజమున ప్రచుర ప్రచారము గలది. జగన్నాథ దాసు భక్తుడు, కవి, సంస్కృత భాషావేత్త. అతఁడు పోతనకన్న కొంచెము వెనుక వాఁడు. జగన్నాథ దాసు రచన సమగ్రమే యయినను నది భక్తిరస విస్తరణయందు, తెలుఁజు భాగవతముతో సరిరాదు. మరియు నందు వంగ వైష్ణవ సంప్రదాయములు కాననగుచున్నవని తెలియుచున్నది.

ఇక నొత్తరాదిక భాషలలో భాగవతానువాదములను బరిశీలించుము —

బంగాళీ భాష :

‘మూలా ధరదాసు’ అను బంగాళా భాష విద్వాంసుడు భాగవతము నాభాషలోనిది, పదునారవ శతాబ్దిని రచించి యున్నాఁడు. కాని చైతన్య మతమునకు జన్మ స్థానమైన యీ దేశమున నీ యనువాదమునకు ప్రాముఖ్యము లేదు.

¹ The Religious Quest of India J. N. Farquhar M. A. Pp 300

² ఆంధ్ర మనోభాగవతోపన్యాసములు — పోతన కవితృము. పుట 149

అస్సాము భాష :

ఈ భాషలో భాగవతము సమవాదమును సొందినది. ఇంతర దేవుడను మహాకవి దీనిని అస్సాము భాషలో వడ్డకృతిగా రచించెను. ఈతఁడు క్రీ.శ. 1449 లో బుట్టి క్రీ.శ. 1568 లో మరణించెను. ఈతని జీవిత కాలము 119 సంవత్సరములు ! ఈతఁడు గాక, మరి తొమ్మిదిమంది భాగవతములోని వివిధ స్కంధముల సస్సాము భాషలోని కనువదించిరి.

పంజాబీ భాష :

ఈ భాషయందు క్రీ.శ. 1600—1800 ప్రాంతముల మధ్య భాగవతమునువాదితమైనదనఁ తెలియుచున్నది. దీని ప్రశంసయే గాని, వివరము లాచార్యులు చరిత్రలయందు లేకుండుటచే నా భాషయందు భాగవతమునకు ప్రసిద్ధి లేదని గ్రహింప వచ్చును.

హిందీ భాష :

నేటి భారత జాతీయ భాషయగు హిందీ భాషయందు భాగవతమునకు సముచిత స్థానము గలదు. హిందీ సాహిత్యమున, రామ భక్తి సాహిత్యము, కృష్ణ భక్తి సాహిత్యము అని రెండు విభాగాలు గలవు. మొదటిదానికి ప్రధాన గ్రంథము లోకోత్తరమును తులసీదాస మహాకవియుని రాసిన సూరస చరితము; రెండవ దానికి ప్రధానమైనది మారదాసు ఛపిత “సూర్ సాగరు” అను కృతి.

“సూర్ సాగర్” అనుకృతి లక్ష సాతికవేల పదములు గల మహా గ్రంథము. కాని యిప్పుడందఱభింను పదముల సంఖ్య వది వేలకు మించి యుండదు. సంస్కృత భాగవతము వలె నిందున ద్వారశస్కంధములు గలవు. కావున నిది యా భాగవతమునకు సమవాదముని కొందరు భ్రమను వచ్చును. కాని యిది సరి కాదు. “సూర్ సాగర్” గ్రంథమున గల వివరముల నీ క్రింద విచ్చేదము.

1. ప్రథమస్కంధము ఇష్ట దేవతా స్తుతి
2. ద్వితీయమునుండి అష్టమము వరకు విష్ణువు యొక్క ఆవదారములు ఇతర పౌరాణిక కథలు
3. సవమస్కంధము శ్రీరామావతార కథ
4. దశమస్కంధము పూర్వార్థము శ్రీ కృష్ణుని బాల లీలలు; ఉత్తరార్థము శ్రీ కృష్ణుని మధురా వగర గమనము. తరువాత సంఘటనలు.

“సూర్ సాగర్”. సంధు పై విధముగా విషయ విభాగమున్నను, అందు దశమస్కంధమున ప్రాధాన్యము. మారదాసు వల్లభ సంప్రదాయమునకుఁ జెందినవాడు. ఆ సంప్రదాయము

ముఖ్యాంతుము శ్రీ కృష్ణ లీలాగానము చేయుటయే యారంభ లక్ష్యము. ఈ లక్ష్యసిద్ధి కై సూరదాసు, తనకు వలసిన ఘట్టములను (ముఖ్యముగా శ్రీ కృష్ణ కథా వందర్శమున) విస్తరించి రచించి, తక్కిన వానిని సంక్షేపముగఁ జెప్పియున్నాఁడు. చాటట్టి మూల భాగవతమునందలి ఐదవ మూల వాతండు యథాభవముగా పితృక బోకమునకుండినవలసిన యావశ్యకత లేదు, అది యతని యాశయమును కాదు. ఇక దశమస్కంధమున, శ్రీ కృష్ణుని బాల్య లీలలను వర్ణించుటయందేమి, యశోదానందుల వాత్సల్యమును చీల్చింపుటయందేమి సూరదాసునకు సూటిగా నిలకడగన కవి లేండని కంట్రీగఁజెప్పవచ్చును. ఇక 'సూర్ సాగర్' పండు భ్రమర గీతంతు , పోతన భాగవతమునకు సోలికయే లేదు. తెలుగు భాగవతమునందలి గోపికల వలె, సూరదాసు గోపికలు, ఉట్టపైని మాటలకుఁబుట్టి నడక, ఉద్దపుని వ్యంగ్యోక్తులతో గెల్చి పాడుచునుఁ దమ విరహావేదన తీవ్రగఁగఁ బ్రకటింతురు. ఉద్దపుఁడు ప్రతిపాదించిన నిర్గుణ భక్తి వాదము ఖండించి నగుట భక్తిని — అందును భుక్తి భక్తిని సమర్పించుట. ¹

దీనిని బట్టి హిందీభాష యందలి 'సూర్ సాగర్' భాగవత కథతో సంబంధించినదేయయ్యు, నది వేరొక ఘోరమున నడచినదనుట నున్నము. పోతన, సూరదాసు—నీరుపురి దృక్పథములు వేరు.

పోతన మూలానుగుణముగ, వ్యాఖ్యానముల ననుసరించి క్రమబద్ధమున భాగవతము రచించి యున్నాఁడు. కావున నందు కథలన్నింటికి నమాన ప్రాధాన్యముకలదు. కాని సూరదాసు లక్ష్యము, వల్ల భావార్థ సంప్రదాయము ననుసరించి దశమస్కంధమున గల శ్రీ కృష్ణ లీలావైభవమును మెంపొందించుటయే. కావున నందు దశమస్కంధమునకే ప్రాధాన్యము గలిగి, రక్షింప వారికి లేక పోయినది.

భక్తి భావనయందు విరుపురి వద్దతులు వేరు. సూరదాసునిది మధుర భక్తి — పుష్పి మార్గము. పోతనది రామకృష్ణ భేదముగాని, శివశేవ భేదము గాని లేని యుద్వేగ భక్తి. ఇక రచనా విధానమును బరిశీలించిన సూరదాసునిది ద్విపద కవిత్యము ; పోతనది పద్య కవిత్వము. భావనా పద్ధతులయందు తులసిదాసునకుఁ బోతనకు సామ్యము మెండు. ఇరువురి భక్తి పద్ధతులు సమానము. భక్తి-భైరవుని సమానము. కాని ఘన సామ్యము లేదు. ఒకరిది రామాయణము — వేరొకరిది భాగవతము.

క్రీ.శ. 18 వ శతాబ్దిని "నదానుభావిత" అనునతఁడు భాగవతము వామూల్యముగ హిందీలో గద్యానువాదము గావించెను. అతని నమకాలికుఁడు లుల్లాజీలాల్ దశమస్కంధముక్కలయే గద్యముగా రచించెను. కృష్ణ లీలలను గ్రహించి వ్రాసిన కృతులు హిందీలో చాల గలవు.²

¹ హిందీ సాహిత్యము — శ్రీ ఆయాచితుల హనుమచ్ఛాస్త్రిగారు. పుటలు 245-247.

² శ్రీ. సి. కామాక్షీరావుగారి వ్యాసము.

భక్తి సిద్ధాంతమునకు మూలమగు భాగవతమును వ్యాస మహర్షి రచనను కూడా తప్పక యిది
సరించి, వ్యాఖ్యాతృ భావము ఎవగతము చేసికొని, భాగవద్బాహుళ్యమును, భక్తి చర్చనమును దేఖాదళో
నముగ్రముగను సంపూర్ణముగను భారతీయుల కందఁ జెప్పి వరకు గౌరవము బిమ్మెరి పోతనది,
తెలుగువారిది

కవలము భాగవతాంధ్రీకరణము మూలమునదె గాక, భాగవత ప్రబలాదిపమైన శ్రీ కృష్ణ
భక్తిని భారత వర్ణమున చిరస్థాయిగనొనర్చిన వీరి పాతదే. శ్రీ కృష్ణ భక్తి ప్రధానమైన మతము
వంగ దేమున, సుత్తర హిందూస్థానమున పోయి భాగవల రచనముజరువాననే ప్రారంభమైనది
ఆ ప్రదేశముల శ్రీ కృష్ణ భక్తి, భాగవతమున ప్రతిపాదితమైన భక్తి కిన్న భిన్నము అని రెండు
సంపదాయములు రెండును ఉధుల భక్తి సంపంధులై ఒకటి అం దొడేమున వైర వ్రుదు
ప్రవర్తిల్లఁజేసిన రాధా వల్లభ మతము, రెండవది శిష్యభావార్యుల ప్రచారమునకుఁజెచ్చిల పెద్ద
దైవతము, లేక పుష్టి మార్గ మును. ఈ మఱి ప్రవక్తలిరువులు భృంగర రసాధినెత యగు
శ్రీ కృష్ణ సరమాత్మయే యారాధ్యుడు భాగవతమున లేకన్బులు, రాధా చర్మమును, రాధా దేవిని
బ్రహ్మ కైవర్త పురాణాదులందుండి సంగ్రహించి యీ మఱి ప్రవక్త లిరువురును నీ సంపదాయములు
వెలకొల్పిరి కాని శ్రీ కృష్ణ చరిత్ర, శ్రీ కృష్ణుని అలా విలాసములు నమగ్రముగా గల గ్రంథ
మొక్క భాగవతమునందు దళమన్మంధమే కావున, ఇది వారికత్యంత ప్రామాణిక గ్రంథమైనది
సంస్కృత మూలమున 90 యధ్యాయములతో 1600 గ్రంథ ఎరిమిల గు దశమస్కంధమును
తెలుగున పోతన, హోయోత్తర భాగములతో 3100 గద్యపద్యములతో రచించెను అనగా తెలుగు
భాగవతమున దళమన్మంధము మూడవ పాఠస్థ మాట పై యిరువదిరో వై తమ్యులు 1485
నుండి 1533 వరకును, వల్లభాచార్యులు శ్రీ 1479—1531 వరకును జీవించి యుండుట
చేత వారిరువురును పోలనకుండురువాలి వారు వారియొ చెల్లములు వంగదేశీయుఁడైనను అంధ్రు
దేశమున వర్ణబిందుల వాడు ¹ అతఁడు పోతన భాగవతము వెరిగిల వాడు ఇత ప్లభావార్యులు
తెలుగు బ్రాహ్మణుడే వల్లభాచార్యులు పుష్టి మార్గమును స్థాపించిల మొక, తెలుగు
వారు గుజరాతు రాజస్థాను ప్రాంతములలో 'తెలాంగులు' అను పెర వెలికొన్నారు వారు పోతన
భాగవతమే వెలికిని బ్రతుపుచురట ¹ ఉత్తర హిందూ స్థానమున, పల్లభ ఎరము గోమం బృందా
వనము స్థానముగా పరివృద్ధి జెందిన పిమ్మిలు, హిందీ సాహిత్యమందఁడు శ్రీకృష్ణ భక్తి సాహిత్యమైనది
కార్నన చాలదీయ సాహిత్యమునకు శ్రీ కృష్ణ భక్తిని, మధుర భక్తి సాహిత్యమును ప్రసాదించినది
పోతనయే. ఇది భారతీయ సాహిత్యచరిత్రతో ఒకంధా ప్రకంపించ దగిన విషయము అంధ్రు కవుల
యుల్కృష్టత కొక మహోత్సవముగను మదపారణము దీవినిబట్టి యీయా భాషలో భాగవ
తానువాదమునకు, పోతనవంటి ననుర్ముఁడుగ మహాకవి జన్మించ లేదని చెప్ప వలసి యున్నది

¹ మంగళగిరి క్షేత్రమున పావకాల పుంపొ స్వామి యాంలమున చెల్లస్య స్వామి పాదము
లిప్పటికిగలవు

పోతన - తులసీదాసు

చిట్టెలు భారతమున వాంఛితదేళియుడైన పోతనతో, మత్తర హిందూ స్థానమైన యాశ్వామరమున సరి పోల్చుదగిన భక్తిమత ప్రసక్త మహాకవి తులసీదాసు. ఇరువురును శివ కేవల భేదము పాటించని వారు. ఇరువురును రామ భక్తులు. ఇరువురును సగుణ నిర్గుణ భక్తి తత్త్వమును ప్రవరించినవారు. ఇరువురు కారణ జన్ములు. భక్తి సిద్ధాంతమునకు ప్రధానాధారమగు భాగవతమును పోతన యాంధ్రభాషకందించి, 'తెలుగు తుకయోగి' కాగా, తులసీదాసు తులలేని వెలలేని రామాయణ కావ్యకథను 'రామ మానస చరితము' అను పేర నతితోకోత్తరముగ నవధి భాషయందు రచించి, 'వాల్మీకి' యవతానతారనుయ్యెను.

రామాయణమునకు సాహిత్యమున అదిను కావ్యమని ప్రసిద్ధి గలదు. అట్టి కావ్యము భక్తి రసముతో నమ్మేళనము చెందిన రచన గలిగియైన, యది యై హికాముష్మిక నుజ్జసాధనమని సంసార తరణోపాయమని పోతనకభిప్రాయము గలిగి, రామాయణము వాంఛికరించుటకు తలంపు గొని యుండును. కాని భాస్కరాదుల యాంధ్రీకరణముందుటచే మిన్నకుండెను. దాని యందు భక్తి గుణము లోపించుట చేతనే, 'భాస్కరుడు బదిరెను గాని రామాయణము బండ్లెక్కింపవా' అని యాచగడు తన యాశయము వ్యక్త పరచెను. బడి రసోల్పణమున దాని నతి విస్తృతముగా వొనరించెదనని పోతన వాక్యమున కర్థము.

రామాయణమునకు పోతనదీక్షకనువు కారగిన భక్తి గుణముతో గూడ 'రామ చరిత మానసమును' రచించి తులసీదాసు (1532—1623) హిందీ సాహిత్యమునకేగక, భారతీయ వాఙ్మయ సాధమునకు సువర్ణావృత కలముగా నర్పించెను.

పోతన తులసీదాసు తిరువురు రామ కృష్ణ భక్తి సాహిత్యములకు భారత వరమున తీర్థ భూతులు.

౩. పోతన యవతరణ

పోతన జన్మస్థలము — నివాసము

పోతన ౧౦౦౮ వేలము ఇమ్మెర వాడు ఈ ఇమ్మెర దునుపది గ్రామ పానుము ఈ గ్రామము చేరు విరాచాంధ్రలో, తెలంగాణ ప్రాంతమున, ప్రసిద్ధ పగడమగు “ఒరంగలు”నకు నిరుపదియారు మైళ్ళ దూరముననున్నది దీనిని రెండు మైళ్ళ దూరములో ప్రసిద్ధ పీఠశాల కవి సార్వభౌమగారు పాల్కురికి సోమనాథుని జన్మ స్థలమని ‘పాళురిలి’ లేక ‘పాల్కురి’ యన్నది శైవ్యవైష్ణవ భక్తిభక్త్యములను ప్రపంచించిన సోమన, పోతనల నీ మహాభక్తకవుల యిరువురు కునిపిల్చులయి యీ ప్రతీతి క్షేత్రములాంధ్ర దేవునినొక ప్రత్యేక విశిష్టత గల తీర్చి స్థలములుగా నిలిగిపోయినవి యున్నవి

పోతన తన స్వగ్రామమును ఇమ్మెర యందే నివసించుచుండి, భాగవత రచనకై ‘ఏకశిలా నగరము’ లను ఒరంగలును వచ్చిపట్నముగా భాగవతావతారికయందెట్లు గలదు —

“మదియ పూర్వ జన్మ సప్రాస నంబిత తపః ఫలంబున శ్రీ మన్నారాయణ కథా ప్రసవం విరచనాకుతూహలుండన్, యొక్క రాకానిశ కాలంబున సోమనరాగంబు రాకంగని సజ్జనానుమతంబున స్రవణంబు కుట్ర సమత్తుంగ భంగ యగు గంగకుంజని క్రుంకులిడి వెడలి సుహానీయ మంజుల పులిస తలంబున మహేశ్వర ధ్యానంబు సేయుచుగించిదుమ్మిలితాచనుండన్ యున్న యెడ” శ్రీ రామభద్రుండు ఎల్లసమిచ్చి భాగవతము తెనుగు సేయునుని యాజ్ఞాపించెను “ఇట్లు భాసెల్లెడు శ్రీ మహా భాగవత పురాణ పారిజాత పాదన సమగ్రయంబునను, హరి కరుణా విశేషంబునను గృత ర్థభవంబు సిద్ధించెనని బుద్ధి నెఱింగి లేచి మరలి కొన్ని దినములకు చేకరితానగరంబునకు జనుదెంచి,” యందు భాగవతము నాంధ్రీకరించెను

పైయుదాహరించి బట్టి పోతనభాగవతరచనము ఒరంగలు, లేక ఏకశిలానగరముననే జరిగిపట్టు స్పష్టము ఒరంగలునకు నేకశిలానగరమును పేరున్నట్లుగా పోతన నను కాలికులలో నొక్కరైన కొరవి గోపరాజ తన పింహాసన ద్వానింశిక యందెట్లు స్పష్టపఱచియున్నాడు

ఉ ఆకడ నితిశొన్చుచిదుండై గురువీడ్కొని యేగె వేడ్కులో
రాకలి మూలశక్తి గనిగానొనరించిన పైడే చట్టునా
నేకశిలాభిధానమున నెన్నిక కెక్కి ధర్మితోనవే
పోకలయోని యట్టి పిరి పుట్టిన యింటికి నోరుగంటికిన్

మరియు నా కనియే “కాతతి భూపతి రాజ్య లక్ష్మీ పెంపొందెడు నవ్వరంబు” అని చెప్పుట చేత, కాతతియుల రాచభావియై నేటి తెలంగాణాదుందుష్ట “ఒరంగజ్జే” యని యవసానములేని సిద్ధాంతముగా నెట్లనవచ్చును.

పోతన రాసు “గంగను” పెడలిబట్టు పైన ప్రాసీయున్నాడు. ఈ గంగ, యుత్తర హిందూ స్థానమునని గంగ కాదు. ఇది దక్షిణ గంగ — గోదావరి నది. “దక్షిణ గంగనాదర్శ యునొప్పిన గోదావరియు ఒగదాది యైన” అని భారతమున భట్టారకుని వచనమూర్ మున్నది. ఈ గోదావరికి గంగయని పేరుండెడిదనియు, విది త్ర్యంబకోద్భూతయనియు పైగోపరాణే యిట్లు ప్రాసీ యున్నాడు —

౩. అతఁడు త్ర్యంబకశిఖర్

మృతము, విశ్వాత, సరమృతాత్రిలోకే

మాత మహాపాతక సం

మాల విషాతామయాత గంగం గనియెన్.

త్ర్యంబక శిఖరోద్భూత యనగా వాసిక్రాత్యంబకుని యర్థము. ఇది గోదావరి పుట్టుక స్థానముగదా. కాగా, పోతన భాగవతమునఁజెప్పిన యేకశిలా వగరము, గంగ—రెండును తెలంగాణా ప్రాంతములోనినే గని ఆంధ్ర దేశమున వేరొక ప్రాంతములోనివి కావు.

ఇక పోతన గోదావరి నది తీరమున సేస్తలమున ద్వాస సమాధి విష్ణుఁడైయుండెనో, దానిని గూడ గమగొనుటకు ప్రయత్నింతుము. పోతన ఒరంగలునుండి తిన్నగా గంగకు పెడలుట చేత నది తప్పక నేటి భద్రాచల క్షేత్ర ప్రదేశమై యుండునని నా యూహ. అచ్చటనే గదా పోతనకు శ్రీరామ భద్రుఁడు ప్రత్యక్షమగుట! శ్రీ రామభక్తుఁడు పోతన, రామాజ్ఞ నమనరించి భాగవతము ప్రాయుటకు ‘పీఠగంటికి వచ్చెను’ కాని పోతన ద్వాస విష్ణుతోనున్న స్థల మహిమ చూడుడు. పోతన వెనుక మరి రెండు శరాబ్దులకు, రామ భక్తాగ్రసరుడైన కంచెర్ల గోపన్న (భద్రాచలదాసు) శ్రీ రామాలయము నచ్చట గట్టించెను. గోపన్న యారయము గట్టుట కానత్యేక స్థలమే యేది నిర్దిష్టము గావలెను? అది పోతనకు రామభద్రుఁడు ప్రత్యక్షమైన చోటు! అది రామభద్రుని నంకల్పము. ఆంధ్రుల పూర్వప్రణా సరిపాకము.

పోతన వ్యవసాయ వృత్తిచే జీవించినట్లుగా వాడచే వృష్టముగాఁజెప్పకొని యున్నాడు. కావున నేకశిలా వగరమునఁ గొంత కాలముండి యా వెనుక తమ స్వగ్రామమును బమ్మెరకు. వచ్చి యుండి ననియు, రన జీవితాంత మచ్చటనే గడపెననియు తలచుట సమంజసము. సరమ భక్తాగ్రసరుడైన రాజ్యపు వృత్తి గల పోతన సర్వేల యందు గల ప్రతాప జీవనము వాకించును గని, పట్నలా బోధముల నాకించునా ?

పోతన వెనుక నాతని పంఠియులు బమ్మెర యందే నివసించుచున్నట్లును, పోతన నివాస చిహ్నము లీనాటికి నున్నట్లును క్రీ.శ. 1926 నాటి భాగవత ముద్రణ పీఠికయందీరితిని వ్రాయబడినది. ¹

“ఒరంగలు చెంత బమ్మెర యను గ్రామము కలదు. ఆ గ్రామమందు కౌండిన్య గోత్రులు నియోగుల కుటుంబమొకటి గలదు. వారు పోతనామాత్యుఁడు తన పంఠియుఁడని చెప్పుచున్నారు. ఈ బమ్మెరలో “పోతరాజు” గద్దెయని నాలుగు రాళ్లు సాతిన యొక స్థలము గలదు. అది ప్రకృతము జీర్ణమై నామమాతాశిష్యముగా నున్న యొక రామాయమున కెదురుగ గలదు. దానికి ముందుగఁగదోవ కడ్డముగ నొక శిల పడియున్నది. దానినే యచటి వారు బమ్మెర పోతరాజుని వ్యవహరించుచున్నారు. వేటికి బమ్మెరలోనున్న కౌండిన్య గోత్రు లా శిలను శుభావసరములందఁ టాఁజించుచు నది పోతన రూప విగ్రహమనియు, బోతరాజుగ్రామములోని భూములను దున్నెనియు చెప్పుచున్నారు. ఇది యన్నియు నత్యంతములమఱుకంటె సాహసముండదు. (పుట 54)”

పై యుదాహృతి పోతన నివాసము బమ్మెర యని నిర్వివాదముగా నిరూపించుచున్నది. మరియు భాగవతమున కొన్ని స్కంధములను పూరించిన కవులు బమ్మెర చుట్టునట్లునున్న యుళ్ళవారు. శస్త్రస్కంధము పూరించిన సింగర ఏర్పూరు నివాసి. ఏకాదశ ద్వాదశస్కంధ రచయిత నారాయణ వెలిగందల నివాసి. ఈ రెండును బమ్మెరకు దగ్గరి గ్రామములే! బమ్మెర పోతన పాదరజస్సుర్యచే పవిత్రమైన శ్మేతములే!

పోతన కథన మండలములోని “ఒంటి మెట్ట” గ్రామ నివాసి యని నలువదేండ్ల క్రిందట నొక వాదము పాద నూపి నానా ముఖములఁబాకినది. సకలాంధ్ర మహాజనుల జీవోద్యమములయందు సంతతము నాట్యమాడుచున్న పోతనను “ఒరంగల్ వాడా? ఒంటిమెట్ట వాడా?” అను సామాన్య చర్చలో నిమగ్నుఁడగు విమర్శకులు ప్రయత్నించిరి. ఈ చర్చనలన కాలము, కలము చాల వరకు వ్యర్థమౌతినని. ఒక్కటి నూతనము సార్థకమైనది. ఒంటిమెట్ట వాదులలో నుత్తమోత్తములును, మహాభక్తులును నగు “వాసుదాసు” (వావిలికొలను మల్లారావుగారు) “నేనా విశేషముచే, ఒంటిమెట్ట కోదండ రామాయము జీర్ణావస్థకుండి యుద్ధరితమై, జీవ కళలతో నిరాణిల్లుచున్నది.

కాల నిర్ణయము

పోతన తాను రచించిన కృతులలో కడపటిది యగు భాగవతమున, తెలుగు కవులలో నన్నయ భట్టనల నిరువురిని మ్రాతమే పేర్కొనెను. కాని భారత కవిత్వయముతో తృప్తియుండగు నెఱ్ఱా పెగడ రచనల పనుకరించుట చేత, పోతన క్రీ.శ. 1350 కి తరువాతి వాఁడని చెప్పవలెను.

¹ పీఠికాకారులు — శతావధానులు కేసాది రమణ కవులు.

౪ రాసు భక్తుడగు పోతన భాస్కర రామాయణము నెత్తిగి యున్నట్లుగా, సందరి యిను గుణములే గాక, “భాస్కరుడు బదలెను గని రామాయణమును ఎండ్లెక్కింపనా” అను పోతన ప్రతిజ్ఞ యుండెల్లమున్నవి భాస్కర రామాయణము క్రీ శ 1370 ప్రాంతములఁ బూర్తియైనది కావున పోతన క్రీ శ 1400 ప్రాంతముల కీవలవాడని చెప్పవగును ఈ కాల మాలసి జనుల కాలమని యూహింపదగును

పోతన, శ్రీవాధ కవిపార్వభౌముని సమకాలినుడని యైతివ్యముల మూలముననే గాక, శ్రీనాథ మహాకవి సందర్శించిన రాచకొండ సంస్థానాధీశుడగు సర్వజ్ఞ సింగ భూపాలుని కాలము వలన గూడ దృఢపడుచున్నది పోతన భోగినీ దండకము నీనర్వజ్ఞ సింగభూపతికిగృతి నిచ్చెను ఈరఁదు క్రీ శ 1435 ప్రాంతమువాఁడు కావున పోతన క్రీ శ 1450 ప్రాంతముల జీవించి యుండుట సహజకమై యున్నది పోతన, తన ప్రాథమిక కృతి యగు వీరభద్ర విజయమున ‘శృంగార బనివాఱు’డని శ్రీనాథుని పేర్కొనుట చేత, వీరిరువురి సమకాలీనత్వము నిర్వివాదమైనదని చెప్పవచ్చును

భాగవతమున వస్త్రస్కంధమును, నేకాదశ ద్వాదశ స్కంధములు ప్రత్యేకముగ రచించిన వారి భట్టు క్రీ శ 1510 ప్రాంతమువాఁడు కాని హరిభట్టుకన్నను కొంచెము ముందుగా వస్త్రస్కంధమును, శృంగార వస్త్రమును పేర తెలుగు చేసిన వారు, నంది మల్లయ పుట సింగయ కవులు వీరిరువురు క్రీ శ 1480 ప్రాంతముల విజయనగర రాజ్యముఁ బరిపాలించిన సాళ్యవర సంగరాయని సేనాని యగు తుళున వరనరాయని యాస్థాన కవులు కాణట్టి పోతన భాగవత రచనము క్రీ శ 1480 ప్రాంతములకు ముందే పూర్తియై యుండవలెను గదా! ఇంక భాగవత రచన సంపూర్తియైన కాలముగూడ మనము సూక్ష్మముగ నిర్ణయింపవచ్చును

శ్రీనాథునికి పాతనకు సంబంధించిన కథలలో గజేంద్ర మోక్షములోని ‘సిరికిం బెప్పడు’ అన్న పద్యము ప్రస్తావనైనది అది భాగవతము అష్టమ స్కంధములో మున్నది అనగా క్రీ శ 1440 ప్రాంతములలో పోతన అష్టమ స్కంధము గూడ రచించెనని మనమూహించవచ్చును వీలననగా శ్రీనాథుని వరమ కంఠము క్రీ శ 1450 ప్రాంతముని చారిత్రక విమర్శకుల నిర్ణయము భాగవత రచన క్రీ శ 1460—70 ప్రాంతములలో పూర్తియైనట్లు మనము నిర్ణయింపవచ్చును

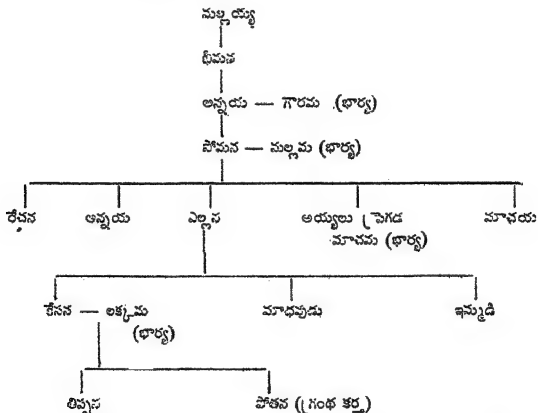
క్రీ శ 1500 ప్రాంతమువఱకు గొంచెము ముందుగా, లాక్షణికుడని ప్రసిద్ధి పడసిన వెల్లంకి తారంభట్టు, తన కవి చింతామణియందు, చందో దర్పణమున పోతన నారాయణ శతకమును, భోగినీ దండకమును నుదాహరించి యున్నాయ తారంభట్టు తన గ్రంథమున సుదహరించిన కవులలో క్రీ శ 1480 ప్రాంతముల సాళ్య వరసంగరాయనికి గృతి నిచ్చిన పిల్లలవెట్టి పినవీరన కడపటి వాడ. ఈ విషయమును పోతన క్రీ శ 1480 కి ముందువాడని స్పష్టము చేయుచున్నది

(2)

గ్రంథాన్ని మైన ప్రమాణములను బట్టి పోతన క్రీ.శ. 1400—1470 ప్రాంతము నాడుని నిర్ణయించ వచ్చును.

వంశాదికము

పోతన తన గద్య యందు "సహజ పాండిత్య పోతనామాత్య" అని వ్రాసికొని యుండుటచేత, నాతడు తెలుగు భాషమున మంత్రులు, మనో కవులు, మనో వీరులు జన్మించిన వియోగి శాఖకుఁ జెందినవాఁడు. ఈ వంశీయులొక స్తంభ నూతులు. కౌండిన్యసగ్రోతులు. తన ప్రాథమిక కృతి యగు వీరభద్ర విజయమున వంశమును గూర్చిన వివరముల నాతఁడొనగి యున్నాడు. అని నుండి యీ క్రింది వంశ వృక్షము నేర్పరుచ వచ్చును.

పై వంశ వృక్షమునే సంగ్రహించి భాగవతములో వసంతాధికయందు (1—24)నాక సీన వద్యములోఁ జెప్పియున్నాఁడు.

పోతన తన తల్లి దండ్రులందు లక్కమ రేచనలను గూర్చి, తన యన్న తిప్పనగూర్చి పై రెండు గ్రంథములయందును వివరించి యున్నాఁడు. వానిలో నీ క్రింది విషయము ముఖ్యమైనది.

పాతన ఉండెడి కేసన వీరభద్ర విజయమున (1—34) “శివలక్ష్మణ నోరథి కాటుకోన్న
 ఈడు” గా వర్ణితుడు మరియు భాగవతమున నాతడు “శైవ ధాన్త మతము గనియె”
 యని చెప్పబడియున్నది శైవ శాస్త్ర మతమునగా వీర శైవముతో పవైదికముగు నారాధ్యనంప్ర
 దాయము ఇది పోతనకు మూడు వందల యేండ్లకు ముందు మర్రికాట్టన పండితాచార్యులు
 యొగు దేవముని ప్రవర్తిల్లగ లేసిరి వారి శిష్య వరంవరలో ఇవటూరి వారు చాల ప్రసిద్ధులు
 పాతన తండ్రి నామ నాటి కావశీయులలో ఇవటూరి సోమనాథయ్యగారను వ్యవహార నామముగల
 సోమశీఖరులను పాతన యారాభ్య గురువర్యులందరి¹ వారే పోతనకుగూడ గురువులు. పోతన
 వీరభద్ర విజయము నీగురువు యొక్క ప్రేరణ చేతనే రచించెను తన తల్లిదండ్రులు
 ‘సంకర సాదయగంభోజ పారీణి’లని ప్రత్యేకముగా పేర్కొని యుండుటచే బాల్యమునుండి పోతన
 వీరశైవాచార, లేక సూపేశ్వరాచార విరటుడని మనము నిర్ణయించ వచ్చును

“నమాతుః పరిచైవతం” (తల్లికన్న వేరు దైవంబు లేదు) అను మాక్తిని ప్రత్యక్షరము పోతన
 పాటించినాడు వీరభద్ర విజయ, భాగవతములలో నామె గుణగణము లిట్లు వర్ణితములైనవి

ఉ పాతన గంగ, భోగ కచి, భాగ్యపు గౌరి, గభీర భూమి, నం
 భావన కుంతి, రూపగుణ భారతి, నందద లక్ష్మి, దేవి నం
 సేవిత సంజ్ఞ విశ్వల విశేష యరుంధతి యైన లక్ష్మి దా
 గేవల కన్యయే తలడు గీర్తన పేయదగున్ ధరాస్థలిన్

వీరభద్ర విజయము (1—37)

క నందనదు నిలయము వెలువడి
 తడవదు పరిపురుషు గుణముగ దన పతిమదువుం
 గదనదు వితరణ కరుణలు
 విడువదు లక్ష్మణుంబ విబుధ వినరము వాగడన్
 (లక్ష్మి శబ్ద భవము—లక్ష్మను)

¹ ఈ యివటూరి సోమ శీఖరులే వేమనకు గూడ గురువు
 వెమన తన పద్యములో గురువులనిట్లు పేర్కొనినాడు —

క “భవదూరుడు తరభాంకుడు
 శివశీలుడు వేయు గోటి సిద్ధేశ్వరుడున్
 శివతత్త్వుడు, పటమూలుడు
 శివమయ చిహ్నయుడు సోమశీఖర గురుడున్”

ఉ. మానిను లీడుగారు బహుమాన నివారితదీనమానన
గ్లానికి, దాన ధర్మమతి గౌరవ మంజులగాభీరతా
స్థానికి, ముద్దుసానికి సదాశివ పాదయుగార్చనానుకం
పానయ వాగ్మనానికిని దమ్మెర లేన పక్తసానికిన్.

భాగవతము (1—25, 26)

పై వద్యమున లక్ష్మసాని యను చోట సాని వదము నేటివరే నీచార్థ బోధకముగాదు.
'సాని' శబ్దము 'స్వామిని' శబ్దభవము.

పోతన తన యన్న యగు తిప్పవను వీరభద్ర విజయముననొక వద్యముచే బేర్కొన్నాడు —

కా. సారాచారుడు కాంతి వైభవ గతిన్ సంపూర్ణ చంద్రుండు, భూ
దారాహీంద్ర సమానదట్టుడు సదా ధర్మాకరుండర్చింపుం
దారుండంచిత రూప రేఖలను కందబుండు భూయోయర
శ్చీరమ్యుండగు తిప్పనార్యుడు జనించెన్ వంశ వర్ధిష్ణుడై.

(1—34)

భాగవతమున 'నిత్యరసేవాకాముడు' అని యీతడు వర్ణితుడైనాడు.

పా ల్య ద శ

వీరభద్ర విజయమున రస విద్యా శిక్షణను గూర్చి పోతన యిట్లు చెప్పియున్నాడు —

“ఏను జన్మించి పోతన నామధేయుండనై పరగి జనక శిక్షిత విహితాక్షరాభ్యాసుండనై
వీరభద్ర ప్రసాదలబ్ధి కనితాతీతయంబున . . . మత్సవర్చితంబగు వీరభద్ర విజయాంచిత
కదా ప్రారంభ ప్రసంగంబెట్టిదనిన”

(1—40, 45)

పై దానిని బట్టి పోతన తండ్రీకడనే తుక్కరాభ్యాసాదికముగాంచి విద్య నేర్చెనని, కవిత్యము
బాల్యముననే వీరభద్రుని కృపచేత లభించినదని స్పష్టమగుచున్నది.

ఇంకను నా గ్రంథమందే, తన గురువగు నివటూరి సోమశేఖరాభ్యులును నిట్లు చెప్పిరని కందు —

ఆ.వి. పిన్నవాడవనియు బెక్కు సత్కృతుండు
వినని వాడవనియు వెరపు చూచు

మృత్యుపాద దివ్య మహిమచె నెంతైన

కవిర చెప్ప రాపు గలదు నీకు

(1-21)

అదియును గాక నీకు వీరభద్రదేవర ప్రసాదంబు గలదు "

గురువగు సామశీబరుడే, యిట్లు పోలన చాల చిన్నవాడనియు, గ్రంథావలోకన మేష్కాతమును చేయలేదనియలజెప్పి, తన ప్రసాద మహిమచే నాతనికి కవిర చెప్ప శక్తి యుండునని యాశీర్వదించి మలువలన, పోతన 'చిన్నారి, పాన్నారి చిఱుల కూలకట్ నాడు' గాని యంతకు కొంచెము వెనుక గాని వీరభద్ర విజయము రచించెనని మనమూహించి వచ్చును దీనిని ఒట్టి బాల్యమునుండి పోతని భక్తివరుడనియు, నాతనికి కవిర పూర్వ జన్మ సుకృతమువలన ననయత్నముగా, పుట్టుకతోడనే వచ్చినదనియు, నీవ్వర ప్రసాదము, గురుకరుణ వీరదే దోహదమై, పెంపొందినదనియు నిస్సందేహముగాజెప్పవచ్చును

పోత.కు 'సహజ పాండిత్య' అను బిరుదమున్నట్లుగ భాగవత గద్యమూలమునఁ దెలియుచున్నది ఇదియును, నీశ్వరుని కరుణ వలన గలిగినదని యందే చెప్పియున్నాడు "ఇది పరమేశ్వర కరుణా కలిత కవితావిద్విల కేవల మంతి పుత్ర, సహజ పాండిత్య, పోతనామాత్య ప్రణీతంబైన భాగవతంబు" మరియు భాగవత మహా గ్రంథము లానై పఠికియు దానిని పఠికించిన విధుడు రామ భద్రుడని యీ క్రింది పద్యమున స్పష్టముగాదెలిపియున్నాడు

ః ఎలికెడిది భాగవతమలు !

ఎలికించు విభుండు రామ భద్రుండల ! నే

బలికిన భవహర మగునలు !

ఎలికెడ వేరొండు గాథ పలుకని వేలా !

(1-18)

"సర్వం విష్ణుమయం జగతో" లను వాక్య భావము సంపూర్ణాకృతిని దాల్చినది పోతన వ్యరూపము. అది యాపాద మహిమము భక్తి రసప్రపూర్ణము అయినను నాతడు భగవద్భక్తిని వ్యాప్తము చేయుటకు, గురువుల న్నాయించక, స్వయముగా గష్టించి గ్రంథములు చదివి, వేద వేదాంత పురాణోపాసకావ్యనాటకాలంకారాది సమస్త సాహితీ జ్ఞానమును, పాండిత్యమును భగవత్కృప చే బడసెననుట నిశ్చయము మరియు తెలుగు భాషలో తనకు ముందు వెలసిన "కవిత్వయము" అనగా సప్తయ తిక్కన ఎట్టిసల రచితమైన భారతమును, ఎట్టిస వాచన సోమరల హరివంశోత్తర హరివంశ కృతులను, భాస్కర రామాయణమును తం స్మర్యముగా జదివి, యాంధ్ర కవితా పంప్రదాయమున జ్ఞానము సంపాదించినట్లు భాగవత రచనమే సాక్ష్యముచున్నది తక్కిన ప్రాచీన కవుల కంటె పోతనయందొక విశేషమున్నది ఆరణ్య ప్రవ్రథమమున వీరశైవాచార నిరతుఁ

డో తెలిపి యుంటిని కాబట్టి పోతనకు వీరశైవ వాఙ్మయ సృష్టికర్తయగు పాల్కురికి సోమ వాఙ్మయ రచనలను ఒదుపు నవకాశము లభించినది కేవలము మల దృష్టి చేతనే గాక బసవ పురాణ, వండితారాధ్య చరిత్రం యందలి, లోకోత్తరమైన కావ్యకళా విశిష్టత చేతను, సోమన గ్రంథములు పోతనకర్తవలెనని లండు ముఖ్యముగా సోమన గ్రంథముల యందలి యనుప్రసాన విన్యాసము, జాను తెనుగు శైలి పోతన భాగవత రచనా సంప్రదాయ సిద్ధికి నాలంపనములైనవి తెలుగు నారికి తొలి విజ్ఞాన నర్వప్రప్తై, పండిత్య శౌండిర్యమునకు ఒరమావధియైన వండితారాధ్య చరిత్రమును పారాయణము చేసిన పోతన సహజ పండిత్యుడుగుటలో చిత్రమెమున్నది?

ఇంతకు భక్తి యోగ ఎరిసిష్టితుల కపాద్యమైన కార్యమేమి గలదు? అది శివ భక్తి కాండు, విష్ణు భక్తి కానిండు, ఏదియైన సాధ్యమే! అందును, శివ భక్తి యోగమున, విష్ణు భక్తి యోగమును సంప్రదించి, భాగవత రచనా సమాధి స్థితిని సంపూర్ణముగ సందిన పోతనకు సమస్త విజ్ఞానమును కరతలామకముగుటలో నాశ్చర్యమేమున్నది? అధ్యాత్మిక తత్త్వప్రచారముగు భారతీయ కవిలా సంప్రదాయముననుసరించిన యున్నది

దేశకాల మత పరిస్థితులు.

పోతన భాగవతము విష్ణు భక్తి భరితమని యందరెఱింగినది ఆతఁడు శైవరచనియు సంద అతని దెలిసినదియే ఆతఁడు శైవకృతిని రచించుటయుఁ బ్రసిద్ధమై ఆ మహనీయుఁడు పరమాపీ త్వరాచారము ననుసరించి విష్ణు భక్తి ప్రతిపాదించి, యద్వైతసిద్ధి నందుట మౌతమిదానింత నాంధ్ర సాహితీ విమర్శకులఁబం గ్లిష్ట సమన్వయఁ బరిణమించినది ముఖ్యముగా వీరశైవ మత సంప్రదాయ మలను గూర్చియు ప్రాచీనాంధ్ర సాహితీ క్రమ పరిణామమును గూర్చియు, నిశ్చితాభిప్రాయములు గలుగక పోవుటచేత నీ సందర్భమున కొంత వివరణ మావశ్యక మగుచున్నది.

నేటి సాహితీ లోకమున వీరశైవ మతమును గూర్చియు, నా వాఙ్మయమునకు సంబంధించిన శివకవులు అను వారి గ్రంథములను గూర్చియు వ్రాసినవిమర్శనములను పరిశీలించిన నందుముఖ్యముగ నొకటి ప్రతి పుటయందు ప్రత్యక్షమగుచున్నది అది

“వీర శైవులకు విష్ణుద్వైషము విహితము, వైష్ణవ మత నిరసనము ప్రధానము” అనునది

ఈ అభిప్రాయమును కేవలము సాహితీ విమర్శనయందు పేరెక్కిన కఠినయ సాహిత్యుల ప్రచారము చేయుటచేత నవరిశీలితముగ, సంధ్యరంపరావ్యాయమున, వారి సమసరించి మరి కొందరు వాఙ్మయ విమర్శనముల దానిని ప్రవేశ పెట్టుచున్నారు కాని యిట్టి వ్రాతలు వీరశైవ మత సంప్రదాయమునకు మూలభూతములగు గ్రంథములను చక్కగా చదివి యవగాహనము చేసికొని యర్థము గ్రహించి వ్రాసినవి కావని యీ క్రింది విషయములను బట్టి నిరూపింపవచ్చును

వీరశైవులు విష్ణుపారమ్యము సంగీకరింపరే గాని విష్ణువు వెంట మాత్రమును ద్వేషింపరు. పైగా వారు విష్ణువును వీరశైవాగ్గ గణ్యునిగాఁ జరిగఁజేయురు. వీర శైవులకు నిహితమైన దీక్షా విధానములలో ప్రతిపూజా సమయముననొనర్చు దేవరాహస్యములలో విష్ణువు వాహ్వనించుట గలదు.

“శ్లో. దుర్వాస కభ్యస విరించి మృకందుపుర
దేవేంద్ర బాణ హరి కృష్ణదధీవి రామ
శ్రీ వామదేవ కవి కుంభజ గౌరమాదీన్
పుణ్యాసమాన్ వరమ పాటవరాన్ నర్పరామి”¹

మరియు విష్ణువు శివభక్తులలో ప్రధానుఁడు. విష్ణువు ప్రతి నిత్యము వేయి కమలములచే శివు నర్చించుచు, నొకనాఁడొక కమలము తక్కువయైన తత్క్షణము తన నేత్ర కమలము నర్చించి యా సంఖ్య పూర్తిచేసి, పూజా వెరవేర్చెను. శివుడందులకు మెచ్చి యాతనికి చక్రము విచ్చెను. నాటి నుండియే విష్ణువు కమలాక్షుడయ్యెనని శివ పురాణములు హాసించుచున్నవి.

శివపూజ యందు వీరశైవులొనర్చు సీ ప్రార్థన శ్లోకమున శ్రీ హరియగు విష్ణువే గాక, యాతని యవతార మూర్తులగు శ్రీరామ కృష్ణులును వ్యరింపఁబడుచున్నారు.

వీర శైవులు విష్ణు ద్వేషులు కారనుటకింత కంటె ప్రమాణములక్కర లేదు. ఆయినను నిది పూజా ప్రక్రియలోనే యున్నది గాని సాహిత్యమున నున్నదా యని కొందరకు సందేహము కలగ వచ్చును. వారి సందేహనివృత్తికై వీరశైవ వాఙ్మయమునుండి ప్రమాణములను జూపుచున్నామ.

అరాధ్య సంవదాయ ప్రవక్తులగు మల్లికార్జున పండితారాధ్యుల శివతత్త్వసారమున,

“విష్ణువరేణ్య! గోవింద ప్రేయభావుక” అని శివ సంబోధనలు గలవు.

శివ పారమ్యవాదియు, శివకవియునగు నచ్చెచోడమహాకవి కుమారసంభవమున విష్ణు నేతార్చన కభ్యస సూచించునొక పద్యమును, (హరి వికవామలాంబుజ సమస్రము బూన్చి (1—3) విష్ణువు నరమేళ్ళరుని వామాంగమునందు జన్మించెనవి మరియొక పద్యమును జెప్పి విష్ణుగమలాధి ధిపు సంస్తుతఁ డేర్పినాఁడు.

శివ కవులందరకన్న మూర్తిభవించిన వీరశైవము గదా, పాల్కురికి సోమనాథుఁడు! అతడే బసవ పురాణమున తన తల్లిదండ్రులు — విష్ణు రామదేవుఁడు, శ్రీయోదేవి యని చెప్పియున్నాఁడు.

¹ ఈ శ్లోకము వీరశైవ దీక్షా విధానము విర్వచించు ‘విష్ణుయ దీక్ష’ అను గ్రంథమున నున్నది.

ద్వి భాజిష్ణవగు విష్ణురామదేవుండు
తేజిష్ణవగు శ్రీయూదేవి యమ్మయును
గరవింహగ నొప్పు గాదిలి సుతుడ

ఎండితారాధ్య ఎరిత్రతో

ద్వి మును ఎనవ పురాణమున నెన్నుణదేని
పెనుపారు భక్తుల పెంపుడు కొడుక'

అని పై విషయమును స్థిరీకరించి యున్నాడు —

విష్ణుద్వేషమే విహితమైన శైవుడే యైన యెడల, ఆ మత ప్రచారమునొనరించిన వారిలో
ప్రభును గణ్యుడగు పాల్కురికి సోమనాథుడే యట్లు చెప్పు కొనునా? వీరశైవుల కెంత
మాత్రము విష్ణుద్వేషము లేదని పారాంశము

జనన పురాణమున వర్ణితులైన శివ భక్తులలో, సిద్ధరామయ్య, ఏకాంత రామయ్య అను విష్ణు
వామాంకితులు గలరు రామ లింగేశ్వరుడు వండు గలయ ఇది గాక యథావాక్కుల అన్నమయ్య
యును శైవ కవి విష్ణు భక్త ప్రశస్తిని తన వర్ణేశ్వర శాకమున వర్ణించియే యున్నాడు ఇట్లు
వీరశైవ మత ప్రవర్తకుల గ్రంథముల యందే విష్ణుద్వేషము లేదని స్పష్టముగా తెలియుచుండుట
చేత, విష్ణుద్వేషము వీర శైవులకు విహితమును మాట విధ్వస్తమైనది గదా! పోతనమహావి ప్నాని
వివరించిన తత్త్వముగల శైవుడుగావుననే వీరభద్ర విజయమును కేవల వీరశైవ గ్రంథము లించి,
చారాయణ శతకమును ప్రాసి, తుదకు విష్ణు భక్తికి మూలకందమని చెప్పదగిన మహా భాగవతమును
ప్రారంభించుచు —

చేతులారంగ శివుని పూజింపజేసి
నోరు నొవ్వంగ హరికీర్తినుడువజేసి
దయయు నత్యంబు లోనుగాదలచజేసి
కలుగనేటికి తల్లల కడుపు చేటు" 1

(1—14)

అని తన భక్తి వధమును ప్రకటించి యున్నాడు

1 “చేతులారంగ శివ పూజ సేయజేసి” అను వాక్యం గంధర్వమైన పాతము పూర్వ ముద్ర
ణములందిళ్ళే గలదు ఇది యెప్పుడు మారినదో? కలయో? వైష్ణవ మాయయో? ఇతర
సంకల్పార్థమో?

సాహిత్యమున శైవ వైష్ణవ మత భేదములు నిరూపించునపుడు వేటివిమర్శకులకు వైష్ణవ మనగా శ్రీ రామానుజులు ప్రతిపాదించిన విశిష్టాద్వైతమతమవి యొక యధిప్రాయము గలదు. కాని యది యెంత మోతము సమంజసము లాదు; సహేతుకమును కాదు. చారిత్రక విరుద్ధముకూడ. విశిష్టాద్వైత మతము ప్రతిపాదించిన రామానుజాచార్యులు క్రీ.శ. 1017 నుండి 1137 వరకు జీవించెను. కావున వారు క్రీ.శ. 1050 ప్రాంతముల నిలసిల్లిన సన్న్యాసుభట్టాచార్యుని ననుకూలములు. మరియు వారి మత ప్రచారము, తమిళ దేశమున, తమిళ భాషలో జరిగినది. కాబట్టి సన్న్యాసు కాలమునకు గొంతెము తరువాత నైన సది తెలుగు దేశమున వ్యాపించుట కవకాశము లక సోయినది. ఇక సన్న్యాసు వెనుక వాఙ్మయమున జనదరించినది శివకవి యుగము. బసవేశ్వరుడు ప్రవర్తిల్లజేసిన వీరశైవ జంగమ సంప్రదాయమును, పండితాచార్యుడు ప్రవర్తిల్లజేసిన నవైదికారాధ్య వీర శైవ సంప్రదాయమును, పాస్కారికి స్వామినాథుని రచనల వలన కర్ణాటాంధ్ర దేశములందెల్ల వ్యాపించినవి. అత్యంత ధర్మ సంప్రదాయబద్ధమై సంస్కారానువాదమగు భారత రచన కొన సాగుటకు వాస్కారములేక సోయినది. శివ కవులు భాషలో, భావములలో, రచనలలో దేశీ సంప్రదాయములు వాటించి, సమకాలినులగు భిక్షులను లోకోత్పరులుగా వానర్చి, వీర శైవ మతమును దేశభాషయే యాలంబనముగా ప్రచారము చేయుట చేత, రెండు శతాబ్దాల వరకు, అనగా 13 వ శతాబ్ది వరకు తెలుగు వాఙ్మయ స్వరూపములయు వీరశైవమే యైనది. భారత కృతిపతి యగు తూర్పువాఙ్మయకళా పారమితవతి పదాద్వాపస్తమి. తరువాత నేలిన రాజులు, కాకతీయులు, వారి వెనుక వచ్చిన రెడ్డిరాజులు శైవులు, అందు నేర శైవ మతమే తెలుగు దేశమున వర్ధిల్లినది.

రామానుజసద్ధాంతమును తెలుగుదేశమునకుండెచ్చిన మహానియుడు కృష్ణమాచార్యుడు. ఈతఁడు సింహళం క్షేత్రవాసి. కాకతీయులలో కడపటివాడైన ద్వితీయ ప్రతాపరుద్రుని కాలమునందు వినిసిల్లిన వాడు. ఈతఁడు శతగోపమాని ద్రవిడ వేదమును వచన సంకీర్తన కూట మున బ్రవర్తిల్లజేసి విశిష్టాద్వైతమత సిద్ధాంతమునకుఁ బథము ప్రవర్తకుడయ్యెను. కాని యాతఁడు గంటయందొక్క స్తలమున మహిమలనే జూపెను గాని మత ప్రచారము చేయలేదు. అ వెనుక సకారభట్టును వైష్ణవాచార్యులు కోరుకొండ ముమ్మడివారుకునకు వైష్ణవ దీక్ష నిచ్చినను, వారు మత ప్రచారము చేయలేదు. అహోబిందున పాఠకమూరి భాగవతులు విశిష్టాద్వైత మతాలంబకులైనను వారు భాగవత సేవయే తప్ప వేరు మార్గము ద్రొక్క లేదు. శ్రీ తిరువతి క్షేత్రమున . అన్నమాచార్యులవారి సంకీర్తనలక్ష్యేతము ...దాటి పైకి రాలేదు.

వైష్ణవయుగంబు బట్టి విశిష్టాద్వైత మత ప్రచారము తెలుగు దేశమున క్రీ.శ. పదునారవ శతాబ్ది వరకు వేరూన లేదు. సాహిత్యమున నా మత ప్రభావము కానరాదు. అంతకు ముందు వెలసినది పారాణికమై త్రిమూర్త్యాత్మకమగు విష్ణు భక్తియే.

అసలు విశిష్ట ద్వైత మతమే వాఙ్మయమున ప్రచారము గానప్పుడు, నడువాలస శతాబ్దిలో బుట్టిన రంగనాథ రామానుజుని గ్రంథములు వైష్ణవ మత ప్రచారమునకు రచించబడినవని చెప్పు సాహితీ విమర్శకుల మూలన ప్రామాణికములే యవి చెప్పక దప్పదు. ఇత రామానుజుని ద్వైత పాదిత వైష్ణవ సిద్ధాంతము విషయమున రాజుల రాజమున, అంతును తులన వంటియు యగు సరసినిగారయల కాలమున ప్రబలముగా ప్రచారములోనికి వచ్చినది. రాజులకధిపత మగు మతముగూల చేత రాజకీయముగా, సాంఘిక వ్యవస్థ యందు ప్రాబల్యము గడించినది.

తెలుగు సాహిత్యము - మత సామరస్యము

విశిష్ట ద్వైత మతము ప్రచారములోనికి రాక పూర్వము నాలుగు శతాబ్దాలందుండి మన తెలుగు వాఙ్మయమున మత సామరస్యమే గాని, మత వైష్ణవమేర మాత్రమును గాన రాదు.

నన్నయ యుగము వెనుక నవగ్రా (కీ.శ. 1100) పీఠమునుండి శివకవి యుగ మారంభ మైనది. పీఠ శైవమును ప్రతిపాదించిన శివకవిల కృతులనుండి, శైవమున విష్ణుద్వైతమే లేదని ముందు పోవత్తికముగా నిరూపించి యుంటిని.

శివకవి యుగము తరువాత తిక్కన యుగము ప్రారంభమైనది. తిక్కన మహాకవియేగాక మత ప్రవర్తకుడగుట చేత, “మహేశ్వరాంధ్రీకమలధ్యానైక శీరుడను” అని రాసు చెప్పుకొన్నాడు. మత సామరస్యము కొఱకు పారిపాఠతత్వము ప్రతిపాదించినాడు. ఆయన నాతని భార తమున శివోత్కర్షణను, లింగ పూజా విధానము మొదలైన వానిని పుష్టముగా ప్రతిపాదించి యున్నాడు. తిక్కనను ప్రధానముగా శివ భక్తుని గానే కేతన వర్ణించి యున్నాడు. తిక్కన యుక్తర లామానుజమును, కృష్ణకథా విలసిలమగు భారతమును రచించి యున్నాడు. పారిపాఠాద్వైతమును ప్రతిపాదించినాడు. తిక్కనకుల్లొలిపిచ్చిన కేతన శివ భక్తుడు. “వృషపాదద్వయూ వికేత నుడు”, కవిరాయమతో గడపటివాడగు వెట్టితన శంభుదాసుడు అయినను గోవింద పదారవింద భజనానందుడు. విష్ణువి యవతారములలో నృసింహవతార కథను, శ్రీ కృష్ణవతార చరిత్రను సంపూర్ణముగ నిరూపించు పారిపాఠమును రచియించి యున్నాడు. వాతన సోమన పారి పూర్ణాద్వైతమును దృష్టాంత పూర్వకముగ సుత్తర పారిపాఠమున వివరించి యున్నాడు. శ్రీనాథ మహాకవి, శివ కథారచన కొత్తపాఠియయ్య “చెన్న కేతన పాద సేవా రతుండ” ననిచెప్పి పల్నాటి పీఠ చరిత్ర రచియించియున్నాడు.

కొఱవి గోపరాజు పారిపూర్ణ ద్వైతమునే ప్రతిపాదించినాడు. పోతనకు కొంచెము ముందు వాడగు మడికి సింగనయ్య వైష్ణవ భక్తిపరుడయ్యి, శివ మతం గావించినాడు. పోతన ననుకూలముడగు సునకులు, వల్లాన్ చక్రవర్తుల గోవింద చక్రవర్తుల శిష్యుడయ్యును, భోజరాజేయ మున శివస్తుతిగావించి యున్నాడు.

వైష్ణవ పుతము విశేషముగా వ్యాపించినది శ్రీకృష్ణ దైతాసుల యుగము. అదియే వంశము ముమ్మల పుతమునది¹ అన్నదిగ్గణమునా నల్లసాని పెద్దన వైష్ణవమును స్వీకరించినది చూచుచుండమున బిడ్డల పేరనాడు. అహో రికారము శిష్యులు నంది డిన్నెన, మాతముగారి అంబుల వైష్ణవ అంబుల పుట్టుల పరిచిరి. ఆ పేర శ్రీపురుష భూర్జుల శ్రీ క పక్షీక్షుల మాహావైష్ణవుల పరిచి, పుష్ప రాధుల సన్మాదము పరిచె. దెవారి రమణులను లోక శ్రీపురుష, రామరంజయి యుద్ధులారాధ్య పరిచియు శ్రీవృత్తిని రచించి, రామరంజయి కృష్ణులై, వాండురంగ మాహాత్యమును లనియెను. రంగ పూజాత్మకమునా చదువచ అధున చుట్ట వైష్ణవ మత గ్రంథముల అందరదెచ్చి యాహురు నిద్రలు, స్వప్నముల రచించులు పేర రచించినాడు²

వైష్ణవమును బట్టి తెలుగు సాహిత్యమున శ్రీమ వైష్ణవ మత భేదములెంతమాత్రమును ప్రవర్తిల్లి లేదని పుష్పమగుచున్నది³దా

శ్రీమ వైష్ణవ భక్తి సామర్థ్యము తెలుగు వాఙ్మయమున ఎంతమాత్రముగా నందినానాద్రు ప్రవాహముల మన సాహితీ విశిష్టతలనాకటి తెలుగు సాహిత్యమున శ్రీమ వైష్ణవ శ్రీకృష్ణముల పంతుల పుతముగ వర్తిల్లిని కాని తక్కిన ధాతృకాత్మ భావ వాద్యులు శ్రీకృష్ణ భక్తి సామర్థ్యమే కాకరాదు. ద్రవిడ దేశము శ్రీమమమమమమమ ప్రచారము వైష్ణవ సతములు లేదు కన్నడ దేశము రంగయల మతముని విశ్రమమమమమమమమ ప్రచారము, సనారము వైష్ణవములు లేవు మన రాష్ట్రము, మూర్ఖుల దె వాఙ్మయములనా దైవర రీతి మున్న వైష్ణవము ప్రధానముగా నున్నది ఇక శ్రీకృష్ణ, అంగార దె ములను, ఉత్తల హిందూ స్థానమునక, శ్రీ కృష్ణ భక్తి, రామ భక్తి భావముల రప్ప వెకొంటు లెనా.

తెలుగు దేశమున, శ్రీపురుష వైష్ణవ గ్రంథములు వ్రాయుటయు, విష్ణు భక్తి ప్రవర్తి గలవారు శ్రీమ గ్రంథములు వ్రాయుటయు గలదు. కావట్టి భారల మునుంకలేయందును, శ్రీమ వైష్ణవ భక్తి రీతును సాహిత్యమున నమన్వయము చేసి, భక్తి రసానందమును, కావ్యరసానందమును నచినానా సంబంధముతో పరిభవించుకొని, అంద్ర వాఙ్మయ ప్రపంచాని నాధ్యాత్మిక భావ ప్రపంచాని పుష్పించిన వారు తెలుగు కవులు

¹ కృష్ణ రాయలవారు పరమ వైష్ణవ శిఖామణులు "వెంక శేషుర" అను అర్చనమును విడిచి, వేంకట భర్త అని మూత్రమే అనుపై మాత్రమునే పేర్కొన్నాడు

² దీని నే నాంధ్ర సాహిత్య పరిషత్తుక్షమున విపుల పీఠికతో వెలయించితిని

పై సర్పము బట్టి, వీరభో వసుధన విష్ణువ్రసంతి యుద్ధదినము, వైష్ణవమున శివవ్రసంతి లేదనియు, నట్లు లేకపోయినను తెలుగుసాహిత్యమున కపులు సామరస్య భావమున కృతులు లభించిరనియు వివరముగనున్నది.

శైవులగు పోతనయు, 'నారాయణకథా ప్రపంచ మటాహుండు, మహేశ్వరధ్యానము చేయుచు, శ్రీరామచంద్రుని ప్రత్యక్షముచేసికొని, శ్రీ కృష్ణునితో ప్రారంభించి, భాగవతమును శ్రీ రాముని కంకితము గావించి, రామ, నరమేశ్వర కరుణాకలితవిలాసైచ్చిత్రితే నామహా గ్రంథమున సర్వైర భక్తి తత్త్వము ప్రకటించెను.

భాగవతమున తిక్కన ప్రతిపాదించిన హరిహరాద్వైతము భాగవతమున రామకృష్ణా ద్వైతమైనది.

అట్టి భక్తి తత్త్వముతో పోతన.మహా కవీంద్రుడు వ్రాసిన కృతులు నాలుగు.

1. వీరభద్ర విజయము.
2. నారాయణ శతకము.
3. భోగినీ దండకము.
4. శ్రీ భాగవతము — ఎనిమిది స్కంధములు.

వానినిగూర్చి లుక ముందు వివరములు.

4. పోతన కృతులు

వీరభద్ర విజయము

శ్రీరాధయగమన వెలసిన పీఠశైవ కదా ప్రధానములగు వ్రత్యకృతులలో పోతన వీరభద్ర విజయము ప్రాథమికమైనది. పోతన వంశవృత్తాంతమును వివరించుచున్నది, వీరభద్రవిజయము పోతన బాల్యకాలకృతియని నిరూపించితిని. కథావస్తు విషయముననేగాక బాషావ్యాకరణశృంగార విషయమున నీ కృతి వూర్తిగా కొన్ని కృతుల నునరించినది.

ఈ గ్రంథ రచనక కాలముగా నీ క్రింది కథ గ్రంథస్థమైయున్నది "పోతన భాగవత మున చతుర్థస్కంధమున ద్వాదశ్యధ్యాయమున వర్ణించునప్పుడు, తన పిండ చేసెను తన నిండా దోహము పోగొట్టుకొనుటకై యాతడు వీరభద్రవిజయమును రచించెను" అందులకు వీరభద్ర విజయమునందలి యీ క్రింది పద్యము తార్కాణము అని కూడ గ్రంథస్థమైన విషయము.

౪ భాగవతప్రకంధ మతిభాసులతన్ రచియించి, దక్షుడు
ర్యాగ కల్పానంగమున నల్పవరస్కుడనైతి త ప్పిమ్మి
త్తాగిల వక్త దోష పరిహరముకై యుజనైక శైలకా
స్త్రాగమ వీరభద్రవిజయంబు రచించెదె వేద్యవామదిన

ఈ పద్యము వీరభద్రవిజయములో శ్లోకములకు ముందుగా ముద్రితమై యున్నది కాని ముద్రిత గ్రంథము నందె (పేజీ 10) యదోష్టాపికతో "ఈ పద్యము పెక్కు మాతృకల లోనగు కానదాదు" ¹ అని రచింప మాతృకలలోగా రాక ప్రకృతులు ఇందు వలన తొలుత పద్యము యొక్క యునిఫోమ సంగీర్ణము ఇవ రెండవది కర్తృత్వము — ఈ పద్యము పోతన కృతమే యైనచో అంతరింపె యనందర్భముగు విషయము వేతాకటి యుండదు. 'పిన్ననాద' నని వీరభద్ర విజయమున సుష్టముగా చెప్పిన పోతన పై విధముగా నెట్లు వ్రాయును? కొవున నని కల్పితము మూడవది, పై పద్యమున 'అల్పవరస్కుడనైతి' అని కందు అనగా శివుని గూర్చి మలకనగా మాట్లాడుట లోని దుర్బిము

కాని పోతన భాగవతమున దక్షయశ్శు నందర్భమున శివునిగూర్చి చెప్పిన మాటలర్థములు గావు అవి యనర్థములు. తర్జుణుని రాజసూయయాగ నందర్భమున శివునియందు శ్రీ కృష్ణ

¹ పరిష్కరము — 1952, వేదాచారి రాజవల్లభవతులయందును సింధ్యము కాననాళిదు

పరమాత్మను వాళ్లేపించుచు, నిండా రూపమును వ్యాజస్మతి నన్నయ ఎట్లు గావించెనో అట్లే పోతనయు దక్ష యాగమున, దక్షుని శిష్యుని గూర్చి పల్కిన పల్కులన్నియు వ్యాజస్మతులే కాని వేరు కావు.¹ పోతనయే యీ పద్యము చెప్పిన, వాతడు స్వవచన వ్యాసాత దోషమునకు బాల్చుచును. బాల్చున పద్యమాతనిది కాదు. భాగవతము వందలి “ఇమ్మమలేశ్వరాధములకు” అను పద్యమునలే నిదియు ప్రకృతము.

వీరభద్రదక్షిణము బాల్చుకృతయే యీ నను, నది పోతన రచించినది గావున వ్యాజ్యము ప్రపంచ మున నెలచినది. మరెయు పోతన పాత్య కవిత ప్రాథమికముగాయెట్లు భాగవతమున చరిణమించి పదియు తెలుసుకొనుటకు నీ కృతి ప్రభావ సాధనముగా నున్నది. ఈ విషయము నిటమీద వివరించుచున్నాము.

వీరభద్రదక్షిణము పాల్కాశ్వాసముల ప్రబంధము. ఇందు ప్రథమాశ్వాసమున 231, ద్వితీయాశ్వాసమున 314, తృతీయాశ్వాసమున 267, చతుర్థాశ్వాసమున 234 — మొత్తము 1046 గద్యపద్యములున్నవి.

గ్రంథావతారికలో, తొలుత శివస్తుతి, ఆనెనుక విరభద్ర గణాధిపాణీస్తుతులు గలవు. సంస్కృత కవి స్తుతిలో — వ్యాస వాల్మీకులు, కాళిదాసు, వాణుడు, మామూడు, శివభద్రుడు మణిభద్రుడు (1) భారవి, భోజుడు గలరు.

తెలుగు కవి స్తుతిలో — నన్నయ, తిక్కన, వేములవాడ భిమన, రంగనాథుడు, శృంగార కవివాళుడు కలరు. శృంగార కవివాళుడు శ్రీవాళుడని మనము గ్రహించ వలెను. వీరితోబాటు

కా తనిజాడక, భవిదాయక

భవు పదములు గొల్చి ఘోర భవభంజకులై

భవనూరులై పుణ్యుల

భవునర్చన జేసి పరమగుణధిప వారిన్” అని యితరులను పేర్కొన్నాడు.

వీరు — సిరియాలిడు, కరికొలుడు, నీనముడు, ఉద్దుటుడు, బాణుడు, కేరిరాజు, బనన రాజు, కప్పప్ప, చెప్పయ్య, కరయూరి చోడుడు, కుమ్మర గుండయ్య, నమ్మినాథుడు, వండితారాధ్యుడు, భల్లూరుడు, నమినంది, మడిసాలిమూచయ్య, మూచిరాజు, చేరమ, చిరుత్తొండడు, ఓహిళయ్య,

¹ నరసింహస్వామిని భారతము లక్ష్మీవతి సోమయాజి వ్రాసిన వాక్యంలో నీ విశేషములన్నియు వివరింపబడినవి.

సాక్షాత్కారము, సునియోగము — అనువారు. వీరితో బువ్వన నవైదికముగు
జంగము సంప్రదాయమునకు, పండితాధ్యయన సవైదికముగు వారధ్య సంప్రదాయమునకు
ప్రవర్తకులు. పవైదికముగు వారధ్య సంప్రదాయము, లేక వీరమాహాత్మ్యరాధాసంప్రదాయమునకు
నిందిన వాడు పోతన.

రాసు లేకటాయము వాయున్ము, తన గురువగు విఠలూరి సోమనారాధ్యుని ప్రేరణచే నీ కృతి
రచించినట్లు, "పిన్నవాడమగియు, పెక్కు సంస్కృతులు విసవి వాడమగియు" నను వాక్యముచే
తెలియుచున్నది. మరియు గద్యయందు, "ఇది శ్రీమద్భక్తమహాత్మ్యర యిఠలూరి సోమ
నారాధ్య దివ్య శ్రీ పాదసద్భాదాదక, కేనమామాత్య పుత్ర, పోతన నామధేయ ప్రణీతమైజ" అని
యందుటయు పై గురుశిష్య సంబంధము వ్యక్తమగుచున్నది.

కథాసంగ్రహము

పోతనయే కృత్యార్యుని దీక్షణ నాయుపురాణాంతర్గతమని చెప్పియున్నాడు. (1-44).
ఒకనాడు పార్వతీసరస్వతులు రుణతాపమున కొలుపుదీరి యుండగా, గౌతమ కత్తన వామ
దేవాది ఋషులగుదెంచి, తన సాన్నిధ్యము బడసి శివుని స్తుతించుచుండిరి. ఆ సమయమున దక్షుఁ
డచ్చటకే వచ్చెను. కాని సరస్వతులు తక్కిన ఋషుల వలెనే, యాతనిని గౌరవించెను గాని,
మామగటని యెదురేగి తీసికొని చచ్చి పూజింపలేదు. దానితో దక్షునకుఁ గోపము వచ్చి, శివుడు
తన్ను ఋషుల ముందర యవమానము చేసినందులకు ప్రతీకారముగావొక్క ముష్ణము నాయత్త
పఱచి, అందులకై యందఱుదేవతల, ఋషుల నాహ్వానించి, శివుని పిలువకుండ యజ్ఞము చేయ
ప్రారంభించెను. అప్పుడు వారధుడు కైలాసమునకు వచ్చి దాక్ష యణితో నామఁ తండ్రి దక్షుడు
చేయు యజ్ఞమును గూర్చి చెప్పెను. అమెయు, శివునిలో, దక్షుడు యజ్ఞము చేయుచున్నాడే
నియు, శివుని దిలువక యాతడు ప్రారంభించుట తప్పనియు, తనకేదో వింతగ గానవచ్చుచున్న
దనియు, నాజ్ఞయైన యెడల, యజ్ఞము చూచి వచ్చెదనని విన్నవించెను. శివుడు వల్లెయనెను.
అమె యజ్ఞశాల కరుగగానే, దక్షుఁడొసెని తిరస్కరించి మామూలుఁ యే గాక శివుని నిందించెను.
అమెయు తండ్రితో సరమేళుని సుహృత్వఘటెప్పినను నాతడు నినక పోవుచునేత, తనవింద విన్న
పివసరిహార్యము, యోగాగ్ని గర్భించుకొని యందుండి దేహత్యాగము చేసెను. ఇది తెలుసుకొని
శివుడు, వై వస్వతహనువునాడు దక్షుని ధ్వంసముచేసెదనని కొనపించెను.

అంత దాక్ష యణి హిమవంతునకుఁగూతురై పుట్టెను. అమె తొలి ముడియు శివుని భర్తగా
గోసెను. యువనము రాగానే హిమవంతుఁడొమెను ఈశ్వర పరివర్తకొఱుకు, నవ్వుడచ్చుట దున్ను
చేయుచున్న శివునకుఁజూపెను. శివుఁడొమె పరివర్తకంగీరించెను. ఇది ప్రథమాశ్వాస కథ.

ద్వితీయాశ్వాసమున తారకాసురుని దుండగములు శివ పార్వతులకు జన్మించిన కుమారుని వలన తారకాసుర సంహార మగునని ప్రహ్లాదేవతలకు, చెప్పుట అవ్వదు తనమ్మ చేయుచున్న శివుని ఆహ్వానము చేయుటకు నింద్రుని పేరడనే మన్మథుడు వెడలుట యనువానితో ప్రారంభముచున్నది. రతి యెంత చెప్పినను వివక్ష మన్మథుడు శివునిపై వెడలుట — ఆతడు శివుని కంటి మంటలచే దగ్ధుడగుట — రతీదేవి నాకాశవాణి సమాశ్వాసించుట — సామవంతుడు పార్వతి నింటికేగి నిపొవుట. శివుడొక యుజ్జ్వల వేషము ధరించి, శిశిగిరికేగుట — పార్వతితో సరమేళ్ళరుని కొరకు తనమ్మ చేయుమని యుపదేశించుట — ఆమె తనము — శంకరుడు ప్రహ్లాదారియై వచ్చి, ఆమెకు తన మనోరథము దెచ్చుట యను కథలు గలవు.

ద్వితీయాశ్వాసమున, పార్వతి సరిణయము: — కైలాసమున హరిగిరిజలు సుఖముండుట — శంకరుడు గరళకంఠుడగుటకు కారణము — మోలాహలభక్షణ కథ వివరింపఁబడినవి.

చతుర్థాశ్వాసము, వీరభద్రదవిజయ ఘట్టము — ఈ నాటికి వైవస్వత మన్వంతరమగుటచేత దక్కను తిరిగి శివరహితముగా యుజ్జ్వలము చేయ ప్రారంభించి, సమస్త దేవతలను ఖుషులను నావ్యసించెను. అప్పుడు దక్షిణి శివుడు లేని యుజ్జ్వలము స్వర్ణమని శివదేయజ్జకర్త, యజ్జభోక్త యని బోధించెను. దక్షిణి దక్షుడు తూలనాడి యుపమానించెను. దానితో నాతడు కైలాసమునకుఁ బోయి శంకరునితో నీ పుత్రాంతము నివేదించెను. శివునకు, పార్వతికి కోపము వచ్చెను. శివుని కోపము వలన వీరభద్రుఁడును, పార్వతి కోపమువలన భద్రకాళి యను భద్రేశ్వరియుఁబుట్టిరి. తక్కిన ప్రభువుగణములతో వీరభద్రుఁడు దక్షుని యుజ్జ్వలము ధ్వంసము గావించెను. దక్షుని శిరస్సు ఖండించెను. కాని యాగ పురుషుఁడు విష్ణువు వీరభద్రునితో యుద్ధము చేసెను. విష్ణు చక్రము ఖండితమయ్యెను. తక్కిన దేవతలకు వాసికాచ్చేదన కర్ణచ్చేదనాది దండనలు జరిగినవి. వీరభద్రుఁడు విషయముతో కైలాసమునకు వారందరిని తోడ్కొనిరాగా, శివుడు దక్షుని కరుణించి దేవతలకు వారి వారి స్వస్వభావములనిచ్చి, విష్ణుని సంభావించి, వీరభద్రదవిజయమునకు సంతస పుండెను.

వీరభద్రదవిజయము పోతన బాల్యమున రచితమైనను భాగవతమచో పుక్షమున కది బ్రీజుపాము పై నడుచు నిరాసూటముగా నిర్ణయింపవచ్చును.

వీరభద్రదవిజయము 1—202

పీ. శృంగారములు సేయ శృంగారియొల్లడు
పువ్వులు దురుమడు పువ్వుగోడి
మొకంగ నేరడు పలుక నేరని బొలి
జంచలత్నమునందుఁ జంచలాక్షి

నరసుల్ గిడిన నరజానన వోడు
 మౌనంబుతోగుండు మానవిభవ
 గంధంబు పూనదు గంధవారణయాన
 చెలువలచిలువదు చెలులచెలియ

గీ ముకురనే పార్వణాడదు ముకురవదన
 తరుణి మరియును నర్వకృత్యములు మఱచి
 పారుని తోడికొ కొండలయై లతాంగి
 యుగతానంబు సైరింపకున్ జూచి

భాగవతము దశ పూ 1731

సీ మృగనాభియలదదు మృగరాజమధ్యమ
 జలములనాడదు జలజగంధి
 ముకురంబుజూడదు ముకురనప్పిభముఖి
 పువ్వులుదురుమదు పువ్వులతోడి
 వనశేలిగోరదు వనజాతలోచన
 హంసంబు బెండ్లదు హంసగమన
 లతలచోప్పింపదు లతకాలితదేహ
 తొడవులు తొడవదు తొడలతొడవు

ఆ వె తిలకమిడదు నుదుట తిలకినీతిలకంబు
 గమలగృహముచోరదు గమలహస్త
 గౌరవించి తన్ను కరుణ గైకొన వన
 మాలి రాదు జాలిచూలి యమచు

వీరభద్రవిజయము 1—206

చ ఘనతరమాతులుంగవటఖర్జురరంభకదంబనింబచం
 దననవచంపక క్షముక తాలతమాల వికాలసౌలరో
 చన నరగంధసార ఘనసార యుదుంబర చూతకేతకీ
 వనన లవంగలుంగ తరువెంక్తుల నొప్పినదాని వెండియున్

ఇందు 'ఘనసార' యుదుంబర అను సమానదోషము కలదు

భాగవతము 3—764

ఉ అందుడమాల సాల వకుళార్జున నింజకదంబ పాటలి
చందన నారికేళ ఘనపార శిరీషలవంగబంగ మా
కంద కుచందనక్రముక కాంచన ద్విపకపితృమల్లికా
కుంద మధూకమంజారి నికుంజములందనరారి వెండియున్

ఇందలి నమానరచన విద్వంశమై వెలయుచున్నది

వీరభద్ర విజయము 2—96

మ కనియెం గాముడు మాతులుంగకడలీ ఖర్జూర పున్నగ చం
దన జంబీర కదంబరంభఫలిని రాక్షసు మందార కాం
చన నాగార్జున బింబ కంటక ఫలానంత ప్రవాళావళి
చన సందరంభము శిశవంతమును శర్వాణి ప్రయోపాంతమున్

ఇందు చిరర పాదమున ననుప్రసంగండు
పై వద్యమును వన్నప్రసంగతో దిద్ది తీర్చివట్టు భాగవతమున వజ్రప్రసంగో నున్న యీ శ్రింది
వద్యములంజూడుడు

మ కనియెన్ రావనపుంగపుండలిలలోకభృతవర్షివల్ల శో
భనభావ్యత్పరిపూర్ణ యౌవన కళాభాజివల్ల, యోగేంద్ర హృ
ద్యనజాతై కచరివల్ల గాస్తూభ ముఖోద్యద్భూషణలంకరి
వల్ల నిలింపాపితజవల్ల వివర్ణుఁ బ్రభవివర్ణుంగృహ్యురోచివల్లనిన్

3—148

మ కనియెన్ నిశ్చలభక్తియోగమహిమం గంజాతగర్భుండు శో
భనచారితు జగత్పవిత్రు విలసత్పద్మాకళతున్ మధా
శనుముఖ్యస్తతిపాతు రావనవమూ జైతున్ దళత్పద్మనే
త్రు వనినోజ్జ్వల పింఝేను విభగ్నాతుం బక్షిరాట్సుతునిన్.

3—284

మ. కని రాతావన పుంగవుల్ — — — — —
— — — — — సంవద్యుదునిన్ రుద్రునిన్

4—695

బాల్మకవికయ్యెనను భాగవతమునందలి ధారాశుద్ధి కుర్చియ్యెన పద్మయంబులిందు లేకపోలేదు

కా వానాధుండు మహేంద్రదేవమునిరాల్చాగేంద్ర దిగ్విజయవాన్
శ్రీ నాథాగ కిరీట కూట విలసత్స్వంగార దివ్యవ్రథా
నానారత్నవికాసు సంతత లసత్సవ్యస్థరత్నాదుకే
కానాంకృతుఁ డీశుఁ డాకవికి విల్లాంబ్ శివాసుందరిన్

1—70

కా మందారోష్ణత పారిజాత కదళీ మాకందపుష్పాసలీ
మందారోసుగందమారుత మనోమాన్దిత్య సమ్మోదియై
సందాత్ముల్ మరసిద్ద సార్థ్య విలసన్నాగేంద్ర బృందంబు లిం
పొందం గొల్వ నవంతరాజ్య నీరింగొల్వందెన్ సులేంద్రుఁడొగిన్

2—17

మ విలుఁజూచున్ వెలిజూచుఁ జూచుసురలన్, విశ్వేశ్వరుంజూచుఁ గొం
దలమందుం దలపోయఁ జొచ్చుఁ గడిమిన్ దర్శిక్రాలంకృతో
జ్వల విభ్రాణిత నిత్యనిరుణ తపోవరాన్నిధిన్ జెప్పెరన్
గలవం జూచుగలంపలేక తలఁకుంగాముందు విశ్వేష్టుడై

2—101

పై యుదాచృతులను బట్టి పిరభద్రదవిజయము పోతన కృతమనుట నిస్సంశయము

ఈ ప్రబంధమున కైలియందు, శాబ్దిక రూప వ్యత్యయములు, వైరి సమానములు, వ్యాకరణ దోషములు యతి భేదములు కాన వచ్చుచున్నవనియు, నందుచే నిది పోతన కృతము కాదని యందురు కాని యిది కేవలము శివకవుల కవితా సంప్రదాయముల ననుసరించినది వీనిలో కొన్ని ప్రాచీన లాక్షణికు లామోదించినవియే అయినను తరువాతి లాక్షణికులను, విమర్శకులను ప్రమాణములుగా గొనుట చేత నీయవ్యవస్థ యేర్పడినది

సంసారము — సమసారము శబ్ద రూపములు 1.

ఉ శంకర జోగిదెచ్చి సమసార వివాసునిజేసి 2—144

ఇచ్చట పోతన, సంసారమును సమసారముగాఁజేసినాడు శబ్దరూపము సరిగాక పోనచ్చును గాని — సంసారము — భార్య భర్తలరువురకు సమానమైన సారముగలది సమసారము గదా !

'సం' అను నువనర్క తెలుగున 'సమ్ము' 'సంపు' అను రూపములనందుచున్నది
'పంపలరణి' — ఎని ఒక్కవ వ్వికమార్కచరిత్రలో బయోగము కలదు

2 మృగనేత్రి — ఇట్టి రూపములు శాసనములయందుగివ్వుట్టు చున్నవి కవుల
పయోగించిరి కాని వేటి ముద్రణములలోనిట్టివి రూపు మానినవి ఇచట యతిస్థానమున
నున్నది కావున నిర్ధారకము

"వృతిమై సుత్తను కన్యయుడు మృగనేత్రిన్" (2—221)

మిశ్ర సమాసములు

అలరుపాయకవైరి (2—229)

భోగదాయండు (3—79)

భూకాంతతేరు (2—81)

ఇట్లే నైషధమున 'వలర కువకుంభములు' అని గలదు (1—85)

యతులు

ఋ — రు

"ఋతు వంపత్సర మాస పక్షజానితారూదాయ" (3—239)

"మృదునకుంగేతెత్తి మ్రొక్కువారు" (3—164)

ఇట్టి యతులు భాస్కర రామాయణమునను గలవు

ప్రాసలు — పలవ గిరిక ప్రాస

క ఎవ్వరి సాము తలోదరి

యెవ్వరి దాసుండ నేమి నెల్లెవ్వడు, మా

కెవ్వడు దైవము శంభుడు

సన్నేతుడు దానెకాదె పకల విధములన్

(3—45)

ఇట్టి ప్రాసలు శివతత్త్వసారమున గలవు తిక్కనయు వాడియున్నాడు—

"ద్యూత క్రీడకుం గొండొక

వేతున్ (నేర్తున్)"

విరాలు (1—67)

పైని చూపిన శైలేతర కవిప్రయోగములననుసరించి వీరభట్టదేవజయమునందలి ప్రయో
గములు లాక్షణికములనియే గ్రహించవలెను

కథావస్తు పాఠాన్యము

నన్నెచోడ మహాకవి ఈదక్ష యజ్ఞ కథను కుమారనాభవ ద్వితీయాశ్వాసమున 105 గద్య పద్యములతో రచించి యున్నాడు అందీ క్రింది మార్పులు గావించి యున్నాడు

1 ఇందు పురాణ ప్రసేద్యమగు వీరభద్రుని ప్రశంసయే లేదు దక్ష యజ్ఞ భంగమంతయు గణాధిపతి చేసినట్లు గలదు “అన్నదీయ జననీ వరాభవంబంతయుఁ గావున నవశ్యము నిప్పని నాకుఁ దయసేయవలయు”నని (2—60) గణాధిపతి కోరి యీ కార్యము నిర్వహించెను పురాణము లలో వీరభద్రుని పుట్టుకయే దక్షాధ్వర ద్వంసముకొఱకని వృష్టిమగనున్నది

2 “అంతకుమున్న కృతాంతకుండు తద్వృత్తాంతంబంతయు నారదు వలన విని” అని (2—49) దక్ష యజ్ఞమున పతి దేవి దగ్ధవృత్తాంతము నారదుని వలన వినినట్లు కుమార గలదు పురాణములలో దక్షిణి వలన వినినట్లు గలదు

3 దక్షుడు రెండు మారులు యజ్ఞము చేసినాడు మొదటి దక్ష యాగమందే పతి దేవి యోగాగ్ని యందు దగ్ధమైనది అప్పుడు యజ్ఞము భంగముకాలేదు అంత శివుడు వైష్ణవతమస్వంతరమున దక్షునికి బుద్ధి చెప్పదని శాపమిచ్చును రెండవమారు వైష్ణవత మస్వంతరమున యజ్ఞము చేసినప్పుడు, వీరభద్రుని సృష్టించి, శివుడు యజ్ఞధ్వంసము చేసెను ఇందు సతీదేవి ప్రస్తావనయే లేదు

నన్నెచోడండిరెండింటిని కలిపి యొక్కమారే దక్షుడు యజ్ఞము చేసినట్లు వర్ణించి, సతీదేవీహత్యాగమును, యజ్ఞధ్వంసమును నొక్క మారే వర్ణించినాడు

4 పురాణములలో దక్షుని శిరస్సు ఖండితమైనట్లుగలదు ఇచట బంధితుడైనట్లు మూతమే గలదు

వీరభద్ర పాపమును వెలయించు దక్షాధ్వరధ్వంసకథ యివిధముగా తెలుగున మార్పుఁ జెందుటయు అదియును శివకవి కృతమగు మహాకావ్యమునందుండి వ్యాప్తియగుటయు చూచియే పోతన గురువగు నినటూరి సోమవాధుడును, వాయు పురాణోక్తమైన వీరభద్ర దవిజ యమునుఁ దెలుపుమని యానతిచ్చియున్నాడు మూల గ్రంథము ననుసరించి పోతన తూచ తప్పకుండ ప్రాసీయన్నాడు పోతన వీరభద్ర దవిజయగ్రంథరచన మూలముననే, వీరభద్ర రాధనము, కొలువులు దేశమందువ్యాప్తములైనవి

పోతన కాలమునకు కొంచెము ముందుగానే, తెలుగు దేశమున, గుంటూరు మండలమున తాడువాయి గ్రామములోను, తూర్పు గోదావరి మండలమున పట్టివక్షేత్రమునను, వీరభద్రదాయములు వెలసినవి¹ పట్టివక్షేత్ర వీరభద్రదాయము శైవులకు పుణ్య క్షేత్రమైనది వాఙ్మయమున ప్రసిద్ధి వడసినది కాశీ ఖండమున —

“పట్టివ శ్రీ వీరభద్రదేవు పేరించి” (3—16) అనియు

అందే, వీరభద్రగిరి, వీరభద్ర వర్ణనము (3—31—32)

“బ్రహ్మ సంవేద్య మారీగాఁబట్టెసాంతము (3—33)” అని యీ క్షేత్ర ప్రశంసగలదు నిశ్చంక కొమ్మన శివలీలావిలాసమున, పట్టివము, ప్రసిద్ధ శైవాచార్యుఁడగు మూడెరాయ భీమేశ్వర గురూత్తమునకు నివాసమని చెప్పబడియున్నది

ఒరంగల్లునకు వడమట మన్న ‘కొలివి’ యందు వీరభద్రదాయ ముండుట కూడ, పోతన వీరభద్రదవిజయకర్తృత్వ నిర్దారణకుఁ దొడ్పడుచున్నది

ఈ క్షేత్రమునకుఁ బ్రత్యేక క్షేత్ర మహాత్మ్యములు లేక పోయినను, పోతన వీరభద్ర విజయము వలన, వాని ప్రాభవముమమడించినదని చెప్పటలో యతిశయోక్తి లేదు వీరభద్ర విజయ గాథ, వాఙ్మయమునఁ బ్రచారము గాంచుట పోతన కృతి వలననే గావున, బాల్యకృతియయ్యును నది వాఙ్మయ చరిత్రమున చిరవ్రతిప్రవడసి ప్రబంధ, యక్షగాన, శతక, గేయరూపముల విలసిల్లుట కారణమైనది

శివకవియగు వన్నెవోడ మహాకవి కృత కుమారసంభవమును పోతన చక్కఁగాఁ జదివి యున్నట్లు, వీరభద్రవిజయమునందలి యీ క్రింది సంవాదములను బట్టి నిరూపింపవచ్చును

1 మన్మథుఁడిశ్వరుని తపోభంగము గాంచుటకు బయలు వెడలునపుడు రతీ మన్మథులకు సంభాషణ నడచినది కాళిదాసు కుమార సంభవమున విధిలేదు వన్నెవోడుని కృతి యందున్నది పోతన దానిసనుకరించినాడు

¹ సుప్రసిద్ధాద్వాద్య నిద్యత్ప్రవివతంబులు, మహోపాధ్యాయులువగు మల్లంపల్లి పిడేశ్వర శర్మగారు తాడువాయి వీరభద్రునిగూర్చి “వీరభద్రదోదారణము” అను ప్రశస్త స్తుతి కావ్యమును రచించిరి

కుమార సంభవము 4—72

౭. అతని తరాననంబు గనకాచల మిక్కుతరాననంబు నీ
కతనికి నమ్ముపాకునత మంటిన్ గండెడు పూవుటమ్మునీ
కతఁడు పురావహారి విరహోతుర పింధ జనావహారి నీ
వతనికి నీకు హస్తీమతకాంతర మెమ్మెయినెన్ని చూచినన్

వీరభద్ర విజయము 2—81

నీ భూకాంతతేరును పూవులతేరును
నిర్జరనుభటులు నీరభటులు
కనకాచలమునిల్లు కడుతియ్యనగునిల్లు
మేటినందివడగ మీనువడగ
లహుమంత్రవాణాలు పచ్చనివాణాలు
పెక్కుదలలవారి భృంగనారి
వలుమొగంబుల యంత నవనంటుండు యంత
పురుషోత్తముండమ్ము పూవుటమ్ము

౮ నె వెలయు రేలులుగలు వెలిగించుకమ్ములు
తమ్మికంద్లు త్రిపుర దైత్యకోటి
గురి విట్లనజంబు గురి యుతనికి నీకు
వేది పెచ్చవచ్చ నెంతకెంత

నీనవద్యమున భావము విస్తృతమైనది

కుమార సంభవము 4—83 మున్నుత రథ వర్ణన

నీ వంకరుహంబులు జండికండులు చంప
కంబులు మెగలుత్తులంబు లిరువు
కరవీరములు పలుగాండి జాదులు పను
గొయ్య లకోకముల్ గోడివీలు

సిందువారంబులు నీలలు గేదగుల్
 మెట్టులు మొల్లలు మెట్టుగుడెలు
 పొగడలు పలుపులు పువ్వాగములు పగ్గ
 ములు సహకారముల్ పూనుగాడి

తే కురవకానీకమూలంపుఁ గోల కైర
 వములు మునుకోల కోకముల్ వాచవములు
 గా వసంతుండు సూతుడై పూవుదేర
 నెరయఁ గునుమాయుధంబులు వినివీ తెచ్చి

వీరభద్ర విజయము 2—94

సీ కమలవందము నున్నఁగాజేసి యిరుసుగాఁ
 గావించి కెందమ్మి కండ్లఁగూర్చి
 తగ నించు మోనుల నొగలుగాఁ గావించి
 కరమొప్ప గేదగి కాడివెట్టి
 పంపెంగమొగ్గల చనుగొయ్యలొనరించి
 వల్లవంబులు మీఁద సరపుఁజేసి
 చెలువైన పొగడదండలచేత బిగియించి
 లేదేగ పలుపులు పీలజొనిసి

ఆ వె తఱగ లరసి పువ్వులేనె గందెనెట్టి
 గండురాజకీరగములుగట్టి
 మెఱయ చిగురుగొడుగు మీను పెక్కిముగ్రాల
 దేరుఁబన్ని సురభి తెచ్చెనపుడు

కు నం “మునివరులు వ్రముదిత హృదయులగుచు నిప్పరమేశ్వరి పరమేశ్వరు
 సగ్రమహిషీయగు డేమి యపూర్వంబని నిశ్చయించి పార్యతి
 ముద్రారోహణంబు నేసి నగనతిచే నమన్యుతులై వీడ్కొని చనుదెంచిరి ” 7—139

ఏ ఏ

“మునీంద్రులు కల్యాణ వాదంబులు చెలంగ
 ముదితకు ముద్రారోహణంబు చేసె” . . .

వీరభద్రవిజయమున తెలుగునాట పోతన కాలమునాటి వివాహ ప్రక్రియలో దేశీయాచారములు వర్ణితములైనవి 1 ఉంగరము కవ్వకుం జెట్టుట 2 పాలకూళ్లు గుడుచుట. 3 గడియారము పెట్టించుట 4 క్రంతలు గొని పాడుట 5 ఉండ్రబాలు పోయుట 6 ప్రవేశ హోమము 7 లాఠి హోమము వర్ణితములైనవి మంగళ సూత్రధారణ ప్రస్తావనమిందు లేదు

ఇవ పంచస్తవములతోఁ బ్రసీద్ధముగు నీలకంఠస్తవమును గూర్చి ప్రత్యేకముగా నిందొక పీఠపద్యము గలదు 3—263

నీ కరమొప్ప నీ నీలకంఠస్తవంబులో
నబల ! యేక శ్లోకమైనజాలు
గరమొప్ప నీ నీలకంఠస్తవంబులో
నబల ! యర్థ శ్లోకమైనజాలు
గరమొప్ప నీ నీలకంఠస్తవంబులో
నబల ! పాద శ్లోకమైనజాలు
గరమొప్ప నీ నీలకంఠస్తవంబులో
నబల ! కించివ్యాత్రమైనజాలు

ఆ వె నిమల భక్తితోడ వినినబరించిన
నజ్జనుండు పకల సంపదలను
గలిగి భవము లేక క్షైలాసవాసుడై
చన్నుఁ జేరియుండు వలిననేత !

శ్రీనాథుడు పారవీరావమున పార్వతి తపోవర్ణన సందర్భమున “నీలకంఠస్తోత్రవియతిఁ గూర్చు” అని యీస్తవ ప్రశంస, సంస్మృత కుమార సంభవమున లేకున్నను వ్రాసి యున్నాడు

పండితారాధ్యుల కాలమున శైవులకు నీ నీలకంఠస్తవము నిత్య పఠనీయస్తవములలో నొకటి యని సోమనాథుని పండితారాధ్యవర్తిత వలనఁ జెలియుచున్నది క్రీ శ 1520 ప్రాంతమున యూరదేవమంత్రి దీనిని ఇవ పంచస్తవితోఁ జేర్చి వ్యాఖ్యానము వ్రాసి యున్నాడు

ఇవని యుగము వెనుక వీరశైవ సంప్రదాయమును ప్రత్యేకముగ నిరూపించు కృతులలో, ఇవదేవధీమణి శతకము, శరభాంక లింగ శతకము, సోమనాథ లింగశతకము (అన్యవాద కోలాహలము)

(తృప్తారంభకోదారణము మున్నగు లఘుకృతులు గలవు కవిత్వయ యుగము వెనుక వీరశైవ కథలవే వాఙ్మయవిధి నరింకరించుటకుఁ బూనుకొనినవాడు శ్రీహరి కవి సార్వభౌముడు అతని హరివిలాసమున పౌరాణిక, వీరశైవ సంప్రదాయమునకు సంబంధించిన కథలు గలవు ప్రత్యేకముగ వీరశైవ సంప్రదాయమునకుఁ జెందిన గ్రంథములలో నా మహాకవికి ననుకూలికొన్న పోతనవాఙ్మయ వీరభృదవిషయము మొదటి కృతి యని చెప్పవచ్చును

భాగవతము పఠుకృష్ణాంధమున 100సంఖ్యగల పద్యమునుండి 213 సంఖ్యగల పద్యము పరకు గల భాగమున నీ దక్షయజ్ఞ కథను, వీరభృదుని వృత్తాంతమును పోతన రచించియే యున్నాడు అందలి రచన, పరిణామిజెందినది గావున ప్రాథమ్యే యున్నది ఇచట పోతన, వ్యాస భాగవతముననున్న క్రమము ననుసరించెను కావున కథా రచనలో వీరశైవ సంప్రదాయము లేదయు సూచించ లేదు ఇదియు పోతన కవితా పరిణామినే గాక, చిత్త పరిపాకమును గ్రహించుటకు వాదార భూతమగుచున్నది

నారాయణ శతకము

వీరభృదవిషయము రచించిన వెనుక పోతన నారాయణ శతకమును రచించెను ఈ శతకమును రేళమందు చాల వ్యాప్తి గాంచినది దసరాయుత్సవములలో బాలురు తమ బడిలోని తోడివారితో యింద్లకు వచ్చి, కానుకలడుగుటకు ముందుగా నీ క్రింది పద్యమును జదివెదరు

మ ధర సింహాసనమై, నభంబు గొడుగై, రద్దేవతల్ భృత్యులై
పరమాత్మాయము లెల్ల వదిగణమై బ్రహ్మాండ మాగరమై
సీరి భార్యమణియై, విరించి కొడుకై, శ్రీ గంగ నత్తులితియై
నరున స్థి ఘనరాజంబు విజయై వర్ధిల్ల నారాయణా

పోతన, తొలుత బాల్యమునుండి శివ భక్తినిరతుఁడు మరియు వీరశైవారాధ్యుల శిష్యుఁడు వీర శైవులకు విష్ణునైన ద్వేషము లేదనియు, నాపై విష్ణువును శివ భక్తునిగా పరిగణింతురని యు ముందు తెలిపియున్నాను కావున శైవ గ్రంథమైన వెనుక నైష్ణవ భక్తి ప్రవక్తమగు నారాయణ శతకమును పోతన రచించుట సంభావ్యమే యగుచున్నది ఈ శతకమున, వీరశైవ కవియగు యథావాక్కుల లఘుమయ్య పర్యేక్షకశతకానుసరణములేగాక, నైష్ణవ భక్తివాఙ్మయమున ప్రసిద్ధిగన్న కులశీఖరాశ్వాసుల ముకుందమాలానుసరణములుగూడ గవ్యట్టుచున్నవి కావున భాగవత రచన నాటికి —

"నేతులారంగ శివ పూజ చేయుడేని
వోరు నావ్యంగ హరి కీర్తిమడువడేని"

అను సోతన మానసిక దత్తవరదవక్త దశకు నీ శతక రచన బీజ రూపమున వెలయుచున్నది మరియు
భాగవతమున చివరమస్కంధమున ప్రతిపాదితమైన కృష్ణ భక్తియు విందుజూపట్టుచున్నది మొదల
సర్వేశ్వర శతకమునకు నారాయణ శతకమునకు గల సోలికలను చెలిపినను

సర్వేశ్వర శతకము

మ సకలాశీశ్వరులై, గణాధిపతులై, సర్వజ్ఞులై, విట్యులై
యకలంకార్యకులై, మహామహిములై, యంభోజగర్భాంధర
క్షితులై యుండుదు రెల్లవారును భవత్సృష్టి నానాగణా
ధిక లీలావిధి నందరంగముల వర్తింపంగ సర్వేశ్వరా !

నారాయణ శతకము

మ పున భోగాస్పదులై, సతౌషమతులై, కారుణ్యులై, పుణ్యులై
ధనకీర్తిప్రదులై, దయాభిరతులై, ధర్మాత్ములై, నిత్యులై
మనుజాశీశ్వరులై, మనోజ్ఞ విభులై, మాన్యస్థులై, స్వప్తులై
వశబ్దోప్పెరువారు నీ పదనుతుల్ వర్ణింప నారాయణా !

సర్వేశ్వర శతకము

మ శిలులై, యాచకులై, విరుద్ధ వికటాకారాంగులై, ఎంగులై
బంహీనాతురులై, రుజాపటల తాపస్సన్నులై, శిన్నులై
చలనాందోరిత విత్తులై, మలిసులై జాత్యంధులై, మందులై
తొలిజన్మంబున నిన్ను గొల్పని దురాత్ముల్ వారు సర్వేశ్వరా !

నారాయణ శతకము

మ నిరతానందవియోగులై, నిరసులై, నిర్మాగ్యులై, నీనులై
కరుణాహీనమనుస్కులై, కశిసులై, కష్టేత్ములై, నష్టులై
పరుషవ్యాధినిబద్ధులై, పతితులై, భగ్నాంగులై, ప్రుగ్గువా
రరయన్నిమొొగి నాత్మయందిదని వా రబ్జుక్ష నారాయణా !

సర్వేశ్వర శతకము

మ భువనోత్పత్తి విధించుచో భవడనై, పాత్సందరిగాదానిను
 త్పవతీలం బ్రభవించుచో మృదుడనై, నర్కంబుగల్గంతజై
 రవనంక్షోభ నటించుచో హరుడనై (తై గుణ్య శక్తిం దుదినో
 శివ నామాంకము దాల్చు నీమహిమదాఁ జీతంబు సర్వేశ్వరా !

నారాయణ శతకము

శ భూతప్రాతము సంబుజాననుడనై పుట్టింతు, విష్ణుండనై
 స్రీతింబోతు, హరుండనై చెఱుతు విరేద్యుండనై, తైగుణో
 పేతంబై, పరమాత్మనై నిలుచు నీ పెంపెవ్వరుం గాన ర
 బ్జితోద్భూతనుజాతపూజిత పదాబ్జశ్రేష్ఠ నారాయణా !

పై రెండింటి యందుగల పదసామ్యమును బరిశీలించునది మరియు నీ క్రింది పద్యమునుఁ
 జూడుడు

సర్వేశ్వర శతకము

మ భవదుఃఖార్జన యానప్రాతము ఎరబ్రహ్మాంబు యోగింద హృ
 ద్భవన ప్రస్ఫురిత ప్రదీపము న్మధ్యాంతార్కటించం ఒలి
 శ్రవణానందకరంబు సమ్మనిగణప్రద్యాయపాతంబు మీ
 శివనామాంకము భక్తిపుంగవ నదాసేవ్యంబు సర్వేశ్వరా !

నారాయణ శతకము

మ పరమంబై, పరతత్త్వమై, సకల సంపత్సారమై, భవ్యమై
 సురసిద్ధోరగ యక్ష వక్షి ముని రక్షోచ్ఛాద్భుచోంత స్ఫుర
 ద్వర మజ్జాన సుదీపమై, శ్రుతి కథా వ్యాపారమై, సిద్ధమై
 సరిలేకెవ్వడు నీదు నామమరున్ పత్యంబు నారాయణా !

కులశేఖరాశ్వారు ముకుంద మాల

శ్లో ఆహ్లాదయభ్యవనాస్పరణ్యరుదితం వేదప్రతాప్యస్వహం
 మేదశ్చేద ఫలాని పూర్త విధయన్సర్వేహితం భస్మని
 తీర్థానా మనగాహ నానిచ గణస్థానం వినాయకృద
 ద్వంద్వంభోరుహ సంస్కృతిం విజయతే దేవస్స నారాయణః

నారాయణ శతకము

శా స్నానంబుర్ నదులందుజేయుట గజస్నానంబు చందంబగున్
మానంబొప్పు ఒరించు వేడుమటపిషధ్యంబులో నేడ్చుగున్
నానా హాసము వెల్ల బూడిదలలోపన్ వేల్చునెయ్యెడమన్
ఏ నామోత్తయు నీ పొదాల్ రతియున్ లేకున్న నారాయణ !

ఇట్లే లీలాకులు చెప్పి కృష్ణ కర్ణామృతములోని యొక శ్లోకమున కనువాదమున్నది

కృష్ణ కర్ణామృతము

శ్లో రాధ పునాతు ఒదచ్చర రత్న చిత్త
మంధానమాకలంతి దధిరిత్త పిత్రే
తస్యోద్వనస్తటక చంచలం దృష్టి
దేవో ఏ దోహవధియా నృషభం నిరుంధన్

నారాయణ శతకము

మ పెరుగుల్ ద్రచ్చునుక్క గోపిక మిముం బ్రేమంబునన్ జొచిరా
గరసావేశిత రిత్తవన్దనిదియెం గప్పంబు నీపు న్నన్
పారలీలం గనుగొంచు ధీమవనియున్యాటోతుకుంబెట్టితి
వరవృత్తాంతము లేను పుణ్యకథగా వర్ణింతు నారాయణ !

భాగవతమున సతితోకోత్తరముగాఁ జిత్రింపఁబడిన శ్రీ కృష్ణగోపికా శృంగార లీలా వర్ణనము కులబాతివదిక కాగల కొన్ని వద్యములు ఇందున్నవి

మ కననొప్పుం బసి మేపి ప్రాద్దు గలుగం గంతారముంబాసి య
వ్వనీయున్నీవును వచ్చునో వెదురుగాఁజైకొన్న గోపింగనా
రసవద్యుత్త నయోధరద్యయ హరిద్రాశేనామోదముల్
వనగించున్ బసిగించువచ్చుటలు నే భావించు నారాయణ !

శా చమ్మల్ మీదికిఁ జవుకలింప వడుముంజవ్వాడ కందర్పనం
పన్నాభ్యంబు నటించె జొడ్కి కబరీభారంబు లూటాడగా
పిన్నాబంబులనొప్పు గోపికలు గోబృందంబుతో వచ్చు మీ
నన్నెల్ కన్నుల ముంచి గ్రోలుటలు నే వర్ణింతు నారాయణ !

౪ తేలింగోలయు గూటి చిక్కమునాగిం గీరించి నెట్టెంబుగాఁ
దీరీపింఛముఁజాట్టి నెప్పడుముసన్ బింఛవలింగట్టిక
ద్వాలంకారకడంబగుచ్చమధుమత్తాతీప్తసం బొప్పని
వాలంగచిన భావమిట్టిదని నే వర్ణింతు వారాయణా !

౫ కాళిందీతటభూమి వాలకదుపుతో కాల్యాది మేయన్సము
త్తాలాలోలతమాలపాదవశిఖాంతస్పందనై వేణురం
ద్రాలిం రాగరసంబు నిండ విలస్సదాగంబు సంధించి గో
పాలనాతము గండుగోయిలలుగా వర్ణింతు వారాయణా !

భాగవతమున విప్పారిన భావములకు మూలములనదగిన పద్యములునిందు లేక పోలేదు

మ నలమగ్నాత్మి తరంగదోలతలలో వైకుంఠ లోకంబులో
విరజావీధి నయోధ్యలో మధురలో వ్రేవల్లెలో ద్వారకా
పురితో బ్రహ్మ హరేశ్వరాదిక హృదాంభోజంబులోనుండు నై
ఋతి నా లోపల నుండు భాగవత మాక్ష్మికార వారాయణా !

భాగవతము — అష్టమస్తంధము — గజేంద్ర మోక్షము

మ అల వైకుంఠ పురంబులో నగరులో నామూలసాధంబు దా
సల మందారవనాంతరామృతనరః ప్రాంతేందుకాంతోపలో
త్పల సర్వంకరమావినోదియుగు నావన్నప్రవనమ్మందు వి
హ్వల వాగేంద్రము పాహి పాహి యని గుయ్యాలించి సరంభియై

భాగవత పద్యపుణ్యోకడల గల పద్యములు నిందున్నవి

మ అధికారోష తమోదివాకరమునై యుద్రీంద్రజా జిహ్వకున్
సుధయై, వేద విమాత్మ రత్నములకున్, సూతాభిధ నంబునై
బుధనందోపామనోపారంకురమునై భూదేవతాకోటికిన్
విధులై మీ జహనానురాజివెలయున్ వేదాత్మ వారాయణా !

మ మనమారస్యచలేంద్రజాధిపతికివన్నస్సాగ్రమాణీకృష్ణై
మునికోపానలధగ్ధరాజితతికిన్ ముక్తిస్మరన్యార్థమై
యెనయన్సాయక శౌయికిన్ జపవియై యేపారు మిన్నేటికిన్
జపి మూలంబగు నల్పమి నాదు మదిలోఁజర్పింతు వారాయణా !

౩ ఏ భావంబున నిన్ దలంచె గజయూధేంద్రుండు నానమ్మణ్డై
యే భావంబున ద్రౌపదీయెడ రమాధీశాయనెన్ వాయనం
జే భావంబున నీ దుర్యోధనెన్, యీతా కృపార్పిష్టిచే !
నా భావంబున దలంపు నేర్పు కృపసేయంబొడి నారాయణ !

ఈ శతకము ఐమొర పోతన కృతుమగునా? అను నొక అంధా మి వలకు గలుగిన నెన్ని సద్యములుదాహరింపఁదీనని మరియొక గొందఱు విమర్శకు లిందలాక్షణికములును, వ్యాకరణ విరుద్ధములైన ప్రయోగములున్ననని, యందునే నీది పోతన కృతమని కొదని వాదించిరి కాని వారు చూసినది లాక్షణికపురి మగఁగు భావించిన వారికృతులయందును గానవచ్చుమన్నవి వికల్పం కృతులయందీని సామాన్యములే! నారాయణ శతకమునందలి కొన్ని ప్రయోగముల మీఁద జూపుచున్నాను

1 ద్రుతమున కన్నుచరంబగునవుడు ద్విర్భక్తము ప్రయుక్తమగుట'ఎరింపే తప్పులున్'

ఇది దోషము కాదు మధ్య ధర్మార్థము 'అర్పిష్టనతి' అని యిట్టి ద్విర్భక్తము ప్రయోగించి యున్నాడు పోతని భాగవతములో 'సర్వ మున్నతని దివ్యకళానుయమంతు' అని ప్రయుక్తమైనది (7-142) ఉత్తర పాదంశమున "సర్వాంగవిష్ణును భూతా" (8 76) అని కలదు

2 'విహరించిందరించి శంకర మహా విరూపాక్షిన్', 15 వ క్షార్దూక సంధి

ఈ సంధికి కవిసంభయవిచ్చేదమున లక్షణమువైది

గీ అగో పగ్గును ల్యప్తునై నిత్యసంధి
మాత్ర మొక్కొక్కచోటను మట్టుమీఱు
గొలుతువగుమదంప గోరిందుఁజిరు
న్నయట్లు కవిజనానుమతిని (1-14)

3. అత్యంత సామర్థ్యాలై. 12 వ

శిష్యాభిని సర్వభృతాణామున అపొంగ వ్యాప్తలోక్రియాసామర్థ్యం (1-1) వాతర్థ్యము పింగవ — ద్విసదభాగవతము దారిద్ర్యంబు — కొరవి గోపరాజ పింపొస న ద్వాతింశిక యందు ప్రయోగములు గలవు

3 వైరి సమానములు —

మగ మీనాకృతి 11 వ

వలద కుచకుంభములు — వైష్ణవము — 2 95

నెలవ నేత్ర విభావము — విజయ విలాసము — 2

5. 'ఇరువై యొక్కటి మారు' 16 ప
 'ఇరువై నాలుగు మూళ్ల మేర' — కాశీ ఖండము 1—9
 'సూటిరువై యెనిమిది భేదములను వదిలుదురు' — నరస భూపాలీయము 2—50
- 6 'వరదాసావలి దానదాసీనియి దుర్బారౌఘముల్ జేసితిన్' 88 ప

ఇచట దాసి శబ్దము, దాసుడు అనుటకు ప్రయుక్తమైనది "చెచ్చెర కాళిదాసికిని" అని బసవ పురాణమున, "వరమున కేసు దాసిని పల్కె" అని కుమార సంధవమున ప్రయోగములు గలవు ఇది శివకవులలో పరిపాటియగు పదము

- 8 కల్గుండు — 76 ప (కల్గియుండును — కలిగియుండుననుటకు)
 "కలదన్న వారికి గలిగుండు వాడు" బసవ పురాణము

భోగిని దండకము

మహాభాగవత రచనకు ముందుగా పోతన రచించిన కృతులలో భోగిని దండకము ప్రసిద్ధమైనది ఆ కాలమున రాచకొండ సంస్థానమును పరిపాలించుచుండిన నరసజ్ఞ సింగభూపాలు నొక వేళ్ళ పలచి, యాతని పలపింజేసి, తుదకాతనిని పొందిన వృత్తాంత మీ దండకమున నితిపుత్రము దండకము తుదినున్న యీ క్రింది పద్యమును బట్టి యిది పోతన కృతమనుట నిశ్చితము —

ఉ ఎండిత కీర్తనీయుడగు బమ్మెర పోతన యానుధాంతుమా
 ర్దాండకులాచలాంబునిదితారకమ్మె విలసిల్లి భోగిని
 దండకమున్ రచించె బహదాన విహర్తకు, రాఘ సింగభూ
 మండల భర్తకున్ విమత మానవహర మదానహర్తకున్

తాను ముందు రచించిన బోవు భాగవతమునందు ప్రదర్శించిన యనుప్రసాన విన్యాసపు రుచిజూపుటకు పోతన యీ దండకమును సమకూర్చియున్నాడు అష్టమస్కంధమున వామనుడు ఐతి చక్రవర్తి నాశీర్వాదించు ఘట్టమునగల యీ క్రింది పద్యముతో పై పద్యమును పోల్చి చూడడు

ఉ స్వస్తీ జగత్త్రయీ భువనకౌనవకర్తకు, హాస మూత్రవి
 శ్యస్త నిలిపె భర్తకు, నుదారవద వ్యవహర్తకున్, మునీం
 ద్ర మృత మంగళాధ్వర విధాన విహర్తకు, నిర్వర్తి గణ
 శ్యస్త సువర్ణ మూత్ర పరిహర్తకు దానవలోకభర్తకున్

దండకమున — బహు దానవిహార — మదామహార — భూమండల భర్త
భాగవతమున — విధాన విహార — సూక్త పరిహార — లోక భర్త యనుప్రసములను
పరిశీలించిన నిది పోతన రచన యనుట స్పష్టము

దండక మధ్య భాగముననున్న యీ క్రింది వాక్యములతోను, భాగవతమున సప్తమస్కంధమున
౧౭ పద్యముతోను పరిపూర్ణమైన నిది పోతనయే రచించినటుల స్పష్టమగును

భోగిని దండకము—

ఓం భూపాలు పై వ్రాలి న చిత్రమున్నుల్లమై సోలి
కామానలాడుతమై రాదు, తేరదు, వేనానురుండనై,
గౌరీ వరుండైన, వణిధరుండైన దేవోత్తరుండైన
అశ్వనో మదింగోరుగా నొల్లనే ?
ఉల్లసత్పుల్ల మందర రాజన్మరందంబునందంబునంగోబు
చుత్తాళి దుత్తారముం గ్రోలునే ?
హేమ రాజీవ రాజీ రజో రాజితాళాళ గంగావదీ తోల
కల్లోల దోలానట్ర దాజహంసంబు కైవాళంగందూపదీభేక
దేకిదులీ సంకులానర కానరముం జేరునే ?
చుండితా ఖండలా వీల జేమూత నిర్యత్ప్రయోధారలన్
ద్రావు సారంగి, కుంభాంతరాంభః ప్రహారంబులున్ ద్రావునే
మాధవోజ్ఞాత చూతాంకుర స్వదులీలానత్యోకిలేందంబు
ర్దుల్లీవర క్రూరభల్లాత కీశాఖకున్ బోవునే ?

భాగవతము సప్తమస్కంధము 7—150

సీ మందార మకరంద మాధుర్యమునందేలు
మధువంబు నోవునే మదమములకు
నిర్మల మందాకినీ వీచికలయూగు
రాయన చనునె తరంగిణులకు
లలిత రసావల్లవ భాదియై చొక్కు
కోయిల సేరునే కుటజములకు
బూర్జేంద్రు చంద్రికా స్మరిత చకోరక
మరుగునే సాంద్ర నీవారములకు

తే సంబుజోదర దివ్య పాదం వింద
చింతనామృత పాన విశేషమత్త
చిత్తమేరీతి యితరులఁ జేరవేర్పు
వినుతగుణశీల ! మాటు వేయిసే ?

దండకమునందలి మూడు పాదముల భావములను నీన పద్యమున మూడు పాదములుగా
వేలసినవి ఈ భావములు చిన్నతనమునందే పోతన పాల్కురికి సోమనాధుని అనవృతానము
నుండి గ్రహించెనని యనువాద ప్రకరణమునఁ గెల్పఁ జోవుచున్నాను

(పారంభమునుండి పదునేడు పంక్తులవరకును నిండు ముక్తపదగ్రస్తాలంకారము గలదు

శ్రీమన్మహాపుంగళాకారు, నాకార రక్షిక్తు కుమారున్
కుమారీ మనోరాము, రామాంబరీషాది రాజన్యరాజ
ద్యుతకాముఁ, గవాహిత క్షీర వారాళి తారేక వాగ్విద
వాగ్విద మందార విందారకుండా భుకల్లోలిని కాళ విభాత
సత్కిర్తి ముక్తావళి భూషితాశాంగ వారోక సీమంతు
సీమంతుని మానసరాసునాచీవనంతున్, వనంతావసీ
నాధ సంసేవితాచత్పదాంభోజ ,
సింగ భూపాలు, భూపాల గోపాల గోపాలికా కృష్ణ గోపాల గోపాల దేవోత్పన క్షీడలో

ఇట్లే మొదలునుండి తుది వరకు నొకే రీతిని మనోహర పద విన్యాసముతో వొప్పుచుండును

ఈ దండకమునందు ప్రస్తుతుడైన రాజ సర్వజ్ఞ సింగ భూపతి రేవర్ణ వంశీయుఁడు
ఈతఁడు పోతన జన్మ స్థానమైన అమృతకు కొలది దూరమున నున్న రాజానలము అని పేరుగన్న
రాచకొండ సంస్థానాధీశుఁడు ఈతనికి, వనంతావసీనాథుఁడను సోదరుఁడు గలఁడు ఈ వంశీ
యులలో మువ్వురు రాజులు సర్వజ్ఞ సింగముఁడను పేరుతో నున్నారు, వనంతావసీ నాథ సోదరుఁడు
శోగివీదండక కృతపతిగావునను, నాతఁడు క్రీశ 1430—1470 ప్రాంతములఁబరిపాలించె
గావునను వీ కృతి క్రీశ 1430 కి తరువాత పుట్టి యుండునని విగ్రయింప వచ్చును

అంద్ర వాఙ్మయమున వికృష్టమైన కాళలలో 'దండకములు' అను కాళి యొకటి సంస్కృతి
భాషలోగాని, ద్రావిడ, కర్ణాట, నుకయూర దేశభాషలలోగాని తెమెలు భాషలోనున్నట్టి దండకములు
లేవు. ఈ దండక కాళలో పోతు భోగివీదండకమునకు నొక ప్రత్యేక విశిష్ట స్థానమున్నది.
ప్రాధాన్యతయు నున్నది

దండకము తొలుత దైవ స్తుతి పరిచుగానే సంస్కృతమున వెలసినది తెనుగున, సన్నయ
బట్టారకుండు భారతమున నారణ్య వర్ణమున, కిరాతార్జునీయ ఘట్టమున నీక్ష్మరస్తుతిని దండకము
గానే రచించి యున్నాడు తెనుగున మొదటి దండక మిదియే సన్నయ వెనుక ఇంకపు రెన్న
రును, దండకమునువయోగింప లేదు తిక్కన, యెఱ్ఱినలు నువయోగింప లేదు ఆ వెనుక
శ్రీ నాథాది కవిశ్రు లాయాసందర్భములలో దండకములు రచించిరి పోతనయు వీరభద్రవిజ
యముగ, భాషితమున దండకములను రచించియే యున్నాడు భగవతమున ఆ క్రూర దండ
కము బహుళ ప్రచారమును బడసినది ¹

కవి పై దండకములన్నియు గ్రంథాంతర్గతములు అనగా, నాయా కావ్య ప్రబంధముల
యొందుకొకటియై న చందస్సులతో నదియు నొకటి గ్రంథముతో సంబంధించియే
బోధించు గవి వేరకాదు ఇక బోగిని దండక విశిష్టతగదెల్పెదను.

మూల గ్రంథమలొ సంబంధము లేకుండ ప్రత్యేక గ్రంథ రూపమున వెలసడిన
దండకములలో బోగిని గంభీర మొదటిది 4 నాటినుంగియు దండక సౌక ప్రత్యేక రచనా
ప్రక్రియగా వేర్పడుచుం, నది బోగిని దండకముయొక్క ప్రధమ విశిష్టత

ప్రత్యేక రచనతో దండకము యొక్క ప్రధాన లక్షణమైన స్తుతి రూపక సంప్రదాయ
మొనకు యుగా, నిదివృత్త సంప్రదాయము ప్రారంభమైనది అనగా దైవ స్తోత్రముచేయు
సందర్భముననే యుపయుక్తము కాదగిన యీదండకము, మానవ సంబంధమైన సన్నివేశములగు
ప్రపంచించుటకు నుపయుక్తమైనది దీనికిని బోగిని దండకమే మొదటిది ఇందలి యిది వృత్తము
రాజానకును, వేశ్యకును జరిగిన సమాగమము ఇట్టి స్ఫుర్తమైన సన్నివేశములే, యీ వెనుక
వాఙ్మయమున ననేక సన్నివేశములు గల కథలు కూడ దండకములలో జెప్పబడు చారి తీసినవి.
స్తుతి ప్రధానముగ దండకమున, ప్రత్యేక విర్దిష్ట సన్నివేశ కథా ప్రధానముగా జేయుట బోగిని
దండకమునందలి రెండవ విశిష్టత

యూడనది యన్నింటికన్న ముఖ్యమైనది కేవలము భక్తి ప్రపత్తికై యుపయుక్తమై,
భక్తిరస ప్రవణముగు దండకమును శృంగార రస పరముగా సంతరించుట బోగిని దండకమునకు
మొందుగల దండకములన్నియు భక్తిపరములే. శృంగార రస పరముగు దండకము లేదు కావున
దండకముంతయు శృంగార రసపరముగా రచించుటకు ప్రాతిపదిక, పోతన కృతియే. బోగిని
దండకము వెనుకనే శృంగార దండక రచన ప్రారంభమై, దాక్షిణాత్యాంధ్ర వాఙ్మయమున, నతివేల
మైనది.

¹ దండకముల పట్టు చారిత్రకరములను గూర్చి, వాఙ్మయమును గూర్చి, పరిశోధన
సంచికలో నేను వ్రాసిన "దండక వాఙ్మయము" అను వ్యాసమునుజూడదు

భోగిని దండకము నాందిగా వాఙ్మయమున వెసిన కొన్నిళ్ళుంగార దండకములను పేర్కొంటు
యవస్తుతము గాదు

మూల గ్రంథమునుండి వెలువడిన ప్రత్యేక రచన యగుటచే నట్టి దండకమును రచించిన
కవులు తమ కర్తృత్వమును దెలుపుట యావశ్యకమయ్యెను ఇందుచేతనే పోతన, పండిత కీర్త
వీయుడగు బమ్మెర పోతన యని, తన పేరును, “భోగిని దండకము” అని దండకము పేరును
ప్రత్యేక పద్యమునఁజెప్పియున్నాడు ఈ పద్య తికిని పోతనయే ప్రాథమికుఁడు, పోతన తరువాత
కొందరి నియమమును పాటించి, పద్యమే వ్రాసియున్నారు కాని యా వెనుక దండకము యొక్క
వివర భాగమున నా పుత్రముననే మరి కొందరు, తమ నామ ధేయములను ననుసంధించి యున్నారు,
భోగిని దండకము వెనుక శృంగార దండకములనేకములు వర్తిల్లి నని ¹

*శృంగార దండకము — తాళ్లపాక పెదతిరుమలాచార్యులు శ్రీ వెంకటేశ్వర స్వామికిఁగృతి
దండకాంతమున

ఉ సన్నుతి తాళ్లపాక పురకానమడప్పుడు తిమ్మనార్యుడ
త్యుష్ణుతిఁ జెప్పె దండకము దుగ్ధ పయోనిధి కన్యకారతి
స్వీష్ట మృగీమదాంకునకు వేంకట భర్తకు నిత్య భోగనం
నసన్నుత కారవీందుకులపర్యత తారకమ్మ చెలంగగార్

ఇట్లే శృంగార రస ప్రధానముగు భల్లాణ దండకము చివర, తత్కీర్త యిట్లు చెప్పియున్నాడు —

ఉ రాణదలిర్చుఁజెప్పి, రము రామున కంటిత మిచ్చినాడ భ
ల్లాణ చరిత్ర దండక మలక్ష్మ్యము సేయఁగఁబోకుఁ డాంధ్ర గీ
ర్వాణ రసజ్ఞులైన కవి వల్లభులార ! వరీక్ష సేయుఁడ
క్షీణ పదార్థ గర్భ రస సిద్ధమదీయ కవిత్వ తత్త్వమున్

శ్రీ కాళహస్తీశ్వర దండకము — శ్రీ కాళహస్తీశ్వర మహాత్యక్త కృతికర్త ధూర్జటి మఝమఝ
ధూర్జటి రచించినది ఇది శృంగార వరమైనది. ధన్వె కలుబ్బయగు తల్లిని ప్రతి సుటించి
యొక వేళ శ్రీ కాళహస్తీశ్వరునిఁబొందుట యిందలి యిభిప్రుత్తము

¹ కథా ప్రధానములైన దండకములలో నదీమింటి రామణోగి (18 వ తలాద్ది) విరచితమైన
భల్లాణ దండకము చాల ప్రసిద్ధమైనది ఆరేండ్ల క్రింద శ్రీ కలంగోడు అక్ష్మత్త నారాయణ
రాయ మహాభక్తులు, రామాయణ కథనంతయు, దండక రామాయణమును పేర రచియించి
యున్నారు. తెనుగుబాషలో నింతవరకు దండక రామాయణముకన్య పెద్ద రచన యీ కాళో లేదు

“మరందావళిన్ నూధురీ సాధు రీతిన్ రచించెన్ ప్రియావల్లక్ ఖాతిచేతో భవారాతిపై నూత్ని
భృంగర మీదండకందాంధ్ర భాషా కవి గ్రామణిన్ ధూర్జటి ప్రాప్యజన్”

భోగినీ దండకము పాఠిక దక్షిణాంధ్ర వాఙ్మయమున పెక్కులు వెలువడినవి. రాజా వాఙ్మయి
వేడలుట, ఆతని మాచి యొక వేళ్ళ మోహించుట, వరి విస్తరింభము, కలయిక, యిందలి
యితి వృత్తము వానినో ముఖ్యమైన వానిని మూతమే పేర్కొందును

విద్యావతి దండకము — గణపరపువేంకటకవి కృతము సుధురాపురాధీశ్వరుడగు
ముద్దలిగిరిందునిపై విద్యావతి అను వేళ్ళ వలపు గొనుట గ్రంథాంతమున వంక్తులీ దండక
ప్రశస్తిని వివరించగలవు

“కళాభోజా పేరన్, జయోదాత్తముద్దలిరిష్టాతలాధీశు పేరన్, వృష్ణాదీశ పంకాశు పేరన్,
మహాలక్ష్మణగంధో భాషాభిధాన ప్రథామాధురీ సాధురీత్యర్థవప్రబ్ధబంధాను బంధ ప్రబంధాది
నాభ్యుయామాత్యరాద్వేంకటార్య ప్రణీతంబుగాఁ బొల్పు నా పుష్ప కోదండకంజై న విద్యావతీ దండ
కంబుర్చినాచంద్ర తారార్కమై యుప్పు.”¹

మోహినీ దండకము — అల్లాడ విజయ భూపతి పరముగా రచితమైన
భృంగర దండకము. అముద్రితము

బృహస్పాయికా దండకము — మహోద్బంధ కవి సుదురుమాటి వేంకనార్య
ప్రణీతము. రాయ రఘునాథుని గూర్చిన
భృంగర దండకము

చంద్రాననా దండకము — వేంకనార్యుని కొడుకు సాంబశివ కవి రచితము.
భోగినీ దండకమును వ్రాలినది రఘు
నాథ తొండమాన్ పుత్రున కంకితము.

చంద్రాననా దండకము — చిదానంద కవి రచితము. ఆ రచయి వేంకన
కవి పుత్రుడు. రామచంద్ర తొండమాన్
రాజున కంకితము.

¹ గణపరపు వేంకటకవి కాల విస్తరమున కనుకూలించు నీదండకమును నేను క్రీ.శ. 1949 లో
ప్రకటించితిని ఇది 360 పాదములు గల పెద్ద దండకము

5. ఆంధ్ర భాగవతము

స్కంధ విభాగ పరిశీలనము

తెలుగు దేశమున భాగవతమనగా పోతన భాగవతమనియే వాడుక నేడు మనకు లభ్యమగు చున్న భాగవతమంతయుఁ బోతన కృతము కాకున్నను నా గ్రంథమున పోతన భాగము రచించిన కవి పోతనయే యగుట చేత, దానిని పోతన భాగవతమని వ్యవహరించుట సమంజసమే యగుచున్నది రామాయణ రచనలో బ్రసిద్ధి కెక్కిన భాస్కర రామాయణమును, భాస్కరుడు కాక కొందరు కవుల గ్రంథ భాగములు రచియించినను నందు బ్రధానుడు భాస్కరుడే యగుట చేత 'భాస్కర రామాయణము' అని లోకమున వాడుక కెక్కినది అట్లే గంగన, సింగన, నారయ అను కవులు భాగవతములోని కొన్ని స్కంధములు రచియించి యున్నను పోతన రచియించిన స్కంధముల నాని యన్నింటికన్న వన్ని విధముల మిన్నయై యుండుటచే పోతన భాగవతము అనుటయు సరసమే ముద్రితమైన భాగవతమున నేయే స్కంధములైనవనిచే రచియింపఁబడినవో చదువరులకు సుగమ మగునట్లే క్రింద నానిని వివరించుచున్నాను

స్కంధము పేరు	ఆశ్వాస సంఖ్య	కవి పేరు	గద్య పద్య సంఖ్య
1 ప్రథమస్కంధము		పోతన	529
2 ద్వితీయస్కంధము		పోతన	289
3 తృతీయస్కంధము		పోతన	1055
4 చతుర్థస్కంధము		పోతన	977
5 పంచమస్కంధము	ప్రథమాశ్వాసము ద్వితీయాశ్వాసము	గంగన ,,	183 168
6 షష్ఠస్కంధము		సింగన	351
7 సప్తమస్కంధము		పోతన	530
8 అష్టమస్కంధము		పోతన	482
9 నవమస్కంధము		పోతన	744
10 దశమస్కంధము	పూర్వ భాగము ఉత్తర భాగము	పోతన	736 1790 1342
11 ఏకాదశస్కంధము		నారయ	3132 127
12. ద్వాదశస్కంధము		నారయ	53
			9005

పై వివరణమును జూచి తొమ్మిదివేల యైదు గద్యపద్యములు గల భాగవతమున నేయి యరువది యొక్క గద్యపద్యములు మాత్రమే యిరులు రచియించినట్లు స్పష్టము ఆ గ్రంథ మున వండెందు స్కంధములలో నెనిమిది స్కంధముల పోతన రచితములు తక్కిన నాలుగును వితరులచే రచితములు స్కంధాంత గద్యములును పై విషయమును నిర్ణయించుచున్నది.

పోతన గద్య — ఇది శ్రీ పరమేశ్వర కరుణాకలిత కవితా విచిత్ర కేసన మృతి పుట నహజ పాండిత్య పోతనమాత్య ప్రణీతంబైన శ్రీ మహా భాగవత మను మహాపురాణంబునందు

గంగని — ఇది శ్రీ సకలసుకవి జనానందకర బొప్పయామాత్య పుట గంగ వార్య ప్రణీతంబైన శ్రీ మద్భాగవత మహాపురాణంబునందు కథలు గల పంచమస్కంధంబున ప్రథమా శ్వాసము

సింగన — ఇది శ్రీ సకల సుకవి జనమిత్ర, శ్రీనర్మ గోత్ర పవిత్ర కమలయా మాత్య పుట బుధజన ప్రసంగానుషంగ సింగయనామ ధేయ ప్రణీతంబైన శ్రీ మహాభాగవత పురాణంబునందు షష్ఠస్కంధము

నారయ — ఇది శ్రీ పరమేశ్వర కరుణా కలిత కవితా విచిత్ర కేసన మృతి పుట నహజ పాండిత్య పోతనమాత్య ప్రియశిష్య తెలిగండల నారయ నామ ధేయ ప్రణీతంబైన శ్రీమహా భాగవతమును మహా పురాణంబునందు ద్వితీయస్కంధము

నారయ గద్యయందు పోతనమాత్య ప్రియ శిష్యుడనని చెప్పకొనుటచేత నాతడు పైయరు పురకపు పోతనకు సన్నిహితుడని తెలియుచున్నది.

భాగవత ప్రారంభము —

శా శ్రీ కైవల్య ఎదింబుజేరుటకువై చింతించెదన్ లోకర
క్షైకారంభకు, భక్తపాలన కలా ఎరంభకున్, దానవో
ద్రక్షంతంభకుఁ గేలిలోల విలపద్వగ్దాల సంభూతనా
నాకంజాత భవాండుకుంభకు మహానందాంగవాడింభకున్

అని కృష్ణునిరసంగా మన్నది ఆ వెనుక న్యాయంతములు నాలుగు ఎద్యములును కృష్ణ పరములు గాన యున్నవి మచ్చునకు,

ఉ న్యాయకి, భూసురేంద్రమృతసందయికి, కుక్కిణీమన
స్థియికి, భూత సముద్ర విధాయికి, పాథుజనాను రాగ సం
ధాయికి, బీతపైస్త పరిధాయికి, ఎద్దుభవాండ భాండ వి
ర్యాయికి గోవింద నివహ మందిర యాయికి శేషశాయికిన్

పోతన భాగవత ప్రారంభమున కృష్ణుని స్తుతించినను, స్కంధాంతమున పద్యములను శ్రీరామ
ఎరముగాజెప్పెను

మాతిని ఎనువమగుటనోరా ! హన్యమారారి వీరా
జన వినుతవిదోరా ! జానకీచిత్రవోరా !

తక్కిన ద్విశీయాదిస్కంధాంత్యంతంబులయందు శ్రీరామ వరముగానే పద్యములు గలవు వానితో
దశమస్కంధప్రారంభమున మిన్న

క. శ్రీ కంఠ చాప భండన
పాతారి ప్రముఖ విసుత భండన ! విలం
త్కాకుత్స్థ వంక మండన
రాకేందు యశోవిశాల ! రామపుపారా !

అను పద్యమాంధ్రులందరకుఁగూరిచితమైనదే

గంగనయు, సీంగనయు తమ రచనలో నాద్యంతములు కృష్ణ ఎరములుగాజెప్పియున్నారు.
నారాయణమాత్రము పోతన వలె రామవరములుగాఁ జెప్పియున్నాఁడు ఇది తెలుఁగు భాగవత
గ్రంథ వివరణము

ఇట్లు వేర్వేరుగా, విప్లవముగా, స్కంధాంత గద్యతాయాకవుల రచనలని చాటుచున్నవి
ముద్రిత ప్రతులయందే గాక వానికి మూలములగు తాళపత్ర గంధములందును నీ గద్యలిక్ష్మి
యున్నవి అయినను భాగవతములో శైలిజ్యము, గ్రంథ పాతము గలదని యీ క్రింది రెండు కథలు
వాడుకలో నున్నవి

తైత్తిర్య గ్రంథపాత విమర్శ

1. పోతన భాగవతమును పూర్తి చేసి, యది పామరులకు లభ్యంబైన దాని గౌరవము
సలింపనని దేవతార్చన పేటికయందుంచి, తన కుమారుఁడుగు మల్లపకు నాపేటిక భద్రముగా

గపాడును చెప్పి కాలభర్తము చెందెను కొంత కాలమునకు మల్లన యీ పేటికను దెరచి చూడ నందు కొంత భాగము క్షీమిదవ్వమై శిథిలమై స్వయం దాదిని చూచి పోల శిష్యులు వెలిగిందల వారయ మొదలైన వారా నష్ట భాగములను పూరించిరి

దీనిని మొదట గ్రంథస్థము చేసిన వారు భాగవత వ్రతము ముద్రణకర్తలగు పురాణము హయ గ్రీవ శాస్త్రిగారు ఈ ముద్రణ క్రీ.శ 1848 నాటిది

2. రెండవ కథ కవి పార్వభౌముడుగు ఓచిమించి తిమ్మకవి గ్రంథస్థము చేసెనది అతడు సర్వలక్షణసారసంగ్రహము అను లక్షణ గ్రంథమున నీ విషయమై యిట్లు చెప్పియున్నాడు

సీ మనుడు పోతన ముఠ్ఠరి ముసు భాగవతమును ౮
చించి చ్చక్రికి నమర్చించు వెడల
సర్వజ్ఞ సింగయక్ష్మాత్తు ముందది ౬౮
ఓమ్మిది చేత్తి రీయమన్న
నరిగి యీ పుస్తకం ఎవనిచాతించిన
చినికి యందొక కొంత శిథిలమయ్యె
గ్రమ్మరనది వెలిగిందల వారె
రాజును మరీ దొప్పరాజు గంగ

గీ రాజు మొదలగు కవిమూల తేజ మొనగె
వెప్పిరా గ్రంథముల యందెడవ్వలొదకె
గాని పోత కవిత్వముని కవచముందు
లక్షణంబెందు దప్పువా దక్షపారణ'

ఈ గ్రంథ రచన క్రీ.శ 1740 లో జరిగినది ఇందు పోతన తనకుగృతి నీయనివాడుగుట చేత, సింగమనీడు కోసించి, యాతని భాగవతమును పాతి పెట్టింపెననియు, వా కారణమున నందు కొంత భాగము శిథిలమై నదనియు, వెలిగిందల వారయారల పూరించిరనియుఁ దెలుపఁబడినది మరియు, సట్టి యితరు కవి పూరణముల రచనలతోనే, లాక్షణిక దోషములున్నవి గాని పోత కవిత యందంతమాత్రము లేనని తిమ్మకవి సిద్ధాంతికిరనియున్నాడు

మొదటి కథ వంతగా విమర్శకులు పాటించ లేదు రెండవ కథను మూతము ప్రామాణ్యము గనే గ్రహించిరి విలయన, సర్వజ్ఞ సింగ భూపాలునికి పోతనకు భోగిని దండకము మూండుగా సంబంధము కలదన్న విషయమందరెఱింగినది కాని యీ క్రింది యుపపత్తులచే నీ కథ కల్పిత మని తేలుచున్నది

1 భాగం గ్రంథ శైలివ్యవహారమునకు పట్టు పడు లోటుల అమ్మ కవి యని పై వ్రాతల వలన స్పష్టము. కాని దివ్యులవీటి ముందు క్రీ. 1656 నా మైన కరుమారి అప్ప కవి భాగవత శైలివ్యవహారము విషయమున యేమియును జెప్ప లేదు. అందు భాగవతమును గూర్చి చెప్పినది చేపము లేవలన 17 వ శతాబ్దమున గూర్చినది మాత్రమే

- 4 బమ్మెర పోతరాజు పున భాగవతము సంక్షేపముగా
 కిమ్మహి నేమిటం గొడువ యెంతయు నారసి చూడగాను తె
 క్కులు చాలునుంగలిసి ప్రాణములై దివిచారింపం గద
 యుమ్ములవాది లాక్షణికు లెల్లరు మన రుదాపారించగన్.

కాబట్టి క్రీ. 1656 ప్రాంతమున భాగవత శైలివ్యవహారము లేదనుట విశ్వయము

2. క్రీ. 1580 ప్రాంతమున నున్న పోతన ముని మనుషులు చేసిన మల్లన కవులు, దావ్దాయణి పరిణయము, విష్ణు భజనానందము అనుకృతులు రచించిరి వారు బమ్మెర పోతనను పితామహునిగా స్తుతించిరి. మరియు వీరి తండ్రి కవితా పాండిత్యము చేరి, 'ప్రాథక పరస్పతి' యను పేరుగాంచివాడు. ఈతని యల్లుడొకరవు 'శైవయ లింగము ప్రాథకవి. విరచ్యుడును భాగవత శైలివ్యవహారము గూర్చి గని గ్రంథ పాఠముగూర్చిగాని యేమియును జెప్ప లేదు. కావున వారి కాలమునకు నేడున్నదిగా భాగవతముండెడిదియు, గ్రంథ పాఠములు లేవనియు జెప్ప వచ్చును.

3 పై రెంపింటికన్న ముఖ్యమైనది, మూడవది పంచమస్కంధ రచయిత గంగన కాని, షష్ఠస్కంధ రచయి రంగు కాని, ఏకాదశ స్కంధ కర్త నారయకాని, యీ గ్రంథ శైలివ్యవహారము గూర్చి యేమియును జెప్పలేదు. గంగు నారయకధ్వరును స్కంధ ప్రారంభమున పోతన వలె కంది పద్యమునే వ్రాసిరి. ప్రత్యేక రచన వలె, కృతినతి ను తి ప్రారంభముతో నాక్యాపాంత గద్య పద్యములతో నాయా స్కంధములను రచించిరి. స్కంధాంతముననైన, నీ విషయము తెలిసియుండ లేదు. ఇక షష్ఠస్కంధము సింగన పోతన వలె కృత్యావతారికతో ప్రారంభించి, తాకు ప్రత్యక్ష మైన వాణి యీ దేశమున పశ్చిమస్కంధము రచించినట్లు చెప్పియున్నాడు

"నమర్చితముగ నా యుదభంజనానిన పశ్చిమస్కంధమునకు గదా ప్రారంభక్రమంబెట్టి దనిన" (37 వ పదము) ఇందుచే సింగన రచన స్వరంజిత రచనయే కాని శిథిల పూర్ణము కాదనుట స్పష్టము.

శైలివ్యవహారమున లేమిచే కృత్యాది లేకున్నను, గంగు నారయ రచనలు స్వతంత్రములే యనుట నిర్వివాదము

4 పై రెండు కథలనునుండి గ్రంథము వల పెట్టింబుటయే నిబిమైన యెడల, పండ్లెండు స్కంధముతో నంబుముగా నుమకూర్చునదియున్నప్పుడు, తక్కినవి సరిగ్ గుండి పంచమ, షష్ఠ, ఏకాదశ, ద్వాదశ స్కంధములు మూలమే కూచ తప్పకుండ, ఆదినుండి ఓంకము వఱకు నాకే రీతిగా నెన్ని శీలములైననా దెవునికే యెఱుక !

5 పోతన రచితములైన స్కంధములే శిథిలములైన యెడల నవి పోతన విర్రాజ కాము నకుఁ గొంచెము వెనుకనే సింగన వారియలు పూరించినవో, వెనువెంటనే నాయా స్కంధ ములను పోత కవులెల ప్రత్యేకముగా రచించ వలసి వచ్చెనని ప్రభు నుడ సాహిత్య విమర్శన లోకమున నుదయించ లేడు.

షష్ఠ స్కంధము సింగన కొడ, హరిభట్టులు, శృంగార షష్ఠమను పేరనంది మల్లయ్య, నంది సింగయ్య కవులును, మఱు మారుతము నర్మపుయ్య రచించి యున్నారు. వీరిలో చిరక రెండును లభ్యమగుట లేదు. హరిభట్టు రచనము మూత్రము లభ్యమగుచున్నది. ఇక వెదకఁ దగ్గదక స్కంధమును ప్రత్యేక రచన హరి భట్టునాటినుండి నేటి వరకు పొగుచునే యున్నది. ఇంకొక విశేష మేమనగా, తాళపత్ర ప్రతులలో పెట్టింటియందు, సింగి వారము లుపయోగము, హరి భట్టురచన పెద్దస్కంధ ఏకాదశ ద్వాదశ స్కంధములు కప్పట్టుచున్నవి. ఈ ప్రత్యేక రచనలు శిథిలముగా పాతన నీ స్కంధములను రచించనే లేదనియు, శిథిల పూరణ ప్రస్తావన యుష్క ముగియు సిద్ధాంతికతనవ మున్నవి. భాగవతము శిథిలము కాలేదు. గరయాదులు పూరించను లేదు.

పై రెండు విధముల ప్రతిపాదనలును, నిర్ణేతకమునని నిరాధారములని గ్రంథిత్వ ప్రమాణములను దిద్దే కూడ నిర్ణయించనగును.

*భాగవతము ద్వితీయస్కంధమున గల యీక్రింది పద్యమును నప్పకవి చతుర్థా శ్వాస మున నుదహరించి యున్నాడు ¹

ఉ. సర్వ లల ప్రదాతయును నన్ను కింబ్రాదు, సర్వ శక్తియున్
సర్వ జాత్రుపిద్యుడును, సర్వ గుణుండును నైన చక్రి యా
సర్వ శరీరులున్ విగత పంగతిఁజెంది విశిష్టమాణులై
వర్సినవో నఖిలయ గతి ప్రహృముఁదాఁడెడకుందు వెప్పుడున్.

1 భాస్కర రామాయణ భాగములను, భారతారణ్యపర్వశేషమునుండి పద్యముల నుదాహరించు నప్పు డప్పకవి స్పష్టముగా వాయా భాగ రచయితలను పేర్కొన్నాడు.

అభిగమమును గూర్చి చెప్పే సందర్భమున స్వకవి 'అతాము సత్యమై నందులకు భాగవతము ద్వితీయ స్కంధమునందు" (4—69) అని పైపద్యమునాదాహరించుచున్నాడు ఈ పద్యము నేడు భాగవతమున, "ఇటునుండి వెలిగందల నారయ కవిత్వము" అను శీర్షిక క్రింద మున్నది. నారయ కవిత్వము 93 వ పద్యముతో ప్రారంభమగుచున్నది అప్పటి యుదాహరించిన పద్య పంక్తి 210 కావున పైపద్యము నారయ కవిత్వము నేర్పుచున్నది అది వెలిగందల నారయ కృత భాగము, ఎన్నకవి, యువకవి నాటి తాళ ప్రకటనలో పచ్చ యెడల రాతడట్లే దాని యుదాహరించి యుండును కాణిట్టి యువ కవినాటి తాళప్రకటనతో "నారయ కవిత్వము" అను మాటల లేవని మనము నిర్ణయించ వచ్చును

6. భాగవత రచననుగూర్చి పై కథలు వ్యాప్తిలోనికి వచ్చినవెనుక, భాగవత తాళప్రకటన యందునీకథల కనుగుణముగా కొన్ని మార్పులు, చేర్పులు జరిగినవి అందు ప్రధానమైనవి రెండు మట్టములు

ద్వితీయస్కంధమున నారయయ బ్రహ్మతత్వోదయము చేయు సందర్భమున

"ఉ అట్టి యనంత కత్తి జగదాత్ముని నాలి సరోజమందు నె
అట్టి . . . యుపాయము నా మనయుగో" 2—93

అను పద్యము పైని "వెలిగందల నారయ కవిత్వ ప్రారంభము" అని కొన్ని తాళప్రకటనయందు ఉండదు చేత, భాగవత ప్రథమ స్కంధమున వచ్చే ముద్రితమైనది తరువాతి వారు దాని ననుసరించిరి ఈ స్కంధాంత గద్య పాతన పేరనే యున్నది

ఇట్లే తృతీయ చతుర్థ స్కంధములు, పాతనపేరుతో గద్యలున్నను వానియందు చాలభాగ ములుకృష్ణములైనవనియు, నారయ పూరించెననియు పూర్వసాక్షికలయందు వ్రాయబడి యున్నది

ఐదు స్కంధోత్తర భాగమున శ్రీ కృష్ణయ కేళిగృహమున రుక్మిణితో సరసాక్షు డాడుట యనుమట్టము —

నీ కాటుక నెరయంగగన్నీటి వందలై

కుచకుంభయుగళ కుంకుమము దడియ — అను పద్యము 237 వ మొదలు

స్కంధాంతమువఱకు నారయ కవిత్వమని కలదు గద్య పాతన పేర నున్నది

పై చేర్పులను సమర్థించుటకు, నీ క్రిందియువపత్రి ప్రధానముగా జూపబడుచున్నది

“ఈ భాగమున స్వభావములు గావున వివరవూరితియును నులన కవియందుఁ గన్పట్టిన, యలాక్షణికప్రయోగములు, రేఫ శకట రేఫ సౌకర్యము, దుష్ట సంధులు, మొదలగు భాషా దోషములీ భాగములనే గన్పట్టుచున్నవి. తెలిగండల నారయ కవిత యందిట్టివి గాన వచ్చుచున్నవి కాన నివియును నాతనినే రచింపఁజూపినవి”

భావరదఁడున్నందోర్తిర భాగమున, పేటి ముద్రిత ప్రతులలో 237 పద్యమునుండి, నారయ కవితనుని కుదు. ఉత్తర భాగము 1338 గద్య పద్యములు గలవు దీనినియట్టి నారయ 1100 గద్య పద్యములు ప్రాసినట్లేర్పడుచున్నది కాని యీ భాగమునగల భాగానర యుద్ధ కథ, ధోడత నవ్వాన జంజత శ్రీ కృష్ణుని మహిమ, కుచేతో పాశ్వాము సోతన రచింపఁబడిన గాక, వేరొక కవి రచనములెంద మ్మాతము గావని, యొక్క కుచేతోపాశ్వాము నిరూపించఁ గలదు సోతనమందొచ్చి ప్రాసిన విమర్శకులందఱును, కుచేయని దానిద్రావ్యమును వర్ణించునట్టిదా వర్ణన సోతన యనుభవ పూర్వకముగ ప్రాసినదో యిది యొక్క గీతముగా వంగికరించియున్నాడు. ఇంతియే కాక, నీ భాగమున గల రచనలు — ఎన్నఁముగా సోతన రచనలని నిరూపించిన దానికి— బేదములు మూతమైన లేదు

1. సోతన కవనమునకు ముఖ్య లక్షణముగ వంత్యనియమీభాగమున గాననగుట

సీ ఇందినరక్కము, వంశిత స్త్రీతము

కరుణాల వాలు, భాసుర కపోలు దళమ-ఉత్తర (979) అను పద్యమే కాక

సీ నవదర్శితోచను భవబంధమోచము

భరిత పదాచారు దురితకూరు లళమ-ఉత్తర (747) అను రచనలు గలవు

2 సంస్కృత మున భూయిష్టములగు గద్య రచనలును సోతన భ్రమలతో కాని వేరుకావు

3. కచాకరవణలు (330), విర్యామూర్తయిన (1049) హం (327) మిథిలను పురము (1177) నిర్మలీ నాకుశ్వతిన్ (307) ఇత్యాది రచనలన్నియు సోతనయే యనియు, నివి శివకవుల భాషా సంప్రదాయానుసారముగ లాక్షణికులతో యనియు సోతన శ్రీ లి నందర్భమున వివరించితిని.

ముఖ వివాదములయు నప్రస్తుతము — 8 వ్యంధములు విన్నందేహముగా సోతన రచనలు.

అన్యక వి కృత స్కంధరచన - హేతువులు

అన్యక వికృత స్కంధము అన్ని అంశముల స్కంధముల మూలము—వన్నె కాదు దాదలములు—
అన్యకముల రచించినట్లు బహుశా విచారము పోతన నాని తొలిసంకల్పము విడిచి యుండు
సామర్థ్యముగలదిగా కీర్తి గోచరుడు

భాగవతములో తొలినాళ్ల స్కంధములను వివరిస్తూనే ఉన్నాము. వన్నె స్కంధం
మాత్రాగ నవరసము ఇచ్చే ముగ్ధములతో దళమగ్నంబొంతమునరకు గల భాగములయందు
గొనవచ్చు ప్రవేశములు, భక్తిరసావేశము, విశ్వాసము, పితృమున పాట యాదా
ముగ్ధములతో అన్యకములై దళితా దళన గావించి యున్నాడు కావున వాని యుండలి రచన
మామూలములైన ముగ్ధ మగలకుల పెరిగి, భాగవత భక్తిరస సమృద్ధియు, పితృ
మగ్ధము, అంశ రస యుక్తాదరణములన్నియు, పోతన పితృముగల అన్యక వికృత
గోళముల అంశముల పోతన దళనములను సహజముగా జేప గలిగితే, కర్మాంధ్రవాదము లీది
భాగవతమై యున్నాడు కావున పోతన అంశముల స్కంధములను వివరించు

భాగవత రచనాకృతి

మన యాంధ్ర భాషయందు 10 మహాద్రంధములతో భారత, భాగవత, రామాయణములు
ముఖ్యములు. ఈ మహాద్రంధములతోనే చేతి మీస యొకే కని రచించుట కన్యమగుట చేత
సనేకులచే రచితమగుచు భారతము మువ్వలు కవుల చేతులు, భాగవతము నలుపురు కవుల చేతులు,
భాగవత రామాయణములకు కవుల చేతులు, రచితమగుట మనమెరింగినదే పోతన భాగవతము
రచియుండవలయు గాని తాను గ్రంథ రచయిత భారతంబి, తొలినాళ్ల స్కంధములు
రచియుండి, యాదెనుక భక్తి రసభావములగు ముగ్ధములను నమ స్కంధములను తానే
రచియుండవలసి, మధ్యస్కంధములతో గోళము పంచము, సింగము వన్నెము, నిచ్చి
యుండవలెను. గంగన పంచము స్కందాచరి కృత్యాది వ్రాసిన పోతనను గద్యయందాతని
సేరుండుటయు, బహుశాచరియవేణుగ గోళముయు పోతనలై, సర్వైక మతాను
సారముగ రచించుటయు అలాగా పోతన స్కంధమోచి నుండి ప్రారంభించివాడని తెలియజేయు.

ఇక మధ్యస్కంధమున సింగన కృత్యాదియే, పోతన పనునరించి వ్రాసిన వాడులు చేత నీతలు
శ్లోకాదినుండి ప్రారంభించెనని పుస్తకములనుండి పోతనను ముగించు పద్యమున నాతనిని
“భాగవత వైష్ణవగై తగువాని” అని వ్రతంబించి యున్నాడు దీనికి రెండు విధములుగ వర్తము
దెచ్చి వస్తును ఒకటి భాగవతలాభించు నిష్కతో నవగా భాగవత ధర్మానుసారియై జీవితము

ఇప్పుడాదు వెంకటదేవి, భాగవత రచనా నిష్ఠయందున్నవాడు పాదన దశమస్కంధం అమృతకు వచ్చునరీతి జూ కాలము పెట్టుట చేత, నేకాదక ద్వాదశ స్కంధములు దశ ప్రాయ శిష్యుల చేసిన వెలిగించిన నారయకు వాసాని యందును నారయ పాతరాజు మరణించిన వెంకటేశ్వర నిలెందు స్కంధములు రచించి యుండునట్లును గ్రంథ రచనా క్రమముననుసరించి చూడగా వీరి వెంకట పక్షమే ఎంతోమించి గొప్పట్టును వీరియ. పాతన కడత భాగవతము శ్రీరథ వ్యాఖ్య ననుసరించి యుద్వేగము పడెను అనిచెప్పెనది వెలిగించిన నారయ దశమము విలిపియై వైకర నడమగ నున్నది పాతన జీవిత కాలముననే నారయ వ్రాసెన, యీ రీతి గురువైనకు శ్లోకరీతముగ వ్రాసిన దుండరాదా!

ఈ భాగములు రచించిన కవులు పై ముచ్చురను పాదన ఎంతావీనులు, కాపునె, వారి రచనములే భాగవతమునందేరని పాదనకు నరువాత నమీన కామననే యున్న పారిధిట్లు రచనలుగాని, కవుల సమ్యక్స్కంధ రచనలు గాని భాగవతమునలేరక పోవునదియే పాతనపు. కాపున దారిద్ర్యముగఁ భాగవత గ్రంథ రచనా క్రమమును బట్టి, తిథిల పూజలు, గ్రంథపాఠ కందర్పు మూల కేమాతము తాపు లేదని గ్రహించునది

6. ఆంధ్రీకరణవిధానము

సంస్కృత భాగవతమున పల్లడెందు స్కంధములును, మూడు వందల యిరువదిరెండవ యములును, పదునెనిమిది వేల గ్రంథములును గలవు. గ్రంథమునగా ముప్పది రెండక్షరములు లలిమిలి గల ర్హియు. పోయె యెను రచనతో నీ భాగవతము ముప్పది వేల గ్రంథ సంఖ్య వరకుఁ జెప్పినది. అచట సంస్కృత భాగవతము గ్రంథ సంఖ్యకన్న తెనుగు భాగవతము సుమారుకులై గాఁ జెప్పుచొందిగది యని చెప్పవచ్చును. ఈ సంపుటయగురచనను శ్రీ క్రింద నివరింతును.

1. అష్టాదశ పురాణములయందును, భగవద్గీతాసూక్తమును, భగవద్భక్తిని, భగవద్గుణ గణ విశిష్టతను, విష్ణులక్షణ వర్ణించు పురాణముగలు.
2. భాగవతాంధ్రీకరణమున, మూల గ్రంథమునే గాక వ్యాఖ్యానములను గూడ పరిశీలించి, యాచరి నియమమును తొప్పించుట.
3. భగవద్గుణగణములను, భగవద్విద్యమంగళాస్వరూపమును వర్ణించు నట్టులను, భక్తివి ప్రపంచింతు భాగములను పోతన నిరూపనాన నిరతికయ భక్త్యావేశమున విశేషముగ గద్య పద్యములు రచించుట.
4. సంస్కృత భాగవతమున ప్రతిపాదించెఱుడిన కృష్ణ కథలనే గాక, వారి వంశము, విష్ణు పురాణము మొదలగు గ్రంథములనుండి కృష్ణ కథలను గ్రహించి, తెలుగున నమకూర్చుట.

శ్రీ కృష్ణుని దివ్య చరిత్రము, నింత సమగ్రముగను, విస్తృతముగను వర్ణితముగలుచేతనే, పాల్గద భాగవతము, తరువాత భారతదేశమున వెలసిన శ్రీ కృష్ణభక్తి సంప్రదాయమునకు ప్రథాన గ్రంథమై వెలసినది.

సంస్కృత మూలమున , భాగవత పురాణ ప్రణయము జరిగిన నైమిశ క్షేత్రమునుగూర్చి యా క్రింది శ్లోకములతోను గుడు.

శ్లో. నైమిశే = నిమిషక్షేత్రే మునయత్సానకారయః

స్మరం స్వర్గాయ తోకాయ నహ్నిన మమ మానత.

(1—39)

పై శ్లోకములో “నైమిశే = నిమిష క్షేత్రే” అనుచిన్న వాక్యమునకు పోతన పెంపము చూడుడు.

పుణ్యంబై, ముని వృద్ధ
గణ్యంబై, కుసుమ ఫలనికాయోత్తిర సా
ద్యుజ్యమయి, నైమికశ్యా
రణ్యంబు నుతింపడుగు వరణ్యంబుంరోన్

(1-38)

హుతియు మధువైరి సుందిరంబునుంబోలె మాధవీ మన్మదహితంబై, బ్రహ్మ గోపంబు
సుంబోలె శారదావృతంబై, నీలగళనభావితేతనంబునుంబోలె, వహ్నివరణ సమీరణ చంద్ర
రక్షద హైమావతీ కుచేర వృషభ గాలవశాండిల్య పాకునత కాటి పటలమండీరంబై, బల
భేది భవనంబునుంబోలె నైరావతామృతరంభాగణికాభిరామంబై, మురాసుర నిలయంబునుం
బోలె, సునన్ద్ర రాక్షస వంశ సంకుంబై భవదాగారంబునుంబోలె శంఖ పెద్ద కుండ
ముకుంద సుందరంబై నారాయణ హ్నినంబునుంబోలె, వీరికంద
హంస, తౌళిక మక ధరద్వజ తిత్తిరి భాగంబై, మహా భారవంబునుంబోలె, నేకచక్ర
చక్ర కంక ధర్మరాష్ట్ర శక్తిని నకుల పంచర సమ్మితంబై, సూర్య రథంబునుంబోలె
ఉరుతర వ్రహ్మపాంబై, జలదకాల సంధ్యాముహూర్తంబునుంబోలె బహువితత జాతి
సౌమనస్యంబై యొప్పు వైమికారణ్యంబును శ్రీ విష్ణు క్షేత్రంబున!

సంస్కృత కాండరి గద్య శైలినినుసరించి వ్రాసిన సై వచనము, ముప్పది నాలుగు వాక్య
ములు గలవు

వ్రథమన్మంథమున భీష్మస్తవము, తెలుగు వారికి నుపదివితములైన స్తవములలో నొకటి
మాతృకబోలుండెందు శ్లోకములు గలవు తెలుగున వచనంబు గల వద్యములున్నను నన్నియు
వచనవోన్నేషితములు

మూలము శ్లో త్రిభువన కమనం తమాలవర్ణం
రవికర గౌరవరాంబరం దధావే
వపురలక కులా వృతానవాభే
విదయ సఖనతిరస్తుమే ౭ నవద్యా

మ. త్రిణగన్మోహనవీరికాంతియనువుద్దిపింస, ప్రాభాకరీ
రజబంధు వ్రభిన్నైన చేలము నయిం రంజిల్ల పీలాలక
వ్రణసంయుక్త ముఖారవిందుతిసేవ్యంబై విజృంభింప మా
విజయంజేరెడు నవ్వికాదు మది వావేళింపు నెల్లప్పుడున్

(218)

శ్లో వృన్దిగమనహోయ మృత్యుతిట్టాం బురమధికర్తుమవస్థుల్ రభస్తః
 దృఢ రథ చరణో అభ్యయాచ్చలద్భు—ర్హరి రివహంతుమిభం గతోత్తరీయః
 రివవిశిఖవతో విశిర్భదంతః క్షతజవరిపుత్ర ఆతతాయ నోమే
 ప్రసభమభివసార మద్వదార్థః వభవతుమే భగవాన్ గతిర్ముకుందః

ఈ రెండింటి తెనిగింపే తెనుగు దేశమున వాబాల గోపాల మెఱింగిన యీ క్రింది పద్యము

సీ కుప్పించి యోగిని కుంజరంబుల శాంతి
 గుణ భాగం బెల్లగప్పికోవగ
 నురికిన నోర్వకయ దరంబుతో నున్న
 గముల ప్రేమిని గవి గదా
 ఇకంబు చేపట్టి చనుదొచురయమున
 పైనున్న పచ్చని పటము లాఱ
 సమ్మితివాలాపు నగుబాటుపేయకు
 పచ్చిపువ్వుని క్రిడివలెచిగున

గీ కరికి లంఘించు సేంహంబు కరణ మెఱిసి
 “నేడు భీష్మనిజంపుదు నిన్నుగారు
 విడుపుమర్హున” యంచు మద్విశి వృష్టి
 దెరలిచగుడెంచు దేవుండె దిక్కు నాకు

(1—222)

ఇట్టి భీష్మస్తవమే వ్యాస మహర్షి భారతమున శాంతి పర్వమున ప్రాసె యున్నాడు తిక్కన
 దానిని తెనిగించి యున్నాడు అది శాంతి పర్వము ద్వితీయా శ్వాసమున 19 నుండి 59వ పద్యము
 వరకు నలుదిది పద్యములతోనున్నది అది పురుషనూత్త విధానము ననుసరించి యున్నది మఱియు
 ఎందు దశావతార వర్ణనము, కథా నూపకము గల భాగములు గలదై యున్నది

సీ. శుచియును సొంసుండు, శుచిషత్తుణరముండు
 రమేష్ఠి యును నగు భవ్యుగౌలుతు
 ముందును మరలు నెవ్వనియు రూపెఱుం
 గరు గల్గవునవి నవ్వురుషంగొలుతు

1. అంబు సెప్పగి మహామలులు దుఃఖౌషధం
 బుగ నెఱింగెడు పుణ్యమూర్తిగొలుతు
 శోకంబులెల్ల గలుట నిల్పుటోడుగుట
 తన యంద యగు మహోత్తిరువిగొలుగు

గీ పక్షి రత్నవయంబు బుష్పవణంబు
 పంజరము త్రాడువార యుష్మశయముగ
 నుండుచాటున విత్తంబు నుండుటకును
 భాస్వదంబగు పుండరీకాక్షుగొలుతు. (2-20)

౨౦ మొదలిడినను —

మ యడు వంకంబున వాసుదేవుడప్పగిడార్థంబు జన్మించి దు
 ర్మదదైత్యవళిగూల్చి పార్థునకు సారధ్యంబు త్రైలోక్య స
 మ్మేల మారంగ వావర్చి దేవముని నమ్మానోద్వృత్తిం భూ భరం
 బు దొంగించిన చక్రి వంశరుహనాథుం గొల్తు కృష్ణాత్మనిన్ (2-47)

౨౧ కృష్ణ వర్ణున విపులముగాఁగి యున్నాడు.

తే తలమునకు విద్యకును జనుశ్చావమైన
 జనన రహితుని యజ్ఞాత్ము శౌరి వాణ్ణ
 యాధ్వరార్చితుఁజేసితి నా జనార్ద
 నుండు మధ్యజనమున బ్రతుండుగాత (2-53)

౨౨ శౌరి, జనార్దన నామములతో తిక్కన వీ వ్రవసును ముగించినాడు.

శ్రీ కృష్ణుడు భీష్మునిపై యుద్ధమునకు వెడలునప్పటి ఘట్టమునే తిక్కన మూలమునను
 సరించి వ్రాసినను యిచ్చట పోతన, భీష్మవ్రవము చివర నడైవ్రత వరముగా ముగించి యున్నాడు

మ ఒక మార్కుండు పమస్త్ర జీవులకుఁడానొక్కొక్కడై తోచు పో
 తిక నే దేవుఁడు సర్వ కాలము మహా లీలం సముత్పన్నజ
 న్యకదంబంబుల హృత్పరోరుహములన్ నానా విధానూనరూ
 పకుండై యొప్పుచునుండు నట్టి హరివేదబార్థింతు శుద్ధుండనై
 (భాగ-1-226)

తిక్కన జ్ఞాన మార్గమును, పోతన భక్తి మార్గమును నిరూపించుటకుఁ పైవ్రవముల భాషాంతరీ
 తరణములు చక్కని యుదాహరణములు

ద్వితీయస్కంధము

శుకుడు భక్తి మార్గమున విరూపీంచు నెడల మూలమున నాలుగు శ్లోకములు మూత్రమే గొప్ప వినివి తెలుగన పోతద ద్వితీయస్కంధము 34 నుండి 59 వరకు విరువదియైదు గణ్య పద్యముతో రచించి యున్నాడు. శుకుడు ముక్తి మార్గము తెలుపు నందభ్యుమున మూలమున పదమూడు శ్లోకములకు పోతన 21 గద్య పద్యములు ప్రాసించియున్నాడు

తృతీయస్కంధము

ఇందు ప్రధానమైనది విమలమైత్రేయ సంవాదము ఇది మూలమున నేటిది శ్లోకములున్న తెలుగున 180 నుండి 388 వఱకు, 208 గద్య పద్యములున్నది ఈ గద్యములు విన్నవిగావు ఇందొక దండవముగూడ నున్నది ప్రథమస్కంధమున “నైమిశీ విమిస క్షేత్ర” అను దానికి పెద్ద గద్య ప్రాసనట్లుగా పోతన యీ స్కంధమున —

“అన్వేషనీయ చరణౌచలయన్ సహస్రక్రిః” అను శ్లోక పాదమున “సహస్రక్రిః” అను మూడుక్షరములకు రెండు పుత్తములు రచించియున్నాడు

చ శరనిధి కన్యకా మణియు నంభమ మొప్పగిందోదరా సునో
పార విజ తిలమైఁ బరమ హంసము నీశ్వర వంద్య పాదం
కరుహములన్ విమాత్న మణి కాంచన మాపురమంజుషాషేషముతో
వరువఁజెరింగి నార్యజవచంద్యుడు యోగిజన్మక సేవ్యుడై (3—53)

చ కరమణి హేమ కంకణవికాయర్పుణం కృతులుల్లసితైన
పురతిరు హంసవక్షసిత చామరగంధవహోచ్చౌత్యుధా
కరకువిరాళుల ముఖ ప్రవలింబిత హారవల్లరీ
సరవగళత్తుపైర కణజాల విరాజిత సుంగళాంగుడై (3—535)

యజ్ఞవరాహస్తనమున మూలమున వందైదు శ్లోకములకు తెలుగున 21 గద్యపద్యములు గలవు

చతుర్థస్కంధము

ఇందు దక్ష యజ్ఞమును, వీరభద్రజనన ఘట్టమును మూలమునన్న విపులముగ నున్నవి పోతన కైపురవంటియేగాక వంతకుమించు వీరభద్రదేవతయునును ప్రత్యేకముగ రచించియు

యున్నాడు అయిన నీ పుట్టుమున భాగవత మూలముననుసరించియే రచించినాడు ఒక్కొక్క చోట నొక శ్లోకమునను రెండు వ్యుములు రచించినాడు

శ్లో ప్రదామనూ భూచ్ఛుజన ప్రసంగః
తజ్జన్మదిక్ యోమహారాచుహ్యద్యక్షత్
గోత్రంత్వదీయం భావాన్ పుషధ్యజన్
దాక్ష్ణాయణీత్యాహాయదాసుదుర్మనా.

౪ వీరిగతాపరాధియుగ నీకు అమాభవ నౌట చాలదా ?
చాలా గుమర్త్య ! వీధు తనుజాతనన్ మది పిగ్గు పుట్టెడిన్
వీరి ధరన్మహాత్ములకు నెగ్గనిరించెడి వారి జన్మముల్ ?
గాలుననే తలచ జనక ! కుటిలాత్మక ! యెన్ని చూడంగన్ (4-94)

౫ ఎరవ్వుకేతనుండు, భగవంతుడునైన హరుండు వన్ను నా
దివి పరిహస వాక్యముల 'దక్ష తమాభవ' ! యంచుఁబిల్వ, నే
బురపురణోక్తుచున్ ముదముఁబొందక నర్జనవఃస్మితంబులన్
దొంగుడు నీ తనూజనను దుఃఖము కంటెను ఎచ్చు టొచ్చుగనన్ (4-95)

భాగవతమున పైనానిగు స్కంధములును భగవతత్వ ప్రతిపాదకములు సప్తమాష్టమ నవమ దశమ స్కంధములు భగవద్వక్త ప్రతిపాదములు కాబట్టి సహజముగ విరచిత భక్తి విశేషము చేత, పోతన యీ నాటంగింటిని, మూలమునకు పెంపును, మేఱుగను నతివేంముగా గల్పించి నాడు కావుననే గ్రంథము పెరిగినది

పప్తమస్కంధమున ప్రహ్లాద చరిత్రము, అష్టమ స్కంధమున క్షీర సాగర మథనము, గజేంద్ర మోక్షము, నవమస్కంధమున వామన చరిత్రము, శ్రీ రామ చరిత్రము, గంగావతరణ ఘట్టము గలవు దశమస్కంధమున శ్రీ కృష్ణ చరిత్రము, రుక్మిణీ కల్యాణము గాక, హరివంశముల నుండి సంగ్రహీతములైన కథలు గలవు వీని నలవనే తెలుగు భాగవతమునకు ప్రత్యేక విశిష్టత యేర్పడినది.

సప్తమస్కంధము

ఇందు జగదాష్టదశకమగు ప్రహ్లాద చరిత్ర గలదు మూలమున 250 శ్లోకములు, ఆనగా 350 గ్రంథములున్నవి తెలుగున, 272 గద్య పద్యములు గలవు (7-114-386)

గంధ పరిమాణముననుసరించిన, విందు 1000 గ్రంథములు గలవు కాబట్టి మూలముకన్న మూడింతలు పెరుగుదల గలదు చూడుడు —

హిరణ్యకశిపు — శ్లో ప్రహ్లాద ఉచ్యతాంతస్సశీతంకించదుత్తమవో
కాలేనైతావతాయున్నన్ యదశ్శిర్షరోర్ధ్వవాన్

ప్రహ్లాద.— శ్లో శ్రవణం కీర్తనం విష్ణోన్మరణం పాదసేవనం
ఆర్చనం వందనం దాస్యం నభ్యమాత్మవివేచనం

శ్లో ఇతి పుంసార్చితా విష్ణోభక్తి క్షేప్తవత్కదా
క్రియతే భగవత్పద్మాతవ్యన్యే శీతముత్తమవో. 7—6—22, 23, 24

పై మూడు శ్లోకములకుఁ బోతన యెనిమిదిపద్యములను వ్రాసియున్నాడు అవి సుపరి చితములే యైనను, వాని మదవారింపిన గాని పోతన భక్త్యతికయము, కవితారీతియు బోధ్య మానములుగావు

హిరణ్యకశిపుడు

కా చోద్యంబయ్యెడి నింతకాలమరిగెన్ శోధించి యేమేమి నం
వేద్యంతంబులు పెప్పిరో గురువు లే జాడం ఒరింగించిరో
విద్యాపారమెఱుంగగోరెద భవద్విజ్ఞాత శాస్త్రంబులోఁ
బధ్యం బొకటి చెప్పి పార్థముగఁ దాత్పర్యంబు భాషింపుమా! (163)

కా విష్ణున్ మెచ్చురు నీతిపార మహిమన్ నీ తోడి దైత్యార్కకల్
గన్నారన్నియుజెప్పవేర్తురు గదా! గ్రంథార్థముల్ దట్టుతై
యన్నా! యెప్పుడు నీవు నీతివిరుడానంచున్ మహా వాంఛతో
మన్నాడన్ ననుగవు తండ్రి భవదీయోత్కర్షముం జూపవే! (164)

ప్రహ్లాదుడు

క చదివించిరి నను గురువులు
చదివితె ధర్మార్థ ముఖ్య శాస్త్రంబులు వేఁ
జదివినవి గలవు పెక్కులు
చదువులలో మర్మమెల్లఁ జదివితెఁ చిల్లడి! (166)

మ అనుస్మృద్భావం సఖ్యమున్, శ్రవణమున్, దాశత్వమున్ వందనా
ర్చనముల్ సేవయు నాత్మలో నెఱుకయున్ సంకీర్తనల్ చించనం
బు నీ తామ్రీది భక్తి మార్గముల సర్వాత్మున్ వారిస్తుమ్మి స
త్త్వముడై యుండుట భద్రమంచుడెఱుకున్ సత్యంబు దైత్యోత్తమా!
(167)

క అంధేందూదయముల్ మహాబధిరకంఠారావముల్ మూకనల్
గ్రంథాభ్యాసనముల్, సప్తంశక పథూ కాంక్షల్ కృతస్మృతనీ
* బంధుత్వంబులు భన్యహన్యములు లుబ్ధద్రవ్యముల్ కోడనల్
గ్రంథంబుల్ హరిభక్తి వర్జితంబుల రిక్తవ్యర్థసంసారముల్
(168)

ఓ కమలాక్ష నర్సించు కరములు కరములు
శ్రీనాథు వర్జించు జిహ్వ జిహ్వ
మర రక్తకునిజూచు చూడ్కులు చూడ్కులు
మధువై రిదగిలిన మనము మనము
విష్ణునాకర్ణించు వీనులు, వీనులు
శీషశాయికి మ్రొక్కు శిరము శిరము
భగవంతువలెగొను పదములు పదములు
పురుషోత్తమునిఁ మీది మిది మిది

తే గి దేవ దేవుని చింతించు దినము దినము
చక్రహస్తునిఁ బ్రకటించు చదువు చదువు
కుంభినిధపుఁడెప్పెడు గురుఁడు గురుఁడు
తండ్రీ! వారిఁజేరుమనియెడి తండ్రీ తండ్రీ!
(169)

సీ కమలాక్ష నకుఁగాని కాయము కాయమే
ఏవనగుంభిత చర్మ భస్మిగాక
వైకుంఠం బొగడని వక్త్రంబు వక్త్రమే
భమ భమ భస్మితో భక్త్యుగాక
హరి పూజనము లేని హస్తంబు హస్తమే
తరుశాని నిర్మిత దర్శిగాక
కమలేశుఁడని కన్నులు కన్నులే
తనుకుఁగూడని రంధ్రములుగాక

ఆ. వె. చక్రిచింత లేని జన్మంబు జన్మమే
 తరళ నలిల బుచ్చుచుంబు గాసి
 విష్ణు భక్తి లేని విబుధుండు విబుధుడే
 పాద యుగముతోడి చతురు గాక ! (170)

సీ సంసార జీమూత సంఘంబు విచ్చినే
 చక్రిదాన్య ప్రభంజనము లేక
 తాత్రయాభిల దావాగ్నులాటనే
 విష్ణు సేవామృత పుష్టి లేక
 సర్వం కషిభోషణ జలరాసులింకునే
 వారిమనీషా బడదాగ్ని లేక
 పునవిపద్ధా ధాంధ కారంబులడగునే
 ఎద్దాక్ష సుతి రవివ్రథలు లేక

గీ నిరుపమానరావృత్తి నిష్క్రిశంక
 ముక్తినిధి గానవచ్చునే ముఖ్యమైన
 శార్వజ్ఞ కోదండ చింతనాంజనము లేక
 తామరస గర్భవకునైన దానవేంద్ర ! (171)

ఈ క్రింది చిన్న కోట్లకమునకు నొక పెద్ద శార్వాల వృత్తము వ్రాసి భావమునెట్లు పెంచినాడో
 చూడుడు

కో యతోన కశ్చిత్కన్యచక్ర విద్వాన్
 దీనస్యమాత్మానమలం సమర్థః
 విమోచితుం కామదృశం విహార
 క్రిదాన్యగోయన్విగళో వివర్జః (7—6—25)

కా. హాలాపాన విష్ణుంభ మాన మదగర్వాకీత దేహోల్లసత్
 బాలా లోకన శృంఖలా నివయ పంథద్దాత్ముడై లేకమున్
 నేలా నిష్పరణంబు గానక మహావిద్యాంసుండుం గామినీ
 హేలాశ్చస్త్ర కురంగ శాబకమగున పీన స్థితింగంటరే ! (7—215)

అష్టమస్కంధము

ఇందు మొదటి ఘట్టము గంజేంద్ర మోక్షణము మాంసున 120 గ్రంథములు గల భాగము
తెలుగున నాలుగు రెట్లు పెరిగినది 120 గద్య పద్యములతో వైదు నందు గ్రంథములున్నవి
మాతృకతో —

శ్లో వివంగజేంద్రమునవర్జిత నిర్విశేషం
బ్రహ్మాదయో విసిధి లింగ భిదాభిమానా
నైలేయ దోపనరిపుర్విభిలాత్మకత్వాత్
లైలాభిలాషులయో హరిరా విరాసీత్ (8 3 30)

శ్లో తంతత్వ దార్తమునలభ్య జగన్నీవానః
స్తోత్రం విగమ్యదివిత్తై స్సహసంస్తుపద్భిః
ఛందోమయేన గరుడే ననక్షిప్యమాన
ఞ్చకాయుధోభ్యగమ దామయతోగజేంద్రః (8 3 31)

శ్లో పాంతస్సరస్యరుబలేన గృహీత ఆర్త
ద్భిష్టై గరుత్మతి హరిం ఖ ఉపార్త చక్రమ్
ఉత్థివ్యసాంబుజకరం గిరమాకఃకృచ్ఛా
వ్హారాయణాఖిల గురోభగవత్సమస్తే (8—3—32)

శ్లో తంవీక్ష్య వీడిత మజస్సహసాపతీర్య
అగ్రాహమాట అరసః కృపయోజ్ఞాహర
గ్రహోద్భిపాటిత ముఖాదరిణో గజేంద్రం
నంపశ్యతాం హరి రమామున ద్భునియాణాం (8—3—33)

పై నాలుగు శ్లోకములు గల ఘట్టమును పోతనార్యుండిరునది యొక్క పద్యములతో వర్ణించి
నాడు (8—93—8—114) ఈ ఘట్టము మూలాదికొనియై పోతన కవితారచనకు
ప్రథమోదాహరణముగా నిలిచియున్నది

తొలి పద్యమున విష్ణుని విశ్వసయత వర్ణితమైనది.

ఆ.వె. విశ్వసయత లేమి వినియు మారక యుండి
రంబుజాననాదు లడ్డపడక
విశ్వసయము విభయ విష్ణుండు విష్ణుండు
ధర్మియుతున కడ్డపడడలంచె.

(94)

ఆ వెనుకనే, విష్ణుదేవుడు నున్నాడు? ఏమి చేయుచున్నాడు? ఎట్టి సమయమిది? అనునవి
మన రన్మణకుగట్టునట్లుగా పోతన యీ క్రింది పద్యమున వర్ణించెను —

మ. అల వైకుంఠ పురంబులో నగరులో నా మూల పోడంబుదా
పంపందారవనారదామృతవరఃప్రింజేందు కాంతోపతో
ట్రులవర్యంక రమావినోది యగునాపన్న ప్రపన్నుండు పి
హ్వల వాగ్మద్రము పాహ పాహ యన గుయ్యాలించి పంరంభియై. (95)

ఇవలను విష్ణుని పర్య వ్యావర్య విశేషమే వర్ణితము. పర్యభూతముల యందాతడు నివసించును.
అందుచేతనే, పోతన, “తల దంబోది కలందుగాలి గలడాకాళంబునం గుంభినింగలండు” అని ప్రహ్లాదునిచే
తెప్పించినాడు. కావుననే యెచటనుండియో గణేంద్రుడు పెట్టిన మొర, అందరకుణ్ణారలాని
వైకుంఠమున, నందును నగరి మూల పోధము దానల నున్న సుధాసన వనమున, నేకడనో యున్న
నర్మవరతరమున, చంద్రకాంతశిలాతలత్పల పర్యంకమున — రమావినోది యగు నాతని చెవుల —
బడినది. అట్టి మహానంద సమయముననున్నను భక్తుని యార్చనాడము వినిన లక్ష్మణమే,
ఉన్నయట్టి యున్నెత్తుగ లేచి భక్త రక్షణకై శ్రీమహా విష్ణువు పరువిడినాడు. అనంద సమయ
మత్సంత సంతంభ సమయముగా మారినది. దీని వర్ణనోనున్న భక్తుడగు గణేంద్రుడు తప్ప
విష్ణువునకు వేరెవ్వరును కలంపున లేరు. కావున నెవరితోజెప్పువలెను? ఎవరితో మాటాడ
వలెను? అను ప్రశ్నలట్టి నందర్యమున పాడనూపు. ఈ పరిస్థితినే పోతన యీ క్రింది పద్య
మునఁజెప్పించెను —

మ. నిరికిం జెప్పయ, శంఖ చక్ర యుగముం జేదోయి సంధింపఁ దే
పరివారంబును జేజుఁ డృఢవతింబువ్వింపఁడాకర్ణికాం
తర ధమ్మిల్లము చొక్క నొత్తయ, వివాద ప్రాధ్విత శ్రీకుచో
పరివేలాంచుమైన విడలు గజాప్రావానోత్పాయై.

(96)

దేశలు పరిశీలించి, గణేంద్రుడున్న చోటు గాంచి, చక్రంబు ధరించి, గగన మార్గమున కెగసెను.
అంత, లక్ష్మీ దేవి సకల పరివారము, వైకుంఠమునుండి విష్ణు మూర్తి వెడలుటచూచి, యాతని
వెంటనుంటిరి. ముఖ్యముగా లక్ష్మీ దేవికి విష్ణుమూర్తి సంతంభము విశదము కాలేదు. అమె,

కా రాంకావలంబులో, భుజనటవృత్తము బంధముతో
 కాటి ముక్త కుచంబుతో, సదృశ చంచల్కాంచిలో, శిర్షలా
 రాదా లేవముతో, మనోహర కళా లగ్నోర్ధ్వరీయంబుతో
 గోటిండు ప్రభతో మరొకభరణంకోటిన్ద్రుంబుతో. (102)

నెడతో నెంత రడబడినదియో, నడువుటకు, నీ క్రింది పద్యము చాలును —

క అడిగెదనని కడువడి జన,
 నడిగినాడనుమగుడ నుచువదలని నెడనుడుగిన్
 నెడనెడ చిడిముడి తులూడు
 నడుగిను, నడుగిడుడు, అడివి ను గిడు నెడలన్ (103)

ఇవట లక్ష్మీ పాదమల లోటుపాటును, లడుగులను సముదానముగా వేయుటకు నలవి కాని పరిపథ్యమును
 నూచించుటకు పోతన నాలుగును సమపాదములుగాని కంద పద్యముతో రచించుట,
 యారని కనితా వైపుభామెంతయుఁజాలుచున్నది అపైని రమాదేవి విష్ణువువెంట నడుగునప్పు
 యెప్పుడు వర్ణించిన సీనము భావస్ఫూర్తము —

“మెలంత మొగిలు పిరిది మెలుగు దీగయుఁదోర
 తెలదనర్చు వెనుక ఒనెడ నువుదు !” (104)

ఈ భావము కాలిదాసు కుమార సంభవములోని “శశినా నహయాతీ కౌముదీ సహ మేషేనతటితో
 ప్రసీయతే” అను శ్లోకము ననుసరించినది మెలుపు, స్త్రీ రూపము ను దాల్చి భూమికి దిగి వచ్చిన
 నెట్లుండునో, అట్లే లక్ష్మీ స్వరూపము వర్ణితమైనది ఈ ఘట్టమున వద్యములన్నియు నాణి
 ముత్తైము.

తరువాతి ఘట్టము క్షీరసాగర మథమును మూలమున వేడవ్వాడుములలో 350 గ్రంథము
 లతో నున్నది తెనుగున 260 గద్యపద్యములతో నున్న యీ భాగమున మూలమునకు రెట్టింపుగా
 వివరణమున్నది ఈ ఘట్టముననే, శివ మహిమావృత్తమైన హోరా హల భక్షణ కథ గలదు ఇది
 శైవులకుఁ బ్రీతికరమైన కథ పోతన నహజముగ శైవుఁడేగాన యీ సందర్భమును, స్పష్ట
 వాక్తులతో చక్కగ రచియించి యున్నాడు

నానుకీతరి త్రాడుగా మందరగిరి కవ్వమును క్షీరసాగరమున నిలిపి, దేవాలయ లిరువైపులను
 బట్టి తరచుచున్నప్పు డా మందరగిరి లిరుగు తెరపు నిట్లు తెనుగున పోతన వ్యక్త పఱచెను

౪ విషమం గుడి ముడుపు దిరుగువి.
గుడి వెళును వెనుక దిరుగు కులంక కలం
గడ తెలుపు నురుగు ననురలు-
దొడి దొడి ఫణి ఫణి మొదలు దుది యున్ దిగువన్

(8 211)

ఈ పద్యము చూడగానే వచ్చుదు, కిరాతార్జునీయ పుట్టమున వరాహవర్ణనము జ్ఞప్తికిరాక
పూసదు

౫ పారు భరమును నడు తరమును
కరి విరువక్కియలు దాకి అనుమతి భరమ-
పురమున దిరిగె వరాహము
అనిధి మథనమును దిరుగు శైలమ పోలెన్ (ఆర-1—306)

అంత హోలాహల ముద్దువెంచినది దేవాసురు లిరువురు త్రాడుక, కష్టమును విడిచి పారితి

౬ ఆలోల జలధి తామ
నాలో నహ విడిచి నురుగు నురుగు బాటవె
గీరా తోలాహలమై
హోలాహల విషము పుట్టె నవని నాథా! (8—215)

దేవదానవులు దిక్కు దెవతోచక, తివుని తరణులొచ్చిరి ఈ ఎంచువునున, తివ పాత్యకుల
కొక సంభాషణ కల్పించి పోతన వరమతివుని జగద్రక్షకత్వమును, పార్వతి మంగళమూత్రమహిమను
దోకమునకు బ్రకటించి యున్నాడు

౭ కంటే! జగముల దుఃఖము
వింటే! జలజనిత విషము నేడిమి, ప్రభువె
యుంటకు నార్తుల యూపద
గెంటించగా ఫలము గాదె కీర్తి మృగాక్షి! (8 233)

౮ ప్రాణేశ్వ వచ్చి పోయి
ప్రాణుల రక్షింపవలయుఁ బ్రభువులకెల్లన్
ప్రాణులకిట్లురు పాదులు
ప్రాణంబులు నిమిషభంగురము లని మగువా! (8—234)

1. నరహితము సేయ నెవ్వఁడు
నరను హితంబగుచు భూత పంపకమునకున్
నరహితమే నరమధర్మము
నరహితమునకు నెదురు లేదు నర్హేందుముఖీ! (8-235)

2. హరి మది నానందించిన
హరిణాక్షి! జగంబులెల్ల నానందించున్
హరియును జగములు మెచ్చగ
గరళము వారిండు టొప్పగంజదళాక్షి! (8-236)

3. శిక్షింతు హరిహరమును
భక్తింతును నుధుర నూక్షి ఫలరసముక్రియన్
రక్షింతుర బాణి కోట్లను
పిక్షింపుము నేడు నీవు వికవాక్షముఖీ! (8-237)

తాను విషమును భక్తింతునని భర్త చెప్పుచున్నను, పార్వతి యులుమాత్రమేని నతింప లేదు. ప్రకృత చిత్తముతో "దేవా! దేవర చిత్తంబు కొలది యవధరింతురు గాక!" యని విన్నవించినది. అవాదు కైలాసమున జరిగిన యీ సంభాషణను పరీక్షిస్తుండెడిది విని, "ఇదేమి చిత్రము! లోకములో భర్త విషము త్రాగి మరణమునకు సిద్ధముగ నుండ, యట్లే చేయుడని యేభార్యయైన బోధించునా?"

ను. అమరన్ లోకహితార్థమందు నభవుండొగాక యంచాడెవో
అమరుల్ భీతిని మింగనే యనిరినో, యంభోజగర్భాదులున్
తముగావన్ హరి! తెమ్ము! తెమ్మునిరినో—తాజాచి కన్గంట న
య్యును ప్రాణేశ్వరు వెట్లగ మింగుననె నయ్యుగ నల వ్వాలనె (8.239)

"లోక కल्याణము కొఱకు శివుఁడు విషము మింగివని చెప్పవచ్చును. దేవతలు భయము చేత మింగవని యనవచ్చును. బ్రహ్మాదులు తమ్ము రక్షించుటకు లెమ్మని యనవచ్చును. ఇది యీ యుమాదేవి "మాస్తూ చూస్తూ" తన భర్తను నేలాగున మింగనున్నది." అన్నాడు పరీక్షిత్తు. శుకయోగి యందుకొని

2. మింగెనువాడు విధుండనీ,
మింగెడిదియు గదళనునియు మేలని ప్రజకున్
మింగునునె - నరహమగళ
మంగళమగ్నారంబు నెంత మది సమ్మివదో ? (8-241)

అని పరిశ్లేస్తు నందేహమును, పాతకులు నందేహమును పోతన యొక్కమారే తీర్చినాడు.

"అ పైవి పోలాపాండును ధిక్కరించి, కైవసము చేసికొని నూక్ష్మ ఫల రసము వలె దాని నాస్వాదించి, కంత దిలమున నిడుట. భక్తిండునంత సేపును; వరమ శివుడు నిశ్చలుడై యుండుట - లహానమర్కలో వర్షితములైనవి. పోతన శైవుడై యొనను నిచ్చట శైవులకు ముఖ్యమగు - నీల కంఠస్తన ప్రళంప చేయలేదు. ఇది యంతయు నుచితముగ నున్నది - పోలాపాండుకైన కథకే ఫల ప్రతి చెప్పివాడు పోతన. కాని కేవల శివ స్తుతికి కాదు.

సవమస్కంధము

ఇందు, పై వస్తువునువంత కథనము, అంబరీష్ పాత్యనము, సూర్య చంద్ర, యదు వంత రాజుల చరిత్రములు గలవు. ఇందు ప్రధానముగాఁబెంపుఁజేందినది - గంగావతరణ ముండు,

నగర చక్రవర్తి మునిమనుమండగు భగీరథుడు తనస్మ చేసి యాకాశగంగను భూమిపై నవతరింపఁజేసెను. మూలమున నీ వృత్తాంతము రెండు శ్లోకములలో గూతము చెప్పఁబడినది.

'తథేతిరాజ్ఞాభిహరః సర్వలోక హర శ్శివః
దధారావహిలో గంగాం పాదపూత జలం హరేః
భగీరథోఽథ రాజర్షిః నివ్యేభువన పావనీం
యత్ర స్వప్రతానాందేహః భవ్యభూతాశ్రయే రతే."

పై రెండు శ్లోకముల యర్థము - గంగా నదీ సమానరంగ దుత్తుంగ రచనతోనొక గద్యమును నొక పద్యమును పోతన రచించి, తన యవమాన గద్య రచనా నైపుణ్యము బ్రకటించినాడు. ఇది శ్లేషములోపమానాంకారిక విశేషములతో నచ్చుతో మూడు పులులొక మించినది. గంగా ప్రవాహమేకధారగా వరమేశ్వర ఇటాజాటంబునుండి నిర్గమించిన రీతిని నీ గద్య మంతయు, ముక్త పదగ్రస్తాలంకార శోభితమై, యేకాకృతిగూర్చునున్నది.

“ఇట్లు మృషానది పైదాతలి జటాజూట రంధ్రం ను వలస దిగింబడి, నిలగ్గని ప్రవాహంతై మహాత్మ్యరస వదన గహ్వరంబు వలసనోంకాచంబు పీఠం వెలసదు శబ్దప్రవాహం భంగివ ప్రభవిత్రమంతై ఎనికైకవ్యావశీకరంబులైన క్రితలంబు గలిగి, మధ్యమ లోక శ్రీకరంబై, శ్రీకరంబు తెఱంగున విష్ణు పదంబు ముట్టి, విష్ణు పదంబు భాలి సుల్లసిత పాం, రుది రంబై, రుదిరి పక్షంబు రీతివతికోభిర వివలయంబై, కుచలంబు చెమ్మన బహు జీవనంబై, జీవనంబులాగున మమనో వికాస ప్రధానంబై, ప్రధాన ఎర్వంబు పాలుపున నేకచక్ర బక భీమ మహా భంగి సుభద్రార్జున చరిత్రాభిరామంబై, రామ చిత్తంబుమెలపున దన వారిలో భోదిన దోషనరుల కభయ ప్రదానభరణంబై ప్రధాన చరణ మ్మంబు భాలి నముపాసిత వృత్తింబులంబై మృత్యుం బయు రూపంబు పోలిక నిగూఢి సుకుమారంబై ప్రదాతయ్యగి నూటి నర్థ వరంపదావమనంబై నమనచరణ రేఖా లినింత్వనయంబై, నయికోవ్రంబు మార్గంబున పాపంబు భేదమామో పాయ నతరంబై, చతురాన నాండంబు జావంబు నసరిమిత భువన ఇంతు లా సేవ్య మానంబై,”

(7—230)

ఒని యీ గతి నతులితివతి నతుర ఎద విచ్చానమన గంగ నవతరింపజేసిపాడు పాత గంగ స్త్రీ దేవత గావున స్త్రీకి నపాణముగ నుండవలసిన లక్షణములను వ్యంగ్య మర్పాదతో విరూపింపుచు వాని భూమిపై పాపము పెట్టిన భంగిమము నిట్లు వర్ణించివోగు

మానిని యనలోతు సూపక —

గరితయన సదీపవృదుచేయక —

మృగుడ యన బయలు పడక

ప్రమద యనుగ్రయ్యం బాటుచు

ఎత్తివత యన నిట్టట్టు చనక

తల్లియన వెచ్చియైన లోగోమచు —

దైవంబన భక్తమనోరథంబు లిచ్చుచు, నంతకంతకు

గుఱిగడచి యవాక్యానన గోచరంబై ప్రవహించి (9—230)

గంగా ప్రవాహము వంటి పోతన రచనయు మన కవాక్యానన గోచరమే!

ఆ పైని గంగ వీటి మాహాత్మ్య మిట్లుభివర్ణితమైనది

మ డగణినాథు రథంబు ఎఱ్ఱ బహుదేశంబుల్ వడిది దాటి రల్

ఎగరక్ష్మాప కుమార భస్మముల మీదమృంచి పాఠన్ మరు

న్నగరా వానము వారు మౌందిరి నమి శ్రిలతో గంగి

రుగతింగాక మహామరంత సుజన ద్రోహవలం బాటునే

(9—231)

గంగావతరణము తరువాతి ఘట్టము శ్రీరామ చరిత్రము. శ్రీరామ భక్తిపారవశ్యముచే పోతన యీ ఘట్టన వివరించునట్లు ప్రతి పద్యమును నన్ను సానములతో రచించి యున్నాడు.

మ. అమరేంద్రాశుర యాక్ష్మచంద్రుల దురీతుండై పట్టు నారయణాం
 కమలం బుట్టె పరిధాన రావణ శిరస్సంఘాత సంజ్ఞేదన
 క్రమబోధముడు, రాముడొగిరితకున్ గోనలకున్ నమ్మక
 కనునైర్వృత్తతల్య కంచిత జనుస్సంసార సాధలకున్.

అని సారంభించి

(9-259)

క. మంతనములు నడతులకుః
 బొంతనములు ఘనములైన పుణ్యముల రీతి
 నీంతన పూర్వ మహాభుని
 కృంతనములు రామ నామ కృత చింతనముల్. అని ముగించి

యున్నాడు.

(9-363)

చామనావతార ఘట్టము

ఇదియు ముందు చెప్పిన వాని వలె మూలముకంటె మిక్కిలి విపులముగ నున్నది. 200 గ్రంథ మూలము, తెలుగున 700 పాటలు జేరిగినది. స్వంతమైన భావములు పెక్కులు ప్రదర్శితములు.

“యజంతి యజ్ఞః క్రతుర్విర్యమాదృతాః
 భవంతి లహ్మాయ విధానకో విదాః
 పవిత్ర విష్ణుర్నర దోస్తువావరో
 దాస్యావ్యముష్నేక్షితి మిష్టితాం మునేః
 యద్యస్యసౌపాతధర్మేణ మాం
 భగ్నీయాదవాగ పం
 తథాస్యేనం సహంవస్వేర్భృత బ్రహ్మతమంపారిం”

8,11,12,20

పై వాని యర్థమంత పూర్వముగా తెలుగున విపులమైనదో చూడుడు.

భా కాదే రాజులు? రాజ్యముల్ గలుగదే? గర్వోన్ముతిం బొందరే ?
వారేరీ? సిరిమూటగట్టుకొని పోవం జాలిరే? భూమిపైఁ
జేరైనం గలదే? శిథి ప్రముఖులున్ (బీతిన్ యశఃకాములై
యారే కోర్కులు? వారల న్మోక్షవిరే యిక్కాలమున్ భార్గవా!
(9-590)

క ఉడుగవి క్రతువుల వ్రతముల
బొడగనఁ జనునట్టి పాదపు, పాదపునగులుచై
యడిగడిసలు! ననుబోటికి
విడరాదె మహానుభావ! యిష్టార్థంబుల్ (9-591)

శా ఆదిన్ శ్రీరతి కొప్పుపై యనువుపై, సంపాతరీయంబుపైఁ
బాదాబ్జంబులపైఁ, గపొలతటిపైఁ, బాలిండ్లపై సూత్రము
ర్యాదం బెందుకరంబుఁ గ్రిందుగుట, మీఁదైనా కరంబుంట మే
ల్కదే? రాజ్యము గిజ్యము నృతతమే కాయంబు సాపాయమే!
(9-592)

మ నిరయుంజైన, విబంధమైన, ధరణీ నిర్మూలనంజైన, దు
ర్మరణంజైనగులాంతమైన విజయున్ రానియు, కానియు పో
వారియైన వారుంజైన నిరజభవుం డభ్యాగతుంజైన నొ
దిరుగన్నేరదు నాదు జిహ్వావినుమా! ధీవర్య! వేయేటికిన్?
(9-593)

క మేరువు తల క్రిందైనను
బారావారంబులింకఁ బారిన బోతో
ధారుణి రజమై పోయినఁ
దారాధ్యము బద్ధమైనఁ దప్పక యిత్తున్ (8-595)

ఈ పుట్టముననే భాగవత సూక్తి రత్నములలో నొకటి యగు నీ క్రింది పద్యము గలదు

ల వె బ్రదుక వచ్చుగాక బహుబంధములైన
వచ్చుగాక! లేమి వచ్చుగాక
జీవ ధనములైన తెడుగాక పడుగాక!
మూట తిరుగ లేరు మావ ధనులు
(8-599)

పోతన భావనా శక్తిని ప్రకటించు నీ క్రింది పద్యము నిందే కలదు

మ రవినింబం బుదయింపఁ జాత్రమగు చిత్రంబై, శివోరత్నమై
త్రవణాలంకృతియై, కళా భరణమై, సావర్ణకేయూరమై
భవిమత్కంకణమై, కటిన్వలి నుదంచల్ మంటయై నూపుర
ప్రవరంబై నదపీఠమై, నటుండు దా బ్రహ్మాండము ప్లిండుచున్
(8-623)

వామన మూర్తి యంతకంతకు పెరుగుచున్న దృశ్యమను పోతన యీ క్రింది పద్యమున
ఎద్దించెను

శా ఇంతింతై వటుండింతయై, మఱియుండనింతై, నభో విధిపై
సంతై, తోయదమండ్రలాగమున కల్లంతై, ప్రభాకాశిపై
సంతై చంద్రుని కంతయై దృపునిపై సంతై మహర్వాటిపై
సంతై పత్మవదోన్నతుండగుచు బ్రహ్మాండంతనంబయై
(8-622)

ఇది సాధారణచిత్రకళా విపుణులకుఁ జిత్రించుట కసాధ్యము ఒక్కచలన చిత్రమున మాత్రము
జాపుటకు సాధ్యము

ఈ ఘట్టమున మూలమున కంటె బలి చు కవర్తి భార్య 'వింద్యానళి' పాత రసోత్తరముగఁ
జిత్రితమైనది తన భర్త వడగ ద్రాక్కినపుడామె వామను సుపాలంబించిన రీతి వినుడు

కాదవండు సొమ్ములేదీ
రాదవండు! జగత్తయైక రాజ్యము విచ్చెన్
నాదయితుడట్ట నేటికి
శ్రీ దయతా చిత్తవోర! శ్రీతమందారా !
(8-657)

“శ్రీ దయతా చిత్త వోర !” అనుటలో నీకును భార్య లక్ష్మీదేవి యున్నది భర్తకుఁ గష్టము
గలిగినపుడు, భార్యకెంత దుఃఖము గలుగునో ఆమె నడుగుము అను ధ్వని గలదు “శ్రీతమందారా”
అనుచో ‘ఆశ్రీతులగు భక్తులక కల్ప వృక్షమువలె వలసిన వెల్లి విచ్చెదవు అట్టిచో నీకు ‘కాదు’
‘లేదు’ అనకుండ భక్తుని వలెననగిన నా భర్త విట్లు కష్టముల పాలు చేయుట నీకు ధర్మముకాదు
అని నేడుచున్నది

దశమస్కంధము

“అన్నియు నొక్క యెత్తు అగున్వయంబు ఒక్కడు ఒక్క యెత్తు” అను సామెతగా భాగవతి మంతయు నొక్క యెత్తు దశమస్కంధ మొక్కటియునొక్క యెత్తు అని చెప్పి వచ్చును ఈ స్కంధము భాగవతమునకు మకుటాయమానము పూర్వోత్తర భాగములు గల యీ స్కంధ మున శ్రీ కృష్ణ పరమాత్మ చరిత్ర మతిహితోత్తరముగ వర్ణితమైనది ఈ స్కంధము, మూలము భక్తు మూడు నాలుగు రెట్లు తెనుగు సేతలో పెరిగినది

1 పోతన, శ్రీ కృష్ణ చరిత్రమునకు సంబంధించిన గాథను — విష్ణు పురాణ, పూర్వోత్తర చరిత్రవంశాదులనుండి సంగ్రహించిన విశేషములతో వివరించుట

2 శ్రీ కృష్ణ భక్తిని శ్రీ కృష్ణ లీలను వర్ణించు వట్లు, భక్త్యంతరముచే నతిమేముగ వర్ణించుట

3 రాసక్రీడ, జలక్రీడ, ఋతువర్ణన, మార్గ చంద్రోదయ వర్ణనలు ప్రత్యేకముగ నెల కొల్పుట

మనము సంస్కృత దశమస్కంధమున తలుగు దశమస్కంధమును పరిచెల్పుచు విమర్శన ప్రారంభించిన నది యీ స్కంధమంత పెద్దది యగును ఒక్క విషయమున్నుంకించిన జోలును. శ్రీ కృష్ణ జీవిత తత్త్వమును, కృష్ణ పరమాత్మ తత్త్వమును, శృంగార భక్తి తత్త్వమును, నాంద్ర వాఙ్మయమున పోతన దశమస్కంధముకన్న రమణీయముగా, రసోల్లాసితముగా, సమగ్ర విస్మృతి విస్మార్తితో ప్రవచించిన గ్రంథము వేటొకటి లేదనుట వత్సక్తియేగాని యతిశయోక్తి గాదు మూలమునుండి పెంపుగవిన కొన్ని వట్లులు మూతమే యుదాహరింతును —

దశమస్కంధమున మొదటి ఘట్టముగు శ్రీకృష్ణ జన్మ పందర్పమున కంసుడు దేవకిని జంప దోవునపుడు సోతన రచించిన కరుణ రసతరంగితములగు నీ క్రింది రెండు పద్యములకు మాతృకలు లేవు,

ఉ అన్నపు నీవు ఎచు చల్లెలికి యక్కట! మాదలనీరలిచ్చుటో?
మన్నన సేయుటో? మధుర మంజుల భాషల వాడరించుటో?
మిన్నల మోతలే నిజము, మేలవి చంపకుమన్న! మంచు
వన్న! సహింపుమన్న! తగదన్న! వధింపకుమన్న వేదెదన్

చెలియన్ గన్నియ ముద్దరాలబల నీసెమంతెలిపించిను ని
ర్యల, దీనిన్ బయలాడు మాటలకు నై మర్యాదదోరట్టి
త్కుల బాతుండవు పుణ్యమూర్తివకటా! కోపంబు పాపంబునే
చ్చరి నోహోతెగ్గ నేయుబాడియగునే? చింతింపు భోజేశ్వరా

10-1 28

దేవకి గర్భదోహదము మాతృకతో విందుగా లేదు పోతన యా వర్ణన ప్రబంధ రీతిగా దిద్ది
తిర్చినాడు గోప స్త్రీలు తామెండ్రులలో శ్రీ కృష్ణ జన్మమును గూర్చి చెప్పుకొనుట పోతన
యెంతయో హృదయంగమముగనొక చిన్న పద్యమునవర్ణించెను

"ఏమి నోము ఫలమొ? యింత ప్రాద్దోక పార్వ
వింటినుబలతార! వీనులలర
మన యశోద చిన్ని మగవానిగనెవంట
చూచినరహస్య! మదతులార !

10 1 184

శ్రీ కృష్ణుని శైశవ స్వరూపము, వాతని క్రీడలు మూలమున 12 శ్లోకములలో నున్నవి
10-8-22 మొదలు 10-8-33 వఱకు ఆ భాగమును నలుబది పద్యములలో
పోతన వ్యాఖ్యముగ వ్రాసినదింది యున్నాడు సెంకమునకు మచ్చుతునక —

నీ తనువున నంటిన ధరణీ పరాగంబు
పూసిన నెరిభూతి పూతగాగ
ముందర వెలుగొందు ముక్తారలాహుంబు
తొగల సంగడి కాచి తునుక గాగ
పాల భాగంబుపై నురగు కాచి బొట్ట
కాముని గెల్చిన కమ్మగాగ
కంతమాలికతోని ఘన వీలరత్నంబు
కమనీయుమగు సెడ కమ్మగాగ

ఆ వె హారవల్ల రురగ హారవల్లలు గాగ
బాల లీల ప్రాథ్ బాలకుండు
శివుని పగిది నొప్పె శివునకుండవకును
వేరులేమిఁ దెల్ప వెలయునట్లు

10 1 297

శ్రీ కృష్ణుని దుడుకు సేతలు —

౪ బాలురకుఁ బాలులేవని

బాలింతలు మొఱులు వెట్టుఁజువక నగి యా

బాలుం దాంము సేయుచు

వాలకుఁగ్రస్తులను విడిచె సంభోజాక్షి

అను 307 పద్యము

మొదలుకొని

౫ ఓ యమ్మ నీ కుమారుడు

మా యిండ్లను పెరుగు పాలు మనవియఁ డమ్మా!

పోయెదమెక్కడికైనను

మా యన్నల మరభులాన ! మంజులవాణీ !

అను 329 సంఖ్య వఱకు పద్యము లన్నియు మూలముకంటె మనోహరములై యున్నవి

శ్రీ కృష్ణుని ౪ శవ శ్రీదలలో పోతన మూలమునకు మించిన రచనను గాంచియున్నాఁడు

శ్రీ కృష్ణుఁడు పూతన పాలుద్రావునపుడు మూలమున నీ చిన్ని శ్లోకము గలదు —

గాదాంకరాభ్యాం భగవాన్ ప్రవీడ్యతత్

ప్రాణైస్ససం రోషనమన్వితోపిబల్

10 6 11

దీనికి పోతన యీ క్రింది పేన పద్యము వ్రాసి, యందు తల్లి పాలెట్లు పిల్లలు త్రావు దురో, అక్రమమునంతయు వ్యభావ మధురముగ వర్ణించినాఁడు

నీ మేల్కొన్న తెఱంగున మెల్లన కనుచిచ్చి

క్రేగంటఁజూచుచు గిదికి నీల్లి

యాపులిండుమఁ జేతు లాదరంబువఱచి

యెదిగిరి యాఁకొన్నయోజనూది

దిగినప్పుంగవకేలఁబిడించి గబళించి

గుక్క గుక్కకు “గుటుకు గుటుకు”మనుచు

నొకటి రెండు గుక్కల నువిద ప్రాణంబులు

పైతము మేనిలో నత్తమెల్లఁ

గీ ద్రావె, నదియును గుండెలుండల్లడిల్లె
జీమ్మడిరుగుచు నిలువక శిరము వ్రాల
నితర బాలుర క్రియ వాడ వీపుగాపు
చన్ను విడుపుము, విడుపుము చాలుననుచు

10 1 226

ఇచట శిశు మనోవిజ్ఞానమును ప్రదర్శితమై నది పసి పిల్లలు పాలు త్రాగునపుడు చేయు
కార్యము లీ పద్యమందలివి ప్రతి తల్లికి నిత్యము ననుభవములే !

కాలియమర్దన పుట్టమున మూమున శ్రీ కృష్ణుని వర్తన మిట్లున్నది

తన్మూర్ఖ రత్ననికర స్పర్శాతి తామ
సెదాంబుజోఽఖిల కిరాదిగురుర్నవర్త

ఇందు “నవర్త” అనునొక్క పదముతో నొక సేన పద్యమున వృత్తమును పోతన సంపూర్ణముగఁ
బ్రదర్శించెను

సీ ఘనయమునా నదీ కల్లోల మ్రోషంబు
వరన మృదంగ మ్రోషంబునగాఁగ
సాధు బృందారకచరచంచరీక గా
వంబుగాయక సుగానంబునగాఁగ
గలహంస సారస కమనీయ మంజా శ
బ్దంబులుఁ దాళ శబ్దములు గాఁగ
దివిమండి వీక్షించు దివిజ గంధర్వాది
జనులు నభాసీప జనులు గాఁగ

గీ పద్మ రాగాది రత్న ప్రభా సమాన
సుహితకాలియ ఫణిఫణా మండవముర
నలినలోచన విఖ్యాత సర్వకుండు
నిత్యనైపుణ్యమునజేర్చి వృత్తమాడె

10 1 664

శ్రీ కృష్ణుడు మురళి మ్రోయించునపుడు మూలమున “చుకూజవేణుం” అని
యున్నదాని సాధారణముగా పోతన యొక సేన పద్యమున సంగీత శాస్త్ర సన్నిధాయమును తెలుపుచు
శ్రీ కృష్ణుని స్వరూపమును వేణురవముతోగూడ మనోరమముగఁజెరిఁచి యున్నాఁడు

సీ కర్ణావతంసిత కర్ణికార్పితభ
గండభాగద్యుతి గడలు కొలుప
భువనమోహనమైన భూవిలాసంబుతో
వామ భాగావత వదన మొప్పు
నవనవ్యకరప్పుదుళాంగుళీచాతురి
షడ్జ్యోతికి మర్మ పరజీజాన
దాకాలి మీద నడ్డము సాచి విల్పిన
పదనఖద్యుతి భూమి ప్రబ్ధికౌసలగ

గీ మౌలి పింఛము కంఠదామమున మెఱయ
విలసిత గ్రామముగ నొక వేణువందు
బ్రహ్మ గంధర్వగీతంబునరగజేసె
చతుర పటమూర్తి గోపాల చక్రవర్తి

10 1 769

అప్పుడు నలినాక్షుని చేతి వంశవాళముచే మ్రాకులు పూడేనియ తొలికించినవి ప్రకృతి
కాంతపులకితయైనది

గోపికా గీతలు భాగవతమున మహా ప్రసిద్ధినందినవి అవి మూలమున 19 శ్లోకములు
40 గ్రంథములు తెలుగున రెండింతలు పెరిగినవి తెనుగునందది యనన్య సౌందర్యముతో
నందఱ డెందముల వానందతరంగితములుగా నొనర్చుచున్నవి

చలనియత్ ప్రజాచ్ఛారయన్ వహాన్
నశిన నుందనిం నాథతేవదం
శింశుణాంకురైస్సీద తీతివః
కలితాంమనఃకాంత గవ్యతి

10 31 11

దీనికి తెలుగు పద్యము

మ. అరనిందంబులకంటె కోమలములై, యందంబులై యొప్పునీ
చరణంబుల్ కరివంబులై మొవయు మాచప్పుంగవల్ మోహగా
నెరియం బోలునటంచుణొక్కుదుము నీ యీ కర్క శారణ్యభూ
పరిసంచారము కృష్ణ! నీ ప్రియలకుం బ్రాణవ్యథం జేయదే?

10 1 1053

ప్రణత దేహివాం పావకర్మశం
 త్పూజవరాసుగం శ్రీ వికేతనం
 పడేనార్యితం తే పదాంబుజం
 కృణుకుచేషునః కృంధిహృచ్చయం

10 31 13

ఉ గోవుల వెంటగదిమ్మరుసుగ గొల్పిన వారం పాప వంశముల్
 ద్రోవంగజాలి శ్రీదనరి దుష్ట భుజంగ వణాలత్తాగవం
 భోవితమైన నీ చరణ పద్మము చప్పుల మీద మోపి త
 ద్వానవపుష్పభల్లభవ బాధ పారింపు చరింపు మాధవా!

10 1 1041

రుక్మిణీ కళ్యాణము

భాగవతమున వాండులకు నత్యంత ప్రీయతమమైన ఘట్టములలో రుక్మిణీకళ్యాణ మొకటి
 మాతృకలో దాదాపు రెండు వందల గ్రంథములున్న యీ భాగము పోతన చేతిలో నైదు
 వందల గ్రంథములకు మించిన ప్రత్యేక కావ్య కళా ఖండముగా రూపొందినది ఇందు 106 గద్య
 పద్యములు గలవు

రాజాసీద్ధిష్ఠకోనామ విదర్బాదీపతిరృహన్
 తస్యవంచాభవన్ పుత్రాః కన్వైకాచ వరాహవా

10 52 21

— — — — —
 ఇత్యేతేగుహ్యసందేశాయదు దేవతా యాచ్ఛాతాః
 విప్రుశ్శక్వత్వం యచ్ఛాత్రక్రియతాం తదసంతరం

10 52 46

ప్రారంభమున నున్న 26 శ్లోకములను, ముప్పది రెండు పద్యములతో పోతన, వివరించి
 యున్నాడు ఇందు రుక్మిణీ బాల్య క్రిడలు, బొమ్మల పెండిండ్లు, గుజ్జెనగూళ్లు, ఉయ్య
 లాటలు, తెలుగు బాల బాలికలకందరుకు సుచరిచితములు రుక్మిణీ కళ్యాణమున రచన, విశేష
 మేమనగా నది బాలరస ప్రాథమిక నమానముగా వాకర్పించును మూలమున లేని రుక్మిణీ
 కృష్ణం యౌనన (ప్రదుర్బాసమును, తుల్యయోగితాలంకారము గూర్చి పోతన మనోహరముగ వి
 క్రింది రీతిని వర్ణించినాడు

నీ దేవకి నుతు కోర్కె తీగలు వీడంగ
 మోదికి మైదీగ వీడదొడంగ
 కనులవాళుని చిత్త కమలంబు విజ్ఞేయం
 గాంతినింతుకి ముఖకమలమొప్ప
 మధు విరోధికి లోన మదనాన్ని పాడనూన
 పాలానికి చనుదోయి పాడుపు మాపె
 శౌరికి ధైర్యంబునన్నమై డయ్యంగ
 జలశాస్త్రీ మధ్యంబు సన్నమయ్యె

ఆ వె పారికిగ్గదేమ బంధమధికంబుగాఁ గేశ
 బంధమధికమగుచు బాలకమరే
 బద్ధనయనుచలనగ్గ బనుదంబు విందార
 వెలఁతయోచనంబు విండి యుండె

10 1 1690

సుక్ష్మిణి సందేశమున గల—

నీ ప్రాణేశ! నీ మంజు భాషలు మినలేని
 కర్మ రంధ్రంబుల కలిమి యేల?
 పురుష రత్నమ! నీవు భోగింవగా లేని
 తస్మలత వలని సొందర్యమేల?
 భువన మోహన! నిన్నుబొడగానగాలేని
 చక్కురింద్రియముల సత్త్వమేల?
 దయిత! నీ యధరాప్పుతంజానగాలేని
 జిహ్వాకు ఫలననీధియేల?

ఆ వె పిరజాతనయన! నీ నమూలికా
 గంధమబ్బలేని మ్రాణమేల?
 ధన్యవరిత! నీకు దాన్యంబు పేయని
 జన్మమేల యెన్ని జన్మములకు

10 1 1709

ను పద్యమునకు మూలము లేదు

మూలమున నున్న “విధివడువయామే” అను నొక చిన్న వాక్యము పురస్కరించుకొని పోతన యేడు పంక్తుల వచనమును, నాపై నీ క్రింది పద్యమును రచించి, రుక్మిణీ కళ్యాణ ఘట్టమును రుక్మిణీ దేవి ప్రశంసతో ముగించి యున్నాడు

మ ధ్రువకీర్తిన్ హరి పెండ్లియాడ నిజచేతో హరిణిన్ మానవై
భవగాంభీర్య విహారిణిన్ నిఖిల సంవత్సారిణిన్, సాధుబాం
ధవ నత్సారిణి బుచ్చుచారిణి మహాదారిద్ర్య సంహారిణిన్
సువిభూషింబర ధారిణిన్, గుణవతి చూడఁమణిన్ రుక్మిణిన్

దశమ స్కంధోత్తర భాగ రచనములలో కడపటిది కువేలో పాఖ్యానము, కుచేలుండు శ్రీ కృష్ణ మందిరమును ప్రవేశించునప్పుడు మాతృకలో నీ శ్లోకములున్నవి

గృహం దృష్ట్వ సహస్రాణాం
మహావీణాం హరేర్ద్విజః
వివేకైకతమం శ్రీమత్
బ్రహ్మానంద రతింయథా

10 80 17

తింవిలోకాచ్యుతోదూరాత్
ప్రియాపరంక మాస్థితః
పహసోద్దాయ చాభ్యేత్య
దోర్ద్వం వర్య గ్రహీస్మదా.

10 80 18

ఈ రెండు శ్లోకములకు పాలుగు పద్యములను పోతన యనపద్యముగ ప్రాసినాడు

నీ వికడమై యుచ్చు చోడక మహాసాంగనా
కవిత విలాస పంగతియవర్చి
మహావీయ తపవీయ మణిమయ గోపుర
ప్రసాది పౌధపార్వములు మంచి
మనము బ్రహ్మానందమును బొందఁగనున్బి
సంతోష బాష్పముల్ జడిగొనంగ
బ్రకటమై విరిసిల్లునొక వధూమణిమందె
రమున వింతులు చామరములు వీరఁ

చేగి దనరు మృదుహంసకూలికాతల్పమందు
దాన్సులీయయును బహువిన్దములుదనరి
మహిత లావణ్య మన్మథ మన్మథుండు
ననగజాపట్టు పుండరీకాయతొక్తు

978

శ్రీ ఇందీవరశ్యాము, వందిత స్మృతాము
గర్జనాలవాలు, భాసురక పోలు
గొస్తుఖాలంకారం గామితమందారు
సురుచిరలావణ్య సురశరణ్య
హర్యక్షనిభమధ్య సఖిలతోకారాద్య
మన చక్ర హస్త, బగ్గత్పశస్తి
ఖగకులాధిపయాను గోశీయవరిధాను
బహుగళయను నబ్జాతనయను

గీ మకర కుండలి నద్భూషు మంజా భాష
చిరువమాకారు దుగ్ధ సాగర విహారు
భూరి గుణ సాంధ్రు యదుకులాంబోధి చంద్రు
విష్ణురోచిష్ణు జిష్ణు సహిష్ణుగృష్ణు

979

మ కవిదాయం జనునంత గృష్ణుడు దళత్కాంజాక్షుండప్పదవి
ప్రవిన్దశాంత దర్శిద పీడితుఁ గృశీభూతాంగు జీర్ణాంబరున్
మన తృష్ణోత్తురచిత్తు హాస్య నియున్ ఖండోత్తరీయుం గుచే
లువి నల్లంతనచూచి నంధ్రమవిహారంజె దిగెందల్పమున్ 980

క కరమర్థి నెదురుగాఱని
నరిరంభణమాచరించి బంధుస్నేహ
స్మరణ దోడైచ్చి మహా
దరమునగూర్చుండె బెట్టెదన తల్పమునన్

981

కుచేలోపాఖ్యానమున సొందిపుని యాజ్ఞచే కృష్ణ కుచేలులిక్ష్మరు నడవికి నింధనములకై వెడలి
నపుడు వచ్చిన యుంధుమామారుత వర్ష వర్షనము

- కోళ్ల ప్రవిష్టానాం మహారణ్యమవర్తే సుమహద్విజ
వాతవర్షమ భూత్ప్రపంచ నిష్పర్వరాస్త్యసయిత్స
10 80 36
- కోళ్ల సూర్యశ్చంద్రంగతస్తాన్వత్తమసాచాపుతాదీకః
నిష్పంకూలంజలమయం వృషాజ్ఞాయతశీంచస
10 80 37
- కోళ్ల ఏయంభృతం తత్రమహానిలాంబుధి
ద్విహస్యమానామహరంబుసంవృతే
దిశోలిదంతో మరస్పరంవనే
గృహీత హస్తాః పరిబ్రభిమాతురాః
10 80 38

పై మూడు కోళ్లకముం యర్థములు నెంత విపులముగా పోతన వర్ణించినాడో చూడండి—

సీ ముమఘనూరావ సంకుల ఘోరజీమూత
పటలసంఛన్నాభి భాగమగుచు
జటుల యుంర్నూనిలోక్కట సముద్భూతనా
నావిధ జంతు సంతానమగుచు
జండ దిగ్గేదండతుండవిభాఖండ
చారిధారాచూర్ణమధమగుచు
నద్యోతమాన్ గవిద్యోతకీరణజి
ద్విద్యుద్ద్యుతిచ్చటావిభవమగుచు

గీ నదరి బడి గురియంగ నినుండవమింప
భూరివీరృధవిబిడాంధకారమేచి
సూచికాభేద్యమై వస్తు గోచరంబు
గాని యల్లుండె మమము వహ్వానడడిసి 10 2 999

పై పద్యము చదువుచున్నప్పుడు మనకు హోరుమని గాలి వీచుచున్నట్లు, వీడుగుల పడుచున్నట్లు, మెటపులు మెటసినట్లు, అఖండముగా వర్షము పడుచున్నట్లు, నూచి మోపరాని యుంధకార బంధుర మై నట్లు, ధ్వనించు కబ్బములతో నా ఘట్టము కమ్మలకులగట్టును

ఉపా పరిణయ ఘట్టమున మాతృకలో 80 కోళ్లకములు గలవు పోతన తెలుగున మాట నలవది గద్యపద్యములలో రచియించి యున్నాడు

చిత్రరేఖ రాజుల చిత్ర పటములు వ్రాసి యుష్కుణ్డాపు సందర్భమున మూలమున వీక్రింది రెండు శ్లోకములున్నవి

ఇత్యక్ష్వా దేవ గంధర్వ
సేద్దచారణ పన్నగాన్
దైత్యాన్ విద్యాధరాన్ యక్ష్మాన్
సునుజాంశ్చయథాతిథిత్

10 62 16

మనుజేషుచసాప్తమీన్
భూర మానక దుందుభిం
వ్యతిఖిదామ కృష్ణార్జున
అద్యుష్మం పిక్ష్వజజ్జితా.

10 62 17

ఈ రెండు శ్లోకములను పోతన పదచారుగు పద్యములుగాఁజెంచెను
కొన్నింటిని మౌతమే యుదాహరించును 10 2 346—360

- ఉ మాళవ కొంకణ ద్రవిడ మత్యృపుళింద కళింగ భోజ వె
పాళవిదేహపాండ్యకురుబర్బర సింధు యుగంధ రాంధ్ర ౬౦
గాళ కరూళఁటెంకణత్రిగర్తసుదేష్ట మరాలలాటపాం
చాల విషాద ఘూర్జరక సాళ్వ మహాతులు వీరె కోమలి !
- ఏ సింధురవైరి విక్రములు శీతమయూఖ మరాలికావయ
స్సింధుపటిర విర్భుల విశేష్ యశోవిభవుండు, తోర్యద
ర్మాంధరిపుష్టి తీవ్రకరాంధతను పటలార్కుణి జరా
నంధునిజాడు మాగధుని నత్ బృహదశ్వసుతుం దలోదరి !
- ఎ. సకలోర్వీతలనాభనస్పృతుండు శక్యహృరి బావో బలా
ధికుఁ డ్దుగ్ధానకోవిదుండు త్రిజగద్విఖ్యాత చారిత్రకుం
దకంకోజ్జ్వల దివ్యభూషుండు విదర్బాక్షిక్మరుండైన లీ
మ్మక భూపాల కృష్ణమారుజాడు మితనిన్ మత్తద్విరేపిలకా !
- ఉ సంగరరంగ నిర్దళిత చంద విరోధి సరూధినిత మా
తంగతురంగ పద్మటరథ ప్రకరైక భుజావిజృంభణా
భంగవర్మాకమ ప్రకట భవ్యయశోనుసానియమూర్తి కా
ళింగుండు వీరె చూడు తరలి కృతచారుకురంగబోచనా !

- ఉ తారద నీరదాబ్జ పునసార మధాకర కాశచంద్రికా
సారపటీర వర్షయదునత్తము మత్తమవాయకుం బ్రమ
త్తారినృపాల కావసహితాశముర్నిజలంబదైత్యసం
హారునిగానుపాలుని హలాయుధుణ్ణాడుముదైత్యపందవా
- చ స్ఫురదలి శింజిని వరవిభూషిత పుష్పధమర్పముక్త భా
స్వర సవ చూత కోరక విశాత శిలిముఖ పాత భీత పం
కరుహాధవాది చేరస వికాయు మనోజవిజాంబు రుక్మిణీ
వరసుతు రాజ కీర పరివారుని మారునిజ్ఞాడు కోమలి!

భాషాంతరీకరణము - శ్రీధరీయ వ్యాఖ్యానానుసరణములు

భాగవతమున పోరన రచించిన భాగములెల్ల వద్వైతపరములుగా మున్నవి దీనికి గారణ మాతడు సంస్కృత భాగవతమునకు గల శ్రీ ధరాచార్య వ్యాఖ్యానము ననుసరించి రచించుటయే యని చెప్పి యున్నాను పోతన కాలమువకులొంచెము ముందుగానే, భాగవతమునకు, వద్వైత విరోధిదైత్యత తత్వానుకూలములగు వాఖ్యానములు రచితములైనవి వానిలో వద్వైత పరములుగ నున్న వ్యాఖ్యానములతో శ్రీధరాచార్యకృతము ప్రసిద్ధమైనది శివాద్వైతి కాపున పోతన, యద్వైత వ్యాఖ్యానమునే యనుసరించెను పోతన యాంధ్రీకరణ విధానమున నీ క్రింది రీతి నుండును

1 తత్త్వమును విరూపించు ఘట్టముల యందు మూలార్థము గూఢముగ నున్నప్పుడు వ్యాఖ్యానము గల యర్థమును, పదములను గ్రహించి తెనుగన నెలకొల్పుట

శ్లో నమోనంతాయ సూక్ష్మయ కూటస్థాయవివశ్చితే
వావా వాదాసురోధాయ వాచ్యవాచక తక్తయే
నమఃప్రహుణమూలా యలాకవయే శాస్త్రయోనయే

దశమ 16 ఆ 43 1,44 శ్లో

తెలుగు

“స్థ - - - మూలహంకృతులచే మునుగను పడొ

బే వెరి ననంతుండవై దర్శనీయరుచివి
గాక సూక్ష్మండవై నిర్వికార మహిమ
దనరి కూటస్థుడవ నమస్తంబు నెఱుగు
నీకు మ్రొక్కెదమాలింపు నిర్మలాత్మా! —

ఁ మరియు “గలండు, లేడు, నర్వంబునెఱుంగు, విండుక యెఱుంగు బద్ధుండు, ముక్తుండ నే కుండొకండు ననుని మొదలుగాగం వాదంబులు మాయ వలనను రోధింపురుపు” కావున, వానావాదనురోధకుండవయ్య, “నభిధానాభిదేయశక్తిభేదంబువలన,” బహు భావ ప్రతి తుండవయ్యను,” “జక్ష్మిరారూపంబులవలన” బ్రహ్మణ మూలకుండవయ్య, నిరపేక్షజ్ఞానంబు కలిసిఁ గవివయ్య “వేదమయనిశ్వాసత్వము వలన” శాస్త్రయోనివయ్య 10-1-181,682

తెలుగు సేతయంగు మూలముకన్న యెన్నో విషయములు తెలువఁబడినవి — అవి “ అని ప్రత్యేకించి చూపబడి యున్నవి పినిని పోతన మూలమునకు వ్యాఖ్యానముగు శ్రీధరాచార్య వాఖ్యానము నుండి గ్రహించి యున్నాడు

నమయిలి” అనంతాదు అహంకారా పరిచ్ఛేదాత్, అతఃసూక్ష్మాయ, అదృశ్యత్వాత్, అతవివ కూటస్థాయ, ఉపాధికృత వికారాభావాత్, అతయేవవిసర్జితే సర్వజ్ఞాయ, “వానేతి” వానావాదను “రోధాయ, ఆప్తివాప్తి, సర్వజ్ఞ, కించిజ్ఞ బద్ధ, ముక్తః, ఏకః, అనేకంః ఇత్యాదీన్ వానావాదను అనురుణద్విమాయయానువర్తతే, యస్తస్మై, వాచ్యవాచక శక్తయే అభిధానాభిదేయశక్తిభేదా దపి, వానాత్మ్యప్రతియ మాయా”

నమశ్చితి ప్రమాణమూలాదువక్తురాదీనాం, చక్షురాదిరూపాయ, అతయేవ, కవయే ధ్వయం తస్మిరపేక్ష జ్ఞానాయకుతః శాస్త్రయోనయే వేదాత్మక నిశ్వాసాయ

పై వ్యాఖ్యానమునకుగూడ పోతన పూర్తిగా తెలుగు రచించివాడని దీని వలన ప్రష్టమగు చుప్పది

2 కేవల కావ్యసరణికి సరనముగా దోవని తాత్త్విక విషయములు బహుశునోపారముగ నులభ్య గావ్యముగు రీతి రచించుట

శ్లో మతిర్న కృత్వేవరతస్త్వతోవా, మితోభివద్యేతగృహప్రతానాం
ఆదాంతగోభిర్వికలాంతమిన్సంపునఃపునశ్చిర్వికలవ్యతానాం

(చంద్రమ స్కంధము)

ఉ అచ్చపుండ్రకటింబుల గృహప్రతులై విషయప్రవిష్టలై
చచ్చుమఁ బుట్టుచున్ మరల చచ్చులులై న వారికిన్
జెచ్చెరఱుట్టువే, పరులు పెప్పిననైన, నిజేచ్చులైన నే
మిచ్చిననైన కావలకు వేగననైన పారి ప్రబోధముల్

(7-181)

3 మూల శ్లోకార్థమును సరిగా వసుచదించుట.

కో విగమకల్పతర్క తితంఘటం
 తుకుమూఖాదమ్మత ద్రవ సంయుతం
 పిబత భాగవతం రసమాలయం
 ముహూరహారసికాభువి భావుకాః

ఆ వె నేదకల్పవృక్ష విగళితమై తుక
 ముఖానుధా ద్రవమున మొనసి యున్న
 భాగవత పురాణ ఫలరసా స్వాదన
 పదవిగమూడు రసిక భావ విదులు

1—37

భో శరదు దాశయే పాదు జాత
 త్వరసి జోదర శ్రీ ముషాదృశా
 సురత నాథతే శుల్క దాసికా
 ఎరద విఘ్నతోనాకింవధం

క శారద కమలోదర రుచి
 నోరకముగు చూపు వలన సుందర సుమ్మిం
 గోరి వెలంబాని దాసుల
 శీరతనొప్పించుటిది వధించుట గదే!

తెలుగులో మూలమున మన్న 'ర' ప్రాసయే యుండుటవలన పోతన యెంత జాగరూకతో
 మూలమున ననువరించెనో తెలియ గలదు.¹

4 మూల శ్లోకార్థమునకు సంకవము

శ్లో. నమఃపరస్మై పురుషాయ భూయసే
 వదుర్భవ స్థావనిరోధ లీలయా
 గృహీతకక్తి తితాయాయదేహినా
 మంతర్భూయాయామలబ్ధవర్తనై

¹ ఇట్లే కాక్షర ప్రాస గల శ్లోకములు సంస్కృత భాగవతమున చాల గలవు సంస్కృత చృందమ్మన
 వృత్తములలో వియతముగని 'ప్రాసలు' భాగవతమునందు, కప్పట్టుచుండుట చేతను, ప్రాసిన
 సంస్కృత కావ్యముల యందుగప్పట్టుక పోవుట చేతను—కొందఱు విమర్శకులు సంస్కృత భాగవత
 రచనము క్రైస్తవ శతాబ్ది వెదమూడవ శతాబ్దికాలముగనని సూచించిరి

మ పరుండై యీశ్వరుండై, మహామహిముండై, ప్రాదుర్భవస్థాననం
పారణ క్షీడనండై, త్రిశక్తియుతుండై, యంతర్గత జ్యోతియై
పరమేష్ఠి ప్రముఖామరాధిపులకుం బ్రాపింపరాకుండు దు
స్తర మార్గంబునఁ దేఱరిల్లు హరికిన్ దత్తార్పిణి నై మొక్కిదన్

ఇచట 'పరమేష్ఠి ప్రముఖామరాధి పులకుం బ్రాపింప' అను వాక్యముతో మొదలిడిన రెండు
పాదములును పోతన పెంపకమే

౯ నాల్గైదు శ్లోకములతోని యర్థము కొకే పద్యమున సరి గహించుట

శ్లో కస్యశ్చి త్సూతనాయంత్యాః కృష్ణా యంత్యపినం
తోకయిత్వారుదంతన్యాపదాహంచ్చకటాయతీం
దైత్యయిత్వాజహరాన్యామేకాకృష్ణార్థభావనాన్
కృష్ణ రామాయితేద్యేతుగోపవత్సాయితాః పరాః
వత్సాయితాన్ గృహీత్వాన్యాభామయిత్వాన్యపాతయత్
కృష్ణాయితా జహరాన్యాత్తైకాంతుజకాయితాం
ఆమాయదురగాయదృత్కృష్ణస్తమసు కుర్వతీం

పీ పూతనయై యొక్క పాలితి చరింపంగ
శోరియై యొక కాంత చమ్మ గుడుచు
బాలుండై యొక భీష పాలకు నేడ్చుచో
బండినే ననులేమబాఱదమ్ము
మడిగాలి నని యొక సుందరి గొని పోచ
హరిపని ఎర్తించు నట్టముఖియు
బకుణదేనని యొక్క పడలి నరింభింపఁ
బద్మాక్షుండను కొమ్మ పరిభవించు

ఆ వె నెలమి రామకృష్ణలింతు లిద్దఱుగాఁగ
గోపవత్స గణము కొందఱగుదు
నసురవైరి ననుచు నబల యొక్కతె చీఱుఁ
బనులనునెడు సతుల భరత ముఖ్య!

6 మూలమున కతివయ వదములతో నిన్న వాక్యములను తెలుగున సమానములుగా
సేపుటించుట

శ్లో యతోన కశ్చిత్కృచక్రత విద్వాన్
దీనస్వప్నమాత్మానమలంసమర్థ
విమోచితుంకామదృశాంవిహరి
క్రీడామృగోయన్తిగళోపసర్గః

7—6—25

కా హోలాపాన విబ్రంధ మాణమదగర్హిత దేహోల్లస
ద్ధారాలోకన శృంఖలానివయ సంబద్ధాత్మయైతే తేజమన్
వేలా విస్మరణంబుగానక మహా విద్వాంసుడుం గామినీ
హేలా కృష్ణకురంగళాకమగున్ హీన స్థితిన్ నింటిరే

7—215

దశమ స్కంధము — పూర్వ భాగము — గోపికా వైస్తావహరణ ఘట్టమున

“పాణిభ్యాం యోనిమాచ్ఛాద్య” అని యున్నది దీనిని పోతన యౌచిత్యము నిండుకొన నిట్లు
సమాన రూపకముగా రచించినాడు —

క చంచత్పల్లిన కోమరి
కాంచన వన రత్న ఘటిత కంకణ భుచ్చిహో
దంచితకర పంచాదిత
ఎందొయుధ గోపాలగుమఁ బడఁతులు వరువన్ 10చా 839 వ

పై రెండుదాహరణములను మూలమున రేఖామృతముగ నున్న విషయమును పోతన యను
వాదమున సమాసాయనపుష్పతో నెట్లు విరాజిల్లినది వ్రదర్శించుచు — సుఖీయు నింకొక్క యు
యుధావృత్తిని వినుడు

శ్లో దంష్ట్రై గకోల్కాభగవంస్త్యయార్భతా
విరాజితే భూధర భూస్య భూధరా
యథావసానిస్సరతోదతోద్భతా
సుతంగ జేంద్రస్యనవంక పద్మినీ.

3—13—35

మ ఆరవిందోదర తాపకీసవీరదంష్ట్రావలగ్నక్షమా
దరనద్యల్లి నదాటవీయుత సమిద్ధక్షాతలంబొప్పె భా
సురకాసార జలావతీర్ణమదవచ్చుండాల రాక్షంత శే
ఖం సంయుక్త వసంక వంకజవం రేఖం బొల్పిదీసింపదగన్

3—429

గ్లో గృహేషు దారేషు సుతేషు బంధుషు
ద్విపౌత్రేషు స్వందన వా ఎంక్తిషు
అక్షయ్య వస్త్రాభరణాయుధాధిషు
లకంత కోశేష్యకరోద సస్పతిం

ఆ వె ఆరవికీహమానె హరులందుగరులందు
ధనములందు కేళివనములందు
పురులందు బంధుమిత్రులయందును
పురమునందు వంతిపురమునందు

9—88

మూలమున నన్నమి బహువచన మనువర్తింపఁజేసింది తెలుగున నట్టి పోతన నన్నమి
విభక్తిని వాడి మనోహరత చేకూర్చెను

దశమ స్కందోత్తర భాగముననున్న రత్న ముట్టములందెరిగింపు చాల నఱకు విశిష్టశైలి
పరములుగా నున్న చవి యీ క్రింది పంక్తులను కొందఱు విమర్శకులుదావారించిరి

“దేవా! భవదీయ సంకల్పాదీనంబులైన శరీరంబులం బ్రవేశించి యున్న జీవ నమూనాంబు
నీకు శేష భూతంబని తెలిసి కృతార్థులగుమరు

పెండియుగోందఱు పెదరాచర వస్తు జాతంబులకు సంకల్పాపన్నై, సర్వంబు సీయగుటం
దెలియ లేక యనిత్యంబని విపరీత బుద్ధిందెలియుదురు కాని కొందఱు జగద్భరితుండవుగాన
జగద్రూపకుండనైన నిచ్చుగటకమకుటకర్ణికాది వివిధ భూషణ భేదంబులం గవకంబునిజస్వరూ
పంబు విడువక నర్చించుచందంబున జగద్వికారరామగతుండవయ్యను విఖి హేయప్రత్యసీక కల్పాణ
గుణాత్మకుండనై యుండుచువి యార్చ విదులైన వారు తెలియుచురు ” --1219

అట్టి జీవులు దేవ తిర్యగ్మనుష్యస్థానరాది శరీరంబులు పొచ్చి యుంబులుపులై యుండురు
అందును నీ వుండుపుతదంతరాత్మవగుచు

1222

నకల చేతనా చేత నాంతర్వాహియైన నర్వేళ్ళుండు పర్వతబ్జవాచ్యుండు నకల బ్రహ్మాండ
నాయకుండవైన నీ యందు శ్రుతులు ముఖ్య పృత్తిలబవర్తించు 1229

మా యాత్మ విశిష్టండవగుచుగార్యకారణాత్మకుండవై 1230

ఇటు జీవ బహుత్వాను రూపత్వ శీషత్వములు, ఈశ్వరుని జగద్రూపము, చిదచిద్విశిష్టత్వము,
శీషిత్వము శరీర భూతి చిదచిదాత్మకత్వము, పర్వతబ్జ వాచ్యత్వము ఈశ్వరుని యందు శ్రుతుల
ముఖ్యపృత్తిత్వము వెుదలగు విశిష్టాద్వైత సిద్ధాంతములు కానిపించుచున్నవి

పోతన శ్రీధరీయ వ్యాఖ్యానుసారముగ వద్వైతమత సిద్ధాంతముల ననుసరించినట్లు భాగవతము,
తెనిగించు పద్ధతి గలవాడు ఇచట విశిష్టాద్వైత సిద్ధాంతములున్నవి గాన, యీ భాగముడతను
స్కందోత్తర భాగము పోతనది కాదనియుఁ గొందఱు విమర్శకులు చెప్పవత్తురు కాని యిది సహేతుక
ముగాదు!

వీలయినగా, ననుదర్శనముడగు పోతన యిచట ప్రధానముగా కేవలము విష్ణుపరమైన తత్త్వమును
గూర్చిన ఘట్టమున, తన కాలమున ప్రచుర ప్రచారములో నున్న విశిష్టాద్వైత సిద్ధాంతమునుగూడ
నూచించుట, ననుంజనమే దీని వలన మనమింకొక విషయము గ్రహింప వచ్చును సమాజ
పిండిత్యుడైన పోతన యొక్క యద్వైత, మతసిద్ధాంతములనే గాక విశిష్టాద్వైత మతసిద్ధాంత
ములను నాకలింపు జేసి కొవినవాడని చెప్పటకు మనము పందేహింప వక్కర లేదు

7. పోతన కవితా లక్షణములు

- 1 సులలిత సరళధారాశుద్ధి
- 2 ప్రసన్న గంభీరత
- 3 సుకుమార మాధుర్య వద సంపద
- 4 రసోద్ధీనకత
- 5 అవ్యయ సౌలభ్యము
- 6 శయ్యా సౌభాగ్యము
- 7 శబ్దాలంకార వైచిత్ర్య
- 8 నిసర్గ మనోహరత
- 9 భక్తి భావనా బంధురత

పోతన భాగవతమున ప్రతిపాదించిన నవ విధ భక్తి మార్గములకు నవ రీతులు ననగా తొమ్మిది లక్షణములు గల కవితా రచన ననుసంధించి యున్నాడు పోతన కవితా కన్య నహంబు సౌందర్య సౌకుమార్య సముపేత విచిత్రాలంకార విరాజిత సర్వాంగ సుందరి దీనికి గారణము సమవిభక్తవర్యులములు శరీర సౌందర్యమున కెట్లొక హేతువుతో, అట్లే పోతన పద్యముల యందలి వదనమాసాదులు, తులనదూచి తీరిచినట్లు, రసభావాను రూపములై నువి భక్తములై రామణీయకములై యుండుటయే యని యెఱుంగునది

అర్థమపాత స్ఫూర్తిగలిగి యుండుట చేత పోతన కవిత ద్రాక్షాపాకమునలె, పద్యరసాన్నిధ నీయమై యనుభవ యోగ్యమగును

పద్య రచనా శిప్సమునఁ బోతన ప్రకృష్టాంగుడ మహా కవులు పెక్కుర కన్నపైచేయి—కవి శ్రయము వారి రచనలలో పద్యములలో యతిప్రాసం వట్టున, వేఱువేఱు వదములు గాని సంధి గతాక్షరములుగాని యుండుట చేత పాదపాదమునకు నిలిపి చదువ వెంతయుననుకూలపడదు

భాగవత పద్యములనే పాదమున కా పాదము విడివడుట, యతిస్థానమున ప్రాస-స్థానమున పదములు వేఱగుట, అనుప్రాసలుండుట — అను నీ మూడు లక్షణము లుండుట చేత చదువు మేటికై పాఠీ వాచకత యున్నను పద్యములు తమంతట తాము దొరలి పోవును కావుననే నోరు తిరిగి నాథాభివ్యక్తికి భాగవత పద్యములు చదువు శక్తి గలుగుచున్నది

సంగీతమునకు నాదశక్తి యెట్లా జీవహేతుతో సాహిత్యమునకు నాదశక్తి యుట్టిదని పూర్వముగ నిరూపించి మహా కవి పోతన — అవ్యక్తి మధురముగ సంగీతమును సువ్యక్త మొనరించినది తెనుగు భాష — భక్తి విద్యాసమునకు గానము లేక సంగీతము ప్రధానము — ఈ రహస్యమును గుర్తించియే పోతన, తాళలయూహకూలములై, గీతి విద్యాసమునకు నిలుచు, ననుస్రవన పద బంధముతో చాల వద్యములు రచించియున్నాడు — ఈ వందర్శమును బట్టియే, భాగవతము సనుస్రవగను ఎద్యమునున్నయు, ఘ్న ఓసభావోద్దీపకములై యున్నవి గాచి, కేవలాలంకారిక శాస్త్రంక్షణములకు రక్ష్యములై యుండ లేదు¹ —

పోతన యనుప్రాసవైఖరి సంపూర్ణముగ అంగీతము ననుసరించినదని చెప్పుటకు మరియొక యుపపత్తి కూడ కలదు

‘వేదానాం సామవేదోస్మి’ అను గీతా వాక్యమునకు లోకమాన్యులు — గీతా రహస్యమున వేదములలో సామ వేదము సంగీతమునకు మూలము గావునను, అది భక్తి యోగమునకు ప్రధానాంగము గావునను, భక్తి యోగము సర్వ జనులభయు గావునను సామవేదమునకే ప్రాధాన్యమీయబడినది” అని వ్యాఖ్యానించి యున్నారు

తెలుగు దేశమున “పురాణ హరి కథ” యనునొక సంప్రదాయము గలదు—దీనిని ప్రవర్తించిన జేసిన వారు కీ శి బంకుమల్లి మల్లయ శాస్త్రులవారు (1876—1946) వీరు భాగవతమును అనగా పోతన వద్య భాగవతమును గ్రహించి, ఆ వద్యమును గద్యములను వృత్త్యగీతతాళయుతముగాఁ బాడి, యాంధ్ర దేశమునందలి పల్లి పట్టణములందెల్ల ఎండిత పామరులను రంజింపజేసెడి వారు — ప్రస్తుత మీ సంప్రదాయము ప్రచారమున లేక పోయినను—ఇతర కవితా విమర్శనము నందీ విషయము ముఖ్యముగా గ్రహింపదగినది యని వివరించితిని²

భగవద్భక్తి రసావిత కవితారచన యందు తెలుగున పోతనకు పోటీ లేదు సాటి లేదు అంధ్ర సాహిత్య ప్రపంచమున ‘వతనికతండె సాటి’

¹ నా “ఉదాహరణ వాఙ్మయ చరిత్ర”లో ఎదవద్య కవితల విశిష్టత యందు పై సంగీత సాహిత్యముల పరస్పర సంబంధము పూర్తిగ చర్చించితిని

² మీ ‘ప్రవృద్ధచరిత్ర’ పురాణహరికథను మేష్టప్రేమియువదేండ్లక్రిందల స్వయముగావిని యానందాద్రిలో నోలాడితిని—పోతన యనుస్రవ విద్యాసమంత శక్తినంతరమైనదని యానాడే గ్రహించితిని—

పోతన భాగవత గ్రంథావతారికలో నీ క్రింది విధముగ బ్రతిజ్ఞ జేసి యున్నాడు —

కొందఱకుఁదెలుగు గుణమగుఁ
గొందఱకును సంస్కృతంబు గుణమగు రెండుం
గొందఱకు గుణములగునే
నందఱ మెప్పింతుఁ గృతులనయ్యె యిడలన్ 1—20

ఇట్లు ప్రతిజ్ఞ చేసినను, భాగవతముఁ జదివిని వారికి, పోతన కవితలోఁ దెలుగుకన్న సంస్కృతమే మూఁడు పాళ్లకుఁ జై గా నున్నదని తెలియఁగలదు—దీనికి నాలుగు కారణములు—

- 1 పోతన కవితకు వుభయ లక్షణముగ సంత్యానుప్రసాన నియమము
- 2 పరమేశ్వర స్వరూప లీలా వర్ణనము
- 3 భక్తి రసానేక సందర్భములు—4 వచన రచన

పోతన సంస్కృత నమాన రచన ప్రసన్నమై, నన్నయ నమాన రచన దలపించుచు—కాని నన్నయవలె గాక, పోతన ఏక నమాన వద్య పాద రచనలు గావించి యున్నాడు

ఉ మానిత శౌరిభ ప్రసవ మంజుల ఎక్కువల ప్రవాళ భా
రానత చూత పోత విట ప్రిగవికేతన రాజకీరన
హ్మాని సుఖాను లాప వరిమండిత కర్ణమతాప ప్రాశమో
ధ్యాన వన ప్రదేశ కనులాకర తీర నికుంజపుంజముల్

3—104

లలిలా యతాష్ట భుజమం
దల మధ్య స్ఫురితరుచి విడంబిత లక్ష్మీ
లలనా కాంతి వృత్తా
కలితలనద్వైజయంతకాళోభిరుణున్

4—903

నీ నవ్య కాంచన రణవృణి చూపురావ విలసిత పాదారవింద యుగళ
కాంచీ కలాప సంకలితదుకుల వృత్తస్థార పులిసనితంబింబ
రాజితావ్యోవ్య కర్కశవీనకరికుంభవృతుకుచభార కంపితవలగ్న
మదిరార సాస్పాది మదవిఘ్నార్థిల చారునీత నవవికచరాజీవనయన

గీ యువర వక్షాస్తమి శకంకాభ నిటల
మదనదలికులరుచి రోపమానచికుర
లలిత చంపక కుసుమ విలాస వాస
హాస లీలావలోకన యుట్టపాణి

3—726

శబ్దాలంకారములలో ననుప్రసాన రచన, పోతన భాగవతమున వరమనుగు కోటికెక్కినది —
ఈ యనుప్రసాన విన్యాసము భాగవతమున ముప్పట్లాంధ్ర వాక్యమును మరి యెప్పటను గానరాదు
—భాగవతమున నిది యెన్ని భంగు, హృదయంగమమై వెలసినదో చూడుడు

1 క్రియా పదమును పద్యము తొలి పదమునందుంచి, యా వెనుక క్రియతో నన్వ
యించు విశేష్య పదమున కనేక విశేషణములు చేర్చి విశేష్యమున కున్న యక్షరములతో విశేషణము
లకు ననుప్రసాన సంఘటించుట

ఈ పద్ధతి వ్యాసుని స్తుతి తో ప్రారంభమైనది

క కనియెన్నారదుండంతన్
వినయైక విలాసునిగను విభజన విద్యా
జనితోల్లాసున్ భవదుః
ఖనిరాసున్ గురుమనోవికాసున్ వ్యాసున్

1—87

మ కనియెం దానన పుంగవుండఖిల లోకఖ్యాత వర్తివల్లతో
భన భావ్యత్పరి పూర్ణయోచన కళాభాణివల్ల, యోగింద్ర హృ
ద్యన జాతైక చరివల్లగొంతుభము భోద్యద్భూషణాలంకరి
వల్లనిలింపాపిత జివ్వగ, వివ్వగజభవివ్వం గృవ్వరోవివ్వనిన్

3—148

మ కనియెం గోన కుమార శేఖరుండు రంగత్తుల్ల రాణివకో
కనదోత్తుంగతరంగ సంగతు సత్కాసారకన్, భూరిశో
భననిత్యోన్నత సౌఖ్యభారకను పుంభద్రైభవోదారకన్
జన సంతాపనివారకన్ మజనభావప్రతారకన్ ద్వాదశకన్

10—2—449

ఇట్లే “కనియెందాలాంకుడుదృక్కుట చటులనటుత్కాలదందాభజూబున్”

10—2—940

కనియందానపుడింద్రసేనుడు దళత్కంజాక్షులన్ దక్షులన్"

10-2-1141

అను పద్యములు గలవు

2 కర్తృపదములతో ప్రారంభించి, విశేషణముల కనుప్రసాన ఘటించుట

మ జలజాతాక్షుడు శౌరి డగ్గఱ మహా సాధాగ్రబృందారకన్
గల హంసాపుత హేమ పద్మ పరిభాకాసారకం దోరణా
పరిసంచాదిత తారకం దరులతాపర్గానువేతోదయ
త్పల పుష్పాంకుర కౌరకన్ మణిమయ ప్రాకారకన్ ద్వారకన్

1-243

మ ప్రాణరామ్పాయుడు కృష్ణుడంత గదిసెన్ బాష్పనరుద్దారుణే
క్షణ విసప్తవిన్నూత్తు భూషణ దురుక్తకూర నారాచో
షణ నాలింగిత ధారుణిన్ నిజకులాచారైక సద్దర్శన
రిణి విశ్లేషిణి నీతకోషిణిఋరంద్రి గ్రామణిన్ రుక్మిణిన్

10-2-240

3 కర్తృకీయా పదములుకు మధ్య పదములుండుటయు గురు అవ్వడు క్రియసాదాంత
మందుండును.

మ కరుణాసింధుడు శౌరివారి చరమున్ ఇండింపణాణంపె స
త్పరితా కంపిత భూమి చక్రము సుహృద్బద్ధిస్థులింగవృటా
పరిభూతాంబర శుక్రమున్ బహు విధ బ్రహ్మాండ భాంధవృటాం
తర నిర్వక్రము బాలితాళింసుధాంధశ్శుక్రమున్ జక్రమున్

8-109

చ మనమున మోదమందును మహాతరుణీమణిగంచెజారుమృ
త్కృనక కుశాజినాయననికాయనినిర్మితప్రాత సీమము
న్ననుపమవేద ఘోష సుమహాత్మశుబంధన కర్మ భూమమున్
ముని విబుధాభిరామమునముజ్జ్వల హోమము యాగదామమున్

4-81

4 ఒక్కొక్కయెడ క్రియ రెండవ పాదమున వే వచ్చుమందును

మ బలిదైత్యుల కరద్యయీ కృతజల ప్రక్షాళన వ్యాపింపన్
జలజాతాక్షుడు సాచెయోగి సుమస్సుంపాదిత శ్రీపిమున్
కలితాన సురమాంలాట వదనీ కన్నూరికా రాదమున్
ఎవరొకడొకడు రత్ననూపురిర నానావేదమున్ వాచమున్

8—604

మ ఎమరారరి రదాక్షతోజ్జిత ఎప్రితాంభుజాంశురేణిన్
కమలాభీశ్వరుండొద్దె శుండీతదివోకస్వామి జన్మన్తమున్ 18-611

5 సీన ఎద్య పాదమునొక్కొక్క దానియందు వాల్సేని యనుపాసములు

సీ కమనీయ శుభగతుగంజాత దళవేతు వసుధాకళతుబాసన చర్మిత
ఎర్య నెంకల్పు, విశాచరోగిని కల్పు, నతపన్నగా కల్పు వాగరల్పు
గొప్పభుజీభూష గంభీర మృదు భూషా శ్రీతజన పోషు నంచిత విశేషు
నింపిరదకాయు, నిర్మితదైతేయు, దృత సీత కౌశీయు, నత విధేయు

గీ ఎనువచోగద వైద్యు వేదాంతవేద్యు
దివ్యమునినన్నుతామోదుఁ దీర్థపాదు
జీవ్యవరచన్దుణ్ణాలంకరిన్దు విష్ణు
బాదు దైతేయకుబాం! సుభగశ్రీ

10—2—358

6 సీన పద్య పాదమున మొదటి దళమున రాక యనుపాస—రెండవ దళమున వేతొక
యనుపాస

సీ ఇందీపంశ్యాము, వందిరన్ముతాము
కరుణాలవాం, భాసురకపోలు
గొప్పభాలంకారుగామిత మందారు
సురుచిర లాంఛన్య, సురశంఖ్య
పార్వక్షనిభ మధ్యునఖిలలోకారధ్యు
మను పుక్త హస్త బిగ్గత్పకస్త
భగ కులాధిపయాసుగోశీయ ఎరిధానుఁ
బప్పుగతయమ నబ్బారవరు

9 మికురి కుండల ఎట్టావె మంజువెను
ఎర్రమూకారు, దుగ్గ పాళ మోరు
భూవి గుణసాగ్రదు యదుకులాంబోధిసంధ్రు
బిష్ణురోచిష్ణు, వెష్ణు సహిష్ణులగ్రహ్ణ

10—2—979

7 వీన వద్య పాదముననొక్కొక్క దళమున కొకే యనుస్రాస

9 దరదర వింది మందరి ఎల్ల రుపరొక్క
సలలిత శ్రీవల్లభలితవట్ట,
నీలనీరదనీ పీఠోత్పలశ్యాము,
సవిక్రూకుల మూలికాభిరాము,
గొప్పభరుచిరముక్తాచార్యుతకంఠం
యోగిమానస పంకజాపకంఠం
సతత వ్రసన్న సస్మిత వదనాంబోజ
దినకరకోటి సందీప్తిరేజ

తె సరిలవా ఎద్దులత్తు కుండరి కిడిట
వారి కంకణ కటకకేయూరముద్రి
కాళూకొటి భూషు, భక్తి వ్రపొషు
కింకిణీయుత మేఘలా కీర్ణజనును

3—922

కందములు

కంద ఎద్దుముం భక్తి రసమాకందంబులుగా భక్తిలలికాకందంబులుగా నొసరించి, పోతన
మున్నపాన విన్యాసముచే నీనులకు విందొసరించును

1 క్రియతో ప్రపంభించి పశేష్వి పేషేషణములనను ప్రాసము రచించుట

చని చని ముందరిగనుగొనె
ఘన హవితమనతంగరగరుణా పాంగి
గరుత్తుంగరంగం
గరుత్తుంగరంగం గంగన్

3—178

చని ముందులుగనుగొనె మధు
వనమును, ముని దేవయోగి వర్జిత గుణాపి
వనమును, దుర్భవజలదన
వనమును, నిఖిలైక పుణ్య వరభవనమునున్

4—269

2 విశ్వములతో ప్రారంభమై యేకానుప్రసవ గలిగి యుండుట

భూషణములు వాణికి నను
మేషణములు మృత్యు చిత్త భీషణములు న్నా
త్తోషణములు కల్యాణ వి
శేషణములు సారిగుణోషణిత భూషణముల్

1—46

భూషణములు సెవులకు బుధ
తోషణములనేక జన్మదురితొఱు విని
శోషణములు మంగళ తర
మోషణములు గిరుడగనును గుణ భూషణముల్

3 నాలుగు పాదాంతముల యందు నొకే యనుప్రసవ

అనుదిన సంతోషణములు
జనిత్ర శ్రమ తాపదుఃఖ సంతోషణముల్
దనయుల సంభాషణములు
జనకులకుం గర్హయుగళ వద్మాషణముల్

7—140

పరిభూత వ్యధనంబులు
నిరుపమ సంసార జలధి నిర్మథనంబుల్
సరకేసరీ కథనంబులు
పరిరక్షిత దేవ యక్ష పరిమిధునంబుల్

7—28

4 ప్రాసల యనుప్రసావ

రామున్, మేఘక జలద
శ్యామున్, సుగుణాభిరాము, నర్వైభవను
త్రామున్, దుష్ట నికృటవి
రామున్ బొమ్మనియె వంక్తి రథుడడపుంకున్

2—106

5 ద్విపాసము

శర్మద, యమదండతక్షత
వర్మద, నతి కరిన ముక్తి పవితాచేతో
మర్మద, నంబుని వారిత
దుర్మద, నర్మదందరించె తోపన్ పటుఁడున్ 8—529

7 త్రిపాసము

శ్రీంబులు, శండితనం
తానంబులు, కల్మషేంద్ర తమ నమహోద్య
ద్దీనంబులు, పాపండదు
రాపంబులు, విష్ణు వందనాలాపంబుల్ 1—445

7 చతుష్పాసము

క పాననములు, దురితలతా
లాననములు, దివ్య మంగళ ప్రాభవనం
జీవనములు, లక్ష్మీ సం
భావనములు, నామ దేవ పద సేవనముల్ 1—446

8 కంద పద్యముల యందంతటను లఘువులనే యుపయోగించుట (సర్వ లఘు కందము)

క స్మరిత విబుధ జన ముఖములు
సరివిదళిత దనుజనివహ పతితను ముఖముల్
గురురుచి జితశిఖ శిఖములు
నరచారి కరనఖములమరునతజన సఖముల్ 7—298

ఉత్పలమాలికలందును ద్విపాస, త్రిపాస, యన్దుపాసముల కన్పట్టెను

పాస

ఉ బాలురబ్రాహ్మణులు, హరిపాదయోగుహాచింతన క్రియా
లోలుఁ గృపాళు, సాధు గురులోక వదానత ఫాలు నిర్మల
శ్రీలు నమస్త నభ్యుతత శిలు, విఖండిత మోహవల్లకా
జాలు వదలె తండ్రి వడిఁజంపగ బంచె మునింగ్రద చెప్పవే !

ద్వీపాని

షష్ఠ్యంతములు నాలుగు ఎఱ్ఱములు ద్విప్రాసితో ముప్పది

- ౬ హరికి, సందగోకుల విహారికి బ్రహ్మ సమీర దైత్య సం
హారికి, భక్త దుఃఖ వరిహారికి గోపనితంబినీ మనో
హారికి, దుష్ట సంవదనహారికి, ఘోషకుటీనయోధులతో
హరికి, బాంకగ్రహ మహాసు దుర్బనిద్రాహారికిన్ 1--29

షష్ఠ్యనుప్రాసములు రెకయే, ఎద్దాది యందు త్రిప్రాస, చతుస్ప్రాస, ఎంబ ప్రాసము,
పాటించుట

ద్వీపాని

- ౭ పాఠాదు లెని, దిక్కులకు బాహువు తొడ్డలు, ఎండు రాజితో
దూఱాదు ఘోర కృత్యమని దూఱాడు, తండ్రిని మిత్ర పంఠము,
జీతాదు మృత్యు పంఠము వసించు సువర్ణ గృహంబుతోగిరి
దాఱాడు కావరే యగండు దావము నొందడు కంటగిరియన్

7--194

త్రిప్రాస

- ౮ చంపుదుమే విలింపులను జంకెల జంకెల దావసావలిన్
బంపుదుమే కృతాంతకని పాలికి గ్రేవుల తోడ గోవులన్
ద్రుంపుదుమే ధరామరుణదోలుదుమే విగమంబులన్ విదా
రింపుదుమే వసుంధర హరింపుదుమే జననాథ! చంపునూ!

10--1--170

చతుస్ప్రాస

- ౯ గూడవదేమి గారవపుణాపుల మమ్ము నఖాళితోడ మా
టాడవదేమి నర్కముగ నందెట పాదములందు మ్రోయనే
దాడవదేమి సర్వనములన్వల మ్రోలను గోపికావళిం
గూడవదేమి నవ్వుక్కి గోపకుమార యదేమి చెప్పచూ !

10--1--65/

సంప్రపా

- ౪ వెఱచిన వని, దైన్యమున వేడుట నొందిన వని, నిద్రమై
మెరిచిన వని సౌఖ్యమున మద్యముగదావిన వని ఖగ్గుణ్డై
సఱచిన వని సాధుజన భావము వానిని గావుమంచు నా
కఱచిన గామిగామిమలంపుట ధర్మము గాదు ఫల్గుణా

1—133

సర్వసమునకు (సర్వ సత్త్వ వర్ణనము)

- సీ తరిణి నుదాకర కిరణ సమంచిత సరసీరుహోత్పలస్వగ్ధాసుఁ
గంకణ రావుర గ్నైవేయ ముద్రికాహరికుండం కిరీటానిరామఁ
సమియి సాగర కన్యకా కౌస్తుభమణి భూస బోద్ధాన మానవక్ష్మ
సలిత దరహాన చంద్రికా ధవళిత చారుదర్పణ విరాజిత్కరీలు
- శీ శంఖ చక్ర గదా ఎద్దు చారు హస్త
నలి కులాలకరుచి భాస్వదలికఫలకుఁ
బీజకాశీయ వాసుగ్ధృపాతరంగి
అస్మితేక్షణాణంకతోదరుని హరిని

3—750

భక్తి రసావేశమునకు

- మ పర గోవింద కథా మధుసూత్ర మహావర్షోరుధారావరం
ఎలలంగక బుధేంద్ర చంద్ర! యితరోపాయాను రక్షిం బ్రవి
త్తురు దుర్బంత దురంత దుష్టహ జనున్సంభావితానే కడు
స్తర గంభీర కఠోర కల్మష కవదావానలంబాణువే! 1—49

గద్య రచన —

పోతన గద్య రచన బాణుని కాదంబరిని నమనదించును “మధునైరి మందిరంబునుంబోలి
మాధవ మన్నథ మహితంబై బ్రహ్మగోపంబునుంబోలి శారదాన్వితంబై, నీలగళ సభానికేతనంబునుం
బోలి ఎన్ని వరుణ సమీరణ చంద్ర బుద్ధ హైమవతి కుభేర వృషభగారి వశండిల్య సామవత
బటవలం మండితంబై, బలభేది భవనంబునుం బోలి వైరావతామృతరంభాగణి కాధిరామంబై”

1—39

“చక్రధర ఇవ కరకమలోపలక్ష్యమాణ శంఖ చక్ర లాంఛనః హర ఇవశిత మున్నతః గుహా
జ్ఞా ప్రతిహత శక్తిః కమలయోనినివ విమానీకృత రాజహంసమండలః జలధినివ లక్ష్మీ ప్రసూతిః
గంగా ప్రవాహ ఇవ భగీరథ పథ ప్రవృత్త ” (కాదంబరి కథాముఖము)

ఆప్తమస్కంధము గజేంద్ర మోక్షణ కథ ఇందు వన వర్ణన యొందు దీర్ఘ సమాసములతో
గ వింశబడినది

వ “ఆది మణియును, మాతృబుంగం నంగిబుంగిమాతకేతకీ భల్లాటకా మ్రాతక సరళ వనస
బదరీ వకుల వంజాళ వటుకుటజ కుందకురవక కురంబక కోవిదారఖర్జూర వారికేళ సిందువార
చందన సినుసుంద మందార జంబూజంబీర మాధవీ మధూక తాలతక్కిల తమాల హింతాల
రసాల వ్రీయాల బల్వామలక్ష్మకముక కదంబకరవీర కదళీక పిత్తకాంచన కందరాళ శిరీష శింశు
పాకోక వాగ పున్నాగ చంపక శతవ్రత మరువక మల్లికామతల్లికా వ్రముఖ నిరింతరి వనంత సమయ
సౌభాగ్య సంపదం కురిత వల్లచిత కోరకీరతుసుమిత ఫలిత లలిత విలువ విటసి పిరుప్పిచోవలం
కృతంబును

నవమ స్కంధము—శ్రీ వృసింహ రూపా విర్చన ఘట్టము (7—285)

వనమస్కంధము — శ్రీ వరమేశ్వర జటానిర్మతగంగా ప్రవాహ వర్ణన|| 9—230

దశమస్కంధము — పూర్వభాగము రాష్ట్రకీడాభివర్ణన 10—1—1081 జరాసంధ
యుద్ధ వర్ణన 10—1—1675 రుక్మిణీ గౌరీ మందిరా గమనము 10—1—1745

ఉత్తర భాగము — షోడశ సహస్ర (స్త్రీ సహితాంతః పురవర్ణనము 10—2—601

పీఠి యస్నింటి యందు దీర్ఘ సమాస భూయిష్ట రచనమెందుకొని యున్నది

పద్యరచన — విశేషములు

1 తృతీయా విభక్తి ప్రత్యయము ‘తోడ’ అనుదానిలున్న రూపము‘తో’ అను దానిని
పోతన హెచ్చుగా వాడును

కా తాటంకాచలనంబుతో, భుజనటల్ ధమ్మిల్లబంధంబుతో
శాటీ ముక్తకుచంబుతో, నదృఢచంచత్కాంచితో శిర్షలా
లాటా లేపముతో మురోహర కరా లగ్నీతరీయంబుతోః
గోటందు ప్రభతో మరోజబరనంకోచద్విలగ్గుంబుతోన్

మ భట సంఘంబులతో రథావళులతో భద్రదేభయూధంబుతో
బటువేగాన్విత ఘోటక వ్రజముతో బంధు ప్రియ శ్రేణితో
కటుసంరంభముతో విదర్భతనయన్ గైకొందుసంచున్
10—1—1719

2 'అగు' అను క్రియకు క్వార్థక రూపమగు ఐ ('అయి') అనుదానిని పోతనవిరివిగా వాడెను

మ వరుడై, ఈశ్వరుడై, మహాసుహిముడై, ప్రాదుర్భవస్థానసం
హరణ క్షీడనుడై, త్రిక్షిత్తు యుతుడై, యంతర్గత జ్యోతియై
2—58

మ శరియై, కారుకియై, మహాకవరియై, సన్నాహియై, వాహియై
సరధుండై, సనియంతయై, సబుడై, సత్కేతనశ్చక్రుడై
7—404

నీ రాకేందు బింబమై, రవి బింబమై యొప్పు
వీరజాతేక్షణ నెమ్మొగంబు
కందర్పకేతువై, ఘన ధూమకేతువై
యలరు పూటోడిన్ తాంచలంబు
భావజానరిధియై, ప్రళయార్కు వరిధియై
మెలయు వాక్యమై మెలఁత చావ
మమృతప్రవాహమై, యమృత నందోహమై
తనరాసునింతి సుదర్శనంబు

ఆ నె హర్షదాయియై, మహారోషదాయియై
సరగు ముద్దరాలి బాణవృష్టి
హరికి నరికిజూడనందంద శృంగార
వీర రసము లోలి వివర్తిల్లు
10—2—193

3 నన్నయాది మహా కవులయందు వలె పోతన కవిత్వమునందు వద్దాదిని యెత్తుగడరో
వచ్చిన సదములే యాపృతములగుచుండును

సముడై యెవ్వఁడు
సముడై స్నేహముచే
1—55
3—803

(8)

అన్య కథానులావములపార్శ్వమున్ వినునట్టి	2—113
అన్య కథానులావములపార్శ్వముం బర్చియించి	3—222
వరయమునా నదీ నలిల	3—108
వరయమునా నదీ జలనివాస	12
ఒకవేయర్కులు గూడి	8—159
ఒక మున్నూరు గదల్చి తెచ్చిన	9—262
ఒక యేనూరు కరమ్ములున్	9—454
ఇక్కడే దాన చక్రవర్తి	8—543
ఇక్కడే రామనరేంద్రు	9—325
చండస్మార్తివటుండు	8—531
చండస్మార్తినతిండు	9—203
నల్లనివాడు పద్మనయనంబులవాడు	9—361
నల్లనివాడు పద్మనయనంబులవాడు	10 10, 10 పూ
బాలుండ్రితడు మంచివాడు	10—686
బాలుండ్రితడు కొండ దొడ్డది	920
భన వెంటన్ పిరి	8—98
తన వేంచేయు పదంబు	8—100
సస్తస్కంధ శిలాకలాన	2—185
సప్తాబ్దముల బాలుడు	187
సప్త ద్వివి వికాట భూభరము	8—97
సప్తాంశోనిధి మేఖలా	9—527
అఖిల వ్యాపార పారాయణుల్ లేరే	3—301
అఖిల వ్యాపార పారాయణుల్	8—

4 తెలుగు పదముల రచనకు మచ్చు —

క తొలుకారు మెఱుగు కైపడి	
తళతళమును మేను మెఱయ భగధగమనుచుం	
గలుములు వీనెడు చూపుర	
జెనునంబుల మొదలిటెంకి పిరిపుట్టెవ్వుపా !	8—263

సీ పొలమున్నీటిలోవలి మీద మీగడ మిసిమి జిడ్డునజేసి మేను వడసి
క్రొక్కారు మెఱుంగుల కొలన క్రొత్తకుల మేనిచే గలవిగ్గు మెఱుంగునేసి
నాటి నాటికిఁ బోదినవకంపుదీవలనుమబోద నెయ్యంబు నూలు కొలిపి
క్రొవ్వారుకెందమ్మి కొలకును బ్రొద్దునఁబొలిసిన వలపులఁ బోదినెట్టి

గీ పసిడి చంపకదామంబు బాగు గూర్చి
నారు క్రొవ్వెల చెలువున వాడదిరి
జాణ తనమున చేతుల జడ్డు విడిచి
నలువయీ కొమ్మనొగి చేసినాడు నేడు

8—266

తెలుగున గూడ కందములతో సర్వ లఘుకందములు గలవు

క అడిగెదనని కడువడిఁజను
వడిగివదనుమగుడనుడుగఁడని నెడ నుడుగున్
వెడవెడ విడిముడితడఁబడ
నడుగిడు నడుగిడదు జడుమనడుగిడు నెడలన్

9—10

5 పోతన తెలుగు వదరచనరో, దేశి వదములు ప్రాంతీయుములునుండవు

6 పోతన రచనలయందు ఛందో వైవిధ్యముగానుపించదు
దండకములు రెండు భాగవతమున గలవు

ఒకటి విదుర మైత్రేయ సంవాదమున నున్నయది

3 స్క. — 203

రెండవది ఆ క్రూర దండకము ప్రసిద్ధి నందినది

10 స్క. 1—1233

తరల — పంచ చారము — భుజంగ ప్రయాతము — మత్త కోకిల — నక్కచ్చగా నువయుక్త
మైనవి

7 పోతన చిన్న కంద వద్యమునందైన పెద్ద భావమును సూచించును క్షీరసాగర ఘధన
ఘట్టమున మోపిని యమృత భాండముతో వచ్చునపుడు, పోతనయొక్క కంద వద్యములోనేనామె
లోకోత్తర సౌందర్యము ప్రదర్శించినాడు వద్యమిది —

క శ్రోణీభర, కుచయుగభర
వేణీ భరములను డప్పి వివిధా భరణ
క్వాణాయము యువిద వచ్చెను
పాణి పరోజమున వమృత భాండముగొనుచున్ —

8 313

ఇవట 'భర' శబ్దము మూడు పరియాయములు వచ్చినది శ్రీ సౌందర్యమునకు మూడు "భరము"లుండుట శాస్త్రీయమైన విషయము అని "కవభార కుచభార, వితంబభారము"లు వీనిలోనేయొక్క భారముతోపించిన నది సౌందర్య లోపమే దేవతా శ్రీ వర్ణనమునుబాదమునుండి శిరస్సు పఱకు క్రమముగా వర్ణించు సంప్రదాయమువనునరించి, పోతన, మొదట శ్రోతీభరము— నితంబము అపై కుచభరము, అపై వేణీ — కుచ భరమును వర్ణించెను ఇది యెంతేని యుచితముగ నున్నది వేణీక కవియైన యీ ఘట్టమున నధమముక సీన పద్యమైన వ్రాసి యుండును

౪ దళమన్మంథమున శ్రీ కృష్ణుని బాణ్య వర్ణనలో యశోద శ్రీ కృష్ణుని "మమ్ము దింటివి వోరు తెలుపు" మని దండించ బోవు నమయమున, శ్రీ కృష్ణుడు వోరు తెఱచెను అప్పుడామెకు నమస్త బ్రహ్మాండమును నందగపడెను ఇవటను నొక కంద పద్యమే పోతన వ్రాసెను —

క ఆ లలితాంగిగనుంగొనె

బాలుని ముఖమందు జలధి వర్షత వన భూ

గోళ శిథి తరణి శశిది

క్పాలాది కరండమైన బ్రహ్మాండంబున్

101340

ఈ పట్టున పోతన కవితా దృష్టి యెంత సూక్ష్మమైనదో పరిశీలింపుడు శ్రీ కృష్ణుని దొక్కనూరే వోరుదెఱచివాడు వెంటనే యశోద బ్రహ్మాండ దృశ్యము గోచరమైనది కృష్ణుడెంత సేపు వోరు తెఱచుకొని యుండగలడు? కృష్ణుని మాట యేల, మనము మాత్రమేత కాలము వోరు తెఱచికొని యుండగలము? ఒక తృటికాలము మాత్రమే ఆ యల్పాల్ప కాలముతో గాన వచ్చిన దృశ్యమును, ఒక్క క్షణ కాలము మాత్రమే కాంచిన దృశ్యమును, నొక చిన్న కందముతో పోతన యిమిడ్చును విధానముగా చూచిన పస్తునైన గదా, పెద్ద పెద్ద పుత్ర ములతో, వచనములతో సావధానముగా, చిత్రించుట కనుకూలపడును? నేటి చలన చిత్రములందు వలె, నొక్క మెఱపువలె, కృష్ణుని నోటియందు బ్రహ్మాండ గోళము కన్పించినది "మించెను కరిము కురంబును బంచాక్షరిలో శివప్రపంచముభంగిన్" అను రీతిని కృష్ణుని యాద్యదర్పణమునగలబి బింబితమైన బ్రహ్మాండమును పోతన కందమును చిన్ని పద్మపుటద్దమునగల బ్రతిబింబింప జేసినాడు అద్దమున సీద యెంత సేపు నిలుచునో, దానిని గూర్చి చెప్పు మాటకంతకన్న హెచ్చు కాలమెట్లు పట్టును? కావుననే కంద పద్య రచనము

పోతన భాగవతమును చంపూ వద్ద తిని కవిత్వయమతానుసారియై రచించినను, నన్నయ తిక్కన యెట్టివల కవిత్వమునకు, పోతన కవిత్వమునకు క్షేతియందు భేదములు గాల్పించుచున్నవి

కవిత్వయము

పోతన

1 వ్యాకరణ ప్రయోగ ప్రాధిమ్యము	సుకుమార పద రచన
2 అన్వయ కారిన్యము	అన్వయ సౌలభ్యము
3 ఆంధ్ర పద బాహుళ్యము	సంస్కృత పద బాహుళ్యము
4 అర్థాంతర విశేషములు	బద్ధాలంకార రచన
	అనుప్రసాస ప్రధాన్యము
5 యతిప్రసాస స్థలములలో సంధి గతములు, పదమధ్యాక్షరములు గలిగి నదుపుటకు ననువుగాక ప్రాథమ్యై యుండుట	పాదాంతమున విశ్రమ స్థానములు పదములు ముగియుచు చదువ మలభ్యములై సరళములై యుండుట
6 పద వాక్య సౌష్ఠ్యము	రసావిత రచనా వైఖరి
7 ఆర్థ సారన్యము	రస శాఖాగ్మ్యము

చందస్సు-యతులు-(ఉ-పు) యతి

భాగవతమునఁబెక్కు చోట్ల హల్లెన 'పు' కారమునకు, అచ్చు ఉకారముతోను, తన్మితముల తోను యతి కలదు ఈ యతులు ప్రాచీన కవులును, మధ్య కాలపుగవులునుపయోగించినను అచ్చ కవీయమున నీ యతి లేని కారణమున, భాగవతము నందన్ని చోట్ల పాఠములు మార్పబడినవి కాని తాళవ్రత వ్రతులలో నల్లె నిలిచి యున్నది

1 ద్వితీయస్కంధము — క నభిమత మొప్పుగ వాస్తతంతువును గావించెన్ 97 న అచ్చు నభిమతమొప్పుగ నా వస్త తంతువోగి గావించన్

2 తృతీయస్కంధము —
చ వెట్టివారిమే

తొదవగగానవచ్చు గురువుల్ ప్రియ శిష్యులు గొల్వ — 255 న

అచ్చు చ వెట్టివారిమేల్

వదలక కానవచ్చు గురులం బ్రియ శిష్యులు గొల్వ

ఈ పాదమున నన్యాయము కుదురక పోవుటచేగాబోలు — 'వదిలక కానవిచ్చు, అనుచోడ?'
అని ప్రశ్నార్థకవినిష్ఠముతో ఎరిష్కరించిరి కాని పై ఉ పు యతిపారయా సందేహముఁ
గిచ్చినైచినది

2 కావున నీ నేళన త్రుంపు నడ్జన హితో — ద్యోగానురక్తుండవై 669 ప
అచ్చు — కా — పున నీ నేళన త్రుంపు నడ్జన హిత ప్రోద్బాదురక్తుండవై

3 చతుర్థ స్కంధము —
క హాహోధ్వని యొడవగ నిట్లనిరి మానవులు ద్విదకులునీ
అచ్చు — హాహోధ్వని పాదలుగ నిట్లనిరి మానవులు
కొన్ని ముద్రణలలో 'హదలగ'

4 ఉష్ణులంబులు శతయోజనంబులు పాడ—వును వంచనవృత్తి యోజనములు 137 ప
అచ్చు — పాదవోగి వంచ నవృత్తి యోజనములు

5 కావున నలమణ్య తీర్థముల నొప్పు — 931 ప
అచ్చు కావున ను బుణ్య తీర్థములతోల — ఇచ్చట ఉ పు యతి నివారణ కొరకు
పాదమే మార్పు చెందినది

దశమ స్కంధము - ఉత్తర భాగము

1 కావునదగ నర్జునుండు వనవోధ్వువుడున్ — 714 పద్యము
అచ్చు — కావున విజయుండునుంబవన పుత్రుడు

2 మహోగ్రుణై వట్టితెచ్చె సాల్వండు గడగి — 899
అచ్చుతో — చిత్రముగ విది మార్పు లేకయే యున్నది

3 ఒనరించుమీరి నప్పుడు — 1153
ఈ పట్టున మార్పు లేకయే యున్నది

మీది పాదముల నన్నింటిని మార్పు చేసిన పరిష్కర్తలీ రెండింటినెట్లు విడిచిలో తెలియుట
లేదు

ఈ ఉ పు యతి విచారణమొక్క పాఠ భేదము ఏ యమే కాదు, మరి యొక ముఖ్యంకమును భాగవత శైధ్య విమర్శకుల కాధారమైనది పిలయినగా, నిష్టి యతులు నారయ కవిత్వములోనే గలవనియు, పోతరాజుగారట్టి యతులను సువయోగింపరనియు వారి యభిప్రాయము కాని యిట్టి యతిని పోతనకు ముందు వెనుక సున్న కవులందఱును సువయోగించియే యున్నారు చూడండి —

1 పాల్కురికి సోమనాధుడు —

దేవునకు ననుంగువాడనని యుత్సుకతన్ పుష్కరితకము 98 ప

2 గౌరవ నన నాధచరిత్ర —

ఒక్కనిదించి పోవుటయు భీతిల్లి — 92 పుట

ఉండంగదగిన తావులను 177 పుట

3 పిడపర్తి పోమక — పద్య బసవ పురాణము

విమర్శించి కూర్చుండఁజోయగుత్సవ యుతులై — (1—152)

4 తిమ్మ కవి ద్విపద భారతము —

ఓజుపై జరయు చాపులు దేవుల్లేని 21 పుట

ఉడిపి కోలాని పోవుచునుండి

41 పుట

ఇట్టివింకన చుగా గలవు (నూడొండు అప్పకవీయము పంచమ ముద్రణ పీఠిక వానిళ్ల ప్రకటితము 1951)

అను ప్రాసలు —

పోతకారిదేయని యుండఁజొగీకరించు నవ్వును స్కంధముక నొక యనుప్రసానముట్లు గలదు

క సురరాజవైరి లోఁబడె

పరిణామిత సాధు భక్త పటలాంహనకున్

నరసింహానకు నుదంచ

త్యరతర జిహ్వానకునుగ్రతర రంహానకున్ (7—293)

ఇటు — లాంహనకు, సింహానకు, జిహ్వానకు — రంహానకు అని యనుప్రసాన — కాని జిహ్వానకు అను చోట యనుప్రసానము తప్పింది యని పరిష్కర్తల భావము కాని

యచట యుప్రసాన తస్య రేచి జిహ్వనకు లఘు చోట 'జిహ్వణకు' అనియే పోతన ప్రయోగించి యుండెను కాని ఇట్లే యుచ్చారణ పామర జనులదే యని యున్నకొన నక్కఱ లేదు పండిత కథలవయోగించినారు

తాళ్లపాళ పెద తిరుమలయ్యగారు తమ మదర్శన గడలో నీ ప్రాసను వాడియున్నారు

“వింస్వత్రితనరక వీరము చక్రము —
 సైంహికేయగళ సంహర చక్రము

8. పోతన ప్రతిపాదించిన భక్తిరీతులు

1 భక్తిశృంగారము

భాగవతమున పోతన, భక్తి తత్త్వము నతి లోకోత్తరముగ బ్రదర్శించి, యా తత్త్వమును సాహిత్యమున సుప్రతిష్ఠితము గావించినాడు. భక్తి తత్త్వముతో కావ్య రసముల యందు రసరాజ మనిపించుకొన్న శృంగారమును సమ్మేళనము చేసి యున్నాడు. కావున పోతన ప్రతిపాదించిన శృంగార రసము, ఆలంకారిక రసనిర్వచనములకన్నభిన్నమై, “భక్తి శృంగారము” అనునొక మాతన సాంకేతికము దాల్చినది.

ఈ భక్తి శృంగారమును, తెనుగు సాహిత్యములో తొలుదొలుత ప్రవేశ పెట్టినవాడు పాల్కురికి సోమనాథుడు. అతడు భక్తి శృంగారము అనునొక క్రొత్త రీతి శృంగార రసమును తన కావ్యములలో ప్రతిపాదించినాడు. బసవని పెండ్లి కాలమున నాతని మూర్తిని వర్ణించుచు—

“భక్తి శృంగార మేర్పడజూతగొన్న
భక్తి కళార్లవు బసవయ్యజూచి”

అని యీ పదమునువయోగించి యున్నాడు.

“భక్తి శృంగారముల్ భవు భక్తి పరవి
రక్తి భావములు వారాధ్య నంపరలు”

అని పండితారాధ్య చరితమున దీనిని వివరించి యున్నాడు. శ్రీవ గ్రంథ పారాయణుడగు పోతన యీ తత్త్వమును పాల్కురికి సోమనాథుని నుండియే గ్రహించి యున్నాడు. సోమనాథుడు బసవన భక్తి భావమును వర్ణించుచుజెప్పిన

ద్వి “పడిబాటు జలమున కొడలెల్లగాళ్లు
పడిగాలు చిచ్చున కొడలెల్ల నోళ్లు
పడి వీచు గాడ్చున కొడలెల్లదలలు
పడిజేయు బసవన కొడలెల్ల భక్తి”

అను భక్తి రస పుష్పములగు పలుకులు, పోతనకు నష్టయించును. పోతన యీపాద మస్తకము భక్తి స్వరూపమే.

ధ్వ 'ఎవా' యనగ ప్లు పాపం డేం?
 ఎవకు వైనిం ప్రపదే భు
 ఎవా యనగ ప్లు పాపం డేం?
 పసి బాలురకు వైని నెడగదే భక్తి

అను సోమన పలుకులను సమన్వయించిన —

సోతన యనగనే, మనకు భక్తియే పూర్ణముగా భాించును

కాని శివ భక్తి రసమును ప్రపంచించిన పాల్కురిక సోమనాథ్ కృంగార రస మంగమైన కాదు అవి యామూలాగముగ భక్తి రస ప్రధానములు నన్న చోడి మహో కవి కుమార సంభవమున కృంగారరసమే ప్రధానమైనది అది కావ్యము లందు భక్తి ప్రపంచినము కాలేదు కవిత్వయము వారి కవితారచన యందలి రసనిర్మాకత్వము వేఱు నన్నయ నాదరస్కండు తిక్కన నాశ్రాగ నిహార రసికుడు, కావ్య రససిద్ధి యందకై శ్రావణదామృతమును చూపిన మహావి — ఎఱ్ఱిర యమ్మ రసవాదియైయు శంభుదాసుడు దాసుడైనను నాతడు భాపుడుడు, సంయమనశీలి ఎఱ్ఱిర భక్తిరసానుభవము పరిణత బుద్ధులగు పండితులకు మాత్రమే అగుభవైక వేద్యము సాహిత్య రససాపణ సంవిధాన చక్రవర్తి యగు నాచన పోమన రచనలో పృంగార రసమంగ మైనను నందు భక్తి రసము మృగము శ్రీ నాథ మహాకవి రచనలో పృంగార రసము ప్రాధాన్యము పరిపూరించు నందు భక్తి రస మంగికాదు విశుద్ధ ముగ్ధ మోహనమై, విశ్వ జననముగు భక్తి రసమును, వినితి కృంగార తరంగితముగా నొనర్చి సంగంగీ భావ సమన్వయముతో, గంగా యమునా అరంగిణులవలె సమ్మేళన మొనర్చి, దై హికామగ్నికానందములగు నాంధ్ర లోకమునకు బ్రసాదించి, యచ్చుత తత్వమాను గూర్చినది పోతన భాగవత కవితయే

కావ్యానుభూతితో ప్రత్యక్షానుభూతివి మేళవించణోపర మహాకవి యగుట చేతనే పోతన భాగ వతమును భక్తి రచనా శిల్పమునకు పరమావధిగా సంకరింపగలిగాడు భక్తి రసానుభావముతో ప్రశస్త రచనా సౌందర్యమును సంపుటికరించుట చేత, భాగవతమున, ప్రతిపదము రసస్పృగ్ధము, ప్రతిపద్యము రసగుళిక, ప్రతిఘట్టము రసమయమునై విరాజిల్లెనది

భక్తి రసరత్నమును ప్రతిభావ్యుత్పత్తిం చేర గ్రహించుట వేఱు తదనుభవ సాక్షాత్కారము గలిగి యుండుం వేఱు భక్తి రసానుభవము చేతనే పోతన భాగవతమున కథా వస్తువున కొక కమ నీయ కల్పన, భావసరణుల కొక వ్యాఖ్యానము, భక్తి రసమునకొ యుద్ధీర్వత గలిగినది భక్తి కృంగార లహరీ స్థిరమగు పోతన, బహుగయం నవరస భరితముగ, నవనవోన్మేషముగ భక్తి రసమును వెలార్చెను వ్యాఖ్యాతల భావ సరణికి వ్యాఖ్యాతయయ్యెను భక్తి రస విద్యోసాధ్య

యుడగు పోతన, విద్యార్థులలో రస గ్రహణ శక్తిని పెంపొందింపఁ జేయు గురువు ఎఱె, యాపదాంధ్ర మహాజనుల పూర్వమును భక్తి రస స్వైత్రములుగఁ జేసెను అంధ్ర కవితను భక్తి రసస్పృగ్దముగ నొనర్చిన ప్రథమ కావ్య లిప్తము భాగవతము పోతన భాగవతమాతని యంత రాత్మ పరికినది పరికించిన వాడల్లా రాముఁడు — ఆ సన్నివేశమున నాంధ్ర ప్రకృతి భక్తి పులకితమైనది ప్రకృతిలో లీనమైన ప్రతిరళయు సార్వజనీనమై, పర్వాదరణ పార్శ్వమై, సజీవమై వెలయును సార్వజనీనత్వము, కవితాకళ ఈ రెండును నమ్మేతమును జెందినవి గావు భాగవతమునకు సర్వవ్యాపకత్వము సంఘటించినది

పోతన కవితావిర్భావమునకు మూలకండమాతని భక్తి రస బావనా నహుధి దాని ఫలము భాగవతము కాబట్టియే యా గ్రంథమున రూపంతముగాని వ్యధము లేదు మాధుర్యము తెని భావము లేదు మనశ్శాంతినిగూర్చిన ఘట్టము లేదు

భక్తి శృంగారమునకు పరమాధి యైన దశమస్కంధమున శ్రీ కృష్ణ గోపికా శృంగార లీలా ప్రదర్శనమున పోతన ప్రదర్శించిన లోకోద్ధర ప్రతిభ, భక్తి తత్త్వము, పంగ దేశమున వైతస్య స్థాని ప్రతిపాదించిన మధుర భక్తి భావమునకు నాధారమైనది గుణరారు దేశమున 'పుష్టిమార్గ' స్థాపకులగు వల్లభాచార్యుల సిద్ధాంతమునకు నిది ప్రాతిపదికయైనది పోతన యీ భక్తి మార్గమున తెల్లు దర్శకుఁడయ్యెనో యిక చదువుము

2 నవనిధి భక్తి

భాగవతము సర్వము స్కంధమున ప్రహేళికుఁడు, లంఢియైన హరణ్యకళిపునిలో భక్తి మార్గము నవ విధములుగావిరూపించి యున్నాఁడు

మ తనుహృద్వాసల స్థామున్, ప్రణామున్, దాసత్వమున్, వందనా ర్చనమున్, సేవయు నాత్మలో నెఱుకయున్, సంకీర్తనల్, చింతసం బనునీ తొమ్మిది భక్తి మార్గముల సర్వాత్మున్ పారిన నమ్మి న జ్ఞనుడై యుండుట భద్రమింపుదలఁతున్ నవ్వంబు దై త్యోత్తమా

7—167 ప

దీని మూల శ్లోకము —

శ్లో ప్రణామ కీర్తనం విష్ణోష్టకగం, పాదసేవనమ్
లర్చనం ఎందనం దామం నశ్చమాత్మ నివేదనం
ఇతి యంచార్చితా విష్ణోభిక్తిశ్చై వైష్ణవక్షణా
క్రియతే భావశృద్ధిరసదృశ్యే కీకముత్తమమ్,

మూల శ్లోక క్రమము వనువరించిన

1 శ్రవణము, 2 కీర్తనము, 3 స్మరణము 4 పాద సేవనము, 5 ఆర్యనము, 6 వందనము, 7 దాస్యము, 8 పూజము, 9 అత్మ నివేదము

తెలుగున

1 పూజము, 2 శ్రవణము, 3 దాసత్వము, 4 వందనము, 5 ఆర్యనము, 6 సేవ, 7 అత్మ జ్ఞానము, 8 సంకీర్తన, 9 చింతన అని క్రమము తప్పినది అయినచు మూలార్థము విశదముగా నున్నది

ఈ శరీరమునకు నవ ద్వారములున్నవి కావున నవవిధ భక్తి మార్గములు తత్సాధన ఫల ప్రాప్తి కునదేశింపఁబడినది — తెనుగున దేహమునకు 'తొమ్మిది చిల్లల బొంది' అని పేరు¹ సోతనయు సంస్కృత నవశబ్దమునకు నరియైన తొమ్మిది శబ్దము మనయోగించెను — ఈ నవ విధ భక్తికి చారిత్రకముగ నింకొకయర్థము కూడ స్ఫురించుచున్నది

'నవ' యనగా నూతనమని యర్థమున్నది చారిత్రకముగనీనవభక్తి విధానము, నూతనమే, వీలననగా భక్తిని నీవిధముగా "నవ విధములు"గా విభజించిన మొదటి గ్రంథము భాగవతమే అందు వలననే భాగవతము భక్తి సిద్ధాంతమునకు పరమ ప్రమాణమైనది ఈ సిద్ధాంతము, తొలుత దేశ భాషలలో, తెలుగున దక్షిణ భారతమున గల యాంధ్ర దేశమున భాగవత మూలమున ప్రతిపాదితమై యా వెనుక నార్యవర్తము నాక్రమించినది ఈవృత్తితోజూచినను సోతన భాగవతమునకు యావద్భారత దేశమున స్థానము గలదు

పైన నవ విధ భక్తి మార్గములలో "రాస్యభక్తి" హెచ్చుగా తెలుగు భాగవతమున ప్రతిపాదితమైనది

3 ఆత్మార్పణము — మధుర భక్తి

దశమస్కంధమున, గోపికా గీతలు — భ్రమర గీతలు — రాసక్రీడ — జలక్రీడ — ఇవి యన్నియు నత్యంతము మధుర భక్తి సంభరితములు. శ్రీ కృష్ణుని యాత్మ గోపికలందఱి యందును స్పందించినది నమస్త విశ్వమును శ్రీ కృష్ణమయమైనది అచ్చట నేచాయజూచిన కృష్ణ పాదాంకిత స్థలములే! ఏ మూఁదరింకించిన, కృష్ణ లీలా విలాసములే! ఏ పట్టున నిలిచిన

¹ కల్ల నిజంబుగాగఁగఁగునట్లును తొమ్మిది చిల్లి బొందితో

కల్లడిగా గవించి తమకథలను పిట్టిని — తెలుగు పాలుపు (మించువల్లి)

కృష్ణ సన్నిపాత మాధుర్య భావమే! ఏ ధ్వని విన్న కృష్ణుని యాజీయుస్తర మధురమైన వేణుని నాదమే ఈ మహోజ్వల భావ సన్నివేశమున, పోతన గోపికలు శ్రీ కృష్ణుని వెదకు పథకముఁ జూడుడు

ఉ నల్లనివాడు, పద్మ నయనంబులవాడు, కృపారసంబుపైన
జల్లెడువాడు, మౌళి పరివర్జిత పింఛమువాడు, నవ్వురా
జిల్లెడు మోము నాడొక్కడు చెల్లెల మాన ధవంబుఁ దోచెనో
మల్లియలార! మీ పాదల మాటున లేడుగదమ్మ చెప్పరే

ఉ అంగజానైనఁ జూడ హృదయంగముండై కరగించువాడు శ్రీ
రంగ దురంబువాడు, మధురంబగు వేణురవంబువాడుమ
మ్మంగజా పువ్వుదూపులకు నగ్గము చేసి అవంగలుంగనా
రంగములార! మీ కడకు రాడు గదా! కృపమన్నజెప్పరే

10—1—1010—1011

అన్యపదేశమునకు ప్రశస్తాదాహరణముగా భ్రమర గీతల యందలి యీ క్రింది పద్యము దీసికొనవచ్చును

మ భ్రమరా! దుర్జన మిత్ర! ముట్టకుము మాసాదాబ్జముల్, నాగర
ప్రమదాళీకుచకుంకుమాంకిత అవత్ప్రణేహేదామప్రసూ
నమరందారుణితాననుండవగుటన్, నాధుండుమన్నించుగా
క!మమున్నేపుచుఁ జౌరకాంతల శుభాగారంబులన్ నిత్యమున్

శ్రీ కృష్ణ విరహత్వవై యొక గోపిక ప్రకృతి నే రీతిగవేడుకొనుచున్నదో తిలకింపుడు—

సీ అదె పందపందనుం డంతరివాటుండయ్యె
పాటలితరులార! పట్టరమ్మ !
హేలాపతుల కృష్ణ! యేల వాసీతివని
యైలేయలతలార! యడుగరమ్మ!
వనజాక్ష్మదీచటికి వచ్చిదాగడు గదా!
చూత మంజరులార! చూడరమ్మ!
మానసిమదనుతో మారాక యెఱిగించి
మాధవీలతలార! మనుచరమ్మ!

ఆవె జాతినతులనాయనీతియే హరికవి
 జాతులార దిశలజాతురమ్మ!
 కదళులార! పోయి కదలించి శిఖి పింఛ
 జాటులదెచ్చి కరుణజూపరమ్మ!

కరుణరసస్యంజకమగు పై వ్యమును ఎదివి కరిగిని హృదయము హృదయమే కాదు
 పోతన మధుర భావన యట్టి లోకోత్తరమైనది

“శ్రీ కృష్ణుండాత్మా రాముండయ్యును, గోప సతులకు నెందఱెందఱకు నందఱై నిజప్రతిబిం
 బంబులతోడం గ్రీడించు బాలు పోలికంగ్రీడించె” అను వాక్యము మధుర భక్తి భావనకు మహా
 త్తర గంభీర వ్యాఖ్యానము

9. శ్రీనాథ పోతనలు-భక్తి మాహాత్మ్య కథనము

పోతన నమకాలినుడగు శ్రీనాథమహాకవి, తన గ్రంథములను, మంత్రతులకు, పాపంతులకు, మహాదైత్యులకులకుగ్రుణినిచ్చి ప్రాభవముతో, భోగమృద్ధితో, పల్లకి పదస్థుడై, కవి సొట్ట బొమ్మడై కవితా సామ్రాజ్యము నేలుచుండెడివాడు ఇక పోతనయో, పాత్త్విక ప్రవృత్తిచే, భక్తి ప్రవృత్తిచే, సహజ కవితా సంపన్నుడయ్యు, నైహిక సంపదలకు రోసి, కుటుంబ సంరక్షణకు గృహస్థ ధర్మ నిర్వహణమునకు వెంట సరిపోవునో, అంత ధనము మూలమే సంపాదించి, జీవయాత్ర సాగించువాడు ఆ ధనమైనననొలలను యాచింపక తాను వ్యయముగ పాలము దున్నుకొనుచు, సన్యములను బంపింపుచు కాలక్షేపము చేసెడువాడు నకరాంధ్ర మహాజన హృదయ క్షేత్రములను కవితాపాలముచే దున్నె, భక్తి నన్యములు నపారముగఁ బండించిన పోతన, వ్యవసాయమే వృత్తిగా చేకొనుటలో వింతలేదు

ఇట్లున్నను—శ్రీనాథుడు పోతన యొక్క లోకోత్తర కవితా శక్తిని గుఱుకొనినాడు నిపురు గప్పిన విప్రువలె, మనీసారగట్టిన మాణిక్యము రీతి, మహత్తరమగునాతని కవన శక్తి మాఱుమూల పల్లెలో, మాటువడి యుండుట కాశణివృగింపలేదు మరియు నట్టి మహావి కృషీముడై యార్థి కముగ నొడుదొడుకులు వడుచు, పేదలనమనుభవించుటయు నాతడవగావనము చేసి కొన్నాడు తన వలెనే పోతన చేత గూడ కావ్య వ్యాపారము సాగింపజేసి, కవిలను కాముని రాతి గావించి యాతని లేమిని, లేమిగాజేయడంచినాడు

ఇట్టి యుద్దే శముతో నొకరాయ శ్రీనాథుడు వర్ణింపఁబడిన ప్రయాణించుచు, పోతన దున్ను కొను పాలము వడ్డకు వచ్చెను అప్పుడు పోతన కొడుకు మల్లన యేరు పూన్చి, రెండెళ్లతో పాఠము దున్నుచుండెను

శ్రీనాథుడు రనకు కేవలము కవితా శక్తియే గాక మంత్ర శక్తి యున్నదని చూపుటయను నట్లు, తన పల్లకి మోసెడి నలుపురు బోయాలలో నిద్దరిని విడిచి పొమ్మనెను పల్లకి యిరువురు బోయాలతో నడచుచుండెను మల్లన యది చూచి విస్మితుడై తండ్రికడకేగి, యా పృథ్వాంతము వెలికిగించెను పోతనయు, తనయునిలో కాడికిగట్టిన యొక యెద్దును విడుపునునెను మల్లన యట్లే చేయగ, నాగలి యొక్క యెద్దుతో పని పేయుచుండెను అంత శ్రీనాథుడది చూచి, తక్కిన యెద్దులు బోయాలను విడిచి పొమ్మనెను పల్లకి యట్లే పడచుచుండెను పోతనయు, మల్లనను, మిగిలిన యెద్దులు విప్పి వేయనునెను యెద్దులు లేక పోయినను భూమిని నాగలి దున్నుచుండెను శ్రీనాథుడంత వ్లసిదిగి, పోతనకు సెప్పింపఁగడి, తన యవరాధము

మన్నింపుమని నేడుకొనెను. పోతనయు శ్రీ వాఙ్మనెంతేని గౌరవారపురస్కరముగ లేవనెత్తి కుశల ప్రశ్న గావించెను శ్రీనాథుడును, తన మనసులోని యభిప్రాయము వ్యక్త పఱచుట కిదియే యదనని తలంచి, యీ క్రింది రీతిని పద్య రూపమునదెలిపెను —

క కమ్మని గ్రంథబొక్కుటి
యిమ్ముగనేవుపతికైన గృతి యిచ్చిన గో
కొమ్మని యీయరె యుగ్ధం
బిమ్మహి దున్నంగ నేల యిట్టి మహాత్ముల్

వెంటనే పోతన పై కంద పద్యమునందలి భావమును వ్యాఖ్యానించుచు, శ్రీనాథునికి నూటిగ ప్రత్యుత్తరము నిచ్చువానివలె, యీ క్రింది పద్యముఁజదివెను —

ఉ బాలరసాలసాల నవవల్లన కోమల కావ్య కన్యకన్
గూళల కిచ్చి యవ్వడుపుకూడు భుజించుట కన్న సత్కృతుల్
హాళికులైన నేమి? గదానాంతర సీమల కందమూలకౌ
ద్దాళికులైన నేమి? నిజదార నుతోడర పోషణార్థమై

పోతన ప్రత్యుత్తరమెంత భావ గర్వితముగ నున్నదో చూడుడు “కమ్మని గ్రంథము” — అనుటకు “బాల రసాలసాల నవ వల్లన కోమల కావ్య కన్యక” అని పోతన వ్యాఖ్యానించినాడు అయ్యా! నీవు చెప్పినది ‘కమ్మని గ్రంథము కాదు’ అది ‘కావ్య కన్యక’ ఆ కన్యకయు, కోమలమైనది—దాల నుకుమారమైనది—ఆ కోమలత్వము, కేవల వల్లన కోమలము గాదు—నవ వల్లన కోమలము ఈ నవ వల్లనము రసాల సాలమునకు సంబంధి ఈ రసాలము — బాల రసాల సాలము ఇందలి యంతరార్థమిది బాల రసాల సాలము ప్రకృతి సిద్ధము ప్రకృతి సిద్ధమగు సౌకుమార్య మాధుర్య సౌందర్యము గల బాల రసాలము వంటి కావ్య కన్యకను ప్రకృతికి పతియైన పరమేశ్వరునకే నంకితము కావలయును గాని, తద్విప్లవము, కేవలము, స్వనతులకు—నరనతులకు ననగా మానవుల కెంత మాత్రమును గాదు అందును ‘కూళలగు’ వారి కిమ్ముల నడుపుకూడు నాశించుట వంటిది ఆట్టికూడు నాశించువారికి వాళనమే వేటుగతి లేదు ఈ పద్యము ప్రతి పదరసగ్రాహి శ్రీనాథుడు కందములో పై పద్యము చెప్పి, వలసిన యర్థము వసు ధోతులచేఁబడయవచ్చును దానితో కమ్మని భోజనము, లభించును దారసుత పోషణకై తల్లిడిల్లి నవనరము లేదు, అను భావము వ్యక్త పఱచినాడు పేదవారికి కడుపు నిండ తిండి ‘ప్రియమైన’ వస్తువు గదా!

పోతన ‘కంద’ పద్య మూలమున కమ్మనియాహారములభించునని చెప్పినదానికి, తన ప్రత్యుత్తరములో ఆ ‘కంద’ మూలములే తన శరీర పోషణకే గాక, దార నుతుల పోషణకుఁజాలునని యుక్తి

యుక్తముగఁజెప్పియున్నాడు ఇదియునుగాక కావ్యకవ్యక — బాలరసం సాలము అనగా మా కందము అది పరమేశ్వరార్చితమై వచ్చుడు, భుక్తియేగాక, ముక్తిని కూడ అభింసఁజేయునని పోతన యాశయము

శ్రీ నాథుని కంద వద్యమునందలి భావము, పోతన 'ఉత్పలము'లో విప్పారినది ఇకనొక విశేషము — శ్రీనాథుండు చెప్పినది కందము — కందము — సమవృత్తము గాదు అంధు నాలుగు పాదములొకే రీతిగా మండవు రెండు పాదములొక రీతిగాను, మరి రెండు పాదములొక రీతిగానునుండును ఉత్పలమాల, మొదలగు వాని యందు నాలుగు పాదములొకే రీతిగ నుండును పోతన యుత్పలములో చెప్పఁజూత భావమేమనగా — స్వసతులకు — రాజాలకు, కృతినిచ్చిన యెడల కవి జీవితము, సమవృత్తము గాక విషమ (వి+సమ) వృత్తమగును. అర్థము లభించినను, నది యంతరించిన, వెనుక జీవితము వినముముగాక మరేమియగును? అట్లుగాక, జగత్కృతి యగు సర్వేశ్వరునకుఁబ్రతినిచ్చిన, నాలుగు పాదములు గల సమవృత్తమువలె చతుర్వర్గ ఫల ప్రాప్తిని జీవితమున పొందగలము, అనుటయే

ఇట్లుత్తర ప్రత్యుత్తరములు జరిగిన వెనుక వారందఱు గలిసి యింటికి వచ్చిరి వచ్చు నప్పటికాయింటిలో వంట వదార్థములు లేవు పోతన భార్యయు, తనయుడు గూడ వాని కొఱకు పలు చోట్ల ప్రయత్నించియు విఫల మనరథులైరి పోతనయు, సరస్వతి దేవినిఁ బార్థించి యామె కృప వలన శ్రీ నాథునికి వృషసోపేతముగా భోజనము పెట్టెను తొలుదొలుతఁ యింటి యందే వదార్థములేక, తరువాత నాకస్మికముగా భోజన వదార్థములన్నియు లభ్యమగుట శ్రీనాథుని కాశ్చర్యము గలిగించినది భోజనాంతరమున శ్రీనాథుడు పోతననుజూచి “మహాకవి శ్రేష్ఠుడవగు నీవిట్టి మహాదారిద్ర్యమనుభవించనేల ? ఏ రాజునకైన నొక్కగంధము కృతినిచ్చి వలయునంత యర్థము సంపాదించి సుఖవృత్తి మండుట మేలుగదా ! లభ్యమగునో కాదో తెలియని పాఠశాలిక సుఖంబు మీది యాక వేత విపాలోక బాంధ్యంబు విరాకరించి యిడుమలంబడనేల !” అని పెక్కు రీతుల బోధించెను పోతన మనములో నప్పడే కొంత చంచల భావముదయించునదొడగెను తన భక్తుని పరిస్థితి చూచి భారతి వలన నేడ్చుచు పోతన యెదుట ప్రత్యక్షమయ్యెను అంత నాతఁడీ క్రింది నిధమున వాణి నమనయించెను

ఉ కాటుక కంటి నీరు చమకట్టునయింబడనేల యేదైదో !
తైలభదైత్య మర్థమని గాదిలి కోడల ! యోమదంబ ! యో
హోటక గర్భరాణి ! నిను నాకటికిం గొనిపోయి యల్లక
ర్ణాటకరాలకచకులకమ్మ త్రిశుద్ధిగ నమ్ము భారతీ !

ఈ పద్య మాంధ్రలోక మానాటినుండి నేటివరకందఁజ్రాతంగినదియే! అయిన నిందలి యర్థమును విమర్శకులు వివరించినట్లు కావరాదు రాజులకు కృతి నిచ్చి, ధన సంపాదన చేసి, దారిద్ర్యము బాపుకొనమని గదా శ్రీ నాథుని ప్రబోధము శ్రీ నాథుని ప్రబోధమునకు ప్రత్యుత్తరము చెప్పినట్లుగా, భారతీ దేవితో పోతన యిట్లు పల్కినాడు

ఆణటి కొఱకు గర్లాట కిరాల కీచకులకు కృతినీయననియు, ద్రికరణ శుద్ధిగ నమ్ముచునియు భారతికి హామీ యిచ్చుచున్నాడు పోతన! ఇందు పేర్కొనిన మువ్వురును శ్రీనాథునికి సంబంధించిన వారే!

కర్లాటరాజు—శ్రీనాథుడు కర్లాట రాజగు ప్రౌఢ దేవరాయల యాస్థానమున, ముత్యాలకాలలో కనకాభిషేక మహాసత్కారమును గాంచినవాడు—“కర్లాట క్షీతి నాధ మౌక్తిక నభాగరాంతరాకల్పిత స్వర్ణస్థాన జగత్ప్రసిద్ధ కవిరాట్టు”నని యాతఁడు చెప్పకొన్నాడు

కిరాలులు — కిరాలులనగా వైశ్యులు శ్రీ నాథుడు, తన హర విలాస ప్రబంధమును, కాంచీ పుర నివాసీయు, అనచి దేవయ సెట్టి పుత్రుడగు తిప్పయ సెట్టి కిగ్గతివిచ్చియున్నాడు

కృతపతి హరవిలాసములోని పీరియాల చరిత్రకుఁగఱవాయకుడగు చిఱుతొండ నందినంశీయుడు ఆ చిఱుతొండ నందిని వర్ణించుచు శ్రీనాథుడు “కోటికిం బడగ యెత్తిన సక్కిరాలు వంశ కిరీటాలంకారంబు 2—34 ” అని చెప్పియున్నాడు ‘కిరాల’ పదము అమర నిఘంటువున లేదు శేకపుని నానార్థార్థన సరక్షేపమున నున్నది

కీచకులు — కీచకులనగా హీన జాతివారు ఈ పదము వలన శ్రీ నాథుడు చెప్పిన పల్నాటి పీఠ యుద్ధ కథ మూచితమైనది మరియు శ్రీనాథుడు పల్లె, గొల్ల, మొదలగు క్షూద్ర జాతుల వారికి లేక హీన జాతుల వారికి సంబంధించిన

కవిత్వమును జెప్పినట్లు సారస్వత చరిత్రకారులందఱు ఎంగికిరించినట్లు యున్నారు”¹

పల్నాటి వీర చరిత్ర ప్రస్తావన దేశకృతియే యైనను హీన జాతికి వారి కొరక స్థాని రచించినదే కదా!²

శ్రీ నాథుడి విధముగా మువ్వర వలన, వారికి కృతులనిచ్చి గాని, కవితా సమ్మాన రూపమున గాని ధనము నార్జించినట్లుగా, త్రిశుద్ధిగా తానట్టి పనులుచేయునని పోతన భారతి దేవితో విన్నవించినాడు మరియు, భారతి దేవితో పోతన చెప్పటకుఁ గారణ మేమనగా శ్రీనాథుఁడును బ్రాహ్మ దత్త వర ప్రసాదుఁడు కావున నీ సంగతులన్నియు నామెకు తెలియును. కాబట్టియే పోతన శ్రీనాథుఁడట్లు చేసినను, “నేను మాత్రమట్లు చేయును నా మాట నమ్ముమమ్మా!” అని చెప్పి యామె ననునయించినాడు ఈ పద్యము, తల్లితో కుమారుఁడు మాట్లాడినట్లుగా నత్యంతము స్వభావికముగా మన్నది శ్రీ నాథ పోతనల చిత్త ప్రవృత్తులను సరిగా తెలుపుచున్నది

శ్రీనాథు డొకనాడు పోతన యింటికి వచ్చి, యాతడు వ్రాసిన యష్టమస్కంధమును జూచి యందున్న

సు. నీరికింజెప్పదు, శంఖు చక్ర యుగముంజేదోయి నంధింవడే
వరివారంబును జీఱఁ డ్రభగవతింబప్పింపదా కర్ణికాం
తరధమ్మిల్లము చొక్కనొత్తడు వివాద ప్రోత్తిత శ్రీ కుచో
పరిచేలాంచలమైన వీడఁడు గణ ప్రాణావనోత్సాహయై

“అను పద్యమును విమర్శించుచు పోతనతో నిట్లునెను

¹ ఇతఁడు (శ్రీనాథుఁడు) పండితాదరణీయమగు కావ్యములందెప్పుడయే గాక స్త్రీ శూద్రులకును యుక్తమైన నులభ శీలితో నొప్పు పాటలు పద్యములు రచించెను మన దేశములో పెండ్లి పాటలు మొదలగునవియు, గొల్లలు మొదలగు పాటక జాతి పాడుకొను గొల్ల సుద్దులు మొదలగునవి యును, పగటి వేషగాండ్రు చెప్పెడి కొన్ని కథా కలాపములును శ్రీనాథుని విరచితములేయని | పసిద్ధి గలదు కవి జీవితములు—గురుజాడ శ్రీరామ మూర్తి, పుట 244

² “పల్నాటి గొల్లం పాట జాతి” అని గణపవరపు వేంకట కవి యీ జాతి వారిని నిరసించి యున్నాఁడు

“క్రి మహా విష్ణుల తన భార్యతోడెప్పుడు తండ్రి చక్రవర్తియును ముట్ట దరింపడు పరివారమును వెంట రమ్మనడు తన వాహనమైన గరుత్మంతుని యాజ్ఞాపించడు ఇట్టి సాధన నందరియు లేక ఊరక గజేంద్రుని రక్షించుటకెట్లు వెడలినాడు? ఏమి చేయు అలంపుతో వెడలినాడు? అర్థమగు లేదు”

ఈ మాటలు విని పోతల యిట్లు పలికెను “భక్తానినుండగు పరమేశ్వరుండట్లు పరితాపంబు పాలగుట భక్తుల యెడలనకుండు కారుణ్యముజూపుటకే కాదు! ఇదియే నాకుఁ దోచిన యర్థము పాతకుముగా నున్నను గాకూర్చును భక్తికింగారున యేమి?”

శ్రీనాథుడి మాటలు విని యూరకున్నను, తన పద్యము విమర్శనకు వచ్చినదని మాత్రము పోతన విచారించినాడు శ్రీనాథునికి నా పద్యార్థము మఱుపకుండునట్లు చేయుటకొక యుక్తి ఎన్నినాడు శ్రీనాథుని కుమారుని యెచ్చటనో దాచి, యతనితో “నీ కొడుకు అకస్మాత్తుగా నూతిలో పడినాడు” అని తెలిపెను శ్రీనాథుడా మాటలు వినిన తత్క్షణమే, కళకళపడి, దిగ్గున లేచి, ఎచ్చట, ఎచ్చట? అని పిచ్చలించుచు పరువెత్తుచుండెను దానిం జూచి పోతన, యాతనితో నిట్లనియె “ఒహో! ఏమియా పరుగు? ఊరక వెడలితి వే? నూతిలోఁబడిన బాలుని పైకి దీయుటకు సాధనములైన న పిచ్చన యేది? త్రాడేది? ఏమి చేయఁదలచి నీ పవటికిఁదోయదపు నీవును నూతిలోఁ బడుదువా!” అనుచుపోతన కద్దము వచ్చెను అంత శ్రీనాథుడు పోతనతో “వా క్షు అని నా కిమ్ము కన్నారగించినచో కొంత వంత యుపశమించ గలదు” అని వేడుకోవెను పోతన యాతనితో నిట్లు నియె—“ఊరక జడియకుము నీ కుమారునికే యాపదయు లేదు ఆ నాడు గజేంద్రుని రక్షించుటకు నారావచుండగు శ్రీహరి నీ పలెనే పరితాపంబునొందె నీవనమర్చుండవలయు వలసిన పరికరములు లేని వాడువలయు మిన్నక చూచినంతచే కార్యము నఫలమగునని తలచినప్పుడు, అఖిల లోకాధీశ్వరుడును, తన కున్నీలో జగములనిడుకొనిన యా శ్రీహరి యూరక గజేంద్రుడున్న చోటికరిగిన కొఱతయేమైన గలదా” అని చెప్పినప్పటికి శ్రీనాథుడు మిక్కిలి ఖిన్నుడై, పోతన భక్తి విశేషమును గ్రహించి మోలి పోయెను

పోతన భక్తి మాహాత్మ్యము

పోతన యుష్మదస్కంధమున గజేంద్ర మోక్షణ కథను వ్రాయుచు “అల వైకుంఠ పురంబులో సగరిలో నా మూల సౌధంబు” అనునంత వఱకు వ్రాసి, యా పైని యేమి వ్రాయుటకును దోచక నెనటికో వెడలెను ఒకఁడెందఁలేనపుడు శ్రీకృష్ణుడు పోతన వేదముతో వచ్చి, కుమార్తెను తిలిచి, వ్రాయుచున్నతాటియొకలందెప్పని, అందు “ఆ మూల సౌధంబు” అను దాని వెనుక ‘దావల’ అని వ్రాసి తిరిగి వత్తునని వెడలి పోయెను కొంత పేవటికి పోతన ఎచ్చి, కూలురిచే గ్రంథమును

దెప్పించి, అందు తాను విడిచి పెట్టిన చోట, “ఆ మూం పొధంబు దావల” అని వ్రాసి యుండుట గాంచి, యాత్మర్య చకితుడై “ఇది యెవ్వరు వ్రాసిరి?” అని యామె పడిగెను ఆమెయు నింతకు ముందు మీరే వచ్చి వ్రాసి, యిప్పుడీ రీతి నడుగుచున్నారని ప్రత్యుత్తరము చెప్పెను పోత నయు నా శ్రీహరియె ఓన యందలి యవ్యాజ్యానురాగమునే తన రూపము ధరించి, యిట్లు చేసెనని యాతని గీర్తించి తనకు ప్రత్యక్షము గాని శ్రీకృష్ణుడు తన తనయకు ప్రత్యక్షమగుటయ్యామె భాగ్యమని కొనియాడెను

పోతన దామన్యంధముడ రుక్మిణీ కల్యాణము వ్రాయుచున్నప్పుడు “దేవకీ సుట వార్తె తిగలు వీడంగ” అను పద్యమున రుక్మిణీ యావనా విర్భవ పర్ణనము సేయుచు “హరికిరణే బంధ మధికంబుగాగేళ బంధమధికమగుచు బాఁకమరె” అని వ్రాయుగా నంతలో నారని కూతురు, కుంవటిలో బడి కనురెనయియు సందరిన “పద్యనయనువఁనఁబ్రమదంబు నిండా” అని వెంటనే వ్రాయునంతలో నామెకు నయ్యావద దొలగెను

పోతన తృతీయ స్కంధమున యుజ్జ్వలరాహావర ఘట్టము రచించుచుండెను ఆ సమయమున శ్రీ హరి వరాహ రూపమున పోతన యింటి యందు మెలగుచుండెను పోతన భాగవత రచన కర్ణాకర్ణిగా విని కర్ణాట రాజౌక పరియాయ మా గ్రంథము కృతినిమ్మని కోరెను పోతన యా కోర్కె తృణీకరించెను అంత కర్ణాట రాజు పోతన గృహమునకు భటులతో వచ్చి, ముందర తన భటుల నింటిలోని కంపెను ‘అచ్చట వరాహ రూపముని శ్రీహరి వారల నదల్పెను వారు నా వృత్తాంతము రాజునకుఁజెప్పిరి అంత కర్ణాట రాజే స్వయముగా రాగా , ఎరాహము వాని నడ్డ గించెను కాని యాతండు మద్రదేకముతో వరాహము దండించబోయెను కాని మిఱుమిట్లు గల కాంతి గల మోముతో, నా ఎరాహమెదురు విలువగనే, కర్ణాట రాజుకు కళ్లు కానరాలేదు పోతన యిది యోచించి, రాజుని చెలిసికొని పైకి వచ్చి, చూచునరికి ఎరహమురై మాయమయ్యెను రాజును పోతన మాచోత్సవము నెంతయు గొనియాడెను

సర్వాంధ్ర లోక ప్రసిద్ధిమైన —

- ౧ ఇమ్మనుజేశ్వరాధములకిచ్చి పురంబులు వాహనంబునన్
సొమ్ములు కొన్ని పున్నుకొని సొక్కి శరీరము వాసి, కాలచే
పమ్మెట వ్రేలుంబడక నమ్మతి శ్రీహరికిచ్చి చెప్పెనీ
ఐమ్మెర పోతరాజౌకడ భాగవతంబు జగద్దిలంబు గన్

అను పద్యమును, “కమ్మని గ్రంథంబొక్కటి” అగుదానికి కూడ నన్వయించె ఎమ్మెట పోతన సరస్వతి విముఖత్యమునకు నీ పద్యమే మూలాధారము

10 పోతన యనుసరించిన పూర్వ కవులు

భాగవతావతారికయందు పోతన 'ఆంధ్ర కవితా గౌరవ జని మనోహారి వస్తుయ సూరి' అని సన్నయకుఁ గై వారము గావించినాడు వీరభద్ర విజయమున— 'ఉన్నత గుణ ధుర్యవన్నపార్యు' అని పేర్కొన్నాడు ఆ గ్రంథ ప్రారంభమే — అపగా రన కవితా రచనా ప్రారంభమే నన్నయ కవితానుకరణముతో మొదలు —

శ్రీవాణీ గిరిజాశ్చిరాయ దధతోవక్ష్మముఖాజ్ఞేమ యే
 తోకానాం స్థితిమావహత్వ విహతాం ప్రీతిపుం నయోగోద్భవామ్
 తేవేద్యత్రయ మూర్తయ ప్రతి పురుషే స్వపూజితావస్థురై
 ర్భూయానుః పురుషోత్తమాంబుజభవ శ్రికష్ణ రా శ్రియేనీ
 (ఆదివర్ణము—ప్రారంభము)

ఈ శ్లోకమును వీరభద్ర విజయమున నిట్లునువదించినాడు

చ సీరియును వాణి గౌరి యనుజెన్నగు కన్యకు మేను, నాక్కుడె
 న్దురమును నుంకువిచ్చి ముదమొప్పవరించి జగంబులన్నియున్
 దిరములు సేయఁగ్రతోపెయదీనిదీర్చగ ద్రష్టయుగేక్షణుండునై
 హరి నిధి శంభు మూర్తి యగు వాద్యుండు మాకుఁ బనసన్మగ
 య్యెడిన్

ఉ శ్రీలలితంపుభూలియును శేష విభూషణమున్ శిరంబుపై
 వేలుపు టేఱుఁ, పాపబసు వెన్నెల పాపఁడు, మెను గొండరా
 మాలియుఁగేల ముమ్మొవల శూలము నీల గళంబుఁగల్గునా
 వేలుపు శ్రీ మహావగము వేలుపు మాకుఁ బనసన్మగయ్యెడిన్

ఈ వాక్యము “మాకుఁ బనసన్మగయ్యెడిన్” అనునది చూడఁగానే వస్తుయ భట్టాచారిని యుదాక స్తుతి జ్ఞప్తికి రాక నూనదు ఇందు నాల్గు పద్యములట్టి యంతముతో నున్నవి

భాగవతము దశమ స్కంధము పూర్వ భాగమున గోపికలు శ్రీ కృష్ణుని వెదకు సందర్భమున
ని కింది పద్యము గలదు

నీ పున్నాగ! కానవే పున్నాగవందితుఁ
దిలకంబ! కానవేదిలక నిలులు
ఘనసార! కానవే ఘనసార శోభితు
బంధూక! కానవే బంధు మిత్రు
మన్మథ! కానవే మన్మథాకారుని
వంశంబ! కానవే వంశ ధరుని
చందన! కానవే చందన శీతలుఁ
కుందంబ! కానవే కుందరదను

గీ వింద్రభూజమ! కానవే యింద్ర విభ్రుఁ
గువల వృక్షమ! కానవే కువల యేతుఁ
బ్రియక పాదస! కానవే ప్రియ విహారు
నమరుఁ గృష్ణుని వెదకి రయ్యుజ్జములులు 100 ఉ భా

ఈ పద్యము నన్నయ సతోపాఖ్యానమున దమయంతి నలుని వెదకు ఘట్టమున గల పద్యమున
కనుకరణము

నీ సహకార! మత్ప్రియ సహకారు, పున్నాగ!
పున్నాగుదిలక! భూ భువన తిలకుఁ
జందన! బుధపారి చందనుఁ, బుష్పతా
శోక! మువ్వాజ్ఞన శోకదమను
నకుళ! కులైక దీపకు, విభీతక! భయ
భీతార్తి హరునలుగ్రభీతితోడ
కానరే? కానరే? కానలోకోత్తరు
నన్నిమానిమానికి నరిగి యరిగి

ఆ యదుగునడుగు వెండువడిఁబురపురణొక్క
నిర్వరాంతరముల నిలుచు బోలుచు
దరుల గిరుల యెడల సురు గుహంతరములు
దొంగిలొంగి చూచు తోయజాక్షి (భార ఆర 2—94)

పోతన —

చ తరళ తరంగ పీచి సముదించిత బిందు నరస్పరస్పతీ
 సరిదరవింద తుందిల లనత్తురు తీరనివాసనమ్మనీ
 శృర నికర్ణాశమాశలిత సంవదలన్ గమగోచు వేడ్కము
 ప్పిరి గొనవేగె వాత్మపుట భేదన విమ్మట మార్గవర్తియై
 త్మ 783

నన్నయ —

చ బహువన పాదపాల్దీకుల ఎర్వుత పూర్ణ నరస్పరస్పతీ
 సహిత మహా సుహీధర మజ్రన సహజ్రన పణాళి దాల్చదు
 న్నహతర మూర్తికిన్ జలధి కొయికిణాయక శయ్యయైనయ
 య్యహివతి దున్నుతాంతకుండవంతుడు మాకుల్ల బసన్ను
 డయ్యెడిన్

నన్నయ —

ద్రోణుడు ద్రువదుంజాచి యన్న మాటలు

కం వీరెవ్వరయ్య ద్రువద మ
 హరాజుల? యిట్లు కృపణులై పట్టువడన్
 వీరికి వలెనె? యహహ! మ
 హరాజమదాంధకారమది వాపెనొకో! ఆది 6—90

పోతన —

యకోడ శ్రీ కృష్ణుని దొంగతనము కవిపెట్టి యన్న మాటలు

కం వీరెవ్వరు? శ్రీ కృష్ణులు
 గారా? యెన్నడును వెన్నగనడలకదా!
 చోరత్వంబించుకయును
 నేరరట! ధర్మిని పిట్టినియరులు గలరే! 10—374

నన్నయ —

మ లమితాభ్యాపకకొళలంబొలిచి వేదార్థామలచ్ఛాయయై
 నమహద్వర్గ చతుష్క పుష్పవితతిన్ కోలిల్లి కృష్ణార్జునో
 త్తమ నానా గుణకీర్తనార్థ ఫలమై దైన్యపాయ నోద్యాపణా
 తమహాభారత పారిజాతమమరున్ ధాతీనురప్రార్థ్యమై
 ఆది 1—65

పోతన —

మ లలితస్కంధము, కృష్ణ మూలము, శుకాలాపాధిరామంబు మం
జులతా శోభితమున్ సువర్ణమమనస్సుజ్ఞేయమున్, సుందరో
ష్ణులపుత్రంబు మహాఫలంబు విమల వ్యాసాలవాలంబునై
వెలయున్ భాగవతాఖ్య కల్పితరుపుర్వీన్ సద్విజ్ఞాత్రేయమై

1—22

తిక్కన —

పోతన, తిక్కనను గూర్చి 'హరిహర చరితాంబులంద ఎండనాథిలాషిందిక్కు మనీషింభూషించి'
అని (1—12) చెప్పి యున్నాడు తిక్కన యనునరణములను జూపుదును

తిక్కన —

రాజుటె! రాగహీనుడటె! రాజిత నుండర మూర్తి యట్టే! వి
బ్రాజిత సంపదన్నత విభాసిత వర్తనుడట్టే! కామివీ
రాజ మనోజ్ఞ భంగినతురత్నధనుడటె! బ్రహ్మచర్యదీ
క్షాజిత మన్మథుండునటె జన్మము లిట్టివి యెందుగల్గువే?

శాంతి 2—103

పోతన —

రాజుటె ధర్మజాండు! సురరాజ నులుండటె ధన్వ! కృతవో
ద్వేషికమైన గాంధీవము విల్లుటె! సారథి సర్వ భద్ర సం
యోజకుడైన చక్రియటె! యుగ గదాధరుడైన భీముడ
య్యాజికీడోడు వచ్చునటె! యూపద గల్గుడిదేమి చోద్యమో

1—211

తిక్కన —

సీ ప్రాణంబుతోగూడ రక్కసి చన్నుం
పాలుద్రావిన ప్రాణ బాలుండిలండె
ప్రేమ్మిడిణజాబూరు విడిచి లోకముల మె
చ్చించిన యా జెగజెట్టి యితండె
దుర్మొత్తుడగుకంసుడునిమి యూతని తండ్రి
పట్టంబుగట్టిన వ్రథుండితండె
పత్యభాషకుఁ బారిజాతంబుపై గలి
కోర్కొనిరిన రసికుండితండె

గీ వెన్నలును గోపికా చిత్త పుత్తములును
 వరసీ మ్రుచ్చిల నేర్పిన హరి యితండె
 శ్రుతి శిరోభాగములుండన సుభగచరణ
 వరసీ జామోదమునుగూర్చు చతురుడితండె భార ఉద్యో

3 160 ప

పూర్వ కవుల ప్రయోగములలో 'అలు' కు మాఱుగా 'అల్పై' 'అటై' అను ప్రయోగములు
 మూతమే కాన్పించుచున్నవి

పోతన —

సీ వీడటే రక్కసి విగత జీవగణము
 బాలుడ్రాచిన మేటి దాంతుండు
 వీడటే నందుని వెలదికి జగమెల్ల
 ముఖమందుణ్ణాపి ముద్దులాంఁగు
 వీడటే మందలో వెన్నలు దొంగిలి
 దర్పించి మెక్కిన దావరీడు
 వీడటే యలయించి వ్రేతల మానంబు
 సూతలాడిన లోక సుందరుండు

గీ. వీడు లేకున్న పుర మటపిష్టంబు
 వీనిబొందవి జన్మంబు విగత ఫలము
 వీనిజలుకవి వచనంబు విహగరుతము
 వీనిజాడవి చూడ్కులు వృథలు, వృథలు

10—1—1249

తిక్కన —

శా యోధాగేపరుడిన్దతేజాడు రజోద్యోగమరక్తుండు

భార విరా 3—25

పోతన —

శా యోధాగేపరుణి హలాయుధుండు లోకోత్కృష్ట బాహుబల

భాగ 10—1—1558

అక్కడ -

మ వికట భూకుటి ఘోరపాప కలతస్వేదోద్భవుండు
భార విరా 3—25

పోతన —

మ వికట భూకుటిపాలభాగుండగుచున్ భాగ 2—167

తిక్కన —

మ సకల స్థావర జంగమములు భవత్సాన్నిధ్య మ్మాంబునన్
భార ఉద్యో 1—186

పోతన —

మ సకల స్థావర జంగమ ప్రతతికిం జర్పిం దానాభ్యుదయై
భాగ 3—1019

పాఠక కష్టతయమున మూడవ కవి, ఎఱ్ఱని పాఠాను 'శంభుదాసు'డయ్యను, 'గోవింది గుణాదర సంభృత పామన్యుడు" ఎఱ్ఱన కృతులలో పోతనను హెచ్చుగా నాకర్పించినది యాలని ఎసింపా పురాణము ప్రహేలక కథ యందున్నది ఎఱ్ఱన నృసింహ పురాణములోని పద్యములు, పోతన భాగవతమున భక్తి రస విస్తృతించిందినవి ఈ క్రింది సంవాదములను పరిశీలింపుడు

ఎఱ్ఱన —

క వీరును బెద్దలచే మును
వీరం లలరందరతరంబ విన్న విధమునన్
మానసమున నున్న తెలుగుం
గామపునం గన్న క్రమముం గథన మొనర్తున్ నృసిం 1—24

ఆ వె

భాగవతము దెలిసి పలుకుట చిత్రంబు
హుళిక్లైన దమ్మిచూలిక్లెన
విబుధ జమం వలన విన్నంతగగ్నంత
తెలియ వచ్చినంత తేట పఱతు భాగ 1—19

౯ కేసవాకార లీలలు గీలుకొనిము
దంబులదొందని తలఁపును దలఁపుగాదు
మాధవ స్తోత్ర ఘన మధా మధుర రుచులఁ
ఁజుకకుండెడు జిహ్వయు జిహ్వగాదు వృసి 5—22

౧౦ సమలాక్ష్మి సర్పించు కరములు కరములు
శ్రీ నాథు వర్ణించు జిహ్వ జిహ్వ
సుర రక్షకునిఁ జూచు చూడ్కులు చూడ్కులు
శేష శాయికి మ్రొక్కు శిరము శిరము
పిన్మనాకర్ణించు ఎనుఁచు పనులు
మిథు పైఠిఁ దగిలిప మనము మనము
దగినందులగొను సదములు సదములు
పురుషోత్తముని మూర్తి బుద్ధి బుద్ధి

౧౧ దేవదేవునిఁ జింతించు దినము దినము
చక్రహస్తనిఁ బ్రకటించు చదువు చదువు
కుంభినీధవుఁజెప్పెడు గురుఁడు గురు యు
తండ్రి! పారిజేరుమనియెడి తండ్రి తండ్రి భాగ 7—169

౧౨ కలఁడు మేదినియందుఁగలఁడుదకంబుల
గలఁడు నాయువునందు గలఁడు వహ్నిఁ
గలఁడు భానుని యందు గలఁడు సోముని యందుఁ
గలఁడంబరంబునగలఁడు చిత్రలఁ
గలఁడు చరంబులగలఁడచరంబులఁ
గలఁడు బాహ్యంబునగలుడు తోవ
గలఁడు పారంబులగలఁడు కాలంబులఁ
గలఁడు భర్తంబులగలఁడు క్రియలఁ

౧౩ గలఁడు, కలవాని యందును గలఁడు తేని
వానియందును గలఁడెల్ల వాని యందు
నిరద వేయును వేల వచ్చెక్కరుండు
కలఁడు నీ యందు నాయందుగలఁడు గలఁడు వృసి 5— 78

మ కలదంబోధిగలందు, గాలిగలదాకాశంబువన్ గుంభినిన్
గలదగ్నిన్ దిశలన్ బగల్గ నిశలన్ ఖద్యోత చంద్రాత్మలన్
గలదోంకారమునన్ ద్విమూర్తులు ద్విలింగ వ్యక్తులందంతటన్
గలదక్షిణుండు గలందు తండ్రి వెదకంగా నేల నీయాయెడన్
భాగ 7—274

నిజ్జన — మ అమలాంభోజదళాక్షుడక్షత మన శ్యామాంగుడాజానుదీ
ర్హమహాభాగుండు, సంహతోరుకణివోరన్ముండు, పింహోరువి
క్రమణుండుద్భత జౌర్య ధుర్యకలనా కల్పండు కల్యాణధీ
రమణీయుండు వెలింగె రాముండు గుణారాముండు భూమండలిన్
హరి పూ 4—36

సోతన — మ అమరేంద్రాళకుంబూర్ణ చంద్రుడుదితంబై నల్పు నారాయణాం
శమునం బుట్టె మదాంధ రావణ శిరస్సంఘాత సంభేదన
క్రమణోద్దాముడు రాముడాగరితకున్ గౌనల్యకున్ నన్నుతా
నమనైర్మలకతుల్య కంచిత జనుస్సంసార సాఫల్యకున్
భాగ 9

నిజ్జన — శా ఈ వానం బడిపీడునందు నకులస్పీక్షించి రక్షార్థివై
నేవేయిద్దరణింద్రముంబెరికితిన్ విస్తీర్ణ మీక్రింద మీ
రేవారెచ్చటనుండగోరితిరి మీరెల్లం బతుశ్రేణితో
భావంబువృదు ముజ్జగించి చనుడి భవ్యాది చాటందఱున్
హరి పూ 6

శా బాలుండీతడు కొండ దొడ్డది మహా భారంబు పైరింపగాఁ
జాలందోయని దీని క్రింద నిలువన్ శంకింపగాఁబోలది
శైలాంబోవిధి జంతు సంయుత ధరా చక్రంబు పైబడ్డనా
కేలల్లాడదు బంధులార నిలుగి! క్రిందంబ్రమోదంబునన్
భాగ — 10—1—920

ఉ అడుగెట్టి యిసస్సడనురాత్మజాడంబుజనాభునవ్యయుం
బాడుద మాది దేవు నదనంకజ న్నాజలు చేపి భక్తి మై
నాడుద మిచ్చుతై క శరణాగతులంగవి కర్మబంధముల్
వీడుదమంచుబల్కుకడు విన్నయమందగదోడి బాలకుల్

వృసం 3—149

క అడుదము మనము హరి రతి
బాడుదమే ప్రాద్దు విష్ణు భద్రయశంబుల్
వీడుదము దనుజ నంగతి
నాడుదము ముకుంద భక్త కోటిన్ నూటిన్

భాగ 7—248

ఎద్యముల యెత్తు గడలలోను నంపాదములు గలవు

క హరి భక్తుల జనము జనము వృసం 2—33

క హరి భక్తుల తనము తనము భాగ 9

సీ ఆ అంబుజోదర ధ్యానతత్పరత యొకటికావి బాలకుండు

వృసం 3—147

సీ ఆ అంబుజోదర దివ్య పాదారవింద
చింతనామృత పాన విశేషమత్త
చిత్తము

భాగ 7—122—150

ఇట్లు వద్యముల యందే గాక వచనములందును, నంపాదములు చూపట్టుచున్నవి

న హిరణ్య కళిపు ప్రవల్లద విషయన్నిగూచు గ్రహవేశ వృత్తి కర విషమి నంరంభ దుర్వార
గర్వరంభ భీషణాభిరూప సంస్థానంబును వృసం 5—62

న ప్రవల్లద హిరణ్య కళిపు రంజన భంజన విమిక్తాంతరంగ బహిరంగ జేగీయమాన కరుణా
వీరదననంయుతుండును భాగ 7—285

శివకవులు —

పండితారాధ్యులు శివ తత్త్వసారమున

క జ్ఞానియగువాడు భక్తివి
హీనుండగునేని ముక్తి తెయిదందు

‘భక్తి వలననే ముక్తి కలుగును గాని కేవల జ్ఞానము వలన కలుగదు’ అని స్పష్ట పఱచి
యున్నాడు

ఈ రీతిగనే పోతనయుజెప్పియున్నాడు

ధర్మతత్వశ్రీ
పరిణతి సాధవంబగు స్వభావముదొల్లిన యట్టి మర్త్యులు
తదం ప్రసవం
కరుహములర్చి మై గొలువగానమిదొందరు తత్త్వదంబునన్
భాగ 3 509

వన్నెచోడమహాకవి —

వీరభద్ర విజయమును గూర్చి వ్రాసిన పందర్యమున వన్నెచోడమహాకవి కుమార వంభనము
నెట్లనునరించినదియు దెలిపితిని ఇందు మరి కొన్ని చూపుచున్నాను

వన్నెచోడుడు —

తే ఉగ్రభామకరాహతి కోడిపాణి
వచ్చి తరువన దుర్గంబు సొచ్చి యున్న
తిమిర పటలంబునాగానమునగలయ
నిండి ఘూర్ణిల్లి చుండే వేదండ ఘటలు

పోతన —

గీ అంధకారమెల్ల వద్రగుహాంతర
విభులందుఁజూచి వెఱచి దాగి
వెడరువేచి పంధ్య నినుడు వ్యర్థ తనున్న
వెడలెననగ గుహలు వెడలెగరులు

భాగ. 8—27

పొల్కురికి సోమనాథుని యనునరణము

సోమనాథుని బసవ పురాణమునఁబ్రతియోక్తమున బిజ్జలునితో మంత్ర వర్గము బసవనిపై
కొండెములు చెప్పు నందర్భమున నీ క్రింది ద్విపద పంక్తులు గలవు

ద్వి క్షీరాబ్ధి లోపలగ్రగ్గడించు హంస
గోరునే పడియల నీరు ద్రావంగ?
జాత ఫలంబులఁజాంబించు చిలుక
బ్రాతి బూరుగు మ్రాని పండ్లు గన్నొనునె?
రాకామల జ్యోత్స్నద్రావు చకోర
మాకాంక్ష సేయునే చీకటిద్రావ?
విరిదమ్మి నాపన విహరించుదేటి
పరిగొని మడియునే ప్రబ్బిలి విరుల ? 3—82 పుట

పై ద్విపదలోనున్న భావములకు మందార మకరంద మాధుర్యము గల్గించి, పోతన యీ
క్రింది సీనము నంతరించెను —

సీ మందార మకరంద మాధుర్యమును గ్రోలు
మధుపంబు వోపునే మదనములకు
విర్మల మందాకినీ విచిత్రలయాగరు
రాయంచ చనునె తరంగిణులకు ?
లలిత రసాల పల్లవ భాదియై చొక్కు
కోయిల సేరునే కుటజములకు?
పూర్ణేందు చంద్రికాస్ఫురిత చకోరక
మరుగునే పొంద నీవోరములకు?

గీ నంబుజోదర దివ్య పాదారవింద
చింతనామృత సాన విశేషమత్త
చిత్తమే రీతి వితరంబుఁజేర నేర్పు?
వినుత గుణశిల! మాటలు వేయువేల?

7—150

సోమనాథుని బసవపురాణము 1927 లో ప్రకటితమగువఱకు పై విషయము విమర్శకు
లెవ్వరెఱుంగరుగాని పోతన పద్యము ప్రజా సామాన్యమంతయు నెఱుంగును
(10)

బసవ పురాణముననే కాక సోమనాథుని చతుర్వేద సారమున కూడ పై భావములు గల సీస వద్యమున్నది

సీ రాకామల జ్యోత్స్నాదావనిప్పులు గొప్ప
నాచకోరంబుల కరుచి యగునె?
సహకార వల్లవ చయములు దొరకిన
జగతి కోయిలకును చవ్వనగునె?
క్షీరాబ్దిలోన్న గిడింపగలిగిన
భువిరాజహంసకుంబుల్లనగునె?
విరిదమ్మి వాసన వెల్లి ముంచిన గ్రోలు
షట్పదములకు వాన్పదమగునె ?

ఆ వె బహుళ తరదయార్థ భావ ప్రభావన
మమీమందనరు జంగమంబు రాగ
సతుల భక్తి పరుల కావశ్యకంబగు !
పరివ్యాతాభిభంగ బసవ లింగ !

163 వద్యము.

భాస్కరుడు —

పోతన కాలము నాటికి భాస్కర రామాయణము బహుకర్తృకమై వ్యాప్తిలో నున్నది “భాస్కరుడు బదరేమ గాని రామాయణము బండ్లెక్కించనా?” అని పోతన నవాలు రామ భక్తి సంపన్నుడగు పోతన యట్లు చెప్పటలో నాశ్చర్యము లేదు భాస్కరాదులు ప్రశస్త కవులైనను భక్తులు కారు ఏమైనను పోతన భాస్కర రామాయణమును బాగాగఁజదివినట్లు స్పష్టము

భాస్కరుడు —

క రాముడు, మేనక జలద
శ్యాముడు సుగుణ ప్రభావ సంయుమి విసుత
స్తోముడు గిరిజాధిపనుల
నాముడు వ్రాకుచ్చె కుళిక వందమతోడన్

— బాల, 353
(మల్లికార్జున భట్టు)

పోతన —

రామున్, మేచక జలద
శ్యామున్, సుగుణాభి రాము నద్వైభవము
త్రామున్, దుష్టు నిశాటవి
రామున్ బొమ్మనియె వంక్తిరధుడడవులకున్ 2—160

పోతన —

మ నవరక్షార్థము తండ్రిజుంప జని విశ్వామిత్రుడుండ్డరా
నవలీలం దునుమాడె రాముడదయుండై బాలుగడై కుంతం
చ్చవి సంపజ్జిత హోటకంగుట భాషె విష్ణురన్నాటకన్
జవభిన్నార్థము ఘటకంగర విరాజిల్ భేటకందాటకన్ 9—260

భాస్కరుడు —

ఉ పాటితదుష్ట నత్సవనవాటిక, విద్వబలావరుద్ధ శృం
గాటక, గ్రంధిల భృకుటిగాదలలాటక, గ్రూర తారకా
నాటక, నాంత్రకాంచవరిణద్వ తవ ప్రవతత్క్రిమిచ్చటా
కీటక, రక్తసిక్త పటు భేటకగదాటకగాంచిరయ్యెడన్ బా 261

భాస్కరుడు —

ఉ పుణ్యచరిత్రుడైతి ముని పుంగవు పిడ్డొని రాముడంచితా
గణ్యగుణాభిరాముడువకంతమునంజని కాంచె దండకా
రణ్యము సిద్ధ నయమివిరాజిత చారు తపోసుజాతన
తుప్త్యము నిర్మలాంబువర పుష్కర పూర్ణ సరోవరేణ్యమున్ ఆ 6—2

పోతన —

ఉ పుణ్యుడు రామచంద్రుడటుబోయి ముదంబునగాంచె దండకా
రణ్యము తానసోత్తమ శరణ్యము మద్దత బర్హిబర్హలా
వణ్యము గోతమీ విమలవాః కణ పర్యటన ప్రభూత సా
దుగ్ధాణ్యము నుల్లసత్తర నికుంజవరేణ్యము నగ్గణ్యమున్ 9—268

భాస్కరుడు

- ఉ. సింధురన్నెరి విక్రమబాళి యతండు పరిభ్రమించు సా
గంధిక వంగబంధురిత గంధ సమీరణశాలియై మరు
త్సింధు మమోజ్ఞ శీకర పశీకరణా చరణాభిరాముడై
గంధవహుండు వీచెనెనకంబున నాత్మజా మీయ మెల్లునన్

యుద్ధ 1724

పోతన —

- ఉ. సింధురన్నెరి విక్రముడు శీత మయూఖ మరాళిశంపయ
స్సింధు పటీర నిర్మల విశేష యశో విభవుండు శ్రోత్యద
ర్సాంధరిపుక్షి తీకనికరాంధ తమః పటలార్కుణ్డి జరా
సంధినిఱాడు మాగధుని సత్బృహదశ్వ మతుండలోదరీ ! 10—2—349

భాస్కరుడు —

- కా. బాహుద్వంద్యము మీదికెత్తి కడఁకంబంబాగ్నితప్తుండు మా
సాహుండు జేతెందెయుండు నతి నిష్ఠై యత్త చిత్తుండు న
వ్యాహార ప్రవణుండునై బహు సహస్రాబ్దుంబు లేకచ్చరి
గ్రహీత్యంబమరన్ మహా తపము గోకర్ణంబునన్ జేయగన్ బాం 456

పోతన —

- కా. పాద ద్వంద్వమునెల మోసి సవమంబంధించి పంచేంద్రియో
న్మాదంబున్మణిగించి ముద్దిలతకున్మాతాకుహల్తించి నిః
భేద బ్రహ్మ వదాపలంబునిగతిం గ్రీడించు యోగింద్రుమ
ర్యాదన్వక్రము విక్రమించె హరి పాదాకాంతనిర్వక్రమై భాగ ? స్క.

భాస్కరుడు —

- సీ. కుప్పించు సురవడీ గుంభిని వడిగ్రగుంగి
సర్వాధిపతితలల్ నదియ నదుమ
నెగయు నూకున మీశిది కెత్తి పాటిన తరు
శ్రీణులు చుక్కలు జెదర నదున
నెఱకలు బాడించు నేపున గడలెత్తి
యెడు వారసులు నెడముతోత్తఁ
బఱుమ బల్బడి న్నభవంక్తులు నుడిగించు
వలయంపుగొండ యన్వలికిందూల

ఆ వె బర్వతములు వడఁక బ్రహ్మాండ కోటర
మృదువ గగన వీధి వరుగుదెంచె
రఘుకులేంద్ర బంధ విఘటనశ్చరితాంత
రంగుండగును నవ్వహంగ విభుడు

యుద్ధ 627

పోతన పై వద్యము యెత్తుగడ, నమతసు గహించి భీష్మస్తవమున నందఱకును నుపరిచితమగు
పీ క్రింది సీన వద్యము వ్రాసినాడు

సీ కుప్పించి యెగసిన కుండలంబుల కాంతి
గగన భాగంబెల్ల గప్పికొనఁగ
సురికిన వోర్వక యుదరంబులోనున్న
జగముల వ్రేగున జగతిఁ గదల
జక్రంబు చేఱుట్టి చనుదెంచు రయమున
పైనున్న పచ్చని పలుము జాఱ
నమ్మితి నాలా పునగు బాటు సేయకు
చున్నిపుముని క్రీడి మఱల దిగువఁ

గీ కరికి లంఘించు సింహంబు కరణి మెఱసి
నేడు భీష్మునిజంపుదు విన్నంగాతు
విడుపు మర్జన యంచునుద్విగ్ని వృద్ధి
తెరలి చనుదెంచు దేవుండె దిక్కు నాకు

భాస్కరుడు —

మ హాయరింభాపుట కోటి పాటిత ధరోద్వదేబు జాలంబులన్ యుద్ధ 1206

పోతన —

మ హాయరింభాముఖ ధూరి ధూనర పరిస్థస్థైలకోపేతమ్మై భాగ 1—119

భాస్కరుడు —

ఉ పాలకదంబ నింబకుట్టనజకింతుక నారికేళత
క్కోరి జటాజటాల వటుకుంజ విశాల రసాల తాళహిం
తాల తమాలలోల దళదాడిమమంజాల నంజారన్దు నో
త్తాల నుధూక తిందుక వితాన వికాసిత కాననంబులన్

భాస్క. సం. 60

ఏకమాసము — చివర తెలుగు ప్రత్యయము

పోతన —

ఉ మానిత సౌరభ ప్రసవ మంజల పక్షపల ప్రవాళ భా
రానత చూతపోత విటస్కాగ్రవితేతన రాజకీరవ
మ్మాని సుఖాపలానపరిమండితకర్ణ మతావస్కాశయో
ద్యాన వన ప్రదేశ కమలాకర తీరనికుంజ పుంజముల్ భాగ 3—1044

నాచన సోమన

సంస్కృత మూమున లెవి శ్రీ కృష్ణ నత్యభామా నరకాసుర యద్ద ఘట్టము, హరి వంశము
నుండి పోతన గ్రహించెనని ముందు తెలిపి యుంటిని ఆ వన్నివేశమున యుత్తర హరి వంశము
నందలి నాచన సోముని వచనచోన్నేషిత కవితా నైపుణ్యమును పోతన యిట్లు సుకరించి యున్నాడను

పోచన —

మ అరిణజూచున్ హరిణాచు నూచకములై యందందమందారకే
సరమాలా మకరంద బిందు సలిల న్యందంబుందందంబులై
దొరగంబయ్యెద కౌంగికీత దొలగం దోడ్కోశరాసారమున్
దరహాసామృత సారమున్ గురియుచున్ దవ్వంగికేళిగతిన్ ఉ హరి 1 అ

పోతన —

మ వరుణజూచున్ వరుణజూచునొవ నలరించన్ రోషరాగోదయా
విరత భూకుటి మందహాసములతో వీరంబు శృంగారమున్
జరగం గమ్మలగెంపుసొంపు బరగం జండాన్త సందోహమున్
సరపాలోక సమూహమున్ నెఱపుచున్ జండాన్తహేలాగతిన్ భాగ 10

సోముని యూర్ధ్వ నరకాసుర సంభాషణమున మున్న యీ క్రింది పద్యమున మొదటి పాద
విట్లున్నది

చ చతురవచో విలాస గుణపాగర సాగరమే ఖలావసీ పతి — 1—30

దీని వనునరించి పోతన చతుర్థస్కంధాంతమున విట్లు వ్రాసి యున్నాడను

చ సరసవచో విలాస గుణ సాగర సాగరమేఖలా మహాభరణ ధురంధర

భాగ ౪౪ 974

పోమన —

నీ తంత్రీ వివోదంబు తడవుపై వని వ్రేళ్ల
గోవయంబు తెగలపై గోరిగనుట
నద్దంబు విడిముట్టు నిలయుపాణితలంబు
లస్తకం బిటియించు లావు కలిమి
చెలికత్తెనొత్తిలి చేరలేని యెలుంగు
సింహనాదంబుచేజేడఱకునికి
ప్రమద నర్తన కేళింబంతగింపనిపదిం
దైదుతాణంబులనలఱణదమి

గీ సోయగప్పుణిత రూపంబు జూచుచోట
వేషరుచిలోకనంబులు వెక్కుత దైత్య
లక్ష్మ్యమోక్షింతులు మొక్కులంపు గెలుపు
గైకొనియే నత్యథామ సంక్రామ సీమ

ఉ పారి ఆ 1

పోతన —

నీ వేణింజక్కంగం బట్ట వెఱవెఱుంగని లేమ
బాణాసనంబెట్లు పట్టు నేర్పె
ప్రమాణున దీగం గూర్చంగనేరని లేమ
గుణమునే క్రియధనుష్కీటంగూర్చె
నరని ముత్యము గ్రువ్వఁ జాలనియబలయే
నిపుణుని నంధించె నిశితతరముం
జిలుకకుంబద్యంబుం జెప్ప నేనిని యన్వి
యస్త్ర అంత్రము లెప్పుడభ్యసించె

ఆ వె బుకు మనినఁ బెక్కు ఎలుకని ముగుదయె
గతి నొనర్చె సింహ గర్జనంబు
సనగ మొఱచెన్ దిజగదభిరామ గుణధామ
చారు నత్య సీమ నత్యథామ

భాగ 10 స్కం.

శ్రీనాథుడు —

శ్రీనాథుడును పోతనయు నను కాలీనులు శ్రీ నాథుని కృతులలోను భాగవతముననుగల
నమాన భాగముల సుదహరించుచున్నాను

శ్రీనాథుడు —

నీ శరదాగమారంభ సంపూర్ణ పూర్ణిమా
విమల చంద్రికలతో వియ్యమంది నైష 1

పోతన —

నీ శరదా గమారంభ సంపూర్ణ పూర్ణిమా
చంద్రసాంద్రాతపోజ్జ్వలితమగుచు 3 — 118

శ్రీనాథుడు —

నీ నిర్మల నిజకథానిమిష కల్లోలిసీ
క్ష్మాభితాళిల జగత్కల్మషుండు నైష 1

పోతన —

నీ క్ష్మాభితాళిల కల్మష ప్రజామరనదీ
జనక కోసుల సదాబ్జములవాని 2 — 231

శ్రీనాథుడు —

నీ శితికంధరునకు నెచ్చెలిగాఁడు కాండోక్
యటనుటేడైన నీ యుక్త భర్త ?
యహికంకణునకు మూఁడన కన్నుగాఁడోక్
ప్రొల్పాలినట్టి యీ పావకుండు ?
పురనైరికవతంస పుష్పంబు గాఁడోక్
విర్వాహ్యుడైన యీ వీరజారి ?
గంగాధరునకు లెంకల లెంకగాఁడోక్
పెనుగూళయైన యీ యనిమిషేంద్రుఁ ?

గీ

దేమిగుడువంగ వచ్చి వారిండ్ల విడిచి
సారుని వెలి పెట్టినట్టి యీ యాగమునకుఁ
బంచనదనుని కను జేపురించెనేని
తక్షణంబున తమ యాండ్లతాళ్లు తెగవె కాశీ ఖండము 7—60

పోతన —

సీ నిలకంతవకును నెచ్చెలిగాడ్డో
యటనుట్టేడైన వీయంబుజాక్షుఁ
డహి కంకణునకు మూడవ కన్నుగాడ్డో
ప్రాలుమాలిన యట్టి పావకుండు
గంగాధరునకు సంగడికాడు కాడ్డో
పెనుకూళ్లమార్చైన యనిమిషవతి
పురవైరికిని తల పున్నంబుగాడ్డో
విర్యాగ్యుడైన యీ వీరజారి

గీ యేమి కుడువంగ వచ్చితి రిందు మీరు
తాము పాలించు నట్టి లోకములు విడిచి
వంచవదనుని కను జేపురించెనేని
తక్షణంబున తమ యాండ్ర త్రాళ్ల తెగెనె వీరభద్ర విజయము 4—47

పోతనననునరించిన కవులు

పోతన తన ముందు వారి ననునరించి కవితా రచనగావించినను, పోతన ననుకరించి యాతని వలె కవిత్వము చెప్పిన వారు నభూతోనభవిష్యతి అయినను వాక్యాయమునపుటచ్చట పోతన పద్య పాదముల యనుసరణముగావనచ్చుచున్నది

భాగవత సప్తమస్కంధమందలి ప్రసిద్ధ పద్యము

సీ కంజాక్షునకుఁగాని కాయంబు కాయమే ?
పవన కుంభిత చర్మ భస్మీగాక
వైకుంఠుఁ బొగడని వక్త్రంబు వక్త్రమే ?
ఢమ ఢమ ధ్వనితోడి డక్కణగాక
హరి పూజనము లేని హస్తంబు హస్తమే ?
తరుళాళ నిర్మిత దర్పిణగాక
కమలేశుఁ జాడని కన్నులు కన్నులే ?
తనుకుడ్డజార రంధ్రములు గాక

అ వె చ్చక్కి చింత లేని జన్మంబు జన్మమే ?
 తరళ నలిల బుద్ధుడంబు గాక
 విష్ణు భక్తి లేని విబుధుండు విబుధుడే
 పాదయుగముతోడి చతువు గాక

7—70

ఈ సేవ పద్యములను రంగనాథ రామాయణమున వ్రాత ప్రతులలో సులోచన కథ వ్రాసిన
 కవి ద్విపదలలో పాదీగినాడు

ద్వి పతి కౌగిలించవి పణతి కాయంబు
 పవనకుంభిత చర్మ భుక్తిగాకేమి ?
 పవనయంబుగ రస పల్లాపములను
 సమరంగణబతితోడ నాడవి నోరు
 ధమధమ ధ్వనితోడి ధక్కుగాకేమి?
 పురుషు పిక్షింపని పాలితి నేతములు
 ధరతమకుడ్య రంధ్రములు గాకేమి?
 ఎరుసేవ సేయని వర వదాత్మంబు
 తరపాస్త్ర నిర్మిత దిర్విగాకేమి ?

పోతన ననుసరించిన కవులలో అనంతమాత్యుని దొకడు అనంతుని భోజరాజీయమున
 పోతన భాగవత పద్యానుసరణలున్నవి

పోతన —

సీ కమలాక్షు సర్పించు కరములు శిరములు
 శ్రీనాథు పర్ణించు జీవృజీవృ
 సుర రక్షకుని జూచు చూడ్కులు చూడ్కులు
 మధువైరి దగిలిన మనము మనము
 విష్ణు నాకర్ణించు పీనులు, పీనులు —

అనంతుడు —

ఉ చూపులు విష్ణుమూర్తులకు సొమ్ముగ, జీవాలు విష్ణు మూర్తియా
 లాపసఖంబులజేందగందలంపులు విష్ణు మహార్త్య చింతకుం
 బై పడుచుండ —

భోజ 2—20

పోతన —

నీ ఇది నాకు నెలవనియేరీతిఁ బలుకుదు
 నొకచోటనక నెందు మండ నేర్తు
 నెవ్వని వాడనం చేమని నుడువుదు
 వారులవాడనైనదన నేర్తు
 నీ నడవదీ యని యెట్లు వక్కాణింతుఁ
 బూని ముప్పొక్క బోవ నేర్తు
 వదినేర్తు నిదినేర్తునని యేల చెప్పంగ
 నీ రూపులన్నియు నేన నేర్తు

అ నొరులు గారు నాకు నొరులకు నేనాదు
 నొంటివాడణ్ణా మొకరు లేరు
 నీరియుద్దొల్లిగలదు చెప్పెద నాటెంకి
 నుజునులందురుఁటను సొచ్చియుందు

8—552

అనంతుఁడు —

నీ ఒక చోటగాదు నా యునికి నెప్పటనైన
 నుండుదుఁజామ్మనాథుండ నేను
 ననుగ్ర బీతి నిందు రమ్మని వట్టే డశనంబు
 వెట్టు ధర్మ ప్రాణిఁబుట్టువొక్కొ
 పని యెందుఁజరియింతు

భోజ 6—188

పోతన —

ఉ అట్టి యనంత శక్తి జగదాత్ముని నాభి నరోజమందు —

భాగ 2—93

అనంతుఁడు

ణ ఆదికినాదియైన వధమాత్ముని వాభినరోజమందు

భోజ 1—150

పోతన —

మ కనియెం దానప పుంగవుండఁఖిల లోక భృత వర్తిష్టు—

భాగ 4—18

అనంతుఁడు —

మ కనియెన్ని పుండు సర్వలోక హిత నిభృతన్ జగన్మాత

భోజ 2—11

కొలువి గోపరాజా, "సింహాసన ద్వాత్రింశిక" యందు పోతన సమవరించియున్నాడు గోప రాజా పోతనకుఁ జీవర దినములలో సమకాలికుఁడు

పోతన —

మ కనియెన్ దావన పుంగవుండధిక లోకభ్రాత వర్తిష్ణ, శో
భన భావ్యత్పరిపూర్ణ యావన కళాభాజిష్ణ, యోగేంద్ర హృ
ద్వనజాతైక చరిష్ణ, గౌస్తుభ ముఖోద్భద్యుషణాలంకరి
ష్ణ నిలింపాహిత జిష్ణ విష్ణుగ్రబభవావిష్ణుంగృష్ణ రోచిష్ణనిన్ 4—20

గోపరాజా —

మన కనియెన్ భూపుత్ర జిష్ణన్, మన దురిత మహాఖండనా విద్మ విష్ణన్
వనమాలాలంకరిష్ణన్, ప్రజ వన విహారద్వల్లవీకేళి తృష్ణన్
దనుజేంద్రైకానహిష్ణన్ దరశ మణిమయద్వార కాబద్ధ దృష్ణన్—9—288

పోతన —

ఉ పుణ్యుఁడు రామచంద్రుఁడు బోయి ముదంబువఁ గాంచె దండకా
రణ్యము, తావసోత్తమ శరణ్యము, నుద్దత బర్హిబర్హలా
వణ్యము, గౌతమీ విమలవాఁకణ వర్మటన ప్రభూత సా
ద్గుణ్యము నుల్లసత్తురు వికుంజవరేణ్యము సగ్రగణ్యమున్ 5—53

గోపరాజా —

ఉ పుణ్యవథంబు భంగి భయ భంగమునొందక సాన్న్య దండ కా
రణ్యము, శ్రీలంగర్భిత హిరణ్యము, తావన చిత్త నిత్య కా
గణ్యము గంధ బంధుర సరోజరజోవనరాజ లక్ష్మణా
గణ్యము పత్ర పుష్ప ఫల గణ్యముఁ బుణ్యజవానుగుణ్యమున్ 5—53

పోతన —

మ నిరయంబైన, నిబంధమైన, ధరణీ నిర్మూలనంబైన దు
ర్మరణంబైన, గులాంతమైన నిజమున్ రానిమ్ము కానిమ్ము పో
హరియైనన్ హరుండైన వీరజభవుండ భాగ్యకుండైన నా
దిగుగన్నేరదు నాదు జిహ్వా వినుమా! కీవర్యవేయేటికిన్ భాగ 8—597

గోపరాజు —

- ఉ మేరువు సంచలించిన, నమీరుడు నిల్విన, భూమి క్రుంగినన్
దారక తెల్లడుల్లిన నుధాకరుడగ్ని కణంబులొల్కినన్
వారిధులింకినన్నభము వ్రాలిన భానుడు చల్లనై ననం
భోరుహనూతిదప్పినను బొంకుదునే మునుపాడ్రక్మముజన్ 5—199

పోతన —

- మ లలితోద్ధాన వనాంత సంచరణ లీలాలోల హంసాభిక్
పిల పారావత చక్రవాక శుకకేకి పూహముంచల్లము
తృలికం గృతిమ పక్కులన్ విజవిహంగ శ్రేణి యంచుం గుతూ
హలియై చల్కుచునాడుచుండు వ్రతి శాఖాలోహణవ్యాప్తులన్ 3—810

కృష్ణ రాయలు అమూక్తమాల్యదలో

- మ లలితోద్ధాన వరంవరాశుకపికాలాపాభిరామంబు అము
పై రెండును పట్టణ వర్ణనముతోనివి

పోతన —

- ఉ కొటుక కంటిసీరుచనుకట్టు వయింబడవేల యేడ్చెదో
తైటభదై త్యమర్దమని గాదిలి కోడల చాటుపు

వెన్నెలకంటి సూరస —

- ఉ కొటుక కంటి సీరుణముగట్టుచుబాసిన చీర కొంగు విపు 8—98

పోతన —

- చ నగు మొగమున్ నునుధ్యమును, నల్లని మేనునులచ్చికాటన
ట్టగునురమున్ మహా భుజములంచిత కుండల కర్ణముల్ మదే
భగతియు నీలవేణియు గృపార సదృష్టియు గల్గెవెమ్మడి
ముగ్గంబొదనూపుంగాత కనుమూసిన యప్పుడు విచ్చినప్పుడున్ 9—732

శేషము రఘునాథార్యుడు — కులశేఖర మహిపాల చరిత్రము

చ నగు మొగమున్ వికాల నయనమ్ములు చక్కవి చెక్కుదోయిచె
 వ్వుగునరులున్న పెప్పురముదంచిత బాహు యుగంబు ముత్తైపున్
 జిగిలకుకొత్తువల్లరున చిన్ని యొయారపు చెయ్యులొప్పసాం
 నగు పురుషుండు నాడుకల వాదరమేర్పడ గోచరించినన్ 1-15

పోతన —

సీ కంజాక్ష్ణ వర్ణించు కరములు కరములు
 శ్రీవాళు వర్ణించు జీవ్వా జీవ్వా

అను వద్యము ననునరించి

కోట శివరామ కవి సావందోపాఖ్యానమున—

సీ శివునప్పేక్షించిన చిత్తంబు చిత్తంబు
 భవు కథ లాలించు చెవులు చెవులు
 కలకంఠుఁబూజించు కరములు కరములు
 శ్రీ శంభు వర్ణించు జీవ్వా జీవ్వా
 గోరీకుఁబోడగను కన్నులు కన్నులు
 మదన వైరికి మ్రొక్కు నుదురు నుదురు
 హరు మందిరము మెట్టు నడుగులు నడుగులు
 నరేళు జపించు జపము జపము

తేగి భర్గుగొనియాడ నేర్చిన భక్తి భక్తి
 చిన్మయాత్ముని సేవించు సేవ సేవ
 వీలకంఠరుదల పోయు నేర్పు నేర్పు
 శర్య మహిమంబుఁ జెప్పిన చదువు చదువు

పదునాఱవ శతాబ్ది యందున్న ఫణి భట్టు అను కవి “పరతత్త్వ రసాయనము” అను గ్రంథమున పోతనను హెచ్చగా ననుకరించినాఁడు

పోతన — “శ్రీ కైవల్య పదంబుఁజేరుటకునై — చింతించెదన్
 ఫణి భట్టు — శ్రీ కైవల్య రమా వివాహమునకొ — చిత్రంపు భూషణిగా

పోతన —

క పలికెడిది భాగవతములు !
పలికించెడు వాడు రామభక్తుండట ! నే
బలికిన ఘనహరమగువట
పలికెద వేఱొందు గాద పలుకగ నేలా ? భాగ 1—18

ఫణిభట్టు —

క చిలకను బంజరమున చిల
పలికింపగ రామ కథలు ఎలికిన యట్లే
బలికెదఁ బరతత్వార్థపు
బలుకులఁ పలుకులు గురుండు పలుకై యుండన్ 1—24

పోతన —

నీ కంజాక్తునకుఁగాని కాయంబు కాయమే ?
పవన గుంభిత చర్మ భిన్న గాక
వైకుంఠుఁ బొగడని వక్త్రంబు వక్త్రమే ?
ఘన ధన ధ్వని తోడి ధక్కు గాక
హరి పూజనము లేని హస్తంబు హస్తమే ?
తరుణుని నిర్మిత దర్శిగాక
కమలేశుఁ జూడని కన్నులు కన్నులే ?
తరుకూడ్య జాల రంధ్రములు గాక

ఆ వె చక్ర కి చింత లేని జన్మంబు జన్మమే
తరళ వలిల బుద్ధుడంబు గాక
విష్ణు భక్తి లేని విబుధుండు విబుధుడే
పాదయుగము తోడి పశువు గాక భాగ 7—170

ఫణిభట్టు —

సీ కమలాక్షు మూర్తి నాకాంక్షు జీంఠింపదే
 మనము గాదది దుఃఖ వనము గావి
 పరమాత్మ చర్యలా దరణి గీర్తింపదే
 నాల్కగాదది చెడు ముల్కగావి
 భువనేశు పూజితే ప్రాద్దానరింపదే
 గరము గాదది భవా కరముగావి
 కేశవార్చిత విధి క్రియలందు బడలదే
 మూర్తిగాదది రుజాన్మూర్తిగావి

గీ పరమ పురుషావలోకన పారవత్సర
 డగుమ సర్వేంద్రియ వ్యవహారములను
 హరి పరాయత్నుడై యుండడయ్యెనేని
 పరవరుణుగాడు వాడు వాపరవరుండు

1—55

పోతన —

సీ సంసార జీమాత సంఘంబు లిచ్చునే
 చక్రిదాస్య వ్రభంజనము లేక
 తాపత్రయా భీలదానాగ్నలాటనే
 విష్ణు సేవామృతవృష్టి లేక
 సర్వంకషాఘోషజలరామలింకునే
 హరిమనీషా బడబాగ్ని లేక
 మనవిపద్మాదాంధకారంబులడగననే
 వద్మాక్ష మతిరవిప్రభలు లేక

ఆ వె నిరుపమాన పురావృత్తి విష్కలంక
 ముక్తి నిధిగాన వచ్చునే ముఖ్యమైన
 శార్ఙ్గక్షోదండ చింతనామృతము చేత
 తామరసగర్భునికి నైన దావేంద్ర !

భాగ 7—171

ఫణిభట్టు

సీ హరినామ కథన యుంఝానిలోద్ధతి చేత |
 దూలదేహిరాఘటూల సమితి
 కంజాక్ష వర్ణనా కర్ణనార్కుని చేతఁ
 బాటదేమాయాంధకారవటవి
 వివస్వి సేవామృత వృష్టి ధారల చేత
 నాటదే కర్మతాపానలంబు
 కమలేశ్వర ధ్యాన గారుడాస్త్రముచేత
 విరియదే విషయాహి వివేకయంబు

గీ జన్మలయ వేగుగు దుర్నివార వారి
 పూరదుర్వార కామాదిపూర వ్రక
 ఛార వంపర వారికి సమసి పొడె
 వంకకోదర వదభక్తి బాడబమున

3—284

పోతన —

సీ మందార మకరంద మాధుర్యమునదేలు
 మధువంబు వోపునే మదనములకు

అను వద్యముననుసరించి

ఫణిభట్టు —

సీ. కర్ణరంధ్రంబులా ఘనునిపల్కొలించు
 చచినందియొక వంక జరుగవెప్పుడు
 చూపులా విభువి లోజాచు వేడుకనంటి
 యితర రూపుల పొంతకేగ వెప్పుడు

గీ కరములా పుణ్య వదనీవ మరిగి లోక
 కృతులనొల్లపు మననంకీర్తనీయు
 ధ్యానరతి నొంది యితరంబుదలవడెప్పుడు
 నాదు సర్వేంద్రియములాత్మనాథుఁబోంది

ఏక విషయమును భంగ్యంతరమున జెప్పుటచే బోతన పద్యముల స్వరస్యమికవిపద్యములయందుఁ గానరాదు

పోతన —

మ పరుండై యీశ్వరుండై, మహామహిముండై, ప్రాదుర్భవ స్థాననం
హరణ క్రీడనుండై, తిశక్తియుతుండై యంతర్గత జ్యోతియై
పరమేష్ఠి ప్రముఖాచరాధిపులకుం బాపింప రాకుండుదు
నరఁ మార్గంబుండేబరిల్లు హరికిం దత్సార్థి నై మ్రొక్కెదన్ 3—58

ఫణిభట్టు —

మ చిరమై, విర్మలమై, మహా విభవమై, చిహ్నాత్రమై నత్యమై
పరమై నంతత సంయమిశ్వర మనః ప్రత్యక్షమై నిత్యమై
దురితారణ్య దవార్చియై మదివి భక్తుల్గోరు నర్థంబునై
స్థిర భావంబునఁ దోచు బ్రహ్మము మదిన్ సేవింతులత్సార్థి నై
1—132

ఈ పరతత్త్వ రసాయనము, మదరాసు విశ్వ విద్యాలయము వారిచేఁ బుటబడినది 1941

11. ఇతర కవికృత స్కంధములు

పంచమ స్కంధము

బొప్పరాజు గంగన

పంచమస్కంధము చిన్నదియైనను తత్కర్తయుగం గంగనచే రెండొక్కనములుగా విభక్తమై యున్నది (వధమాశ్వాసమున 176, ద్వితీయాశ్వాసమున 16'), మొత్తము మీద 336 గద్యపద్యములు గలవు ఈ స్కంధము పూర్తిగా గంగన కృతమైయున్నను నాతడు సింగనవలె కృత్యాది పద్యములు వ్రాయలేదు (వధమాశ్వాసారంభమున —

క శ్రీకర! కరుణా సాగర!
ప్రాకట లక్ష్మీ కళిత! భవ్యచరితా
లోకాతీత గుణాశ్రయ!
గోకుల విస్మర! పంద గోప కుమారా!"

అని కృష్ణ సంబోధన కలదు అశ్వాసాంతమునను కృష్ణ సంబోధనయే కలదు ద్వితీయాశ్వాసారంభముల విల్పే యున్నది తరువాత కథా ప్రారంభము

గంగన తన విషయ మేమియు గద్యయందును తెలుపలేదు “ఇది పకల సుకవి జనానందకర బొప్పరామాత్య పుత్ర గంగవార్య ప్రణీతంబైన శ్రీ మహాభాగవత పురాణంబునందు పంచమ స్కంధము” అని మూతమే కలదు

భాగవతమున ప్రత్యేక స్కంధములు రచించినవారిలో సింగన యొక్కఁడు మూతమే షష్ఠస్కంధమున బమ్మెర పోతనను సుతించెను వెలిగందల వారయ గద్యలలో, “పోతనామాత్య ప్రియ శిష్య” అని చెప్పేకొని యున్నాఁడు గంగన మూత మట్టి విషయ మేమియుఁ దెలుపలేదు ఇందు నొక విశేషముగలదు

షష్ఠ స్కంధము నలుపురు కవులును, ఏకాదశ ద్వాదశ స్కంధము లార్కురు కవులును తెలిగించి నట్లు వెనుక వినవలసియున్నాను కాని పంచమస్కంధమును మఱియే కవియుఁ దెలిగింపలేదు పంచమస్కంధము గంగన కృతముగా భాగవత ప్రతులన్నింటియందున్నది ఇది నిర్వివాదమైన విషయము సింగన షష్ఠ స్కంధ రచనా ప్రారంభమునాటికే గంగన తెలిగింపు వెంసి యుండ

వలెను అదియును సంపూర్ణముగ నున్నది కావున వేటొకరు తెలిగింపవలసిన యావశ్యకతలేదు
 మూలము "ఇతి తేషాంవృషలానాం రజస్తమ స్రక్పతీనాం ధన మదరజ ఉత్పిత్తమనసాం
 కర్మాతిదారుణం యద్రుహ్మ భూతస్య సాక్షాద్భుహ్మర్షిసుతస్య, నిర్వైరస్య, సర్వభూత
 సుహృదః స్నానాయా మవ్యసుజ్ఞాతాయా మవభిమత మూంభనం తదుపలభ్య బ్రహ్మతేజసాతి
 దుర్విష హేణ దందవ్యామానేన, ప్రవషేనహసోచ్చ చాలసైవ దేవీ భద్రకాళీ 16

భృషమమర్షరోషివేళ రభన విలసిత భృకుటి విలన కుటిల దంష్ట్రరుణ్ణేక్షణాటోపాతి భయా
 వకవదవాంతు కామే వేదం మహాత్మ హామతి సంరంభేణ విముంచంతి, తతఉత్పత్త్యే పాసీయసా మతి
 దృష్టానాం తేషాంవాని వాన్యక్ష్మ శిర్ణాంగళాత్ ప్రనవంత మసృగా వన మత్కుష్ఠ్యం సహజేన
 వివీయాతి పానమద వివృతోచ్చైస్తరాం స్వపార్శ్వ దైస్తపాణ గానవర్త విజహర సనశిర్ద్దః
 కండుకలిలయా 17

పంచ నవమాధ్యాయము

తెనుగు

నీ సర్వ భూతములకు నఖండము బ్రహ్మభూ
 తాత్ముడు నిర్వైరుండైన బ్రహ్మ
 సుతుని తేజంబంతజూడ దున్నహమైన
 భయమంది వడకుచు భద్రకాళి
 క్రోధంబు ముమ్మడి గొనగ హంకారంబు
 వలుపుచు వట్టపోనంబు చేసి
 పాపాత్ములును యన్మ వరులును రాజన
 తామన కర్మ వంధాను లగుచు

గీ వినవరునట్లు హింసించున్నవతిని
 భృత్యవర్గముతోఁ దంపృష్టిగూర్చి
 యున్నడు వృషలాధిపుని శరమందిలీలఁ
 జాడియాడుచు నందంద క్రిడ నలిపె

(1-134)

తెనుగు సేతలో మూలముకంటె రనపూర్తిమిక్కిలి తక్కువ మూలార్థ మెల్లగంగవ
 మృదువుగా వొక్క సీన పద్యమున విమిడించి యున్నాడు ఇక తత్త్వ ఘట్టమును దీసికొందము
 గంగనకూడ పోతన వలె వీ ఘట్టములయందు క్రిధరీయ వ్యాఖ్యానము ననుసరించి యద్వైత
 వరముగా రచియించి యున్నాడు కాబట్టియే పోతన రచిత పతూర్త స్కంధముతో నిది పొత్తు
 నందించుకొనినది దీని కొక యుదాహరణ —

మూలము

శో యావన్మనోరజసా పూరుషస్య
సత్త్వేననా తమసావాసురుద్ధం
చేతోన్భిరాకూతిభిరాతనోతి
విరంకుశం కుశలం వేతరంవా
ససానవాత్మా విషయోవరక్త్
గుణప్రవాహో వికృతస్త్వోడకౌత్మా

వ్యాఖ్యానము

“పురుషస్య కుశలం — ధర్మమితర మధర్మం వా — ఆత వోతిక్తైః
చేతోన్ భిజ్ఞానేంద్రియైః ఆకూతిభిః కర్మేంద్రియైశ్చ॥
తతశ్చ ధర్మాధర్మ వాసనాయుక్తం, తదేవానేకదేహాది
వైచిత్ర్యం కరోతీత్యాహ॥” స ఇతి — తన్నన ఇత్యర్థః॥ వాసనా
యుక్తం ఆత్మోపాధిత్వా దాత్మా (5-11-4)

తెనుగు

స్

పురుషుని

చిత్తంబు గుణములఁ జెంది యెంత

తే కాలముండును మఱి యంతకాలమందు
వరయు విజ్ఞాన కర్మేంద్రియముల చేత
మరగి ధర్మంబు మఱియధర్మంబు నట్లు
తగిలి పుట్టించుచుండు నత్యంత మహిమ
ఎ మఱియు ధర్మాధర్మ వాసనా యుక్తంబు చిత్తంబు (1-154)
ఇంకను నద్వైత మతానుసారలగు వాక్యములిందుగలవు
ఆ వరగఁజెడ్డ లీ వ్రవంచ మంతయుఁ దభ్య మనరు (1-155)
వ మనోవృత్తుల నత్తికమించిన తీవుండు వరం
జ్యోతియైన వారాయణ స్వరూపంబుగా నెఱుంగుము
ఈశ్వరుండు సర్వభూతాంతర్యామి యగుచు జీవా
త్మ స్వరూపంబున నుండు (1-156)

వ బ్రహ్మం చొక్కటియ సత్యంబు, జగత్తసత్యంబు (1—155)

షష్ఠస్కంధ, ఏకాదశ, ద్వాదశ స్కంధముల విషయములు గాదు వానిని పలువురు తెని
గించుటకు గారణము లాయా ఘట్టముల నిరూపింప నున్నాను ప్రస్తుతము పంచమస్కంధ
భాషాంతరీకరణము గూర్చినది

ఇతఁడు పెక్కుచోట్ల మూలార్థములను సంగ్రహముగా వ్రాసి యున్నాఁడు

పంచమ స్కంధము - ద్వితీయాధ్యాయము

మూలము

శ్లో బాణావివౌ భగవత శృతప్రత స్రతో
కాంతావపుంభరుచిరావతి తిగ్మదంతో
కస్మైయుయుంక్షసి వనే విహర స్థవిద్యుః
క్షేమాయవోజడధియాం తవ విక్రమోస్తు

తెనుగు

క పిలువగుచున్న విలాసం
బులనంగజ బాణములను బోలెడు నీచం
చలనత్కటాక్ష పీక్షణ
ముల నెవ్వని యింతి! చిత్తమునగలచెదనే ? (1—29)
ఈ తెనుగు పేఁతలో మూలమునందలి విశేషణాదులు పెక్కులు లేవు

మూలము

శ్లో శిష్యయిమే భగవతః పరితః పతంతి
గాయంతి సామనరహస్య మజానమీశ !
యుష్మచ్ఛిఖా విలులితాన్మునువోభివృష్టిః
నర్వే భజంత్యుషిగణా ఇవ నేదశఖాః

తెనుగు

చ చెదరగ నేదముల్ చదువు శిష్యులపై దగఁబువ్వువృష్టి న
మ్మదమున పంతలోగురియు మాడ్కిని మన్మథ సామగానముల్
చదివెడు శిష్యులొయనగ వట్టుదనంతులు మ్రోయఁగా వడిం
బదనడి మీదలొలు గనభారమునందుల జాటు క్రావ్విరుల్ (1—30)

ఇందు మూలార్థరీతి కానిసంపదు స్వకపోకత్పితములు గానరావు కవిత్వమున మృదు త్వమున్నది

ఈతని కవితా శ్రీ లినిదెలియుటకై రెండు వద్యముల సుదాహరించుచున్నాను ఇవి రెండును పంచమస్కంధమున ప్రసిద్ధమైన జడభరతోపాశ్యానము నందలివి

ఉ అక్కట ! తల్లిణానీ పారిణార్థక మాపులు లేమిజేసి యే దిక్కునపు లేక యున్న విలుదెచ్చితి నాయెడ నీ మృగార్థకం బెక్కుడు ప్రేమఁ జేసి చరియించుచు నున్నది నాగు నప్పిదిన్ మక్కువఁజేసి దీనిఁ గడు మన్నన లందగఁబోతు వెంతయున్ (1-103)

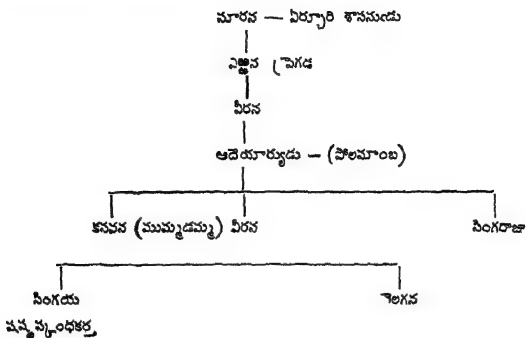
ఉ రాజులు మేలనంగ సుర రాజ సమానుడనై తమాజులన్ రాజులఁ జేసి తావసులు రాజ ఋషీంధ్రుండటంచుఁబాల్కఁగాఁ దేజము నొంది యీ పారిణదేహమునందలి ప్రీతిఁజేసి నా యోజ సెదంగ నేజెడితి యోగిజనంబులలోన జేలనై (1-117)

షష్ఠస్కంధము

భాగవతమున పోతన రచియింపని స్కంధములలో షష్ఠస్కంధము వొకటియునియు, నిది శిథిలమై లోపించిన భాగములోనిది కాదనియు ముందు విరూపించియుంటిని ఈ స్కంధ మును ప్రత్యేకముగను ప్రశస్తముగను తెనుగు చేసేవారిలో సింగన ప్రథముడు సింగన వెనుక రాచమల్లు కవులు, సర్వన, పారిభట్టు, ఆనువారలు గూడ ప్రత్యేకముగ దీనిని రచించిరి వానిలో మొదటి యిద్దరి రచనలు సంపూర్ణముగ మనకు లభ్యము కాలేదు మూడవది పూర్తిగా లభించు చున్నది

నేటి ముదిత భాగవత ప్రతులలో సింగన రచిత షష్ఠస్కంధమే మనకు కన్పట్టును తెలుగు భాగవతము వ్రాత ప్రతులలో నధిక సంఖ్యాకములైన వానిలో సింగన షష్ఠస్కంధమే కాననగును కాని కొన్నింటియందు పారి భట్టారక రచనమగు షష్ఠస్కంధముకూడ కన్పట్టు చున్నది ఇక రాచమల్లు కవుల షష్ఠస్కంధము నేడు మనకు లభ్యము గాక పోయినను, మాట యెనుబది యేండ్ల క్రిందకాలమున లభ్యమగుచుండెడిదని లక్షణ గ్రంథముల సుదాహరింపఁబడిన పద్యములను బట్టి చెప్పవచ్చును అట్టి పందర్పమున వా మూడింటిలో సింగన కృతియే భాగ వతమునఁజేర్పఁబడుటకు సింగన యాంధ్రీకరణ విధానమును, కవితా రచనమును కారణము లని గ్రహింపవచ్చును దానిని మొదట వివరింతును

సింగన యింటిపేరు ఏర్పూరివారు ఈతండాపస్తంభమూత్రుడు, శ్రీవత్స గోత్రుడు కృత్యాదినితండానగన వంశవృక్షము —

తాను మంత్రిశిఖరుడనని చెప్పుకొనుటచే నితండాత్వేరి నియోగి (6—29)

సింగయ పూర్వులలో మూరన శివభక్తియుక్తుడు సింగయ సోదరుడు వారిభక్తి పరాయణుడు సింగన, శివపూజావరుణ్డైనను విష్ణు భక్తి గలవాడు

క అండ్రిగణండా శివ పూ
బండ నరీవవాడ విష్ణు చరితామృతని
వృందీపటున్యాసాని
నందోచిత మానసుండ సయకోవిదుడన్ (6—30)

పై వంశ వృత్తాంతముఁ జూచినచో, సింగయ పోతనవలె నియోగి శాఖకుఁజెందిన వాఁడనియు, నాతని వలె శివభక్తి పరుడయ్యు, విష్ణు భజనాపక్తుడనియుఁజెలియు మున్నది.

పోతన తన తల్లి యగు లక్ష్మమాంబను వ్రత్యేకముగ వర్ణించివట్టుగా నితండును తనతల్లిని వర్ణించియున్నాడు, “మానిసులీడుగారు బహుమాన వివారిత దీన మానసగ్గానికి” అని పోతన యనుప్రసాన విన్యాసముతో చెప్పిన వద్యము ననుసరించి సింగన —

ఉ అడడు, భర్తమాట తెదురాడడు, వచ్చినవారి వీడంగా
నాడడు, పెక్కు భాష లెడనాడడు, నాకిలి వెళ్లి కల్లనూ
టాడడు, మిన్నకేని సుగుణావళి కిందిరగాక, సాటి యే
చేడియ లేదు చూరి కులశేఖరు కష్టయముమ్మడమ్మకున్ (6—27)

ఇట్లు వంశ వృత్తాంతము పట్టుననే కాక, కవితా విషయమును పోతనను తూచాత్పక వసు

సరించియున్నాడు

భాగవతకృత్యాది

పోతన

కృష్ణవర్ణనము

శివస్తుతి

బ్రహ్మస్తుతి

గజాననస్తుతి

భారతీస్తుతి

దుర్గాస్తుతి

లక్ష్మీస్తుతి

వాల్మీకి, వ్యాస, శుకయోగి స్తుతి

కాళిదాస, బాణమయూర

భారవిమాఘులు — సంస్కృత కవి స్తుతి

తెలుగుకవిస్తుతి — వన్నయ తిక్కనలు

షష్ఠ స్మృంధకృత్యాది

సింగవ

అచ్యుత వర్ణనము

శివస్తుతి

బ్రహ్మస్తుతి

గజాననస్తుతి

భారతీస్తుతి

దుర్గా (కాళీ) స్తుతి

లక్ష్మీస్తుతి

వ్యాసస్తుతి

రెండు పద్యములలో రచించి సింగవ యీ పట్టన నొక పద్యముతో సంస్కృతాంధ్ర కవుల
మరికొందరి విట్లు వర్ణించియున్నాడు

సీ వరకవిత్వోద్రేకి వాల్మీకిగొనియాడి

భాగవతార్థి వై భవములుకు

శుక మంజులాలాపు శుకయోగిగ్రహర్థించి

బాణ మయూరుల వ్రతభ నొడివి

భాస సౌమిల్లక భారవి మాఘుల

ఘనమధా మధుర వాక్యములఁ దలఁచి

కాళిదాసు కవీంద్ర కల్ప వృక్షము గొల్చి

నన్నసాచార్య వర్ణనలఁ బొగడి

గీ వెలయు దిక్కున సోమయాజాల భజించి
యెఱ్ఱరామాత్య భాస్కరు నివృణ గొలిచి
సుకవి సోముని నాచన సోమునెఱుగి
కవి మనోహరు శ్రీనాథు ఘనత మెచ్చి

6—11

తెలుగు కవి స్తుతిలో శ్రీనాథునిలోయాటు బమ్మెర పోతనను నిట్లు ప్రత్యేక పద్యములోఁ
బ్రశంసించినాడు

ఉ ఎమ్మెలు పెప్పనేల జగ మెప్పగఁబుష్పగరాజశాయికిన్
సొమ్ముగ వాక్య సంపదలు సూతలు చేసినవాని భక్తిలో
నమ్మినవాని భాగవత నైష్ఠికుడై తగునానిబేర్చితో
బమ్మెర పోతరాజా కవి పట్టపు రాజుఁ దలంచి మొక్కెదన్

6—12

దీనిని బట్టి సింగయకు పోతనయెడ గల భక్తి తాత్పర్యములు తెలుపడగలవు

షష్ఠ స్కంధ రచనమునకుఁబూర్వము సింగన యెన్నో పర్యాయములు పోతన రచనను
పారాయణము గావించి జడ్చించుకొన్నాఁడు పన్నయ కవితా రచనా రీతుల వెఱ్ఱియ యే రీతిగా
నాకలించుకొని నన్నయ కవితవలె, తన రచనను 'తద్రచనయ' కాగా లోపింపఁజేసినాడో, అట్లే
సింగనయు, పోతన కవిత వలె తన కవితను లోపింపఁ జేయవలెనని ప్రయత్నించినాడు కొన్ని యెడల
పోతనకుఁగొంత నమీపముగ వచ్చినాడు చాల వఱకుఁ గృతకృత్యుఁ డయ్యెనని కూడ చెప్పవలసిన
రచన సాగించినాడు

పోతన ధ్యాన సమాధి నుండ రామభద్రుఁడు ప్రత్యక్షమైనట్లు, సింగనకు వ్యష్టమున జగన్నాథ
ప్రత్యక్షమై, సాధు కవితఁజెప్ప వాసతిచ్చెను నాటినుండి సింగనకు వారాయణాంకితంబైన కవిత్య
తత్త్వ జ్ఞాన మలవడెను శ్రీ కృష్ణుఁడు నాయకుఁడుగా గ్రంథ మారంభించెను

పోతన —

క పలికెడిది భాగవతముట !
పలికించెడివాఁడు రామభద్రుండట ! నే
పలికిన భవపర మగునట
పలికెద వేఱొందు గాథ పలుకఁగ నేలా?

1—18

సింగస —

ఆ వె పలుకగలిగె మొదల భాగవతార్థంబు
భర్త కృష్ణుఁ డయ్యె భాగ్య మొదలె
సమృత రసముగోర వసురు చింతామణి
ప్రాత సంతసించు భంగి నిపుడు

6—22

పోతన —

ఆ వె భాగవతముఁ దెలిసి ఎరుకుట చిత్రంబు
బూలికైన తమ్మిచూలికైన
విబుధ జనుల వలన విష్ణుతఁ గష్టంత
తెలియవచ్చినంత తేటవఱతు

(1—19)

సింగస —

ఆ వె భాగవతముఁదేటువఱుప నెవ్వఁడు పొం
తుకుఁడు దక్క నరుని సఖుఁడు దక్క
బుద్ధిఁ దోచినంత బుధులచే విష్ణుత
భక్తి నిగిడినంత పలుకువాడ

(6—23)

ఇట్లు భాగవత ప్రశస్తినెదెలిసి, పోతన వలె కృష్ణ పరముగా శ్వస్థులములను చెప్పెను
పోతన కవితకు నహజముగు ననుప్రాస విన్యాసమును సింగస పుణికి పుచ్చుకొన్నాడు

మ కవియెన్ బ్రాహ్మణుఁడంత్యకాలమున వీరకన్ రోష విష్కాతులన్
ఘన పీ నోష్ఠ వికాస వక్త్ర విలసద్గర్భేక్షణోపేతులన్
జన సంత్రాసకరోద్యతాయత మహాశ్రణికికా హేతులన్
హసన వ్యాప్తి విభీతులన్ ముపుర నాత్మానేతలన్ దూతలన్

(6—70)

క మోదంబై, పరిదూషిత
భేదంబై, శాబరీద్వకీలికించిత దృ
గ్భేదంబై, బహు పాశ్వా
పాదంబై యొప్పు వింధ్య పాదంబునకున్

(6—211)

క పుట్టితి నజాతన్ముపునఁ జే
పట్టితివి పురాణ పురుషు భజనము పదముల్
మెట్టితివి దిక్కులం దుది
ముట్టితివి మహాప్రజోధమున మునినాథా !

(6—250)

- ఉ ధాతకు, దేవతా విభవ ధాతకుం, బుద్ధుజనానురాగి నం
 ధాతకు, సర్వలోక హితధాతకు, వైదిక ధర్మ మార్గవి
 ర్ణేతకు, మల్లన ద్విభవనేతకు సర్వజగజ్జ యాంగజ
 భాతకుం, బుద్ధుయోగి జన భాగవిజేతకు మ్రొక్కి రయ్యెడన్ (6—278)

అమృతాన రీతినే గజ మరి వెప్పి యనుసరణలు గలపు

- కా ఆదిన్ శ్రీపతి కొప్పుపై, దనువుపై, వంసోత్తరీయంబుపై
 సాదాబ్జంబులపై, కపోతతటిపైఁ పాలిండ్లపై నూత్నమ
 యాదంజెందు కరంబుఁ గిందగుట మీఁదై నాకరంబుంట మే
 ల్గదే, రాజ్యము గీజ్యమున్ సతతమే కాదుంబు వాసాయమే (8—90)

- కా ఆలీలావతి గండ పాలికలపై, హస్తప్రసాదంబుపై
 నాలోలాలక వంక్రిపై, సలికపై, నాకర్ణ ద్యుగ్రాతిపై
 హేలాపాది కువద్దయోరు కటిపై విచ్చల్ పిసారినగా
 జాలిం బొందుచు నాత్మ గుండుచు మనోజాతనలోపేటుండై (6—104)

ఇట్లు పద్యములనే గాక వచనములను ననుసరించి యున్నాడు

- వ గదలవేయుచు, గాండంబులేయుచు, ముద్గరంబుల నొత్తుచు
 మునలంబుల మొత్తుచు, చలరవాలంబులఁ ద్రెంచుచు, జక్రంబులం ద్రుంచుచు దళ పూ
 కుంతంబులు గ్రుచ్చుచు, గుఱారంబుల వ్రచ్చుచు, మునలంబుల
 మోదుచు, ముద్గరంబులం జాదుచు, జక్రంబులం ద్రుంచుచు పటళంబుల నొంచుచు
 6—370

కవితా విషయముననే గాక, గ్రంథ విషయ వివరణమున గూడ పోతననే సింగన యనుసరించి
 నాడు పోతన వలె వృత్తాంతమున నద్వైత వరముగానే తెలిగించియున్నాడు శ్రీధరాచార్య వాఖ్యాన
 మును ననుసరించిన సింగన రచించెనని తెలుపుట కొక ఘట్టము పుదాహరించుచున్నాను

వృత్తాంతము — సంస్కృతము — చతుర్థాధ్యాయము

- శ్లో యదోపరామామససోనామరూపస్య దృష్టిస్త్వతి సంప్రపరాషాత్
 యతఃకాయతే కేవలయా వ్యసంస్థ యాహంసాయ తస్మై తువి వద్మనేనమః

శ్రీధర వ్యాఖ్య—

యదెతి॥ యదా, మనన ఉపరామః—నవ్వాధిః తదా నామ రూపే రూప్యే తేయేన
తత్తతా, తస్య ఉపరమే హేతుః, దృష్ట్యం—దర్శనం, స్మృతిశ్చ, తయో సంప్రమాషాత్, నాకాత్,
తదా, యః కేవలేన స్వరూప జ్ఞానేన ప్రతీయతే, తస్మాద్దాహంసాయ, శుద్ధాయ, శుచి—శుద్ధం—
మన సద్మ—నవీతిస్తానం—యవ్యతస్మావనుః

తెనుగు —

“మఱియు ననేక విధ నామ రూప విరూప్యం బగు మసంబువకు దృష్ట స్మృతుల నాశనంబు
వలనం గలిగెడు సుపరామంబగు నమాధియందు గేవల స్వరూప జ్ఞానంబునందోచు నిర్మల ప్రతీతి
స్థానంబైన పాన స్వరూపికి నమస్కరింతు (6—342)

పోతనవలె నన్యునముగను నవతి విపులముగాను విశదీకరింపలేక పోయినను, సింగన, శ్రీధరీయ
వ్యాఖ్యానుసారముగ నద్వైత వరముగనే గ్రంథము వంతయు ననునదించెను

సింగన కవిత మధురముగను మనోహరముగను సుండును ఈ క్రింది పద్యము తరువాతి
ప్రబంధ కవుల యేడ్పు పద్యములకు నాంది కాండగును

ఉ. కుంకుమ రాగ రమ్యకుచ కుంభములం గడుఁ గజ్జలంబుతోఁ
బంకిల మైన బొప్పములంబాల్పడ మజ్జన మాచరించుచున్
గంకణ పాణి వల్లన యుగంబున వక్షము మోదికొంచు నా
నంకరువాక్షి యేడ్పు, పరిభావిత పంచమ సుస్వరంబునన్ (6—451)

సింగన రచిత పశ్చస్మ్యంధమే నేటి భాగవత ప్రతులలో నుండుటకు నాతని పోతనానుసరణ
మును, ముఖ్యముగా నద్వైతవరముగా రచియింప బడుటయు ప్రధాన కారణములని చెప్పవలసి
యున్నది ఈ విషయ మితర పశ్చస్మ్యంధ రచనలవలన నిశ్చిత మగుచున్నది

కవులవృత్తము లేక శృంగారపద్యము

క్రీ శ 1560 ప్రాంతమున నున్న ముద్దరాజు రామన మొదలు, క్రీ శ 1760 వఱకు
గల లాక్షణికు లందఱు నీ పశ్చస్మ్యంధము మదాహరించినారు ఈ గ్రంథములలో శృంగార పద్య
మని, కవుల పద్యమని, రాచమల్లువారి కవుల పద్యమని గలవు రాచమల్లువారవలగా నంది
మల్లయ, మంబ సింగయ కవులు వీరిరువురును వరాహ పురాణమును, ప్రబోధ చంద్రికయ

మును నాంధ్రీకరించిన కవులు, క్రీ. 1480—90 ప్రాంతముల విద్యుంగర రాజగు తుళువ నరసరాజు కాలమున నున్నవారు

వీరు భాగవత వృత్తస్కంధమును రచించి శృంగార నైషధము వసునరించి శృంగార వృత్తముని నాను కరణము గావించిరి ఆ గ్రంథము మనకు పూర్తిగ లభించ లేదు గాని లాక్షణికులుదాహరించిన పద్యములను బట్టి చూడగా విందలి కవితా రచన యత్యంత రసోల్లసిత మైనదని చెప్పవచ్చును వారందాహరించిన పద్యము లన్నింటిని విందుతో పఠించుచున్నాను

కవుల పద్యము లేక శృంగార పద్యము

- క శ్రీరామాచటి సీత వాతునియురస్సీమన్నిజచ్చాయె గ
న్నారంగన్నావి యాత్మవవ్యవనితేర్వ్వం బూసుదత్కంధరన్
హారంబున్నచునింకుజూడుచునదావేటంద్రవంజెందగజె
ల్వారున్ రాముండు బ్రోచుగాక చికిత్సాశీకుమ్మాదివున్
- మ అని యీ విద్య గురువనమ్మెడు భృదస్వంతుండునో చిత్రకే
తున్నపాల్ గణికిచ్చి వారధము పిండ్రుం డంగిరోయుక్తుడై
జనియెన్ బంకజ గర్భ గోహమున కానర్థం నహో భర్తదా
ని మహిసింది భజించెనేడహములున్ విద్యాధరాధ్యక్షతన్
- క అనుటయుగృష్టద్వైపా
యనతనయుండిట్లు లనియె నవహితమతివై
వినుమతి గుహ్యము నారా
యణ కవచము భక్తవాంఛితార్థప్రదమున్
- సీ గీ వలనదు భయంబు వారెంత వారలైన
వట్టివారలు మన కగ్గమైనవారు
వారు నిరయంబునకుండువువచ్చువార
మచు బుద్ధిగజెప్పె మార్తాంధ సుతుండు
- చ పెరిగిన యీసునవ్వెమలి ఫింఛములంబురివివ్వల బోలుసి
సరసిరుహాక్షి వేవలికి పాటిగ నిల్వగ నోడి చొచ్చె నిం
దిరకరణంబుతేటిగమి నీలము లింద్రుని పేరుగాంచెదె
న్నిరులు గుహ్యశయంబు గవియెన్ నెఱగల్గిన వారి వోర్తురే?

- క మనుజుల లోపల గర్భం
బొసరుచు వారెల్ల దండ్యుతో వారలరో
గమగొన గొందఱె దండ్యుతో
యనవుడు హరిభటులకవిరి యప్పిర్వచరుల్
- సీ గీ ఉల్లిదండ్రులు దైవబుడలన గురుడ
కాదెయతడేమి చేసినగనలనగునె?
నాస్తికాధమ! యోరి! యన్యాయవృత్తి
'నాస్తి తత్త్వం గురో.వర' మృతనగనినవె
- గీ ఇవ్విధంబున మఱియు నవేక గతుల
లలిత శృంగార చేష్టలలాచిలాచి
చూచుచున్నట్టి ప్రమోదిణిజూచి మునికి
మనసు గురగురమనియెంజుమ్మనియె నొడలు
- ఉ పంతుత భక్తియుక్తి గొనసాగె యుండిన నుండనిమ్ము దై
త్యాంతక పాదపద్మముల యందు నొక నొక యప్పుడే నిజ
స్వాంతముదద్గుణాభిరతుడైనరుడెవ్వడు గీలుకొల్పు వా
డంతకుదదృటాలింగలనై నమంజూడడు భూసురోత్తమా !
- ఉ పాంస నమాన గామినికి నట్టివిమాతన గర్భ శుద్ధికిన్
బుంపననాది కృత్యములు భూపశిఖామణి యార్చ్య సంపదా
గంధిత కర్మకర్మరత సాంగముగా నొనరింప నన్యయో
త్తంసుగుమారునింగనియె దర్శకు నిందిరగవృక్షైవదీన్
- సీ గీ ఎనగబూతిక వోగిరందిడక మున్నె
యతిరయంబునఁబరి ప్పేచమాచరించు
దత్తరమున నాపోశన మెత్తఁబోయి
భూసురుండెత్తు సుత్తరాపోశనంబు
- క ఇంటికింజనుటయు మానెన్
నంటొనరింపంగ సాంగి—నాగరికులతోన్
కుంటెన కాండుల గూడెన్
గొంటరియై యుతండసాధు గో³ వరతన్

చ అదలిచి నిల్వవారిగని యంతకు కింకరు లెవ్వరయ్య? మీ
రిదెజమునాజ్ఞాదోచితిరి యెచ్చటనుండిటవచ్చివారె
య్యదిగత మడ్డు పెట్టుటకు నెవ్వరి వార లెటుంగఁ జెప్పఁదా
యదితితమాజాలో? మరతో? యక్కడో సిద్దులో గాక సాధ్యులో?

శా చందాళుసభ! చిక్క తిమ్మయతమాజా! తిమ్మ! విధ్వస్తపా
షండంజైన త్రిలింగ భాగవత షష్ఠస్కంధ కావ్యంబువీ
కుండక్కెన్ జతురాననత్వ గుణయుక్తుల్ మీఱ వాణీమనో
భాండాదోద్ధత చూడకార బిరుద ప్రఖ్యాతి సార్థంబుగన్

శా శ్రిఘంబోటికి వచ్చి నంపుతి భవళి గంధ సౌఖ్యంబెదా
నాఘాణింపని మత్తమాజలదురాత్మాభిక్షులం జేసినన్
తుఘాదివ్యముగ్నుజేసితి కృపా శూన్యందవై “గోముఖ
వ్యాఘంబింతియ గాక నీవు ఋషివే యాహా! వికర్మింపగన్”

మ తనతో నల్లిన వాణి పాదముల మీదన్ వ్రాలనే నెత్తినో
య్యన సాక్షాత్వ విజాన్యతమ్మములందన్యోవ్య మొక్కప్పుచుం
బనమబ్బంగఁజతుర్ముఖత్వము ఫలింపం జొక్కు నద్భావమం
డనవద్యాయురు దీర్ఘజేయు చిక తిమ్మాధీశు తిమ్మాధిపున్

మ పదముల్ దోటలెగ్గొమదిగ వెలయింపన్ గేళముల్ దూలలు
య్యెదనక్కోరుహపాళిజేరణమదోయిన్యావ్యముల్ గ్రమ్మగ
ద్గదకంఠంబున వాక్యముల్ దడబడం దద్దేహముం జొచ్చియా
మదతి రత్నముగాంచె బాలని మనశ్శో కానలన్వాయినిన్

క నెరపెనెరనంజ చక్రక
నరసీరుహ విరహభేదనంనూచకమ్మె

మ గురుబంధుల్ దనుజాట్టిరాదిగిచి యాక్రొశింప నిశ్శేష్టుడై
యొరులందన్న వెఱుంగ లేక హద్యాధాన్తిమున్ జెందిచూ
పరత వ్యోయుచుఁబోవెనర్థతంమెయింబాటిల్లా

- క అరిగి నమిత్ వ్రనవ కుశం
కురవక్ష్మపతోత్కరంబుగొనిగ్రహమునకున్
మరలియుట వచ్చునప్పుడు
ధరణీమరనందనుండు దనకట్టిదుటన్
- ఉ టెక్కలతో నరాగము నెరింబరికింపఁడు వేడ్కఁజెంది యో
యక్ష్మనకాచలంబు విబుధాధ్వమునం జనుదెంచుచున్న
- ఉ జాఱుట యుండదూరు యుగ సాంద్రరుచుల్ కటిమీఁదనుండిదై
వాఱినగాంచి పంచశర పంచశరీ పరికంపితాత్ముడై
పాఱుడుదా బహు శుభము బల్మియు భావవిశుద్ధి కలియున్
మీఱిన నెమ్మనంబు గడిమిన్ నిలుపొపక లేక తోలఁతన్
- ఏ రాయైన తబిసీ పేరంటాలి గ్రమ్ముద
గలిగించునడుగుచే వెలసినాడు

ఈ షష్ఠస్కంధమదైవతపరముగా వాంఙ్మీకరింపఁబడినదో, లేక, విశిష్టాదైవత పరముగా వాంఙ్మీకరింపఁ బడినదో తెలిపికొనుటకు గ్రంథమంతయుఁబూర్తిగ లభింపలేదు నంది మల్లయ్య ఘంటా సింగయ కవులిద్దరును నదైవత సిద్ధాంతమును ప్రతిపాదించు సంస్కృత వ్రబోధ చంద్రోదయ వాటకము తెలుగు చేసిరి కావున నీ షష్ఠస్కంధమునునల్లె యదైవత పరముగా రచియుండు రను నూహ పాదముచున్నది కాని యిది శృంగార షష్ఠమను పేరుతో వెలయుట చేతను, భక్తి వైరాగ్యములను ప్రతిపాదించు తెలుగు భాగవతము మధ్య నీ శృంగార రసప్రధాన మగు గ్రంథ భాగమును తరువాతివారు చేర్చియుండరు

మఱియు నింకొక విశేషము చూడుండు సింగవ షష్ఠస్కంధ కవితయు మనోహరముగ నున్నదని మున్ను చూపితిని కాని, ముద్దరాజు రామన, అప్పకవి, కూచిమంచి తిమ్మకవి, అడిదము సూరకవి మున్నగు లాక్షణికు లెవ్వరును, సింగవ షష్ఠస్కంధమునుండి మచ్చున కొక్క పద్యమైన నుదాహరించియుండలేదు శృంగార షష్ఠమునుండి వది పద్యములను క్రీ శ 1740 సంవత్సరమున కూచిమంచి తిమ్మకవి రచించిన సర్వలక్షణ సార సంగ్రహమున నుదాహరించియున్నాడు ఆ పద్యములితర లాక్షణికు లుదాహరించిన పద్యములు కావు. కాబట్టి తిమ్మకవి కాలమునాటికి శృంగార షష్ఠము లభ్యమగుచుండెడిదని తెలియుచున్నది తిమ్మకవి వాటి కిది భాగవత ప్రతులలోకెక్కిన

యెడల నాతడు దీనిని ప్రత్యేక గ్రంథముగా మదాహరించుట సంభవించదు లాక్షిణికృతమై రమ్యమై యున్నను రస విషయమున భేదముండుట చేత, శృంగార వస్త్రము భాగవతమున కెక్కి లేదనుట వరమార్థము

సర్వన—వస్త్రస్కంధము

సర్వన కృత వస్త్రస్కంధమునుండి యొక పద్యము 'ప్రబంధ రత్నాకరము' మదాహితమైనది కాని గ్రంథము లభ్యము కాలేదు ¹ ఇతరత్ర నిందుండి యాకరములు లభింపలేదు

హరిభట్టు—వస్త్రస్కంధము

హరిభట్టు, బహు గ్రంథ కర్త మత్స్య, వరాహ పురాణములు, భాగవతమున వస్త్ర, ఏకా దశ, ద్వాదశస్కంధములు—ఉత్తర వారసేంహ పురాణము: కృత్యాద్వాక్య పాద్యంతములు లేక కథా భాగము: వీతని కృతులు ఈతడు కృష్ణరాయని కాలము నాడని, యనగా క్రీశ 1510—20 ప్రాంతమునాడని వేసు శాసన ప్రమాణమున నిర్ణయించియున్నాను ¹ ప్రస్తుతము మనము విమర్శింపవలసినది వస్త్రస్కంధము హరిభట్టు వస్త్రస్కంధముతో గూడ భాగవత తాళపత్ర పత్రాలు గలవని చెప్పితిమి² ఇదియనుద్రమగుటచే దీని వివరము కొంత దెలుపుచున్నాను

ఇది పురుషోత్తమ క్షేత్రమున లేక నీలాచలమున నెలకొని యున్న జగన్నాథునికిగృతి

శా శ్రీ నీలాచలవాళు, పంచిత దయాసింధున్, జగన్నాయకున్
వానా వైభవ సంయుతున్, మునిజనానందాలయున్ సర్వదే
వానీకస్తుత చూడ రత్న రుచిదీప్తింఘ్రిద్యయీ శోభితున్
సూవాస్త్రవభవాయుతున్ హరిని సంసేవింతు నెల్లవృడున్

చ ఎఱుక విష్ణునిం దొగడుటే గడునొల్లక దుర్బుధుంబునన్
గడుపులకై సరాధములఁ గావ్య ముఖంబుం నన్నుతింపగా
బొడమిన పాద జాలమున బొజ్జబుగన్ పాలియించి ముక్తియొం
దెడు కొఱకై రచింతు కృతి నీలగిరిండున కర్పితంబుగన్

¹ చూడుడు ప్రబంధ రత్నావళి పుట 6

¹ భారతి — కవికాల విర్ణయము శాసనాధారములు (పం 26 పం 2)

² R 1069 ప్రా లి పు భాండగారము మదరాసు

- క కృతివాధుడను నీలాచల
ఁలియును! కుకయోగి వడస భాషిసుత,
త్సరి భాగవతంబదియులు!
మతి-దులపగ ఏంత కష్టమౌనృలగందే!
- భా ప్రస్కన్నామర రాక్షసున్ నిఖిల భూభారాపహర్తన్ మ హే
శస్కందాదినుత ప్రభాపుంగమతాసంవాస రాజస్మహా
రస్కున్ విష్ణుఁ దలంచి భాగవత పారణీయమైనట్టివ
ష్మస్కంధంబుఁదెనుంగు చేసెదను కృష్ణ ప్రీతిగా వేడుకన్
- [ఇందలి శైలి దెలియుటకీ క్రింది పద్యములనుదాహరింతును]
- ఆ వె శ్రీ సమేత! మిమ్ము సేవింప నొల్లక
మీరి కుభముగొందగోరువాడు
చెంగలించె శుచకలాంగూరి ముఖమున
నదివి దాటు గోరునట్టి వాడు
- ఆ వె ఎరుసమునకు వినుము బంగారమును నొక్క
విధమునైన యట్లు విశదముగను
శ్వసచుండైన విప్రవరుండైన శ్రీ విష్ణు
భక్తి నొక్క సమను పరిచరింప
- చ అరయంగబుద్ధ సంభవుడు నాత్మనివాస పరోజ కర్ణికాం
తరముననుండి తీవ్ర నవన ప్రహితాధిక పీచిమాలికా
పరిమిత హేష భీక్షిత విభావ్య మహార్ణవమందు మగ్నుండై!
పరువడితో మిముందలంచిపారము వొందఁడె భక్తవత్సలా
- భా ఓరాజీవ దళాభిరామనయనా! యోసత్యసన్మంగళా
యో రాతింపరకంఠవాళదళనా! యో సర్వ లోకాధిపా
యో రత్నాకర మేఖలా పరివృధా! యో భక్త కల్పరూపమా
యోరాకా పారిజేందు రమ్యపదనా! యో పద్మనాభాచ్యుతా!
- భా శ్రీవత్సాంకిత మూర్తయే మిమల రాజీ వాక్ష్మయుగ్మాయం
క్షీప్రక్రాంబుజ వట్టదాయ వసుధామిత్రాయ నర్వాత్యనే
భాస్కాయకృపాకరాయ హరయే భక్తార్థ సంధాయినే
గోవిందాయ పమస్త డైత్య నివహకూరాయ తుభ్యంనమః

గద్య

ఇది శ్రీహనుమత్కృత్యాక్షరబద్ధవర ప్రపాద సహజ సారస్వత చంద్ర నామాంకిత విద్యనృణి అష్టమంఠావధాన పరమేశ్వర హరిభట్టారక ప్రణీతంబైన భాగవత పురాణంబునందు షష్ఠస్కంధము

హరిభట్టను, శృంగార షష్ఠమును రచించిన నంది మల్లయ కవులకు నమకాలీనుడు కాని యీతని భాగవత రచనములన్నియు, విశిష్టాద్వైత మత సంప్రదాయము ననుసరించి రచితము లైనవి కవితా విషయమున నీతఁడు షష్ఠస్కంధ రచయితల తెప్పరికిఁదీసిపోడు అయినను నద్వైత మతాను సారియుగు పోతన భాగవతమున, విశిష్టాద్వైత సంప్రదాయముగ గ్రంథము చేర్చుటవలన పడమి సింగవ షష్ఠస్కంధమందుఁజేర్పఁబడినది

పోతన వెనుక నమీన కాలములోనే, షష్ఠస్కంధము మువ్వరు కవులచేఁదెలిగింపఁబడుటకు హేతువేమని విమర్శక లోకము శంకించుట కవకాశమున్నది కాని దానికి సమాధానమాస్కంధము నందే యున్నది భాగవతమున కావ్య సాధారణ శృంగార రసము వర్ణించుటకు నీ షష్ఠస్కంధ మందలి కథలే తప్ప, నితర స్కంధమున వట్టివి గానదావు శ్రీకృష్ణ శృంగార లీలావరచూపది యగు దశమస్కంధము నందలి శృంగారముదాత్తమైన భక్తి శృంగారము భాగవతమున ప్రథమము నుండి వంచమున వఱకుగల స్కంధములు భగవత్తత్వ ప్రతిపాదకములు సప్తమమునుండి దశమము వరకుగల స్కంధములు భగవద్భక్తి ప్రతిపాదకములు షష్ఠస్కంధము కథా ప్రధానము ఏకాదశ ద్వాదశస్కంధములు తత్త్వ ప్రతిపాదకములు భగవద్భక్తి తత్త్వ ప్రతిపాదకులగు పోతనామాత్యుఁడు షష్ఠమస్కంధమును రచియింపనే లేదమటకు పై షష్ఠస్కంధ రచనలు తోడుపడుచున్నవి

ద్విపద భాగవతము

దశమస్కంధము

తెలుగున పోతన భాగవతము సంపూర్ణముగ రచించిన నాటికే, భాగవతమువోని దశమ స్కంధమాండ్ర భాషతో వెలసినది అది ద్విపద కృతి క్రీశ 1420 ముందుగానే, మడికి సింగన యను కవి దీనిని రచించెను సింగన కాల నిర్ణయము నిష్కృష్టమగుట చేత, విది క్రీశ 1460 ప్రాంతములో సంపూర్ణముగా రచితమయిన పోతన భాగవతముకంటె ముందు కాలమున బుట్టినది

సింగన ద్విపద భాగవతమును నేటి పరిశోధకులు సారస్వత చరిత్రకారులు వెలుంగరు దాని కొకటియే తాళపత్రప్రతి యుండుటయు, నదియైన తెలుగు దేశమునకు సుదూరమున నున్న తంజావూరి పరస్పతి పుస్తక భండారమునందులయుఁగారణములుగా వది వ్యాప్తము కాలేదు

‘పదేండ్ల క్రిందట నీ ద్విపద దశమస్కంధము ముద్రితమైనది ¹ గ్రంథము పేరు దశమ స్కంధమే. భాగవత దశమస్కంధమే, కాని సంస్కృతాంధ్ర భాగవతములందువలె, పూర్వోత్తర భాగములుగా విభజింపబడి యుండలేదు ఈ గ్రంథమున, కథ, మధురా కాండము, కల్యాణ కాండ, జగదభిరక్ష కాండ, అని మూడు విధములుగా విభక్తమైనది ఈ గ్రంథమైన సంపూర్ణ ముగ లేదు గ్రంథమునందటచ్చట పంక్తులు లోపించినవి అక్షరార్థ స్తుతితో ప్రారంభమై, ధర్మరాజు రాజనూయ యుగమున శ్రీ కృష్ణుని పుత్రముతో ముగియుచున్నది ఉపలభ్యమగు సంతసఱకును, నిందలి ద్విపద హృద్యముగ మున్నది మడికి సింగవృ, నన్నయ తిక్కన సంప్రదాయములనే కవితా రచన యందనుసరించినను భాష, శైలి విషయమున శివకవుల విలక్షణ దేశి సంప్రదాయము పనుసరించినాడు

సింగవ కృతి యందలి మధురాకాండది విభాగములకు మూలము గర్గ భాగవతము గర్గ భాగవతమున నీ విభాగములు సింగవ యనుసరించు కథాకథనము మూత్రము వ్యాస భాగవతము నను సరించి రచించి యున్నాడు

సింగవ గద్యతో —

“అరూఢమతివయ్యలార్యనందమండు
శృంగార రస కళాశితవోధనుండు
సింగవామాత్యుండు చెలువగ్గరించ
నలలిత రసభావశబ్దగుంభనల
వలనొప్ప శ్రీ భాగవత పురాణమున
మహావీయమగు దశమస్కంధసరణి”

అని చెప్పుకొనిన రీతిని రచన ధారా వాహికయై, సరళ శైలిలోనున్నది కాని పోతన భాగవత మునకు దీనికిఁ బోలికయే లేదు పోతన దీనిని చూచినట్లు కావరాదు పోతన భాగవతమునకు జీవమై, శృంగార భక్తిరస నమ్మేటమునకు శ్రీ విలయమైన దశమస్కంధము ప్రచారములోనికి వచ్చిన వెనుక, నీ రచనకు స్థానము లేకుండ పోయినదని మన మూహించుట సరియగు పద్ధతి వస్తు విషయమునఁ బ్రాధాన్యము లేకున్నను, సింగవ కృత్యంతరముల యందు గమపట్టని భాషా సంప్రదాయ విశేషములి ద్విపద కృతియందు గాన వచ్చుట చేత దీనికి నొక విధమగు విశిష్టత యున్నదని గ్రహించ వలెను దీని వింకను జాగరూకతతో విమర్శకులు చదివినట్లు కావరాదు

¹ తంజావూరు సరస్వతీ మహిళా లైబ్రరీ వారు ప్రకటించిరి 1950

వీకాదళ ద్వాదశ స్కంధములు

ప్రస్తుత ముద్రిత భాగవతమున వీకాదళద్వాదశ స్కంధములు వెలిగందల నారయ కృతముగా నున్నవి నారయ పోతన ప్రేయశిష్యుడైనట్లు గ్రంథాంత గద్యవలనఁ దెలియుచున్నది “ఇది శ్రీ పరమేశ్వర కరుణా కలిత కవితా విచిత్ర, కేసన మంత్రి పుత్ర సమాజ పాండిత్య పోతనామాత్య ప్రేయశిష్య వెలిగందల నారయ నామధేయ ప్రణీతంబైన భాగవత పురాణమున ద్వాదశస్కంధము”

తాళపత్రపత్రులలో నారయ రచనతోపాటు హరిభట్టు రచితమైన యేకాదశ ద్వాదశ స్కంధములును గనువట్టుచున్నవి నారయ, హరిభట్టు రచనముల కెన్నియో పోలికలున్నవి వానిని తరువాతఁ జర్చించెదను

ప్రత్యేకముగా వష్యస్కంధముగా రచనమై వెనుక కవులను హెచ్చుగా నాకర్షించినవి యేకాదశ ద్వాదశ స్కంధములని చెప్పవగును

వీద తెలిసిన —

1. నారయ

2. హరిభట్టులు కాక

3. సంజీవరాయకవి వీకాదళస్కంధమును రచియించెను 2, 3 గ్రంథములముద్రితములు ఇక కడవిన శతాబ్ది చివరను వీ శతాబ్దిలోను వీకాదళ ద్వాదశములు రచితము లైనవి

4. కోవూరి పట్టాభిరామయ్యగారు (క్రీ శ 1850—1915)

వీరు బ్రహ్మవేత్తలు కోవూరు ప్రబుద్ధాశ్రమ నిర్మాతలు వీరు వీకాదళస్కంధమును గద్యవద్యాత్మకముగ మూలనుసారముగ నాంధ్రీకరించిరి

5. సంపన్నుడుంబి పింగరాచార్యులు గారు (క్రీ శ 1860—1930)

వీ రేకాదళ ద్వాదశస్కంధములనే గాక భాగవత ప్రథమ, ద్వితీయ, పంచమ, డశమ స్కంధములను దెలింగించిరి

6. మిన్నికంటి గురునాథశర్మగారు — పజీపులు — వేదాంత విద్యా పారిణులు
క్రీ శ 1952 లో వీకాదళ ద్వాదశ స్కంధములను సంపూర్ణముగఁ దెలింగించినారు ఇవి ముద్రితమైనవి

తొలుత నారయ రచనను గూర్చి తెలిసికొందము

నారయ ఏకాదశ ద్వాదశ సృంధ రచనము మూలమునకంటె చాల చోట్ల మ్యానముగను
కొన్నియెడల మూలాభిప్రాయమునకు విరుద్ధముగను నున్నది దీని కొకటి రెండుదాహరణములు
జూపుచున్నాను

మూలము —

శ్లో ఇంద్రియార్థ భ్రమణాగ్రత్యస్థింతఃకరణ భ్రమః
సుప్తంతద్వననా బీజం రుర్యామూర్తిస్తదస్వితః

తెలిగింపు

వ ఇంద్రియార్థ భ్రమణంబు సేసెడు దుర్మతులకు
సుషుప్త్యాద్యవస్థలు వరుసన కలుగుటం జేసి వరమేత్వరుని
దొందరామి యను వాలుగవ యవస్థయు గలుగు

శ్లో తం వోచనీయ నదసి పరిమీనముఖశ్రియః
రాజ్ఞ ఆవేదయాంచక్రు స్వర్వయాధవ నన్ని
రం మార్గయిత్యా మునలం యదురాజన్య ఆహుకః
నమ్మద నలితే ప్రాన్యశ్లోహంవాస్యావశేషితం
కశ్చిన్మత్స్యే గ్రహీశ్లోహవే

ప దానిం గొని చని దేవకీ వందన, సప్తిధానంబునం బెట్టి యెఱింగించిన నతం దాత్య కల్పిత
మాయా రూపంబగుట యెఱింగియు నెఱుంగని తెఱంగున వారలం జూచి యిట్లనియె
నమ్మద తీరంబున నొక్క మహా సర్వతంబున్నది అందునుండు నత్యుచ్ఛయ
నిశాల భీషణంబగు సాక్షాణంబున మీ భుజాబంబు చేత మీ మునలంబు దివిని దీని
మార్గంబు పంథుక బంధంబులం గలిపి రండు పాండవి జగద్విభుండైన కృష్ణుండాన
తిచ్చిన వారు ఎట్లు చేసి తత్కీలితంబైన లోహా ఖండంబును నరకుగోవక సాగరంబున
బదవైన చిన యొక్క రుషంబు గ్రసించిన

మూలమున “రాజ్ఞ,” “యదురాజన్య ఆహుక ” అనునవి యుగ్రసేనుని నిర్దేశించుచుండగా
తెనుగున “దేవకీ వందనండైన ” “జగద్విభుండైన కృష్ణుండు” అని యున్నది తెలుగున
మరి కొన్ని వాక్యములకు సంస్కృత మూలము లేదు

కొన్నియెడల యొకటి రెండవాయములే తెలిగింపబడలేదు ఏకాదశ సృంధమున
ద్రయోదశాధ్యాయమున శ్రీకృష్ణుండు హంస రూపియై చేసిన తత్త్వసదేశము

“వస్తు నోయదనానాత్మనాత్మనః ప్రశ్న-శంభరః” అను శ్లోకము మొదలుగాఁ బదియేడు శ్లోకములఁ జెప్పఁబడియున్నది వానితెల్లఁదెనుఁగున యుండియు పంక్తులు మాత్రమే గలవు. అవియు మూలానుసారులు కావు

శ్లో మనసాపవపా దృష్ట్వా దృశ్యతేన్యైరపీంద్రియై
అపామేవ నమత్త్వదితి బుధ్యధ్వమంజసా

అనునది “పంచేంద్రియములకు దృష్టంజైవ పదార్థం బనిత్యంబు అది నిత్య దృష్టిని బ్రహ్మాంబుని తెలియవలయు” అని తెనిగింపఁబడియున్నది కవి పదునాలుగవ యధ్యాయమునఁ జెప్పఁబడిన భక్తి పారమ్యధ్యాన యోగములను బది బంతులలో నఱగొఱగాఁదెనిగించి, వాఁడశమునందలి విభూతులను జెప్పి యున్నలి మూఁడధ్యాయముల విషయమును మూఁడు బంతులతో మూచించి పంచదండన యధ్యాయమునకు సుఱితి , యందుఁగల

శ్లో తస్మాత్త్వముద్దవోత్సృజ్య చోదనావప్రతి చోదనావం
ప్రవృత్తిం న నివృత్తిం ప్రశోభవ్యం శ్రుతమేవచ
మామేకమేవ శరణ మాత్మానం సర్వ దేహీనావం
యాహి వర్వాత్మథావేన మయాస్యాన్యకతోభయ

ఈ శ్లోకములకే “సర్వ ధర్మాన్ పరిత్యజ్య మామేకం శరణం ప్రజ” అని నాలుగు పంక్తులు చెప్పి, పీదన పంచొమ్మిదవ యధ్యాయమునందలి శిష్టాంశమును గొంతయు, నిరువది నాలుగవదాని యందలి సాంఖ్య విధియు, నస్తవించిశమునందలి యర్చనా ప్రకారంబునఁ కొంతయుఁదెనిగించి, యిరువది తొమ్మిదవదానియందు గల

శ్లో గచ్ఛేద్దత్త! మయాదివోబదర్శ్యాంసంమృశముమ్

అను మొదలుగా నన్నలి రెండధ్యాయంబులను దెనిగించియున్నాఁడు ఈ స్కంధంబున గల భిక్షు గీతాదులు తెనుఁగున లేవు దీనిని బట్టి ఏకాదశస్కంధము మూలముకంటె తెనుఁగున నాఁ గింట నొకపాలు మాత్రమే యున్నది ద్వాదశ స్కంధమున నధ్యాయములే పూర్తిగా వదలిపెట్టఁ బడకున్నను, నా స్కంధమున మూలముకంటె తక్కువగను, భిక్షుముగను నున్న రచనలు చాలఁ గలవు నారయ రచనమున విశేష మేమనగా నది విశిష్టాద్వైత సంప్రదాయానుసారియై యున్నది

శ్లో మామేకమేవ శరణ మాత్మానం సర్వ దేహీనావం”

అను శ్లోకమునకు “వర్ష ధర్మాన్ పరిత్యజ్య మామేకం శరణం వ్రజ” యను సుపనిషత్పుర్ణబగు గీతా వచన ప్రకారంబున” అని యీ శ్లోకమునకు విశిష్టా ద్వైతతలచై, కవి మిక్కిలి ప్రాధాన్యమును జూపి యున్నాడు

మఱియు “జీవాత్మ భేదంబు” మొదలైనవి యెఱింగించి, “విజ్ఞానవంతునిగా జేసి మన్నించితి” (ద్వా వ 2) అను వాక్యమును,

“దేవతాంతరమౌ తాంతర సాధనాంతరంబులు వర్జించియుండెనేని వై కుంఠంబున పసియించు (ద్వా వ 39) అను వాక్యమును వీర వైష్ణవ సూచకములు

నారయ రచితమైన యేకాదశ ద్వాదశ స్కంధము లిట్లు మూలమునకు భిన్నముగా నుండి, పోతన గ్రంథముతో పాత్తు కలుగకపోవుట చేతనే, యానాటినుండి నేటివఱకు వీ రెండు స్కంధ ములను నయుదారుగురు కవులు తెలిగింపవలసిన యావశ్యకత కల్గినది

వెలిగందల నారయకు సమీపకాలముననే హరిభట్టారకుడు షష్ఠ స్కంధముతోఁబాటు వీ యేకాదశ ద్వాదశ స్కంధములను తెలిగించెను షష్ఠ స్కంధము సింగవది సమగ్రముగా నున్నది కావున లేఖకులు దాని జోలికిఁబోలేదు ఇక నారయ రచనము మూలమునకు భిన్నముగా నుండుట జూచి, సంస్కారముగల లేఖకులు హరిభట్టారకుని యేకాదశ ద్వాదశ స్కంధములను భాగవతమునఁ గూర్చుకొని దానికి సంపూర్ణ త్వము నాపాదించఁ జేసిరి

భాగవత ప్రతులు కొన్నింటితో హరి భట్టారకుని రచనలుండుట కిదియే కారణము మఱియు, నారయ కృత స్కంధములు రెండును నే కారణముననో శిథిలములైనవి హరి భట్టార రచనమును నారయ రచనమును, మార్పు చేసిన పట్టులు తాళవశ్రత పరిశోధనము వలనఁదెలియుచున్నది కావున భాగవత శిథిల పూరణ కథలకు వీ నారయ రెండు స్కంధములు కారణమున నే నూహించితిని ¹

ఏకాదశ ద్వాదశ స్కంధములలో వెలిగందల నారయ రచనమునకు హరిభట్టార రచనమునకుఁ జెక్కు పోలిక లగువడుచున్నవి పద్యములట్లనే కొంచెము మార్పులతో మన్నెని

నారయ ను విడితుండై సకలామరుల్ గొలువ మర్వభారమున్ మాన్చి దు
ర్మదసంయుక్త వసుంధరాధిపతులన్ మర్దించి కంసాదున్
దుదముట్టన్ వధియించి కృష్ణుడతిసంతుష్టాత్ముడై యుప్పచో
యరుసై న్యంబులు భూమి మోవగ నవహ్యం బయ్యె సత్కుగమై

(11-6)

¹ భాగవతము

హరిభట్టు మ విదితుండై నకలామరుల్ పొగల సుర్వభారము వ్యాన్ని దు
రద్ర సాయుక్త మనంధరాధిపతుల స్మృతిచి కంసాదున్
దుదముట్ట వృదియించి కృష్ణుడతి వంతుష్టాత్ముడై యున్నచో
యదు సైన్యములు భూమిలోని నివసహ్యం ఎయ్యె పత్నుగలవ్

కొన్ని పట్టుల నారయ పనుములుగా వాసనదానిని హరి భట్టు వద్యములుగా వ్రాసెను ఒక
యుదాహరణ

నారయ న అట్లుగావున గృహ క్షేత్ర పుత్ర కళిత ధన ధాన్యాదులందు మోహితుండై
ముక్తిమార్గంబు ప్రకృష్టంబని విందించువాడను, హరి భక్తి విరహ
తుండును యరదిం గూలుదురు (75)

హరిభట్టు

శా అవత్యమ్ము విముక్త మార్గమని విద్యాగర్వ సంపన్నులై
విప్రుల్ గొందరు దారపుత్ర సమితిన్ వీక్షించి విత్తార్థమై
అప్రామాణ్య పదంబునన్ దిగుదుర్ యజ్ఞాన గుస్తొల్లిన
త్సృప్తజ్ఞానహితాత్ములై నిలుతు రస్తాకాగతిన్ మాధవా !

25 వద్యము

హరిభట్టు —

హరిభట్ట రెండు స్కంధములను సంపూర్ణముగా వాంఛింపరియున్నాడు ఇవి రెండును
సాహిత్యములైనవి వీకాదత స్కంధమున 319 గద్యపద్యములు గలవు

హరిభట్టు రచనము ధారాశుద్ధిగలిగి మనోహరమై యుండును

మ గురు సంసార మహర్ష వాంఛర విమగ్నుండై, దురాశాపరం
వరచే నవ్వు విలోచనండుగురు నావత్యంకనలిపుడై
వరుసన్ గాల మహిషాశిష్యాతుడనై వర్జించు నీ జీవునిన్
హరిదక్కన్ బరులెవ్వరోపుదురు సత్యాచార ! రక్షించగన్

క శ్రీహరిపై యనుజాత
శ్లేషం బొనరించి వర్ణనీయంబగు మీ
దేహములు శుద్ధిబొందెడు
వాసోరాగిన్ జ్యోతిలాశపములన్

ఇందొక దండకము గలదు

పారిభట్టు కవితలో “ఋభువు లప్పరనలు రుద్రులు సాధ్యులు” 11—148 అనుయతులు “పుడమి భారము మాన్పు” 11—153 అను నమానములు, ఉత్పల లుదయించె 11—160 అను తత్సమ రూపములు కృష్ణుమప్పని²

సంజీవరాయకవి - ౬ కాదశస్కంధము

ఈ కవి యుదంతము తెలియలేదు ఈతని ఏకాదశస్కంధముగ్రంథము అదియైన నమ్రగముగ లేదు మొదటి యాశ్వాసము సంపూర్ణముగను, రెండవ యాశ్వాసము కొంచెదాకను గలదు

గద్య

ఇది శ్రీనివాస కృపాకలిత కటాక్ష వీక్షానమాసాదిత సంస్కృతాంధ్ర కవితా విలాస, సందవర వంశ ముక్తావల కృష్ణయామాత్యతమాభవ సజ్జన విధేయ సంజీవ నానుధేయ ప్రణీతంబైన శ్రీ మహాభాగవత్తైకాదశస్కంధంబునందుగ్రంథమాశ్వాసము

అభ్యుత్పన్నంతపటకుంజునిచి చూడ సంజీవరాయ రచన మూలానుసారియై మనోహరమై యున్నది మచ్చునకు రెండు వద్యములు

మ నరసాచార్యవగాహితలములై, సంపూర్ణ సూపభృటాం
అర రేణూత్కర వశ్యలోహరములై, నానాలతాలాసికా
చరణ న్యాస విధాన దేశికులై, సంచారులున్ సర్వే మం
ధరవాతంబులు పెండుమొండ్ర! తనువైరాఘాంబువుల్ దీనిగన్

చ కటకుట! మందభాగ్యులము కాలగం గదవంగవచ్చునె
యిటు చనుదెంచి సాధుజన హేళన మే మొసరింముంగదా !
పటుతరమైన శామున భంగము వచ్చె గురింబులెల్ల నా
రట మెద నంభవిల్లె మన రాజికమేనువాడొదీసికిన్³

² ఇవి ముద్రితము లైనవి — అంధ్ర సాహిత్య పరిషత్తు కాకివాడ

³ మదరాసు ప్రాచ్య లిఖిత పుస్తక భాండాగారము R 670

ఈ గ్రంథ మెచ్చటను నీ వరకు పరిజ్ఞాతము గాదు

మిన్నికంటి గురునాథశర్మ ఏకాదశ ద్వాదశ స్కంధములు

ఈ గ్రంథకర్త వేదాంత విద్యా పాఠిలుండు పరమ భాగవతోత్తముండు స్రవస్త కవి ఈ గ్రంథము పూర్వపువాని వలె, యాశ్వాస విభాజ్యముగాక, సంస్కృతము నున్న యధ్యాయములను బట్టి యాంధ్రీకరింపబడియున్నది ఏకాదశ స్కంధమున మూలమున మున్నదియొక్క యధ్యాయములు — 1373 శ్లోకములు గలవు ద్వాదశస్కంధమున పదమూడధ్యాయములు 566 శ్లోకములు గలవు నారాయ, $123+53=176$ గద్య పద్యముల సంఘటించిన దానిని ప్రస్తుత గ్రంథకర్త మూలానుసారముగ నెంతయో విస్తరించెను

కృత్యాది 155 పద్యములుగాక నేకాదశస్కంధమున 1767 గద్యపద్యములు, ద్వాదశ స్కంధమున 713 గద్యపద్యములు మొత్తము 2480 గద్యపద్యములున్నవి కావున నేకాదశ ద్వాదశముల కిది సంపూర్ణానువాదమని చెప్పవలయును గ్రంథకర్త యీ పరిశ్రమకభివందనీయుండు గ్రంథశ్రీ నరసము గ్రంథము ముద్రిత మగుటచేత పద్యములు దాహరింపలేదు ⁴

⁴ Published by the Orient Power Press, Tenali 1952

12. భాగవతాదర్శము - ఉపాఖ్యానములు

భాగవతమున సుపాఖ్యానములు భగవద్భక్తి తత్త్వమును, భగవదనుగ్రహమును, ప్రవృత్తి నివృత్తి మార్గమును నిరూపించునవి వీనిలో కొన్ని యుపాఖ్యానములు ప్రత్యేకముగా ప్రబంధములుగా రచితములైనవి

1. వయస్సు, లింగము, వర్ణము — అను భేదములతో పనిలేనిది భగవదనుగ్రహము జీవన్ముక్తుడగు పురుషునకు వయస్సుతోఁబనిలేదు ధ్రువోపాఖ్యానము దీని కుదాహరణము
2. శరీర సంపుటీకరణ విషయ వివరణమును దెలుపునది పురంజనోపాఖ్యానము.
3. కొన్ని జన్మములకైన కర్మ క్షయమై ముక్తి లభించును, అను సూత్రమును జడభరతోపాఖ్యానము వివరించును
4. భగవద్వామోచ్చరణము — భవతారకము — అని ఆజామిరోపాఖ్యానము దెలుపును
5. జనన మరణ స్వరూపము — పుత్రాది సంబంధము — శివకేశవభేదము కలుగకుండ రాదు అను విషయములను గూర్చి తెలుపునది చిత్రకూటాపాఖ్యానము
6. ప్రేయ జన మరణ దుఃఖము దెలుపునది సుయజ్ఞోపాఖ్యానము
7. అహంకారము నణచవలెనను నీతిని ప్రతనిష్ఠ ను దెలుపునది అంబదీష్ఠోపాఖ్యానము
8. పూర్వజన్మ దుష్కర్మాచరణము ధార్మిక్య రూపమున కుచేలుని పీడింప వాతండు హరి స్మరణముచలన దర్శనముచలన ముక్తిపొందినది తెలుపునది కుచేతోపాఖ్యానము.

తెనుగు భాగవతమునకు మూలము వ్యాస మహర్షి ప్రణీత మగు భాగవతము సంస్కృత మూలమున వంగఁడెందు స్కంధములు, 332 అధ్యాయములు, 18 వేల శ్లోకములు గలిగియున్నది అయినను సంస్కృత భాగవతము, పోతన కవితాపుష్పకేదినే తెలుగున బంగార మైనది వట్టినది యెల్లపైఁడి యైన భంగిని చెప్పినదెల్ల భక్తి రసస్వీగ్ధమైన వద్యమై యుట్టినదనది ముట్టినది యెల్లమూర్తియైనట్లు, ముముక్షుల కందరాని భగవతత్త్వము గ్రంథరూపముదాల్చినది కట్టిన కవిత, కవితా సామ్రాజ్యమునకుఁబట్టము గట్టినది

పోతన కవిత భగవత్ ప్రసాదితము కాబట్టియే కఠినముగు సంస్కృత భాషా సమాసములు ప్రసాదత్వమును వహించినవి భగవత్ప్రసాద మెల్లప్పుడు పరమ వనిత్రము అంధ్ర భాగవత

మట్టిదిగావున, గంగా ప్రవాహమున నంటువులెట్లున్నయును పవిత్రమునై సేవ్యమానమైనవో, ఆ రీతినే పోతన రచనయందు ప్రతియొక్కరము, ప్రతిపదము, ప్రతిపద్యము పవిత్రమై సేవ్యమానమైనది

మూలమున రేఖా మూత్రమైన విషయమును, తెనుగున నపూర్వ రూపరేఖా విలాసములచే నద్భుతముగ విస్తృతమైనది పోతన గంటము, లయస్థంబంధమైనను, నయస్కాంతమునలె పూదయము నాకర్షించినది కారణ మొంటము చిందినవి యుక్తరములు కావు అమృత రస వాకిణములు కావుననే ప్రతిపద్యమును రసనిష్ఠుండి యైనది కదా మూత్రమున రససీనమగు నంశమును, చెఱకుగడవలె రసనాడులతో ననుమీఱినది

ఆంధ్ర భాగవత సృష్టికి వ్యాస మూలము విమిత కారణము వ్యాస హృదయా విష్కరణ ముపాదనకారణము పోతన భక్తిరసానుభూతి ప్రధాన కారణము ఇందుచేతనే పోతన కవితలో భగవత్ సత్యము, బాహ్యసౌందర్యము, అంతరంగిక రసభావనాశిత్యము — మూడును సమైక్యముఁ జెందినవి సంపుటికరణము గాంచినవి నమై కృష్ణీతిని పొందినవి

“ఇందింజై, నటుడంతయై, మఱియుఁ దానింజై, నభోవీధిపై
నంతై తోయదమండలాభమున కల్లంజై, ప్రభాళాశిపై
నంతై, చంద్రునికంతయై ధ్రువునిపై నంతై మహర్వాటిపై
నంతై — వామనమూర్తి బ్రహ్మాండంత సంవర్ధియై నల్లు

పోతనయు భాగవత రచనచే, నాంధ్ర వాఙ్మయ ప్రపంచ మంతయు వానహించి, నిత్యసత్య మగు బ్రహ్మపదము నలంకరించినాడు

లోకనంగ్రహీతము నాంధ్రభూమి నవతరించిన పోతన —

పారిమయము విశ్వ మంతయు
పారి విశ్వమయుండు సంతయము ననిలే దా
పారిమయము గాని ద్రవ్యము
పరమాణువు లేదు —

అని పరమాణువున పారిని భావించినాఁడు నేటి సుమాణుయుగమున అణువునయందలి విశ్వీకరణకర్త గుఱింప బడినది. కాని యా యణువునందలి పారి తత్త్వము — అనగా నధ్యాత్మిక తత్త్వము గుర్తింపబడలేదు పరమాణుయుగమునకు భాగవత మా యాధ్యాత్మిక భక్తితత్త్వ ప్రబోధక జ్యోతి! ఆ జ్యోతినే తలంచుచు పోతనతోగూడ

“దీ పాదకుల సేవయు

నీ పాదకులతోడి నెయ్యంబు నితా

తాపార భూత దయయును

తాపన మందార నాకు- దయసేయు గదే”

అని వెనుకొనుచు, లోక కల్యాణమునకుఁ దోడ్పడి జన్మము పాపల్యము చేసికొందము

13. అనుబంధము

1 పోతన భాగవత మాహాత్మ్యము

నక్క దోపకాయ యూరుగాయ, గోగుగూరవచ్చడి, బట్టె పెరుగు అంతే అంతకంటె నక్కడ యేమి దొరుకును? అనే సంవత్సరముల ఇల్లునుదినుము వేళపాళయని లేక కొర్నిపాటి సుబ్బరాజుగా రన్నవదాన మాచరించుచుండిరి అన్నము జొన్న యన్నము విస్తరి బొడ్డు మేడియాకు విస్తరి ఉప్పు రాతి యుప్పు నీరు దిగుడు బావి నీరు ఇప్పటి మాటయా, దాదాపు నూతేండ్ల క్రిందటి మాట! ముప్పది సంవత్సరము లిట్లా బ్రాహ్మణులు డన్నవదాన మొనర్చి నాడు మహామభావుడు నిర్గురుడు

అతని భార్య దుర్గమ్మ ఎందఱుతాము వచ్చినను వారి కందఱకు బహు పరిశ్రమముగా వండి, భర్త కుట్టి నిద్దవరచి యుంచిన యాకులలో వడ్డించి, వారు సంతుష్టిగ భుజించిన తరువాత దాను భుజించును ఇట్లొక్క దినమా? ఒక్క మాసమా? ఒక్క సంవత్సరమా? ముప్ప దేండ్లనుండి చేయుచున్నది

అతిథులకు సాయంకాలము మూడు గంటలు కాగానే అనవుగాయ దినములలో తంపటి వైచిన యనువ గుగ్గిర్లు, లేజొన్న కంకుల దినములలో నూచ బియ్యము, మొక్క జొన్న పొత్తుల కాలములో మొక్క జొన్న పొత్తులు, ఇట్లు నే యే కాలములలో నేది వచ్చునో యది యల్పహారముగ వారి యెదుటబెట్టి, తాను చేగునవమంత గంటము చేత బుచ్చుకొని తాటి యాకు లపై, భాగవతమో, హరివంశమో, మఱేదియో సుబ్బరాజుగారు వ్రాసికొనుచుండురు

ఇట్లా తం దెన్నియో గ్రంథములు వ్రాసినాడు కపిళ్ళురు లాతనికి గన్నుల గట్టి నట్లుండురు అతనికి పోతరాజుగారన్న యవరిమిత భక్తి వ్రతములు గలవు ఒకవాడు తాను భార్యయుఁ బండు కొనియుండగా భార్యనిట్లు వ్రశ్చించెను

“దుర్గా! పోతరాజుగా రెట్లందురని నీ యభిప్రాయము ?”

ఈ వ్రశ్చ యెందులకో యామెకు బోధ పడలేదు కాని “పాడుగుగాను వచ్చుముగాను చుందురని నే ననుకొందును” అని యామె బదులు చెప్పెను

“అలాగున గాదు సుమీ! పాట్టిగా మండును, తగుమాత్రమైన బొబ్బ గలిగియుండును” అని సుబ్బరాజుగా రనిరి ఔనని, కాదని భార్యభర్త లిట్లు సంభాషించుకొన్నమీదట, భర్త

“దుర్గా! నే నన్నమాటయే నిజమగునెడల — నదిగో — గోడ బల్లపీయఁజెట్టిన మద్దెల యున్నదే, అది గణగణ మ్రోగఁను” అనునరికి యేమి జరిగెనో మనకుఁ దెలియదుగాని మద్దెల గణ గణ మ్రోగఁగను అంత సుబ్బరాజుగారు మహానందమున లేచి మద్దెలను క్రిందికి దింపి దానికిఁ బూజ తొనర్చి “హంరాజుగారి మద్దెల” యని దానికిఁజేరిడిరి అనాటినుండి భాగవతముతోని గజేంద్ర మోక్షాది గాధలతోని పద్యము లన్నియుఁగీర్తనముగా పాడుకొనుచు నా మద్దెల వాయింతుకొను గుండెకివారు

ఈ కథ చదిగి యానాటి కిరువదేండ్లయినను నతిథులకు సుబ్బరాజుగారు దీనిని తప్పక విని పించుచుండెడివారు ఈ కథ చెప్పి —

ఓ ఎంతెడిది భాగవత మంట!
 నలికించెడివాడు రామభద్రుండుంట! నే-
 డలికిన భవనార మగుచుంట
 ఎలికెద వేఱొందు గాథ నలుకగనలా!”

ఒమ పద్యమును పదిని “అహ! మహామభావులు ఎంత మృదులముగా, నెంత లలితముగా, నెంత మహాపరులముగా జెప్పినాడో? మా తండ్రి పోతరాజుగారిప్పడెక్కడనుండునో” యని కన్నుల నీరు లలజల రాల్చుచుండును

కాల మొక్కరీతిగాగడనదు వర్షములు వెనుకఁబట్టినవి వంటలు తగ్గినవి క్షామము తలనూపినది సుబ్బరాజుగారి రతిథుల కట్లే యున్నదానిలో నన్నదానము చేయుచున్నారు క్రమ క్రమముగా కర్పూరమువలె, పాటి పొలము, ఇల్లు, పాత సామగ్రి, నగలు అమ్మిన ద్రవ్యము హరించిపోయినది దుర్గమ్మ మెడనో మంగళసూత్రము, కూతురు మెడలో రూపు మిగిలినవి ఒకనాటి మధ్యాహ్నమతిథులు వచ్చినారు ఇంట నేమియు లేదు ఒంటియందు మిగిలిన మంగళసూత్రము నిచ్చి, తాను వసుపు బొందు ధరించి, దుర్గమ్మ మంగళ సూత్రమువమ్మి ఫర్త లేచిన రెండు వరసలతో నా రతిథులకు నన్నము జెట్టి, మిగిలినది సాయంత్రముమ్మాయి వొడుకు నట్టేజెట్టి, యా రాత్రియే నెవ్వరితోఁజెప్పకుండ యూరు విడిచి పోవుటకు నేర్పాలు చేసెనది సుబ్బరాజుగారు చంగీకరించిరి

ఇంతలో నా యూరికోమన్న సంవత్స గృహస్థుడొకఁడీ యంతమును కర్ణాకర్ణిగా విని యాయన వద్దకు నా రాత్రియే వచ్చి, “సుబ్బరాజుగారూ! మీకు దుర్గినములు వచ్చినవి. దర్శింపఁజూచి దుస్థితి లేదు మిమ్ము వేసు గవిపట్టుదును మీ రెక్కడికివెళ్ళవలదు” అని వేడుకొనెను ఆ మాటలు విని సుబ్బరాజుగారు, “ఓయబ్బ! దుష దినములు మాత్రము మమ్మేమి చేయఁగల (13)

వయ్యా! దరిద్రము పోతరాజాగా రుభవింపలేదా? ఆయనకుంటే మే మెక్కువవారమా? ధర్మ బుద్ధిచే నొకరు నాకింత పెట్టుగా నేను దినువాడను కాను పోతరాజాగారిని రక్షించిన యింటి మిట్ట కోడండరానుమూర్తి మమ్మీల రక్షింపకుండును?
అడవులఁబట్టి పోవుదుము

వాయవా! పోతరాజాగారు

“ఒడవి రక్ష లేవి యబలుండు ఎద్దిబ్బ
రక్షితుండు మందిరమునఁ జచ్చు”

నని చెప్పినారు మమ్మిడ్డు పెట్టుకుము కాని వాదొక కోరిక యున్నది ఎవ్వరైన గతిధులు వచ్చునెడల వీవు వారిని నేతవగునంతవరకు వాదరించుచుండుము పోతరాజాగారు సంతసించుదురు”
అని చెప్పి యాతని బంపివేసెను

ఇదివఱకుఁ దాను వ్రాసిన తాటియాకు గ్రంథము లన్నియు నటుక మీదఁబదిలముగా దాని, తాను వ్రాసిన పోతరాజాగారి భాగవతమును దేవతార్చనపుఁజెప్పె తోగూడ సంగవర్తమువఁజాట్టి తలపైఁబెట్టుకొని, పోతరాజాగారి మద్దెల వీవుపై గట్టుకొని, గంటము మొలలో దోపికొని కూతురు నెత్తుకొని, భార్య చేయి వట్టుకొని —

క శ్రీకంఠ చాప ఖండన
పాకారి వ్రముఖినిత భండన, విలనత్
కాకుత్స్థ వంశ మండవ
రాకేంద్ర యశోవిశాల రామన్యసాల!

అని పరించుకొనును వెడలిపోయెను

అది మహమ్మదీయుల రాజ్యము నవాబుగారు టోడు గుఱతాల బిగ్గిపై తమ భాసా తోలు నుండి నగరునకుఁబోవుచున్నారు వెనుక తరువు సవార్లు, ముందరగా రవుతులు వచ్చుచున్నారు ఆ దారినే వెడలుచున్న మల్లురాజాగా రమాంతముగా నవాబుగారి బిగ్గి గుఱముల కళ్లెములను గట్టిగఁబట్టి దాని నాపి వేసినారు నవాబు నరివారమంతయుఁ జాట్టు మూగివారు మల్లురాజాగారు పట్టివ పట్టు విడువక నవాబుగారితో

“ఓ యబ్బ! నీవేవలయ్యా! ఈ చుట్టు పట్ల పొలాల కంతకును రాజువు? నరే కాని, నా శవేంద్రును భట్ట మేర్పాలు చేసి తాళాకు గ్రాంథాలు వ్రాయించరాదటయ్యా! నాకు జరుగుదాటు

గను మండును నీకు భ్యాతిగమ మండును సుఖముగా గూర్చుండి వ్రాయుదును నీ కన్నేరి
లోనికి వచ్చు రానీయరని విన్నుణాచటకు నిక్కడకు వచ్చినాను ఎవరేమి చెప్పుకొందురో విస
వచ్చును గదయ్యా! బండి విన్నుకముగా తోలింతుకొనరాదయ్యా!" అని, ఒకే ధరగా, గ్రుక్కవియవ
కుండు, నిష్కల్మషముగ, ఆవ మనసులోని మాటలన్నియు వినిపించివాడు సవాలు గారు విని
నిశ్చిన్ఢితులైనారు. కొంతవడికి తన వైపే చూపులు విగిడ్చినట్లు ముబ్బరాజుగారు గ్రహించి
ఓ యబ్బ! అదేమి చూసయ్యా!

కా చారే రాజులు? రాజ్యముల్ గలుగవే? గర్వస్వృతిం బొందరే?
నారేరే? సిరిమూటం గట్టుకొని సోపంజాలిరే? భూమిపై
సేరైనం గలదే? తిడ్లచముఖులున్ స్రీతి స్వకస్థాములై
యీరే కోర్కులు వారల న్నీతినిరే? యిక్కాంముక్ భార్యనా?

అని పోతరాజుగారు పెంచిచ్చిరయ్యా! అడుగిక యడుగిక సరువదేండ్ల కడిగినవయ్యా! ఈ
సొలాలిచ్చియు నూరకే నా కిచ్చిన నక్కర లేదు వింటినా? సివిచ్చు భత్యము నా కేమియు వక్కర
లేదు కొలుపు చేయించుకొనయ్యా, నీ వేదిచ్చిన దానితోనొక పూట యతిడి కన్నముపెట్టి మిగిలిన
గంజితో నా కూతును సంగక్షించుకొందును మామూల కేమి" — అని గద్దించి యడిగినట్లు
చెప్పెను. నవాబుగారు నిలపు గ్రుడ్ల పైకిని చూచుచుండగా ముబ్బరాజుగారు

"నీతో నాకేమి సోవయ్యా! రాజన్నప్పుడు పోతరాజుగారే రాజుగని నీవెక్కడి రాజవయ్యా!"
అని పలికి చెడలిపోవుచుండగా, నవాబుగారి భటులాతని సున్నముతో కెముక లేకుండ గొట్టి బాధలు
పెట్టిరి "రామ రామ" యని వానినన్నింటి పహించి పోదోపుచుండగ, నొక భటుడొకని జంబిమును
త్రెంపందోయెను ముబ్బరాజు గారు సూటిగ వాని నెత్తిపై గంటముతో గొట్టెను ఒక్క
గంటపు పోటుతో వాడు గిరిగి కొట్టుకొని పడిపోయెను ముబ్బరాజుగారిని నవాబుభటులు చెరసాల
యందుంచిరి

ఏమూచి, స్వీటుకపు వ్యాధుంచె నా రాజ్య మత్వంత భయంకరముగ నుండెను కారాగార
మునకు నలువది బారల దూరముననొక కానుగు చెట్టు గలదు.

ఆచట దుర్గమ్మ కూతురుతో కాయకరు దిని కాలక్షేపము చేయుచుండెను తాను వానినె
ఁబ్రతికినను పిల్ల బ్రతుకగలదా! పిల్ల కొఱకు నొకరి యింట దానిగా జేరి దుర్గ, తెల్లవారగనే
ఎండి కూతురునకు జెట్టి మిగిలినది కారాగారము చెంత భర్తకడ నుంచెడిది ఇట్లు కొన్ని దినములు
జరుగ పిల్లకు స్వీటుకము వచ్చినది కానుగ చెట్టు క్రింద యీతాకుల వడుగు దుర్గ, పిల్ల

కొఱకు కంటికిమంటికి నేకధారగా నేడ్చుచుండెను సుబ్బరాజుగారు చెఱసాలలో భీష్మస్తవము పఠించుచున్నారు కొంతసేపటికి సిల్ల మరణించినది భార్యను చూచి సుబ్బరాజుగారు దుఃఖము నాపుకొని

“ఓయబ్బ! వ్రవంచ మిట్టిదని యెవ రెఱుంగరు!

తొందర యేల? ఒంటిమెట్ట కోదండరాముఁ

డిచ్చినాడు, ఆయనయే తీసికొన్నాడు

ఓయబ్బ రన సొమ్ము తాను తీసికొనడేమి?

పోతరాజుగారి మాటయందు నాకున్నట్లే నీకును బ్రమాణ బుద్ధి యున్నది కావునఁ జెప్పెదను

ఉ మచ్చికి వీరికెల్ల బహు మాతము చోద్యము! దేహిష్టుత్వముం

జన్మచునుండఁజూచెదరు చావక మానెడు వారిభంగి నీ

చచ్చిన వారి కేడ్చెదరు చావున కొల్లకదాగ వచ్చునే?

ఎచ్చటఁబుట్టె వచ్చటికి నేగుట నైజము ప్రాణికోటికిన్

అందువలన మన యమ్మ వైకుంఠమున నున్నది నేనెఱుంగుదును రాత్రియె నాకుఁదెలిసి నది” అని చెప్పి యామె నోదార్చెను

“ఇంతలో స్పృటకపు శవమునచ్చట యుంచరాదని చెరసాల భటులు గద్దించిరి దుర్గమ్మ— అయ్యలారా! నా పిల్లకుఁ దరువాతి కర్మ జరిపించుటకుఁగాపైన లేదు నేనే నా చేతులలో యీ కర్మ జరిపింపవలెనా, యని గోలుగోలున నేడ్చుచుబోయెను ఆ యేడ్పునకు భర్త గుండె లేకాపు, బ్రహ్మాండమంతయుఁ దల్లిదిల్లినది మకరి వట్టి పీడించి నిర్వీర్యునిగ నొనర్చిన గజేంద్రుని మాడ్చి, సుబ్బరాజుగారున్నారు అట్లే

“శా లావక్కింతయు లేదు, దైర్యము విరోధబయ్యెఁ బ్రాణంబులున్

శాపులో దప్పెను, మూర్ఖ వచ్చెఁ దమపుం డప్పెన్, శ్రమంబయ్యెడిన్

నీవేతన్న నితఃపరం బెఱుంగ మన్నించందగున్ దీనునిన్

రానే! యీశ్వర! కావవే వరద! సంరక్షింపు భద్రాత్యూహ!

యీ వద్యము జదువుకొనుచు శాంతి వదిరి

ఉ

సుబ్బరాజుగారి గంటపు దెబ్బ తిన్న భటుడు మరణించెను ఖాసీ చేపినందులకు సుబ్బరాజు గారిని భీష్మై కాదతి దినమున విచారణకు దీసికొని రమ్మని నవాబుగారి యాజ్ఞ యొనరి దుర్గమ్మ

కంతకు ముందే భేదులు ప్రారంభమైనవి ఒకవాడాయె భర్త వద్దకు దేకురుకొనుచు వచ్చి, తానిక బ్రతుకుట దుర్లభమని కడసారి దర్శనమునకై వచ్చితివనెను అమెను చూచి భర్త కొయ్య బారెను ఒక్క నిమిషమునకే తెలివి తెచ్చుకొని, యామెను చూచుచునది “శ్రీ రామచంద్ర! మీ పాద నన్నిధివే మరణింపవలెనని యున్నది కాని వ్యాధియు, భటులును నుండ నీయుట లేదు నన్నను గ్రహింపుడు ఇవే పనుస్కారములు” అని యామె యనుచు నది కన్నములో లిరిగి పోవుచుండెను ఆమె యవస్థ చూచి, తన యవస్థ దలచుకొని సుబ్బరాజుగారు —

క కలండందురు దీనులయెడ
గలండందురు పరిమ యోగి గణముల పాలం
గలండందు రిన్ని దిశలను
గలండు గలండవిన వాడు కలడోలేడో?”

అని చదువుకొనుచు, ఎట్లు పందేహము గలిగినను వెనువెంటనే ధైర్యమునవలంబించి, నిశ్చల హువస్సుతో

‘క నీ పాద కమల సేవయు
నీ పాదార్చకుల తోడి నెయ్యంబు నితాం
తాపార భూతి దయయును
దావన మందార! నాకు దయపేయగడే’

అని ధ్యానించుకొనుచుండెను

నవాబుగారి కచ్చేరి హోలలో సుబ్బరాజుగారు వేరన్నుని స్థానమున నిలువఁబడిరి “నీ గంటము దెబ్బచే మా భటులు చనిపోయినాడు కాబట్టి నీకు మరణ దండన యేల విధింపకూడదో చెప్పు కొందువా?” అని నవాబుగారికిరి సుబ్బరాజుగారు నిబ్బరముతో “ఓయబ్బ! గంటపు దెబ్బకే చచ్చి పోయినాడయ్యా! గట్టిగా కొట్టినే లేదయ్యా! మా యబ్బ! యెన్ని గ్రంథములు వ్రాసిన గంట ఎయ్యా! ముందు జన్మమున వాడు మంచి కవియై పుట్టును నన్నడుగుటెందుకు? నీ యిష్టము చచ్చినట్లు చేసికోవయ్యా! అడిగి యడిగి నీ వేమూతము చేయగలవయ్యా! పోపో” అని కచ్చేరిమండి పోవ బ్రయత్నింప భటురాతనిఁ బట్టుకొనిరి అతని తల వరుక వలెనని నవాబుగారాజ్ఞాపించిరి భటురాతనిని దగ్గరనే యున్న వధ్యస్థానమువకుఁగొని పోయిరి తలారి కత్తిచేతఁబట్టుకొని సుబ్బరాజుగారి మొగము వంకఁజూడఁగనే యాతని కొకవిధమగు భయము కల్గెను కత్తిపారవైచి తానా

కవి చేయజాలనని తలారి చెప్పెను నవాబుగారు భటునితో ముబ్బరాజు తం నరుకకపోయిన,
వాతని తలయే నఱికింతుమని బెదిరించిరి చెయునది లేక భటుడు చేయెత్తి కత్తితో కంఠముపై
నొకవేటు వేసెను కాని కంఠముపై గాయమైన కాలేదు చల లెగలేదు, అప్పుడు ముబ్బ
రాజుగారు, “ఓ యబ్బా, పివలనఁగదయ్యా!

పోతన్నగారి భాగవతము నా దలపై నుండగా, తల తెగుననియే యను
కొంటివయ్యా! నఱకుటకు నీతరమయ్యా! నన్న వెనుకను విజివి కట్టిన కట్టు
విన్నము చేతును విన్నము లన్నడు పరుకవచ్చును” అనెను

నవాబు చేతులు విప్పుటకాజ్ఞ చేసిరి ముబ్బరాజుగారు నెత్తి మీదనున్న పోతన భాగవతము
తీసి, కన్నుల నద్దికొని, దానిని క్రింద పెట్టి, ప్రదక్షణ నమస్కారము లాచరించి, “కోదండరామ
ప్రభో” అని యొక్క పెద్ద ధ్వని చేసి, చాచ చుట్టఁబడి ప్రాణములు విడిచెను

నవాబు గారికి కడుపుతో చేయి పెట్టి కలివినట్లయినది వారేడ్చి, యేడ్చి కుదకు రాచు
భక్తులైరి పోతన భాగవత మహిమ యట్టిది

— 'సాక్షి' దుండి సంగ్రహము

2. పోతనను స్తుతించిన కవులు

గృంథోదాహరణములు

(క్రీ.శ 1500 ప్రాంతమున నున్న ప్రసిద్ధ లాక్షణికుడు వెల్లంకి తాతంభట్టు, కవి చింతా
మణి యందు నారాయణ తతకము, భోగినీ దండికము అను పోతన కృతుల రెండింటి నుదాహరించి
యున్నాడు ఆ వెనుక కవులు పోతన్నను కవి స్తుతులలో నన్నయ లిక్కనాది కవులతో బాటు
‘వేన్నా’నిరి కొందఱు ప్రత్యేకముగా పోతన నొక పద్యముతో స్తుతించిరి వాని నీ క్రింద పొందు
పఱచుచున్నాను

1. (క్రీ.శ 1500) సింగు పన్నెండవము —

ఉ ఎమ్మెలు పెప్పనేల జగమెప్పగఁ బన్నగరాజ శాయికిన్
 సొమ్ములు వాక్య సంపదలు సూటలు పేసిన వాని భక్తిలో
 పమ్మినవాని భావత నైష్ఠికుడై తగువానిఁ జేర్చితో
 ఎమ్మెర పోతరాజ కవి వల్లపరాయణదలంచి మ్రొక్కెదన్

(క్రీశ 1509—1530 శ్రీ కృష్ణ దేవరాయల రాజ్యకాలము)

2 చరిగొండ ధర్మన్న — చిత్ర భారతము

సీ గీ నాచనామాత్యు సోము శ్రీనాథునిమ్మ
 పూడి యమరేశు బొమ్మెర పోతరాజ (1—8)

3 భానుకవి పంచతంత్రము

సీ తెలుగున పాండవీయుల కథగూర్చిపెం
 పెక్కిన నన్నయఁ దిక్కువార్యు
 భాగవతమ్ము నా పద్ధతిగొనించి
 పాలుపొంద బొమ్మెర పోతరాజ (1—11)

4 ఎడపాటి యెఱ్ఱన — మల్లణ చరిత్ర

చ వినుతులొనర్చు నాంధ్ర యికవిప్రభు పన్నయభట్టు సర్వదే
 పును భవదూరు, వేము, నలసోతన పిల్లలమఱ్ఱి వీరభద్రుని . . . (1—9)

5 పుత్తేటి రామభద్రకవి — సకల కథాసారసంగ్రహము

“గీ నిత్యసత్కిర్తిఁబొతనామాత్యముకవి”

(క్రీశ 1530 నుండి క్రీశ 1600 వఱకు)

6 రేవణూరి వెంకటాచార్యుడు — శకుంతలా పరిణయము

మ పరగన్ భారత కల్పనాపదులు శబ్దస్ఫూర్తి సందింప ని
 ర్రగవృత్తిన్ పరమేశ పోతమను లాలంకారముల్ గూర్చుజ్ఞా
 పరులైనట్టి పితామహులు మతుల్ పొటించనర్ధించు నీ
 సరసాంధ్రోక్తి వధూటి కేసు సుమన ప్పంపూర్తిగావించెదన్

7 చరిగొండ హస్తయ — జ్యోతిష రత్నాకరము

నీ సరవిలో బిడ్డ కావమని నన్నయ్యల
నుగుణాభ్యు దిక్కున పోమయాచి
తాలల శ్రీరామలబ్ధి బమ్మెర పోత
వాళ్ళునక్కరివి శ్రీనాథుకవి'

8 కావూరి యెల్లన — బ్రహ్మరంజన సురాణము

'నీ శ్రీ భాగవత సుధాసేవాభిరతుని ఎమ్మెర
పోతరాజు పద్యవము చేసె'

9 అయ్యలరాజు రామభద్ర కవి — రామాభ్యుదయము

"అంధ సద్భాగవత కర్త నభిసృతించి"

10 కంచర్ల అయ్యన — అధ్యాత్మ రామాయణము

నీ గీ ఎవకపిండ్రుల శ్రీనాథకవిని బోల
రాజులదిగి సూరవరాజు నిర్ణయ
పాని పెద్దన రిమ్మన నరన రామ
లింగకవి రామభద్రుల లీలలరతు

11 "తెనాలి రామభద్రకవి — ఇందిమల పరిణయము

"శీనిధి బమ్మెర పోతనార్య"

12 తామరపల్లి తిమ్మయ — షీ ధర్మము

క వాగీశాగోచరమగు
భాగవతాగమము రామభద్రుని పేరన్
భీగరిమణిమంగు చేసి
భాగవతుంబోతరాజు బ్రతుకెరు మదిన్

13 వేగనాటి కొండయ — పివేక సింధువు, ముక్తి కాంతా పరిణయము

ఎమ్మెర పోతనార్య సోము

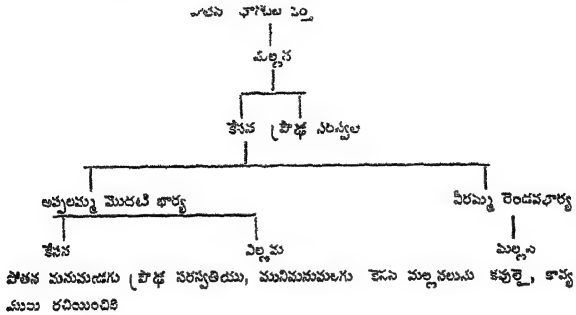
యశో

ధనుడో బమ్మెర పోతరాజు మొదలా

ధన్వాత్యులం గొల్పెదన్

- 14 రాజలింగకవి — కూర్మ పురాణము
 ఘోషితునిబోల
 రాజుని శ్రీనాథు రామలింగయ్యను
 రంగనాథుని రామలింగ ఓవిని
- 15 మోచర్ల వన్నయ కవి — సాంవోపాఖ్యానము
 1. వెంయి శ్రీనాథ ఛట్టారకుం బోలి
 రాజకవి వర్ణనకు మ్రోసి
- 16 గూళిపల్లి వేంకటమణి కవి — కనకరంజిత శిఖామణి పరిణయము
 నన్నయూభర్వణాచార్య రిక్తన వోల
 రాజశ్రీనాథ గౌరవన రం॥
- 17 ఎలూరి గోవిందు కవి — రాగ తాళ చింతామణి
 ఆ నవదండీ వరాహాత్య శ్రీనాథు
 నముని భాస్కరు పోమచార్య
- 18 కాకనూరి అప్పకవి — అప్పకవీయము
 ఎద్దిశాసనుపాది జురంబుల భజించి
 సహజ పాండిత్యని సంస్కరించి
 “కల విద్య నాథ కపిండు గొనియాడి”
- 19 కోచ్చెర్లకోట రామకవి — ప్రభులింగ లిల
 వచన సంగతుల నేర్పడ నిలాసముగల్గు
 పోరయామాత్య విఖ్యాతి మదివె”
- 20 కేసవ మల్లిన కవులు — దాక్షయణి పరిణయము
 నెఱిగింటిగల్గి ఎన్నయ మనిషినిదిక్కుచి ఉంభుదాసునిన్
 ఒకపడి మర్చితాచుహుని బమ్మెర పోళ్ళన శ్లాఘిరాఘ్నయున్
- పేరిరువురు పాతన వంశీయులు వారి పుత్రాంతమిండ్లఁ జేర్చి బడినది.

పోతన వెనుక యాతని వంశమున కవులు జన్మించిరి వారిని గూర్చి యీ క్రింది వంశ వృక్షము వలన నెఱుంగుదుగను

ప్రొథ్త స ర స్వ తి

అంతని గూర్చి కేసవ మల్లన లిట్లు చెప్పిరి —

- ॥ చెప్పెగృతుల్ సుధారసము చిప్పిరి మీ జనమండు, రూఢిచె
 తొప్పెగ శబ్దకుద్దిగ మహోన్నతిగ ప్రొథ్తసరస్వతిం ద్రుండా
 చొప్పన మీరలం గృతులు చోడ్యముగా రచియింప నేర్తుగా
 యెవ్వడు కేసవత్కవి నమిర్ద గుణాశరమల్ల నత్కవి!

కాని ప్రొథ్త సరస్వతి కృతులు మనకేమియు లభింపలేదు

కే స న మ ల్ల న లు

వీరువురు ఐంట కవులు తమ ప్రవీణామహుడగు పోతన వలె, శివశేఖర భేదము లేనివారు మాహేశ్వరులగు వివలూరి గుర్వారాధ్యుల, ముక్తి నాగేశ్వరారాధ్యుల శిష్యులైనను విశిష్ట ధైర్యత సంప్రదాయ ప్రవర్తకులగు తిరుమల తిరువేంగళాచార్యుల వలన యామత సిద్ధాంతముల నెఱింగిరి.

శ్రీవక్తరి యగు “దాక్షాయణి పరిణయము”ను, వైష్ణవవక్తరియగు “విష్ణుభజనానందము”ను రచించిరి ఈ రెండురు నముద్రితములు

పిరిరువురును దాక్షాయణి పరిణయమున, పోతన నీట్లు స్తుతించిరి

చ వెలిగుటి గొప్ప సన్నియ మనీషినిదిక్కున అంభుదాసునిన్
ఎరవడి మత్పితామహుని ఐమ్రురి పోలె 1 భాస్కరాచార్యయున్
ఎరవి సౌరభౌముని నవారిర బక్తి సుపింతు మెప్పుడున్
గురుకురుభాగ్యలాంఛ కమకుంజరులం దగ భూతి భోభిలన్

ఈ జంబు కవుల సోదరి యెల్లను ఈమె భర్త అజ్జరిచ్చ పేరియ లింగము ఈ తండ్రిను ప్రశస్తించి ద్రావిడ శ్రీప వాఙ్మయమున బ్రసిద్ధిబడసిన సుందర మూర్తి నయవారు చరిత్రమును “ఒడయాలి విలాసము” అను పేర నైదాశ్వాసముల అద్భుతావ్యయును రచించినవాడు మహానుభావుడను, మహాభక్తుడు నగు పోతన యొక్క మనుమని కూతురును బెండ్లి యాడిన వారణమున ‘విల్లపూరికళిత’ అని రస భార్య పేరును కృతియందు శాశ్వతము గాంచివినాడు ఆయడేవ కవిగీత గొప్పదమున “పద్మావతి చరణ చారణ చక్రవర్తి” అని చెప్పుకొనినట్లుగా నీ కవియు ‘ఎల్లాక్షా’ నతీనదయవృద్ధుడు, పాదపద్మాస్త్రమూర్తి నైబరణివాడ” అని రస కృతియందుచెప్పుకొన్నాడు పీరుక్కి 1650 ప్రాంతమువారు

యెనిగన ఆలం పులతో మొదటివారు, లంగనాథ రామయతోల్తల భాగమును రచించిన కాకవిభుడు, విరలరాజు అనువారు రెండవవారు, సందిమల్లయ, మంట పింగియ కవులు, మూడవవారు కేసవ మల్లన కవులు 2 పోతన వంశీయుల కవితా విశేషములందు ప్రస్తుతము గాక పోవుటచే వానిని వివరింప లేదు 3

క్రీశ 1700—1960

221 పింగళి యెల్లన — తోభ్యుర్రెర
“హు భీమ కవిని”

1 అచ్చల పోతనను తమ పితామహునిగా ఎర్ణించినను, పైన యిచ్చిన వంశ వృక్షమును బట్టి వారు పోతనకు ముని మనుషులు గాని మనుమలు గారు

2 సవ్యాంధ్రాహిణి జగత్తున ‘తిరువతి వేంకటేశ్వర’ జంట కవుల వామ మజరామర మైనది వేంకటపార్వతీశ్వర కవుల వామములను విశిష్టమైన విఖ్యాతనందినని

3 ‘రాజనీతిరత్నాకరము’ అనున ముద్రితగ్రంథమున నేదివీళ్ళు యామాచ్యుడను కవి తాను పోతన ఎంకియుడని చెప్పుకొన్నాడు

22. పెనుమళ్ళ సోమకవి — పెనుమతిస్ ఎరిణయము
“బమ్మెర పోతన కవీంద్రు శ్రీభక్తు”
23. బాళ్ళకూరి బిడ్డిపతి — భద్రా కల్యాణము
“మిక్కిలి భక్తిరోషగ్రహమిచ్చెది భాగవత ప్రబంధకున్”
24. రక్కెళ్ళపాటి రంగు — సూర్యకవయూ ఎరిణయము
“బమ్మెర పోతన కవిమలినతు”
25. గరికపాటి తమ్మయ — సిరియాలు పరిచిత
“పూని కొలిచెద బమ్మెర పోతవిభుని”
26. పల్లపెట్ట ఎరన్నలీ సోమయాజి — పృథుచరిత్ర
చ పరుసుకపాద్యమై పరుగు భాగవతంబు రహస్యమంతయున్
పాదికృతచే నెఱింగి మృదులాంధ్ర పవోరచనాచక్రత్కియూ
కరణ మహా ప్రబంధములుగా రరియించిన భానుతేజా బ
మ్మెర పుర పోతరాజుగ నమీకృత జేజా నురింతునెప్పుడున్
27. బసవరాజు నాగేంద్రకవి — అనంద సంపత్ చారుర్య లీల చిత్రాసము
అ సమ్మతిగాను భాగవతపాదములదీసి, తెనుంగుజేసి రో
కమ్మలయందు విల్పికవికాంత నమాణములోన నెక్కుడై
తమ్మిసుచ్చాత్ములో దితునిదల్చి భజించి మహాత్ముడైన యీ
బమ్మెర పోతరాజు కవి పొందుగుంబునకేను ప్రెమ్మెక్కడన్
28. తేకుమళ్ళ రంగశాయి కవి—ద్విపద భాగవతము
“ద్వి చతురుల నెంచి వ్యాసప్రసాద భాగ
వతము తూచా యైన వదిలి పోసిన
యనమొప్పు
రసేకు బమ్మెర పోతరాజు వర్ణించి”
29. తిరుమలరాజు సూరప రాజు— దోపదీ పరిణయము
“రా శ్రీనాథార్యుని పోతరాజు కవిశేర్మిన్ భీమునిన్ సోమునిన్”

30 వెంకట కవి — శార్దూల మాహాత్మ్యము

1 భారతామృతము తెనుంగు పరచినట్టి
యన్న పార్వతి తిక్కన యజ్ఞానలత
వరుస రామాయణము భాగవతములెలుగు
నలుపు భాస్కర పోతయాఖ్యుల గుఠింతు

31 అపరి భావన — రఘురామవిజయము

“1 భారతము, రామ కథయును భాగవతము
తెనుగు చేసిన కవులమిట్టిపరవల

“అటు”

32 వానపతి తిరుమల రాణ — లక్ష్మణ కల్యాణము

2 తలగోడ

సూరస పెద్దల పోతనార్జున

33 చిదంబర కవి — ఆంగదరాయదారము ఈ కవి మహారాష్ట్రము

3 పదలాలితము, పాతకర్మి లగవట్టకొగ సంసేవ్యమున్
పదమర్మలమున్ మహాపదమున్ పద్మద్వారా పండుమున్
చిలచిద్రూపవిభాగ భాగవతమున్ చింతింతు నాంధ్రంబుగా
నదయం బెప్పిన పోతరాజ వలముల్ సత్తేమ నే మ్రొక్కెదన్

34 గోటి సూరస — కృష్ణార్జునయము

2 సన్నయకుండిల్

యజ్ఞకుట్రమిల్లి యాదునా శ్రీనాథ

“మొర పోతన ప్రసూర తెలుగి”

35 సత్యవతి — జానపతి సరితయము

3 అనఘుని కాళిదాసుని మనంబున నెంచి

సన్నిపాద్యుని

క్కునం మురించి భారవిక్రగక్కున మ్రొక్కులు బెట్టి పోతన
రంగుని మదిలోనొలచి కవియోగం తెల్లను భక్తియుక్తుడై”

36 పిండిపోలు అక్షరణకవి — లంకా విజయము.
 “నీ షకు కవిమత యశస్కురు బాహురు
 గీతగణపమాణ బోతరాణ
 భూమత వాక్య బాసనాధు శ్రీరాధు”

37 పైడిపాటి నెంకట వరసింహ కవి — లక్ష్మీనృసింహ విలాసము.
 నీ వరకవిదా విమత్యము వరకవితా
 విజయము బోతరాణ్వికనకు

38 ఆత్మసెనల్లి నృసింహ కవి — వల్లభాంబా వనిజయము.
 “నీ నువ విష్ణుమహేశ్వరులు ఎన్నపార్యతి
 క్కాళ్య పోతాఖ్యలై భ్యాతిగాంచి

39 తేకువళ్ళ రంగశాయి — వాణీవిలాస వన మాలిక.
 నీ నార్యనెఱ్ఱన గన్వయబోత
 నాథు శ్రీ వాధు రంగ

40 సోలంగధరోపాఖ్యానము.
 “భూరి కవిరాణా బమ్మెర పోతరాణ”

41 వాగలింగ కవి — హస్తాభిరామ విలాసము.
 క తెనుగని కవిత్వము చెప్పిన
 మనులమ శ్రీ వన్నయార్య కవిసాధుని ది
 క్కన సోమయాజి భాష్కరు
 ననమమతిం బోతరాణ నభిమతి సేతురే

42 పాపనామాత్యులు — సేతుఖండము

సీ మూర్తియై తెలువొందె ముఖ్య సేతు శక్తి
 రానమండగు వన్న పత్కపిండ
 దనువుగా విరిసిల్లె నలసోమయాజియుఁ
 బటుకరావయ నాళి భాస్కరుండు
 పోసగఁగట్టివ యట్టి పుట్టుంబు పోదవ
 పింగళి సూర్య దంకు పూత
 లలసాని పెద్దన విరిసిరాత్మ స్థితి
 పుంగారముల ప్రేపు వెంగళపు
 గిరితి కవిత్వానంతర్లికి
 ననుచు గొనియాడునట్టి నిర్యాంధ్ర కవుల

43 కాకావము పెద్దన సోమయాజి—అకుంబ విలాసము

ఉ నవ్వుయభట్టు భీమన ననంతు నధర్మణుఁ దిక్కు హోత్రి నె
 జ్జిన్నను పోము భాస్కరుని నయ్యలు నైనద కావ్య కర్తయో
 తన్నను విన్న పిరనాజినన్ను సూరవరామభద్రుఁడె
 ద్దన్ననుఁ దిమ్మనార్య గరుడాంకురి మూర్తిసుకీర్తి వెంచెదన్

44 రాజరీతిర విలాసము — కూచిమంచి తిమ్మకవి

“ను భవణాన్వన్నయ భట్టుదిక్కుమతి నెత్తాప్రెగ్గదన్ భాస్కరున్
 గ్రమమిం పొందగఁ బోతనావ్వాయుని శ్రీరాథ ము
 న్య మహోదాంబోల రాన్య కల్పకం ”

45 చంద్రునల్లి భవానీక కవి—ధర్మఖండము

అ ఎరిమిన్ వన్నయ భట్టు దిక్కుమతి భీమేశాఖ్యానిన్ సోమున
 త్వలిముప్రభాపు పెద్దనాన్యమను బోతనామాత్య శ్రీనాథు

46 కృష్ణ కవి — కైంకరణ పరిణయము

గి . . . శ్రీనాథు భాస్కరు పెద్దనార్య
 పోతనామాత్య మణియును బోలుపుఁగాంచు
 నాంధ్ర కవితా విశంతుల వర్ణింపఁజింతు

47 సర్వవర మాహాత్మ్యము — కూచిమంచి టిమ్మకవి

ఉ నామదివెప్పుడనుడలంక
సోమునిఁ బోతఁబట్కనిని

48 దంతులూరి బాపిరాజు — మూర్తి శ్రయోపాఖ్యానము

ఉ సన్నయభట్టు భీమకవి నానన సోముని వెంజ్జి పెగ్గడన్
పన్నత భారతార్థముటనాచణుఁ దిక్కిన సోమయాజి వి
ద్యవృషునియభాగవత వాక్యం బమ్మెర పోతభీమణిన్
“వృత్తిసో” యాగానిక సత్కవి రాణిఁగఁ 30౦ జేసెదన్

49 కూచిమంచి జగ్గకవి — సుధాద్రా ఎరిటయము

గి సన్నపాఠ్యునిదిక్కుయ నాచిరాజు
సోము సమరేకు శ్రీనాథు భీమకవిని
రంగనాథుని బోలయల్ల బాణ్ణవరుని
సంధుదాసుని భాస్కరు సమ్మతిండు

50 కోడూరి వెంకటాచలవతి — శివ రహస్య ఖండము

సీ గి భూరిపర్కళాద్విజరాజుఁ బోతరాఁ
అమృతైక నమాఖ్యవంచిత ఎదధారఁ
బ్రహ్మిండు శ్రీరాధు సుకవి వరుని

51 లయ్యంరాజు నారాయణ కవి — హంస వింఠి

ఉ బమ్మెర పోతరాజా, “
రన్ను

52, మాతృభూతకవి — అభిరయ దర్శనము

గి అవని భాగవతోత్తముఁడగుబరగు
పాంకముగఁజాల బమ్మెర పోతరాఁ
పొరిది శ్రీనాథుఁదిక్కున సోమయాజి
భాస్కరుని సమ్మతించెద బాగువీఁజ

53 చంద్రా రామాయణము — ఋగ్వేది వేంకటాచల కవి

సీగి అంధ భాషై రచిత భారతాది కావ్య
భాగవత ముఖ్యవిఖ్యాత బహు విధృత
బంధమకరంద బృంద పుష్పంధయాద్య
మతిచణులున్నై న కవి శిఖామణులందఱు

1—12

54 ములుగు సావయారాధ్యులు — సరస హృదయానురంజనము

ఉ భారవి హేమచంద్ర కవి భల్లట దిర్బాణ కాళిదాస మా
యూర మురారి చోళనిచు లోద్యటులాధిగ నాద్య భారతి
పాటగులందలింగ కవి భాస్కర భాస్కర యజ్ఞపాతరా
ద్వీరులమారులంగృతి మతి స్థిర తామతి నాత్మవెన్నెదన్

55 వసిష్ఠ జనక సంవాదము — యాముజాల శేషయ కవి

మ చటులాజ్ఞానతమోర్ము నన్నయను భాస్వత్కుండలీంద్రున్వచః
పటులన్ భాస్కర పోతనాఖ్యుల యశఃపారీణు శ్రీనాధు

56 కొమ్మద్ది సుబ్బరాయ కవి — మాక్షాతను విద్యావిలాసము

ఉ సమ్మతమైన భాగవతపాఠ వియద్దుని సంస్కృతాంతరీ
క్షమ్ముననుండలన్న దివిజయ్యన భూమికీదెచ్చి ఘోర పా
నమ్ము లడంపగాండెలుగులల్కిన మత్కుల పానసుండునా
బమ్మెర పోతవార్యుడను భవ్యభగీరథు న్నాశయించెదన్

57 కొమ్మాజా సోమనాథ శిల్పచార్యుడు — విచిత్ర రామాయణము

“గీ తెలుగు కవులగు వన్నయ తిక్కయజ్ఞన్
పోతనామాత్యులమ”

58 రామయ కవి — సాంబచరిత్రము

“తగిన సత్కవి వరుల పోతన్న వెంచి”

59 పాందూరి అచ్యుతరామ కవి — శ్రీకామాక్షీలీలా విలాసము
మ సరుసన్నాంధ్ర కవిత్వ శాస్త్రవిలసద్వ్యాసుసారున్ మహా
సరసాదారునిదిక్కువార్యుని యశస్సంపాదు శ్రీనాథు బ
మైర పోతాభిదు భాస్కరున్ బ్రకటనస్మీరాస్యనిన్ యెఱ్ఱనా
వరుసర్కావ్య కళాభి పోషుల మదిన్ వర్ణింతు న్నశాంతమున్

60 శ్రీధరమల్లె వేంకట స్వామి — బ్రహ్మాత్మర ఖండము

ఉ • నన్నయభట్టుదిక్కునును నాచన సోముని భీమనాఖ్యునిం
బన్నగయి భక్తుడగు బమ్మెర పోతన వల్లసాని పె
ద్దన్నను

61 వద్దివర్తికోస కవి — మహాక్షిత్తి ఎరిణయము

మ ధరతో నాంధ్ర కవిత్వ తత్త్వ రచనాద్యక్షప్రభా భారలీ భా
స్కర పోతాభిప పెద్దవార్యులను

62 యాముజాల వేంకట శాస్త్రి — సకలతీర్థ యాత్రామాహాత్మ్యము

ఉ నమ్మికతోడ వేడితిని నన్నయ భట్టును దిక్కునాధ్వరిన్
బమ్మెర పోతరాజు కవి భాస్కరులన్నహాసీయ సూక్తులన్

63 గుఱ్ఱింకొండ భక్తవెత్తులుండ — కాటమరాజు చరిత్ర

సీ తే పోతనామాత్య వర్ణించి పుడమి నిరర
భూత కవులకుఁబ్రణామిల్లి"

64 తరిగొండ వెంగమాంబ — వేంకటాచల మహాత్మ్యము

సీ అది కవీశ్వరుండైన వాల్మీకికి
వ్యాసమోనికిఁ గాలిదాస కవికి
నదిగాక వరలబ్ధమన్నమాచార్యున
కాంధ్ర భాషా కవిత్వాధ్యయలకును
మొనయు నన్నయకుదిక్కున సోమయాజీకిఁ
నోతరాజునకు సునీతులైన కవులకు"

65 పరశురామ పంతుల లింగమూర్తి గురుమూర్తి
 సీతారామాంజనేయ సంవాదము
 “భాస్కర బమ్మెర పోతరాజులన్”

66 గోసీనాథము వేంకటకవి — రామాయణము

ఉ భారత రామనందరిత భాగవతాదీ మహాపురాణ ము
 లోరితెనుంగునన్నిలిలోక హితంబుగఁ జేసినట్టియా
 కీరుల నన్నపార్యకవి తిక్కన భాస్కర పోతనాదులన్
 సూరివరేణ్యులం బరమశుద్ధులజితమునం దలంచెదన్ 1—13

“భాస్కరాదులొక మర్త్యునిం
 గృతిపతిం జేసి రచించిరి —
 పోతనామాత్యుండు సీరావలిం గృతిపతిం జేసి
 బాగవతంబు రచించె” 1—39

67 కొక్కొండ వేంకట రత్నము పంతులు — బిల్వేశ్వరీయము

ఆ వె భాగవత వినుతము భాగవతపు సుధ
 పోరరాజువీర పోతరాజు !
 విప్రయోగి దుఃఖ విధులను నీచులను వాడె
 పోతరాజెడలినదోతరాజె

68 వావిలికొలను సుబ్బారావు — ఆంధ్ర వాల్మీకి రామాయణము

సీ ఆంధ్రకీరణ శక్తి సతకరించెను జాల
 సర్వజ్ఞుడనగుబడు సకల కవులఁ
 బరమ మధూక్తుల భవ్య కవితగూర్చెఁ
 గొదగదీఱ నమృతంబుగూరికూరి
 భక్తిరసైక సంపద గర్భితము చేసె
 సకల రసావళి స్వామ్యరీతి
 వారి వర్ణనా సమయమునను స్వశరీర
 విన్నపితి గనబడ వెలసినట్టి

గీ పోతనామాత్యు సత్కవిపూగజాత్యు
 ధ్వస్తపాతిత్య రఘుపతి ధ్యాన నిత్యు
 సహజ పాండిత్య కృత కృత్యశస్త్రసత్కు
 భీనురామాత్యుఁ గొలిచెద వాసీజెలఁగ 1—15

క తుమ్మిలు సరిగాదనినను
 స్వచ్ఛంపుఁబోతన కవిత్వ వంచద చెడునే
 ప్సేచ్ఛ జఱిభిరూషించిన
 నచ్చ పతివ్రతకుఁ బాపమంటుటగలదే? 1—16

69 జనమంచి శేషైది శర్మ — బ్రహ్మాండ పురాణము

మ విసుతింతుంగవిసార్వభౌమ బిరుదున్ విద్యత్సమారాధ్యుఁజా
 వనవాణీ విభవున్ దిగంతర లవ్నతృభ్యాతు శ్రీనాథుని
 వనజాక్షాంఘ్రి సరోజ సంతతరసస్వాంత ద్విరేపుం గపి
 శుని శాంతాత్మునిజోతనార్యసుకవిస్తోమార్చతున్ ధూర్జటిన్ 1—2

70 మిన్నికంటి గురునాథశర్మ ఏకాదశ ద్వాదశస్కంధములు

ఉ పేదరికంబు కాపురము, పెద్దది దేహీయనంగ నాల్కయున్
 రాదుమనంబు స్థైర్యమునగ్రాలక గ్రంథము వ్రాయశక్యముం
 గాదు గురుండులేదు బహు ఘట్టములన్నిగమాంత విద్యయె
 ట్లేదితివయ్య పోతన కవిశ్వర ! భాగవతాద్ధి పీఠులన్ 25

ఉ. బమ్మెర పోతనా ! సహజ పాండితి ! నీకవిలా మరందబృం
 దమ్మునమందభక్తిమెయిలరానితిలదేపితి మిన్న సూచితిన్
 గ్రగమ్మెకడువ్వు బాష్పములు గ్రంధము తావకమిట్లు చిన్నభి
 వ్వుమ్మయి పోవఁగా నలయునా యని యింత విచారమందితిన్

71 నందిరాజు చలపతిరాయకవి — మంగళగిరి మాహాత్మ్యము

ఉ దైవము మానుషాకృతినిందాల్చి జగద్దిత భక్తి నిల్వఁగా
 భావమునందలంచి వరభాగవతంబునుఁ దెల్పు తానతో
 రీచి నవవ్యసాధ్యమగు లేవరచింపఁగజేసి తోకనం
 భావనమీటిదావజలు బమ్మెర పోతన నెంతు సత్కవిన్

72 కల్పారీ వేంకట నారాయణ రావు — అశోక చరిత్రము

సీ అనువాదమే మూలమునకు మెఱుంగుంగా
శ్రీనాథు మద్దివై చేసినావు
గౌతమి యలల చొక్కను విగ్గులమి శ్రీ
గిరికడ భక్తిని గురిసినావు
ఓరుగల్ విప్లవ సారమర్థముగూర్చి
యొంటిమిట్టబ్రకాంతి నోడ్చినావు
పల్లెలో పలన దనస్సీవై పరతత్వ
ఫణితి పద్యాలలో దాచినావు

“గీ సతత రస మమృద్ధి సుహృదశైలిఁ ఎల్క
నివేకద నీకు సాటి కన్నెత్త రాని
లేమిచొగులుచు పుపుల నల్గించినావు
పోతన కప్పింద! రససుధాపూర్ణ చంద్ర

73 అక్కిరాజు చంద్రమౌళికవి — స్వయంప్రకాశవబోధము

గీ పాననుడు, హాళికుడు భజత్పూర్ణ వేది
సుగుణముల కుప్ప, విజ్ఞాని మకపులనెడు
చక్కగమిలోన వెలుగొందు పోముడనంగ
దశదిశలఁ గీర్తిగన్న పోతన్న దలుతు

1—14

74 మల్లంపల్లి వీరేశ్వర శర్మ—శ్రీ శంకరాధ్య చరిత్రము

శ ఉన్నాదాయనిపించెనై జకవితాభ్యుత్పత్తహోవాదనం
పన్నుండై పరపాల దర్శనము సంభావించె గాఢోనియా
మన్నీడే కవి లోకమందు సతని న్నారందధారోర్చి, నై
యన్నద్యంబు పవిత్ర మంజనదుఁబోతన్నం బ్రణామించెదన్

1—26

75 చింతలవల్లి నరసింహ శాస్త్రి — శృంగార కాదంబరి

చ తన కవితా కుమారి కనుతద్ధ ధనంబును నగ్రహంముల్
గొన మని యిచ్చు భూమి దవకుంజరులున్నను లేమిగలందుచున
న్నను హరికిచ్చి రాజలదృఢంబుగ నెంచి యశంబు గన్నయా
యనఘనిజోతనన్ దలంతు నాదృతి భాగవతోత్తమోత్తమున్ 1—22

76 'పోతన తెలుగుల పుణ్యపేటి'

కవిషమూల్ విశ్వనాథ సత్యనారాయణ

77 క పులికింపగ జడదేహము

బలికింపగ నంతరాత్మ భాషెప్పుతమున్

చిలికించి భక్తి బీజము

బలికించెను పోతరాజు నాంధ్ర వలందా !

74

విడుదనోలు వేంకటరావు

పత్తేక పద్యస్తుతులు

కప్పగల్లు సంజీవమూర్తి	పోతన వ్రాసెన	ఆంధ్ర సాహిత్య పరిషత్పత్రిక
దీపిం పిచ్చయ్య శాస్త్రి	"	"
వడ్డాది సుబ్బరాయ కవి	"	ఆంధ్ర వ్రలిక సంవత్సరాది సంచిక
తుమ్మల సీతారామ మూర్తి	పోతరాజు స్మృతి	" 1923
శేషిది రమణ కవులు	"	"
పురాణం సూర్య నారాయణ తీర్థులు		భారతి
రాయపాటి సుబ్బరావు		తెలుగుతల్లి

3. భాగవత పద్యముల నుదాహరించిన

సంకలన గ్రంథములు

పోతనను లాక్షణికులు వెల్లంకి తాతంభట్టు తక్కుతక్కిన వాగుదాహరింపక పోయినను సంక
లన గ్రంథములయందు భాగవత పద్యములనుదాహరించి యున్నారు

క్రీ శ 1550 ప్రాంతమున కూర్చు బడిన పెద్దపాటి జగ్గన ప్రబంధ రత్నాకరమున నీ క్రింది పద్యముదాహృతమైనది

సీ విటసేనపై దండు వెడలిన వలతోని
గొల్లెనపై హోతు కుంభమునగ
కాముకధృతి వల్లికల ద్రుంప నెత్తిన
శంబరాంతకు చేతి చక్రమునగ
మరుండు పాంథశ్రేణి మానాటపులుఁ గొల్పఁ
గూర్చిన నిప్పుల కుప్పయనగ
విరహి మృగంబులవేటాడ మడమండు
దెచ్చిన మోహన దీపమునగ

అ వె వీణకునునుపు గలిగి వృత్తమై యరుణమై
కాంతిలో జకోర గణములుబ్బ
బొడుపుకొండవక్కిఁ బొడిచె రాకాచంద్ర
మండలంబు గగన మండలంబు

ఈ పద్యము భాగవతము దశమస్కంధ పూర్వ భాగమున 965 పద్యముగా నున్నది

ప్రబంధ రత్నావళి 156 పుటలో “గంధ నామము, గ్రంథకర్త నామము తెలియ రానివి” అన్న పుటల క్రింద పద్యములలో పై పద్యము గలదు

క్రీ శ 1700 ప్రాంతమున సమకూర్చబడిన “ప్రబంధమణి భూషణము” అను గ్రంథమున భాగవతమునుండి యీ క్రింది పద్యము బహుళంపణచేసినది

ప్రబంధమణిభూషణము

అవతారిక		భాగవతము
4 వ	ఉ ఆదరమొప్ప మొక్కిడుదు	1—5
8 ఎ	ఉ వాలిన భక్తి మొక్కెద	1—2
28 ప	ఉ క్షోణితలంబువన్నుదురు సోఁగగ	1—6
పురవర్ణన		
50	అ వె వరుణపురముకంటె	

51	క అక్షసమ తోడి చూలన
52	శా సాధుద్వారకపాట
53	ఉ ఆయత వ్రజ నీల
74	క బ్రహ్మత్వము లఘువగునని
96	క పురులవగిది

ఋతువర్ణన

214	ఆ వె శంభుకంటనోకటి
216	పాడుపుకొండ మీఠ

హరిదర్శనము

332	ఆ వె కృష్ణ వాసుదేవ కేశవ

చంద్రదోదయము

635	నీ విటసేనపై దండు వెడలిన

ప్రత్యూషము

819	మ లంవా యేటికిఁజెల్లనారె

సూర్యోదయము

832	నీ పొలోమితన బాలు పాప్పుపై	10 1.1303

పై వానిలో ప్రబంధ మణి భూషణము క్రీశ 1910 లో ప్రాచ్య విద్యా పరిశోధక బ్రహ్మశ్రీ మానవల్లి రామకృష్ణ కవిగారిచే ప్రకటితము

ప్రబంధ రత్నావళి 1918 లో శ్రీ వేటూరి ప్రభాకర శాస్త్రి గారిచే సంపాదితము ప్రకటితము

శ్రీ భాగవత సారముక్తావళి

ఆద్యతన కాలమున మహా భాగవతమునుండి వద్య సంకలనము చేయఁబడిన కృతులలో శ్రీ భాగవతసార ముక్తావళి మకుటాయమానమైనది ఇది ముప్పైదేని గ్రంథములను రామలింగా రెడ్డిగారి తండ్రిగారైన కట్టమంచి ముల్లపూర్ణారెడ్డిగారి వలన పనుకూర్పుఁబడినది ఇది తొలుత క్రీశ 1885 సంవత్సరమున ప్రకటితమైనది ఆ వెనుక రెండవతూరి క్రీశ 1936 లో శ్రీ శేషగిరి రమణ కవుల పీఠికతోఁబ్రకటితమైనది

భాగవతమునుండి యుత్తమ పద్యముల నేరి శ్రీ సుబ్రహ్మణ్యరెడ్డిగారు వానినైదు ప్రకరణముల క్రింద విభాగించి యున్నారు

- 1 జగదుత్పత్తి ప్రకరణము
- 2 సంసార ప్రకరణము
- 3 సగుణ ప్రకరణము
- 4 నిర్గుణ ప్రకరణము
- 5 స్తుతి ప్రకరణము

పీరియందు భక్తి, జ్ఞాన, వైరాగ్యదులకు సంబంధించిన పద్యములన్నియు నిమిడి యున్నవి

- “శ్రీ కైవల్య పదంబుఁ జేరుటకునై” యను భాగవత పద్యముతోనిది ప్రారంభమగును
- అవతారిక యను పేర నిష్ఠ దేవతా కథా నూచనకు సంబంధించిన పద్యములిరువది గలవు
- జగదుత్పత్తి ప్రకరణమున,

1	మాయ	49	పద్యములు	
2	కాలము	14	„	
3	కర్మము	36	„	99
అను నుప శీర్షికలు గలవు				
సంసార ప్రకరణమున				
1	సంసారికధర్మాధర్మము	61		
2	సంసార విముక్త మార్గము	85		146
				245

సగుణ ప్రకరణమున

1	సగుణ తత్త్వము	85	పద్యములు	85
నిర్గుణ ప్రకరణమున				
1	జ్ఞాన బోధ	22	గద్యములు	
2	వికత్తి	43	పద్యములు	
3	భక్తి	86	పద్యములు	
4	నిర్గుణ తత్త్వము	128	„	279

స్తుతి ప్రకరణమున

1 నారాయణస్తుతి	73	„	
2 శివస్తుతి	16	„	
3 విష్ణుస్తుతి	172	„	261
			870

పదివేల పద్యములు గల భాగవతమునుండి యాధ్యాత్మిక విషయములను నెనిమిది వందల డెబ్బది పద్యములలో విమిడించిన శ్రీ ముఖహ్మణ్య రెడ్డిగారు బ్రహ్మాణ్యుని చెప్పదగుదురు పోతన భాగవతమునకు నీ ముక్తావళి సహృదయ

4 భాగవతము: అనువాదములు, అనుసరణములు

పోతన భాగవతమును తెలుగున వెలియించిన వెనుక, నా గ్రంథము చంపూ, ద్విపద, పచనాది పారస్పర కౌశల యందన్నింట ప్రవర్తిల్లినది నాని విచరములు —
చంపూపద్యము

ప్రథమ ద్వితీయ స్కంధములు	1	బమ్మెర పోతన
	2	నంపమ్మదుంబి సింగరాచార్యులు
తృతీయ చతుర్థ స్కంధములు		పోతన
పంచమస్కంధము	1	బొప్పరాజు గంగన
	2	నంపమ్మదుంబి సింగరాచార్యులు
షష్ఠస్కంధము	1	ఏర్నూరి సింగన — సంపూర్ణముగ లభ్యము
	2	హరిభట్ట
	3	నంది మల్లయ, ఘంట సింగయ
		కృంగార షష్ఠము — అలభ్యము
	4	నర్సన్న (సులయవారులము) „

నవ్వు, అవ్వు, నవము
దశమస్కంధములు

- 1 పోతన 2 సంవత్సరంబు
సింగరాచార్యులు

ఏకాదశస్కంధము

- 1 వెలిగందలనారయ — ముద్రితము
2 హరిభట్టు — (అమృదితము)
3 సంతీహతాయకవి — అమృదితము
4 కోవూరి పట్టాభిరామయ్య
5 సంవత్సరంబు సింగరాచార్యులు
6 మిన్నికంటి గురునాథ శర్మ (1952)

ద్వాదశస్కంధము

- 1 వెలిగందల నారయ (ముద్రితము)
2 హరిభట్టు — (అమృదితము)
3 సంవత్సరంబు సింగరాచార్యులు
4 మిన్నికంటి గురునాథ శర్మ (1952)

ద్విపదలు భాగవత ద్విపదలలో దశమస్కంధము ద్వీపద మడికి సింగమచే పోతన కన్న
ముందుగా గానింప బడినది కాని యది వ్యాసకృత భాగవతానువాదము గాదు
వండ్రిండు స్కంధములు — సంపూర్ణ ద్విపద — తరిగొండ వేంగమాంబ ఇందలి ద్విపదలు పోతన
చంపూరచననుసరించియుండును

ప్రథమ, ద్వితీయ, తృతీయ

చతుర్థ స్కంధములు — తేకుమళ్ల రంగశాయి — అమృదితము
దశమస్కంధము — రత్నాకరము గోపాలకృష్ణ కవి — అమృదితము
” చెన్నయ్య ”

యక్షగానములు

స్తమస్కంధము — కురుమద్దాలి వేంకటాచలము — (1897 ముద్రితము)
దశమస్కంధము — ఆలూరి కున్నన — (క్రీ శ 1740) అమృదితము
కురుమద్దాలి వేంకటాచలము (1878 ముద్రితము)
చిలకమృతీ నారాయణాచార్యులు అమృదితము

వచనము

ద్వాదశస్కంధములు — కుందుర్తి వేంకటాచల కవి (క్రీ శ 1730) ప్రాంతము
గ్రంథము లభ్యము కాలేదు తన కృతీయగు మిత్ర విందాపరిణయమున నీ
గ్రంథ రచనమును కావించినట్లందు చెప్పుకొని యున్నాడు

ద్వాదశస్కంధముల

- 1 శతఘంటము వెంకట రంగశాస్త్రి
- 2 నోరి గురు లింగశాస్త్రి (1897)
- 3 శేతవరపు వేంకటశాస్త్రి
- 4 విష్ణుపాద కవి (1904)
- 5 ద్రోణమరాజు వేంకటాచల పతి శర్మ
మంజవాణి (1902)

దొడ్డ భాగవతము — శ్రీ దొడ్డా వేంకటరామి రెడ్డి (ముద్రితము)

అచ్చలెనుగు భాగవతము

అల్లమరాజు రామకృష్ణ కవి — గ్రంథము లభ్యము కాలేదు

భాగవతప్రతుల వివరణము

భాగవతి తాళ ప్రతులు చెన్నపురి ప్రాచ్య లిఖిత పుస్తక భాండాగారమున, తంజావూరి సరస్వతిమహాల పుస్తక భాండాగారమున, ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్కార్యాలయ భాండాగారమున మూడు వందలకుఁజైగా ప్రతులున్నవి
ముద్రిత ప్రతులు

క్రీ శ	1840	వేదము వెంకటాచల శాస్త్రి
	1848	పురాణం హయగ్రీవశాస్త్రి
	1865	కరాలపాటి రంగయ్య
	1889	వేంకటాచల వేంకటసుబ్బాశాస్త్రి
	1894	పనప్పకం ఆనందచార్యులు
	1905	వేమూరి వెంకటకృష్ణమసెట్టి అండు సన్ను వారు ఆనంద ముద్రణశాల
	1915	
	1926	వావిళ్లవారు — (వావిళ్ల రామస్వామి శాస్త్రిలు అండు సన్ను వారు)
	1948	

భాగవత పరిష్కరణము

నేడు సుముద్రితములై వ్యాప్తిలో మున్న భారత భాగవత రామాయణాది పురాణములే గాక, స్థానిక నైషధాది మహా కావ్యములును, వ్యాకరణ విషయమున బాల వ్యాకరణము ననుసరించియు,

ఛందో విషయమున నవ్య కవీయముననుసరించియు, గ్రంథస్థ పాఠములను పండితులు సంస్కరించి రని, పాఠస్వత విమర్శకు నెల్ల తెలిసిన యంశము భాషోద్ధారకులగు బ్రౌను దొరవారివృత్తికి సూరేంద్రకు ముందే, మన ప్రాచీన కావ్యములను పాఠ భేదములు సరిశీలించి, పూర్వ లాక్షణిక సంప్రదాయముననుసరించి గ్రంథ పరిష్కరణము గావించి వానిని ప్రభుత్వ ప్రాచ్య లిఖిత పుస్తక భాండాగారమున భద్రపరచిరి కాని వారి కాలమునకుఁ దరువాత ప్రాచీన గ్రంథ ముద్రణము గావించి నారు, ప్రాయికముగా పూర్వ పూర్వతర ముద్రణములనే యనుసరించి గ్రంథ ప్రకటనము గావించిరి గాని మూల తాళవ్రతప్రతులను పరిశీలించి ప్రకటించిన వారుకారు ముఖ్యముగా ప్రాచీన భాషా వ్యాకరణ చంద్రసంప్రదాయము లిట్టి ముద్రణము వలన మఱుగు పడినవి శివ కవి కృతులగు నన్నె చోడుని కుమార సంభవము, మల్లికార్జున పండితారాధ్యుని శివ తత్త్వసారము, పిల్లూరికి సోమనాథుని బసవ పురాణ, పండితారాధ్య చరిత్రములు, శాస్త్రీయ గ్రంథ పరిష్కరణ విధాన దృష్టితో సుసంస్కృతములై వెలసిన వెనుక, కవిత్వయ మతానుసారములగు కవుల కావ్యము లెట్టి మార్పులకు లోనైనవి విమర్శక లోకమునకు దెలియవచ్చినది

ఈ దృష్టితో పోతన భాగవతమున నెట్టి మార్పులు, కూర్పులు, చేర్పులు గలిగినవో చూపుచున్నాను

అవతారికయందు భారతీస్తుతి రూపకములగు మూడు పద్యములున్నవి అందు 9 వ పద్య మగు

“ఉ అంబ! నవాంబుజోజ్జ్వలకరాంబుజ! శారద చంద్ర చంద్రికా
డంబర చారుమూర్తి! ప్రకటన్దుట భూషణ రత్నదీపికా
చుంబిత దిగ్విభాగ! శ్రుతిసూక్తి వివిక్త విజప్రభావ! భా
వాంబర వీధి విశ్రుతవిహారిణి నన్గవనజాడు భారతీ!”

అనునది మహాభారతమున సరణ్య వర్ణమున నొల్గవ యాశ్వాసమున 216 పద్యముగా నున్నది (ఇది ఎఱ్ఱన కవితలోనిది) కావున భాగవతమునందలి పద్యముకాదు

ఇందు 13 వ పద్యము చాల ప్రసిద్ధమైనది అందరి నాలుకలపై నాడునది.

ఉ ఇమ్మనుజేశ్వరాధములకిచ్చి పురంబులు వాహనంబులున్
సొమ్ములు కొన్ని పుచ్చుకొని, చొక్క శరీరము వాసి, కాలుచే
నమ్మెట వేటులంబడక నమ్ముతి శ్రీహరికిచ్చి చెప్పసి
బమ్మెర పోతరాజొకడు భాగవతమ్ము జగద్దితంబుగన్

ఇదియును బ్రక్షిప్తమే

ఈ పట్టున (12) వచనము (13) యిమ్మునుజేళ్ళరాధములు అను పద్యము, ఆ వెనుక 14, 15 వద్యవచనములు గలవు 12 వ వచనము చివర “భావి కవులను బహూకరించి యుభయ కావ్యదక్షుండనై” అని యుక్తము పురుషా సమావేశ క్రియ యున్నది ఆ వెనుకనే గల “చెప్పెనీ బమ్మెర పోతాకొండ” అను ప్రథమ పురుష క్రియగల వాక్యము పైదానితో సమన్వయము చెందుట లేదు ఆ పైని యన్వయము సరిపెట్టుటకైన యింకను శ్రీ రామచంద్రమూర్తి దర్శనమునొనంగుట, భాగవతమును రచింపుమని యాజ్ఞానిచ్చుట మున్నగు విషయములు ముందుండగానే, భాగవతము చెప్పె, అను భూతకాల క్రియగల వాక్యమెట్లు సార్థకముకాగలదు ? కావున విధి వ్రాయనకాండ్రు చేర్చినదేగాని పోతన కూర్చుకాదు పద్యమస్థాన పరితము ¹

భాగవతమున ప్రథమస్కంధము నేడవ పద్యమిట్లు గలదు

“శా పుట్టంబుట్టు శిరంబునమ్మెలవ నంభోయాన పాతంబులన్
నెట్టం గల్గెను, కాలిగొల్వనుంబురాణింపందొరంకొంటి” —

పై పద్యమున “పుట్టంబుట్టు” అనగా వాల్మీకిని గావనియు ‘శిరంబునమ్మెలవ’ అనగా స్కంధుండను కుమారస్వామిని గావనియు, అంభోయాన పాతంబులన మెట్టన్, అనగా వ్యాసుండను గావనియు వర్ణము చెప్పుచున్నారు కొందఱీ యర్థము సవంజనముగా లేదనియు, కుమార స్వామిని సాధారణముగా సాహిత్య విద్యా దేవతగాఁ బ్రశంసించరనియు, చెప్పియున్నారు తాళవలె ప్రతులలో

పుట్టం బుట్టు శిరంబునమ్మెలవ నంభోయాన పాతంబులన్
నెట్టంగల్గెను కాలిగొల్వను అను పాదము గలదు

పుట్టంబుట్టు శిరంబునమ్మెలవ — అనగా పుట్టు నా శిరస్సున బుట్టి నట్టి వాల్మీకిని గాను, వ్యాసుండను గాను అని దీని యర్థము ఆ పైని కొన్ని పద్యములకు వెనుక వచనములో “ప్రథమ కవితా విరచన విరాసాదిచేకి వాల్మీకి సుతియించి, హయగ్రీవ దనుజులక పరిమిలిత నిగమనివహ విభాగ నిర్ణయ విపుణతానముల్లానునకు వ్యాసునకు మ్రొక్కి” అని యుండుటయు పైతాళ పర్రవతల పాదమున కనుగుణ్యముగ నున్నది

¹క్రి.శ. 1954 లో ముద్రణమున (రాయల్ లండు కో వారిచే పకటికము) పై పద్యము లట్లు నిలిచియున్నది

పై రీతిగా భాగవతమునకు సుచరిష్కృతమగు ముద్రణ మత్యావశ్యముగాఁగవలసి యున్నది

విమర్శక వ్యాసములు

- 1918 బమ్మెర పోతరాజు — కందుకూరి వీరేశలింగము
ఆంధ్ర పత్రిక సంవత్సరాది సంచిక
- 1919 ఆంధ్ర భాగవత కర్తృత్వము — క్రొత్తపల్లి సూర్యరావు
ఆం సా ప పత్రిక 10 సం సం 2
- 1923 మహాకవి పోతన — కల్వూరి వేంకటనారాయణ రావు
ఆంధ్ర పత్రిక సంవత్సరాది సంచిక
- 1924 భాగవత ప్రాశస్త్యము — పె లక్ష్మీ నరసయ్య
ఆంధ్ర పత్రిక క్రొధన 169—174 పుటలు
- 1926 భాగవతము — ముక్తూరి నరసప్రతి — సం 2 సం 10
మీరిగడ తఱుకలు — 1949 పునర్ముద్రితము
పోతన భాగవతము — విడుదలవోలు వేంకటరావు
ఆం సా ప ప సం 29 10 సం 1—26 పుటలు
- 1933 పాటన — దేవరాజు వేంకట సత్యనారాయణ మూర్తి
భారతి 10 సం సం 3 (మార్చి 1933) 357—364
టలు

ఆంధ్ర

మహాభాగవతోపన్యాసములు

- 1957 1, పోతన, చరిత్ర స్థలి కాలము
శ్రీ మల్లంపల్లి సోమశేఖర శర్మ — పుటలు 1—18

- 2 పోతన యనువాద విధానము
శ్రీ కురుగంటి సీతారామయ్య 19—94
- 3 పోతన కవిత్వము1 శ్రీ పుట్టపర్తి నారాయణాచార్యులు 95—141
2 ,, 145—243
- 4 భాగవత రాజ వంశములు
డాక్టరు పుట్టపర్తి శ్రీనివాసాచార్యులు 215—278
- 5 ఉపాఖ్యానములు — అంతరార్థములు
శ్రీ స్వామి శివ శంకర శాస్త్రి 279—331
- 6 వాసుదేవ తత్త్వములు — అవతారములు
భాగవత నైష్ఠ్యము
శ్రీ వేదాల తిరువెంగళాచార్యులు 332—374

ఈ గ్రంథము ఆంధ్ర సారస్వత పరిషత్తు హైదరాబాదు వారిచే బ్రకటితమైనది

- శ్రీమద్భాగవతము — పన్ను విధానము 1
డాక్టరు దివాకర్ల వెంకటాచార్యుని సంస్కృతి సం 1 సం 6
- శ్రీమద్భాగవతము — గోపికల మధుర భక్తి
ది వేం 2 ఆవధాని సం 1 సం 8
- భాగవతము — ప్రేమతత్త్వము
శ్రీ తిమ్మాచార్యుల కోదండ రామయ్య సం 1 సం 10

వాఙ్మయ సాహితీ విమర్శకుల చాక్రగ్రంథములు

గురుజాడ శ్రీరామమూర్తి కవి జీవితములు (1893)

పోతన పదశయ్యాదుల యందుండిక్కునతో సరిసేయందగువాఁడు ఎచ్చోఁబరికోధించినను పోతన పాండిత్య విశిష్టంబుల పూర్వపు కవుల వానితో సమానముగను, కొంచెమధికముగ నుండును గాని న్యూనంబుగ నెప్పుండు నుండవు తిక్కున సంగ్రహ శయ్యకును, పోతన యమక కవనంబున కును బ్రసిద్దులు. తిక్కున రౌద్రభీభత్స రసప్రధానంబులుగా మారభటి వృత్తులును, వీర భయానక

రసప్రధాన సౌత్వతీ పుష్పములు జెప్పెడి స్వభావము గలవాడు పోతన శృంగార కరుణా రసంబులచే వాచ్చు కాశీ పుష్పమును, హాస్య శాంతాద్భుత రసప్రధాన భారతీ పుష్పములు జెప్పెడి స్వభావము గలవాడు తిక్కన వ్రత్యక్ష శయ్యనుడువనుత్పపించు పోతన భక్తి రసమొల్కునట్లు వల్కు సోనుయాతి తెలుగు పదంబులు వ్రయోగించుట యందు విశేషింపి గలవాడు పోతన సంస్కృత పద వ్రయోగ పటిష్ఠుడు శృంగార వర్ణనలఁ దొంటి పురాణ కవులతో బోతన కవనంబే మిగుల శ్లాఘనీయంబు

రుక్మిణి కల్యాణము, సత్యభామ యుద్ధము మొదలగు పల్కు హరి వంశంబున నెఱ్ఱా పెగడచే పర్ణితంబులయ్యె వానింబరిశోధించిన నీ యిరువురకుంగల తారతమ్యములు గోచరంబులగు శృంగార వర్ణనలు గాని చోట్లను జూచిన బోతన శంభువాసునకు నీడగుననియు, గొంచెమతిశయించు ననియుండోరు
(పుటలు 620—622)

2 తంజనగరము దేవరాజ సుధీమణి (లేవప్పెరుమాళ్లయ) (1905)

“శ్రీరామానుగ్రహ సమాసాదిత సరసకవితా సామ్రాజ్య ధురంధరుడగు బమ్మెర పోతనా మాత్యుండు, మృదుమధురాతి సుందర పదనందర్ప సౌభాగ్యంబు దీపింప నవరసభావబంధురంబుగా నమ్మహా గంధంబు నాంధ్రీకరించె

మధురనర్పరీమాధురీ ధురీణ విరుపమాన విరర్గళ కవిత్యధారా విరాజితుండగు పోతనా మాత్యుండు

అదిరసోచిత చిత్రవిచిత్ర రచనా చమత్కృతియు, నమేయ వర్ణనాచాతురియుండత్సార్వ పరిజ్ఞానంబును నిరుపమ ప్రతిభావిస్మయర దుర్వార కవిత్య ధారా వ్రవాహంబునుంగల మహాకవికిఁగాక యుండటి కలవిగాదు అట్టి కవి సోతనయే యని యారని కవిత్యమే చాటుచున్నది

రసవంతము, రచనా వైచిత్ర్య, వేదాంత విషయ వైదుష్యము, తత్సార్వ నిరూపణ వైపుణ్యము, మాధుర్యము, మృదుత్వము పోతన కవితా రీతి యందుగలవు

ఇక్కువి కవితా విలాస వైచిత్ర్యంబులు పెక్కులు

ఇటు నిరుపమాన కవిత్యాతిశయ ప్రయుక్త నిరంకుశ స్వతంత్రమున మూలమునందలి పద్ధతి సరిగా వసునరింపక సందర్భ సముదిత రసావేశ పారవశ్యమున మూలమునకంటె సత్యంక రసోద్ధిపకముగా రచియించి యున్నాడు

వదలాలిత్యము, ప్రసాద వైభవము, మలలిత సరళధార పోతన కవిరా కమనీయరకు ముఖ్య హేతువులు అర్థ సారస్యమున బదవాక్య సౌష్ఠ్యమున తిక్కన యంత ప్రాధ్నముగాదు కాని రసోచిత వైచిత్రీ గలదు తిక్కన కర్థ సారస్యమున గన్ను! పోతనకు రస సౌభాగ్యమున దృష్టి

3 నాగూడి కుప్పస్వామయ్య (1905)

“పోతన కవిత్వము సుకుమార సరస వచన రచనాధోరేయము, నాతి కఠినము శబ్దాలంకార శోభితము కోవిద పామర జన హృదయంగమము వీనుల విందు కోమల సురుచిర వద సము దాయ సంకలితము తెల్లశిశువుల్లి ఓజః ప్రసాద మాధుర్యాది కావ్యగుణ సంకలితము వదమలలిత కోమలములు అంకారములు మనోజ్ఞములు రచనలు సరసములు పాకము మధురము హరి భక్తి యుగ్గలము పాండిత్యము మిక్కుటము లోకానుభవం బహీనము వేదాంతార్థచింతన ముందు”

4 రాయదుర్గము నరసయ్య శాస్త్రి (1915)

“ఇమ్మహామహావి కవిత్వమతి మృదుల ఘటితంబు గావున కర్ణరసాయనంబై, బ్రాహ్మణాలంకార భాసమానంబు గావునఁబడిత పామర జన మనోరంజనంబై, యెల్లవారి హృదయార విందంబుల మంధానందంబు నొందించు అర్థమాపాతస్పూర్తి గలిగి యుండు సమత్ప్రసాద మాధు ర్యాది కావ్యగుణంబులు నెల్లెడఁజూపట్టు”

5 శేషేంద్రవరణకవులు (1922)

“అనితర సాధారణ మృదు మధుర చిత్ర విసర్గ నిరర్గళ ధారాధోరణి భాసురుఁడు పోతన ఆతని కవితా ధారా ధారా శుద్ధంబై సుకుమార భూయిష్ఠంబై యుండు కవితా విషయమున దాను చేసిన ప్రతిజ్ఞ శ్లోమనీయముగ నిర్వహించి యజరామరకీర్తి గడించెను”

6. శ్రీ ఆంధ్ర కేషగిరి రావు — (నడువార్లన నంపత్తురాధి సంచిక) (1924)

“పోతన శబ్దార్థముల రెండింటిక సమాన గౌరవములనిచ్చి, సామర్థ్యాతిశయముతో శబ్దార్థాలంకారములునయోగించెను”

అత్య గౌరము గల కవిసత్తములు

7 శ్రీ సేపూరి లక్ష్మీనరసయ్య యంపీయల్ టి పదునాఱవ సంవత్సరాది సంచిక (1926)

భక్తి రసమున దాంధ్ర వాఙ్మయమునఁ బ్రథాన పీఠము పోతనదే ఆతని నా పీఠమునుండి తొలగింపఁగల కవి “నభూతో నభవిష్యతి” అని సాహసముతోఁజెప్పవచ్చును నవరసములలో భక్తిరసమొకటి గాఁ బోయినను దాని నొక రస స్వరూపముగ నిర్ణయించి, సజీవము చేసెను పోతన “రసోవై సపి” అను నూక్తి నెఱిగిన వాడు

8 శ్రీ కల్లూరి వేంకట నారాయణ రావు (1928) కవిత్వవేది బోధాక్షిందులు పోతన యొక్క సందేశము

“భక్తి ప్రధానైకేష్వరో పాననాద్వైత రత్న విశిష్టమగు విష్ణును కర్మయోగము”

9 విద్యారత్న వేంకటరావు (1948)

కవితా శిల్పమున సహజ పాండిత్యండు వ్యవక్తముండు ఆఖల గోపాలము నాంధ్ర మహా జనుల పృథ్వీమలను, మధుర భక్తి భావనచే నుజ్జ్వలలూగించిన మహాకవి మహాప్రవక్త ఆంధ్రుల భక్తిమయ జీవితమున పోతన స్థాన మాకల్పాంతరస్థాయి

10 శ్రీ మల్లంపల్లి సోమశేఖర శర్మ (1956)

“ఆంధ్ర జాతీకి పరమ పూజ్యుడైన భక్తావతంసము శ్రీ మదాంధ్ర మహాభాగవత కృతి కర్త పోతన శ్రీ రామచంద్ర కరుణా కటాక్షమును పొంది భాగవతము నాధారముగాగొని తేలుగువారి మన కేదారములలో భక్తి బీజములు వెదపెట్టిన హోలికుడు పోతన్నగారు”

11 శ్రీ కురుగంటి సీతారామయ్య (1956)

“భక్తి రసమునకు, భక్తి సిద్ధాంతమునకు శ్రీమద్భాగవతము ప్రారంభము అట్టి మహోత్సాహ మైన గ్రంథమును పోతనామాత్యుండు తెలిగించి యాంధ్రులకు మోక్షమార్గము చూపినాడు”

12 శ్రీ పుట్టవర్తి నారాయణాచార్యులు (1956)

“అంధ్ర సాహిత్యములో నాతడొక స్వస్థము వంటివాడు కవులెందరో పుట్టిరి పుట్టుదురు సోతనామాత్యునివంటి తపస్వి, ఋషి, కవి పుట్టవని ధైర్యముగఁ జెప్పలేము”

13 శ్రీ వేదాల తిరువేంగళాచార్యులు (1956)

“తెనుగు వారి మీది మిక్కిలి కృపతో వరమ భాగవతతోత్తముడగు శ్రీ బమ్మెర సోతనామాత్యుడు ఆ భాగవతము తెనుగున రచించి, తెనుగు లోకమునకంతకును భుక్తి ముక్తులను నమకూర్చెను ” (1941)

14 శ్రీ పింగళి లక్ష్మీకాంతము గారు (1958)

“అంధ్ర సాహిత్యాకాశమున తిక్కన సోతన లిరువురు సూర్య చంద్రులవంటి వారు”

భా గ వ త పీఠిక లు

1848	పురాణము హయగ్రీవశాస్త్రీ	1—25 పుటలు
1905	తంజనగరము తేనెపైరుమాళ్లయ్య (దేవరాజసుధీమణి) నాగపూడి కువ్వస్వామయ్య	
1915	రాయదుర్గము నరసయ్య శాస్త్రీ	50 పుటలు
1926	శీషాద్రిరమణ కవులు	24 పుటలు
1948	నిడుదవోలు వేంకటరావు	26 పుటలు
1954	రాళ్లపల్లి అనంత కృష్ణ శర్మ పుట్టవర్తి నారాయణాచార్యులు	

— కవుల చరిత్రలు —

- 1893 గురుజాడ శ్రీరామమూర్తి
కవి జీవితములు — పురాణ కవులు
బమ్మెర పోతరాజు పుటలు 569—647
- 1917 కందుకూరి వీరేశలింగము
ఆంధ్ర కవుల చరిత్ర — వ్రధమ భాగము
- 1924 వంగూరి సుబ్బారావు శతక కవుల చరిత్ర పుటలు 114—140
సంస్కృత పునర్ముద్రణము (1957)
- 1929 వేటూరి ప్రభాకర శాస్త్రి
ఛంగార శ్రీనాథము పోతన ప్రశంస
- 1948 చాగంటి శేషయ్య — ఆంధ్ర కవి తరంగిణి
ఆంధ్ర సంపుటము బమ్మెర పోతనామాత్యుడు ఇతర కవులు
155—220 పుటలు

— వాఙ్మయ చరిత్రలు —

- 1920 వంగూరి సుబ్బారావు — ఆంధ్ర వాఙ్మయ చరిత్ర
సంస్కృత పునర్ముద్రణము — (1957)
- 1929 కవిత్వవేది — కల్లూరి వేంకట నారాయణ రావు ఆంధ్ర వాఙ్మయ చరిత్ర
సంగ్రహము
- 1941 శ్రీ పింగళి లక్ష్మీకాంతము
ఆంధ్ర వాఙ్మయము — గౌతమ వ్యాసములతో పునర్ముద్రితము
- 1959 విజ్ఞాన సర్వస్వము — తెలుగు సంస్కృతి సంపుటి
(తెలుగు భాషా సమితి వారిది)
- 1 తెలుగు వాఙ్మయము — ప్రబంధపూర్వ యుగము
పోతన — శ్రీ పింగళి లక్ష్మీకాంతము
- 2 బమ్మెర పోతన — అకారాదినూచిక —
శ్రీ గడియారము వేంకట శేష శాస్త్రి

BIBLIOGRAPHY

English

- 1829 *Biographical Sketches of the Deccan Poets*
by Cavalry Venkata Ramaswamy
(Head Translator and Pandit in the Literary and
Antiquarian Department of Royal Asiatic Society,
Calcutta)
- 1839 *Essay on Telugu Language Literature*
by C P Brown
- 1852 *Bhagavatam* by Bammara Potarazu
Reference under P of C P Brown's English-Telugu
Dictionary
- 1903 *Rukmini Kalyanam* from the 10th Skandha of Bhagava-
tam Translated into English
by G R Subbaramiah
Complete English Translation
Indian Antiquary Vol 37 pp 376—384
- 1921 *Potana*—Article in English by P Narasimham, M A ,
Professor of Philosophy, Presidency College, Madras
Encyclopedia of Madras Presidency and Adjacent
States
- 1927 *Bammara Potanamatyā*—Article in English by Prof
K Rangachari, M A , B L
Sir Asuthosh Mukherjee Silver Jubilee Volume
Orientalia Volume 3 Part 3 pages 180—209
- 1925 *A Historical Sketch of Telugu Literature*
T Rajagopala Rao, Christian College Magazine,
1924
- 1930 *Telugu Literature* P Chenchiah and Bhujanga Rao,
Heritage of India Series
- 1939 *Leaders and Landmarks in Telugu Literature*
Triveni — R Subba Rao
- 1944 *Telugu Literature*
P T Raju
- 1959 *Indian Literature — Telugu* (pp 48—144)
Potana — p 78

